Taha Parla

TÜRKİYE'DE SİYASAL KÜLTÜRÜN RESMÎ KAYNAKLARI

CİLT 3

Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u

İLETİŞİM YAYINLARI

TAHA PARLA • **Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları**
CİLT 3 Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u

YAZARIN ÖTEKİ ESERLERİ

The Social and Political Thought of Ziya Gökalp, Brill, Leiden 1985
Türkiye'nin Siyasal Rejimi, Onur Yayınları, Ankara-İstanbul 1986
Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm, İletişim Yayınları, İstanbul 1989
Türkiye'de Anayasalar, İletişim Yayınları Cep Üniversitesi, İstanbul 1991
Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları - Cilt 1 Atatürk'ün Nutuk'u, İletişim Yayınları, İstanbul 1991
Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları - Cilt 2 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, İletişim Yayınları, İstanbul 1991

İletişim Yayınları 196 • Araştırma-İnceleme Dizisi 34
ISBN 975-470-145-8 (Tk.no.) • 975-470-301-9 (3. Cilt)

1. BASKI ©İletişim Yayıncılık A. Ş. Kasım 1992

KAPAK Ümit Kıvanç
DİZGİ Maraton Dizgievi
DÜZELTİ Ahmet Abbas
KAPAK BASKISI Ayhan Matbaası
İÇ BASKI ve CİLT Şefik Matbaası

İletişim Yayınları
Klodfarer Cad. İletişim Han No. 7 34400 Cağaloğlu İstanbul
Tel. 516 22 60-61-62 • Fax: 516 12 58

TAHA PARLA

Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları

CİLT 3

Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u

İletişim

İÇİNDEKİLER

I. GİRİŞ 7

BİRİNCİ KISIM

II. KEMALİST TEK-PARTİ İDEOLOJİSİ VE ALTI OK 17
Kemalizm'in Kalıcı Bir İdeoloji Olduğu 19
C.H.P. Programlarının "Genel Esasları" 25
Kemalist C.H.P.'nin "Ana Vasıfları": 6 Ok 35
* Cumhuriyetçilik 40
* Milliyetçilik 40
* Halkçılık 41
* Devletçilik 46
* Laiklik 46
* İnkılâpçılık 47

III. KEMALİST C.H.P. İDEOLOJİSİNİN TAMAMLAYICI ÖGELERİ 53
İktisat ve Maliye 55
Milli Eğitim ve Öğretim 71
Toplumsal Yaşam ve Genel Sağlık 86
İç ve Dış Siyaset, Adliye, Sınıf Politikaları 90
1935 C.H.P. Programı'nın Sözlüğü 100
Genel Sekreter Recep Peker'in Program Açıklaması (1931) 106
Genel Sekreter Recep Peker'in Program Açıklaması (1935) 124
"20 Yıl İçinde C.H.P." (1943) 154

İKİNCİ KISIM

IV. ATATÜRK'ÜN SÖYLEV VE DEMEÇLERİNDE 6 OK 167
Cumhuriyetçilik 169
Milliyetçilik I 176
Milliyetçilik II 190
Halkçılık 212
Halkçılık, Köylücülük ve Atatürk'ün Çiftlikleri 222
Devletçilik 237
İzmir İktisat Kongresi 249
Laiklik I 256
Laiklik II 278
İnkılâpçılık 289
Eğitim ve Kültür 301

V. SONUÇ 317

GİRİŞ

"Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları"nın 1. ve 2. ciltlerinde (İletişim Yayınları, 1991), Kemalizm'in başideologu olan Atatürk'ün büyük nutku ile öteki söylev ve demeçlerini incelemiş; Türkiye'nin egemen-resmi ideolojisinin bu seküler-kutsal yazıtlarının ilk eleştirel okumasını yapmaya çalışmıştık.

Eldeki 3. ciltte Kemalist tek-parti ideolojisinin kurumsal ifadesi olan Cumhuriyet Halk Partisi metinlerini, en başta da C.H.P. programlarını inceleyeceğiz. Atatürk'ün kişisel görüşleri (Atatürkçülük?) ile Atatürk'ün partisi C.H.P.'nin ideolojisi (Kemalizm) arasında herhangi bir ciddi fark olmadığını -olamayacağını- göstermek üzere, tekrarlama pahasına, Atatürk'ün bazı söylevlerini de bu cilde bıraktığımız hatırlanacaktır. Öyle sanıyorum ki, Atatürkçülük - Kemalizm - C.H.P. ideolojisi - 6 Ok diye sıfatlandırılan ideolojik paketlerin birbirlerinden ayrı şeyler olmadığı -olamayacağı-, isteyenin keyfince bunlardan birini benimseyip ötekiler için anlaşılabilir bir "reddi miras" savında bulunamayacağı açık seçik görülecektir.

Eldeki üçüncü kitapla, dört ciltlik çalışmanın Kemalist "ideoloji" bölümü tamamlanmış oluyor. 4. ciltte Kemalizm'in "rejim" ve "reformlar" yanı ele alınacak; kurumlara, kurumlaşmaya, fiili işleyişe, önemli kanunlara, politikalara ve reformlara bakılacak. Tabii, böyle bir ideoloji ancak ne tür bir rejime yolaçar veya böyle bir rejim ancak ne tür bir ideolojiyi yansıtır gibi sorular, ideoloji-rejim ilişkisi incelenirken hep

hatırda tutulması gereken sorular olacak. Aynı şey, ideoloji-reform ve rejim-reform ilişkileri konusunda da geçerli: Reformların daha iyi anlaşılmasında, Kemalist ideolojinin niteliğinin doğru tesbitinin oynayacağı rol ortaya çıkabilecek; reformların daha sağlıklı değerlendirilmesinde, Kemalist rejimin niteliğinin doğru tesbitinin, rejim yalnızca bir araç mıdır yoksa o da önemli bir amaç mıdır veya araç olarak görülmesinde direniliyorsa bunun bedeli ve maliyeti ne olmuştur gibi soruların yanıtlarına tutabileceği bir ışık olduğu görülebilecektir.

Bu ciltte kullanılan yapı ve yöntem hakkında birkaç şey söylememiz gerekiyor. Birinci Kısım'da Kemalist C.H.P.'nin, 1923'te kuruluşundan, aynı ideolojik kimliği mutlak bir süreklilikle koruduğu 1947 yılına kadar kabul ettiği tüm parti programları (1923, 1927, 1931, 1935, 1939, 1943) incelendi. 1931 ve 1935 programlarının tam metinleri verildi. Bunlara, özde büyük ölçüde aynı kalan, sözde kâh hafif kâh ciddi değişiklikler getiren ve II. Dünya Savaşı sonrası çevre koşullarının etkisinde uyarlamalar içeren 1947 Programı da eklendi. Ayrı ve gelişkin "program" bölümleri olmayan 1923 ve 1927 tüzüklerinin (nizamnamelerinin) genel esaslar bölümleri dahil edilirken, tüm bu yılların ve olağanüstü kurultayların tüzüklerinin incelenmesi, hem devlet-partisi C.H.P.'nin iç yapısını, hem de tek-parti rejiminin niteliğini gösterdikleri için, 4. cilde bırakıldı.

İkinci Kısım'da baş-ideolog Atatürk'ün, 6 Ok'a ve C.H.P. ideolojisinin diğer önemli ögelerine ilişkin, paralel görüşleri incelendi. 2. ciltteki ilgili bölümlerle birlikte okunması gereken bu bölümdeki metinler kronolojik sırayla ele alındı. Zaman içindeki küçük iniş-çıkışları, hafif vurgu farklarını ve fakat özdeki tutarlılık ve sürekliliği (birkaç konuda da sistematik ikirciklilği) gösteren bu metinler, 2. ciltte olduğu gibi "taramada tüketicilik-" "sunuşta temsilcilik" kriterine göre

belirlendi. Herhangi bir tezi ya da yorumu desteklemek üzere "ayıklanmadı" (Türkiye'de çok sık yapıldığı üzere); bütün ilgili, birincil malzeme (zaman zaman epey sıkıcı olmasına karşın) elden geçirildikten sonra eleğin üstünde kalanlar bunlar oldu. Bunu söylerken, eksiksiz ve mükemmel bir iş yapıldı demiş olmuyorum; sadece malzemeye hangi anlayışla yaklaşıldı, onu belirtmek istiyorum. Yoksa maddi hatalar, atlamalar olmuş olabilir. İşin özünü değiştirecek örneklere işaret edilecek olursa, elbette düzeltme yapmam gereği doğar.

Birinci Kısım'da da İkinci Kısım'da da, 1. ve 2. ciltlerdeki "yorum sınırlaması" sürdürüldü. Esas olarak "kimin ne dediğinin doğru tesbiti"ne çalışıldı. Tabii, "açımlama" yer-yer "yorum"a yöneldi, hatta bazen 4. ciltte yapılacak asıl yoruma doğru ön adımlar atıldı; bunun farkındayım. Ama yapılmasaydı, o belirli bağlamlardaki anlamların hakkı verilmiş olmayacaktı, kimlerin (Atatürk'ün, C.H.P.'nin) tam ne dediği layıkıyla ortaya çıkamayacaktı diye düşünmüş olmalıyım. Bu metodolojik özdenetimi uygulamaktaki başarı derecem bir tarafa, asıl niye bu denli önemsediğimi bir kez daha belirteyim.

Türkiye Cumhuriyeti'nin formatif ilk çeyrek yüzyılı olan tek-parti dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yetmiş yıldır egemen/resmi ideolojisi olan Kemalizm hakkında, birkaç nesnel inceleme dışında, uluorta, olumlu-olumsuz önyargılı yorum ve yakıştırma bolluğundan geçilmiyor; hakkında konuşulan tarihsel aktörlerin kendilerinin tam ne dediği, neye niyetlendiği hariç, ortalıkta her türlü rivayet kol geziyor. "Ben Atatürkçü'yüm, sen Kemalist'sin", "6 Ok şudur, bu değildir" şeklindeki sürgit tartışmalara şimdi bir de "1. Cumhuriyet'e karşı 2. Cumhuriyet", "C.H.P.'nin öz mirasçısı o mudur, bu mudur" tartışmaları eklendi; kör döğüşünün tozu dumanı arttı. Kemalizm - Atatürkçülük - C.H.P. - 6 Ok'un, gerçek sahiplerinin kendi beyanlarına göre ne olduğunun

doğru tesbiti, asgari bir gerek olarak hâlâ yerine getirilmiş değil. Oysa Kemalistler-içi tartışmanın yapay ayrımlara dayanan bir etiketleme savaşı olmaktan çıkması için de, Kemalizm eleştirisinin bir yandan kolaycı ve şık, öbür yandan toptancı ve hak-yiyici, daha önemlisi, her iki halde de temelsiz ve zayıf kalmaktan kurtulması için de tarlanın taşlardan temizlenmesi gerekiyor: Atatürk'ün, Kemalist ve 6 Ok'çu C.H.P.'nin kendilerinin tam ne demiş olduklarının -yoruma geçilmeden önce- bilinmesi gerekiyor.

Bu yapıldıktan sonra, öyle sanıyorum ki, ortaya çıkacak en önemli sonuç -tarihsel "anlama"nın yanısıra- şudur: Yukarıda anılan dörtlünün herhangi birinden (ya da hepsinden) yola çıkılıp, orijinal içerikleri esas alındığı veya mantıksal tutarlılıkla uyarlandığı söylenip, çok çeşitli ideolojik pozisyonlara varılamaz. Örneğin, bir yanda "liberal Kemalist", "özgürlükçü-eşitlikçi-çoğulcu demokrat", "çok-partici parlamentarist" vb., öbür yanda "devlet sosyalisti", "demokratik sol", "sosyal demokrat", hele hele "sosyalist Kemalist" veya "devrimci Kemalist sosyalist" vb. olunamaz. Çünkü Kemalizm, tüm bunları açıkseçik dışlayan, bunlara karşı bir antitez, hem de özgün bir "üçüncü yol" anti-tezi olmak savında bulunan, temel iddiası ve övüncü bu olan bir orta-boy ideolojik sistemdir. Bu noktada duralım ve şunu söylemeye başlamakla yetinelim. Böylesi öztanımlamalar eklektik ve ikircikli bile olmaz; düpedüz tutarsız ve de tutmaz karışımlar olur. En azından "yanılsama" olur; daha vahimi "yanıltma" olur.

Bu cildin yapısına ve yöntemine dönerek şunları ekleyeyim: Birinci ve İkinci kısımlarda C.H.P. programlarını ve Atatürk'ün görüşlerini ele almakla, Kemalist tek-parti ideolojisinin kalbini, tepe noktalarını, dönemin ideolojik metinler piramidinin en üst kesitini ele almış oluyoruz. Bunlar elbette C.H.P. ideolojisinin en yüksek, temsilci, belirleyici, otoritatif metinleri -ki ben kendimi bunlara bir giriş yapmakla sınırla-

mış bulunuyorum-; ama tamamı değil. O ideolojiyi bütün zenginliği demeyeyim ama bütün kapsamıyla, iniş çıkışlarıyla, sağa sola koymalarıyla -ana eksenden fazla uzaklaşmadan ya da Atatürk'ün ve Program'ın çizdiği kanalın dışına taşmadan- görmek için yapılacak iş, bakılacak daha çok malzeme vardır.

Konunun benim burada baktığım kısmına dayanarak yapılabilecek tesbitleri, malzemenin üzerinden geçtikten sonra, Sonuç bölümünde belirtmeye çalışacağız. İlgi odakları daha çok 4. cildin "rejim" kısmıyla kesişen, ama bu ciltteki "ideoloji" sorununa da ışık tutan iki önemli çalışmayı şimdiden zikredeyim: Mete Tunçay, *Türkiye'de Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması, 1923-1931* (Ankara: Yurt Yayınları, 1981) ve Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi, 1938-1945* (Ankara: Yurt Yayınları, 1986). Eldeki kitapçık, bu iki çalışmanın değindiği konulara ek bakış açıları getirirken, 1931-1938 dönemi üzerindeki vurgusuyla, tek-parti döneminin "altın çağı"nı da, hakettiği ön plana çıkarmış oluyor, sanıyorum.

İşin dizgi, düzelti ve sayfa düzeni bölümlerini en yetkin biçimde gerçekleştiren Remzi Abbas, Ahmet Abbas ve Hüsnü Abbas'a çok teşekkür ederim.

Methal

Cumhuriyet Halk Fırkasının programına temel olan ana fikirler, inkılâbımızın başlangıcından bugüne kadarki fiiliyat ve tatbikatta aşikârdır.

Bundan başka bu fikirlerin başlıcaları fırkanın 1927 senesinde Büyük Kongrece de kabul olunan nizamnamesinin umumî esaslarında ve ayni kongrece tasvip edilen Umumî reisliğin beyannamesinde ve 1931 Büyük Millet Meclisi intihabı münasebetiyle neşredilen beyannamede tesbit olunmuştur.

Yalnız bir kaç sene değil, istikbale de şamil olan tasavurlarımızın ana hatları burada toplu bir halde yazılmıştır.

(1931 C.H.P. Programı)

GİRİŞ

Cumhuriyet Halk Partisinin programına temel olan ana fikirler, Türk devriminin başlangıcından bugüne kadar yapılmış olan işlerle, yalın olarak, ortaya konmuştur.

Bundan başka, bu fikirlerin başlıcaları,

1927 yılında Parti Kurultayınca da kabul olunan tüzüğün genel esaslarında ve, Genel Başkanlığın, aynı Kurultayca onanmış olan bildiriğinde, ve 1931 kamutay seçimi dolayısiyle çıkarılan bildirikte saptanmıştır.

Yalnız bir kaç yıl için değil, geleceği de kapsayan tasarlarımızın ana hatları burada toplu olarak yazılmıştır.

Partinin güttüğü bütün bu esaslar, Kamâlizm prensipleridir.

(1935 C.H.P. Programı)

GİRİŞ

Cumhuriyet Halk Partisinin programına temel olan ana fikirler, inkılâbımızın başlangıcından bugüne kadarki fiiliyat ve tatbikatta aşikârdır.

Yalnız bir kaç sene için değil istikbale de şamil olan tasavvurlarımızın ana hatları burada toplu bir halde yazılmıştır. Partiye esas olan bütün bu prensipler [Kemalizm] yoludur.

(1943 C.H.P. Programı)

GİRİŞ

Cumhuriyet Halk Partisi, Kemal Atatürk'ün önderliği altında Millî Kurtuluş Savaşını yürüten ve Millî Egemenliği sağlayan "Anadolu ve Rumeli Müdafaaî Hukuk Cemiyeti"nin bir siyasî parti haline gelmesinden doğmuştur.

Partimiz memlekette millî iradenin egemenliğini en iyi bir şekilde belirten Cumhuriyet rejiminin temelini atmış, milletimizin gelişmesine engel olan bütün eskimiş kurumları kaldırarak Türk milletini ileri ve demokratik bir topluluk haline getiren şartları hazırlamıştır.

Bu programdaki ana prensipler, partinin daima sadık kaldığı "Kemalizm" yolunun ifadeleridir. Bu yol, memleket gerçeklerinden ilham almağı ve hürlük, birlik, düzenlik ve ilerilik umdelerine dayanmağı gerektirir.

Aşağıdaki maddelerde bu esaslar gözönünde tutulmuştur.

(1947 C.H.P. Programı)

Kemalizm (Atatürkçülük), Cumhuriyet Halk Partisi'nin programlarında ilan edildiği üzere, bir siyasi ideolojidir. Bütünlüğü ve sürekliliği olduğu, uzun ömürlü ve kalıcı olacağı, özel adı bulunduğu, partinin programında hep açıkça ifade ve iddia edilmiştir. Kemalizm'in bir ideoloji olmadığı yolundaki yorumlar ve savlar temelsizdir.

1931 Programı'nın girişinde, programa temel olan ana fikirlerin, Türk inkılâbının ("devriminin") başlangıcından bugüne kadarki işlerde ve uygulamalarda "apaçık" görüldüğü söylenirken, *Nutuk*'taki (bkz. 1. cilt) aksiyon-doktrin ilişkisi hakkındaki yaklaşım sürdürülmekte, Kemalist ideolojinin afaki bir doktrin olmadığı, aksiyona rehberlik eden, realiteyi dikkate alan, pratik ve pragmatik bir ideoloji olduğu belirtilmektedir. Bir ideolojinin pratik ve pragmatik olmasının onu ideoloji olmaktan çıkarmayacağını, tam tersine bu niteliğin, belli bir ideolojiler grubunun ayırdedici özelliklerinden oldu-

ğunu 1. ciltte de vurgulamıştık.

Kemalist C.H.P., ideolojisinde bir bütünlük ve süreklilik olduğunu da açıkça ilan etmektedir. Bu ideolojik devamlılığın belgeleri olarak 1927 Tüzüğü'nün genel esasları, 1927 Genel Başkanlık bildirisi, 1931 seçim bildirgesi gösterilmektedir. Bunlara "9 Umde"yi de ekleyebiliriz. (Bkz. 2. cilt.) Başka bir deyişle, Kemalist C.H.P. ancak 1930'larda, özellikle de 1933'ten sonra ya da "milli şef" döneminde, Avrupa'dan esen bazı rüzgârların etkisinde konjonktürel olarak ideolojikleşmiştir türünden yorumlar ve savlar da gerekçeden yoksundur. En çok, Kemalist ideolojinin daha ince işlenmesinin 1930'ları bulduğu söylenebilir; yoksa bu ideolojinin çekirdeği, temelleri 1920'lerdedir. 1930'lardaki kristalizasyon da 1933'ten sonra ya da 1930'ların son yıllarında ortaya çıkmamıştır. Kemalist C.H.P. ideolojisinin en gelişkin belgesi 1935 Programı (ve Tüzüğü) olmakla birlikte, bunun neredeyse bütün içeriği 1931 Programı'nda, yani 1933'te Alman Faşizmi'nin iktidara gelmesinden önce ve 1938'de Atatürk'ün ölümünden çok önce, belirlenmiş bulunmaktaydı.

Kemalist ideoloji, ideolojiklik dozu dönemsel ve geçici olarak artmış, salt pratik bir aksiyon programından ibaret de değildir: "Yalnız birkaç yıl için değil, geleceği de kapsayan tasavvurların anahatları"dır. Tarihsel aktörlere kendi niyet ve ifadelerinden başka, hele onların tam tersi amaç ve hedefler yakıştırmanın anlamı yoktur. Birçok konuda göreceğimiz gibi, Kemalistler siyasi ideolojilerini dar anlamda yalnızca aksiyona rehberlik eden bir elkitabı olarak değil, dünyayı ve toplumsal-siyasal yaşamı anlamlandıran ve yönlendiren, kapsamı geniş bir çerçeve olarak düşünmüşler, kısa değil uzun vadede ("gelecekte"?, "ilelebet"?) geçerli olmasını istediklerini açıkça beyan etmişlerdir.

Bu ideolojinin özel adı da vardır: "Kemalizm" ya da Türkçe'sinin arılaştırılmış olması dışında 1931 Programı'nın giri-

şinin harfiyen aynı olan 1935 Programı'nın girişine eklenen 4. fıkrada (ses uyumu kuralına göre) yazıldığı biçimiyle "Kamalizm". C.H.P., kurucusu Kemal Atatürk'ün görüşlerini, kurumsal ideolojisi olarak benimsemiştir. Karizmatik şef sistemini de içeren bir tek-parti rejiminde, parti açısından bundan doğal bir şey olamayacağı gibi, mutlak şef Atatürk'ün de başında bulunduğu partinin kendi görüşlerinden ciddi ölçüde farklı bir kurumsal ideolojiye Kemalizm adını vermesine seyirci kalamayacağı açık olduğuna göre, daha sonraları ve bugünlerde yapılan Kemalizm ve Atatürkçülük ayrıştırmasının tarihsel ve analitik hiçbir değeri yoktur. (C.H.P.'nin Kemalizm'iyle Atatürk'ün görüşlerinin aynılığını daha iyi göstermek amacıyladır ki Atatürk'ün bazı söylevlerini ve konuşmalarını bu cilde bıraktığımız hatırlanacaktır.) Herkesin, C.H.P.'nin Kemalizm'inden şu ya da bu kadar farklı görüşlerine istedikleri adı koyma özgürlükleri vardır, ama buna Atatürkçülük deme şansları yoktur. Çünkü tarihsel Kemalizm'in kurumsal ideolojisinin sahibi olan C.H.P. (1923-1945/47), Atatürk'ün temel görüşlerinden ayrılmamıştı, ayrılamazdı. Tersini düşünmek, yanlış yakıştırmalar hatta vehimler yüzünden gerçeği anlayamamak veya bulandırmaktan başka sonuç vermez.

Kemalizm-Atatürkçülük, Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra ya da II. Dünya Savaşı sırasında değişmiş veya yumuşamış da değildir; olsa olsa *aynı esaslar doğrultusunda* biraz daha katılaştığı söylenebilir. 1939 Programı'nda kayda değer hiçbir değişiklik yoktur (ileriye bkz.); Giriş bölümü bu programda aynen korunduğu gibi, II. Dünya Savaşı'nın yeni bir dönemece henüz girmediği yıla rastlayan 1943 Programı'nda da aynen korunmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonraki 1947 Programı'nın girişine eklenen 1. fıkrayı izleyen 2. fıkra, Kemalizm'e sadakati ve siyasi realizmi yinelemektedir. "Kemalizm yolu"nun "hürlük, birlik, düzenlik ve ilerilik" ilkelerinde

ise yine Auguste Comte siyasal-ideolojik pozitivizminin "ittihat ve terakki" (birlik ve (içinde) ilerleme) ya da orijinal biçimiyle "nizam ve terakki" (düzen ve (içinde) ilerleme) sloganlarına rastlıyoruz. "Hürlük" (özgürlük) de deniyor ama, özgürlük çoğulculuğu gerektirdiğine göre, özgürlüğün monolitik bir birlik ve disiplinli bir düzen içinde ne derece gerçekleşebileceği C.H.P. ideologlarının pek üstünde durmadıkları bir sorundur.

UMUMÎ ESASLAR

Madde 1- Halk Fırkası; CemiyetlerKanunu mucibince teşekkül etmiş siyasî bir cemiyettir. Gayesi, millî hâkimiyetin halk tarafından ve halk için icrasına rehberlik etmek ve Türkiye'yi asrî bir devlet haline yükseltmek ve Türkiye'de bütün kuvvetlerin fevkinde kanunun velâyetini hâkim kılmaya çalışmaktır.

Madde 2- Halk Fırkası nazarında halk mefhumu, herhangi bir sınıfa münhasır değildir. Hiçbir imtiyaz iddiasında bulunmayan ve umumiyetle kanun nazarında mutlak bir müsavatı kabul eden bütün fertler halktandır. Halkçılar, hiçbir ailenin, hiçbir sınıfın, hiçbir cemaatin, hiçbir ferdin imtiyazlarını kabul etmeyenve kanunları vaz'etmekteki mutlak hürriyet ve istiklâli tanıyan fertlerdir.

Madde 3- Halk Fırkası'na her Türk ve hariçten gelip Türk tâbiyet ve harsını kabul eden her fert dahil olabilir.

Madde 4- Halk Fırkası'na dahil olan her fert, fırkanın nizamnamesi ile programına ittiba edeceğine imza verecektir. Mamafih nizamname ile programda içtihatına muhalif maddeler varsa fırkanın kongrelerinde mut-

lak bir serbestî ve hürriyetle içtihatlarını beyan ederek o gibi maddeleri tâdil veya ilgaya çalışabilecektir.

Madde 5- Halk Fırkası Umumî Reisini hâl-i içtimâda bulunan TBMM'nin âzâsı meyanından Büyük Kongre intihap eder. Vazife-i riyaset tecdiden intihap olunacak TBMM'nin içtimâa ibtidarını müteakip ilk in'ikat edecek Büyük Kongre'ye kadar devam eder. Umumî Reis'in tekrar intihabı caizdir.

Madde 6- Bu umumî esaslara muhalefet eden âzâlar mensup oldukları heyet-i idarenin esbab-ı mucibeyemüstenit tekâlifi üzerine Fırka Divanı'nın kararıyla fırkadan ihraç olunurlar.

Madde 7- Umumî esasları gösteren işbu maddeler, ancak Büyük Kongrenin sülüsan-ı ârâsıyla tebdil ve ilga olunabilir.

(1923 C.H.P. Nizamnamesi)

UMUMİ ESASLAR

Madde 1- Cumhuriyet Halk Fırkası, Cemiyetler Kanununa tevfikan teşekkül etmiş cumhuriyetçi, halkçı, milliyetçi, siyasî bir cemiyettir ve merkezi Ankara'dadır.

Madde 2- Fırka; Türk milletini mevki-i itibar ve refaha mütemadiyen yükseltmekte olan ve her türlü istibdat ve tagallüp idaresi imkânını kapıyan yegâne şekl-i devletin, hâkimiyet-i milliyenin aksa-yı tekâmülü olan (Cumhuriyet) olduğunu ve Cumhuriyetin halen ve atiyen

her türlü tehlike ve taarruzlardan masun bulundurulmasının en âli bir vazife-i milliye ve vataniye bulunduğunu en esaslı bir kanaat ve gaye-i siyasiye olarak kabul ve ilân eder.

Madde 3- Fırka; itikadat ve vicdaniyatı siyasetten ve siyasetin mütenevvi ihtilâfatından kurtararak milletin, siyasî, içtimaî, iktisadî bilcümle kavanin, teşkilât ve ihtiyacatını müsbet ve tecrübevî ilim ve fenlerin muasır medeniyete bahş ve temin ettiği esas ve eşkâle tevfikan tahakkuk ettirmeği, yani devlet ve millet işlerinde din ile dünyayı tamamen birbirinden ayırmayı en mühim esaslarından addeyler.

Madde 4- Fırka; millî hâkimiyet ve idarenin taallûk ettiği bütün şuabat-ı faaliyette halk tarafından ve halk için kaidesini hâkim kılmayı gaye edinmiştir. Kanun nazarında mutlak bir müsavatı kabul eden ve hiçbir ailenin ve hiçbir sınıfın, hiçbir cemaatın, hiçbir ferdin imtiyazlarını tanımayan fertleri halktan ve halkçı olarak kabul eyler.

Madde 5- Fırka; vatandaşlar arasında en kavi rabıtanın dil birliği, his birliği, fikir birliği olduğuna kani olarak Türk dilini ve Türk kültürünü bihakkın tamim ve inkişaf ettirmeği ve bütün şuabat-ı faaliyette bu esası mevki-i itibar ve meriyette bulundurmayı ve vaz'edilecek kanunların velâyet-i ammesini ve her ferde seyyanen tatbikini umde-i esasiye olarak takrir eder.

Madde 6- Cumhuriyet Halk Fırkasının umumî reisi; Fırkanın banisi olan Gazi Mustafa Kemal Hazretleridir.

Madde 7- İşbu umumî esaslar, hiçbir veçhile tebdil edilemez.

(1927 C.H.P. Nizamnamesi)

BİRİNCİ KISIM

Esaslar: 1) Vatan, 2) Millet, 3) Devletin esas teşkilâtı, 4) Âmme hukuku.

1- Vatan, Türk milletinin eski ve yüksek tarihi ve topraklarının derinliklerinde mevcudiyetlerini muhafaza eden eserleri ile yaşadığı bugünkü siyasî sınırlamalarımız içindeki yurttur.

Vatan, hiçbir kayıt ve şart altında ayrılık kabul etmez bir küldür.

2- Millet, dil, kültür ve mefkûre birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasî ve içtimaî heyettir.

3- Devletin esas teşkilâtı: Türk milletinin idare şekli, vahdet-i kuvva esasına müstenit olan bugünkü devlet şeklimizdir. Bu şekilde, Büyük Millet Meclisi, millet namına hâkimiyet hakkını kullanır; Reisicumhur ve İcra Vekilleri Heyeti onun içinden çıkar. Hâkimiyet birdir, kayıtsız, şartsız milletindir. Devlet teşekküllerinin en muvafıkı bu olduğuna Fırka kanidir.

4- Âmme hukuku: Türk vatandaşlarına Teşkilât-ı Esasiye kanununun verdiği ferdî ve içtimaî hürriyet, müsavat, masuniyet ve mülkiyet haklarını mahfuz bulundurmak fırkamızca ehemmiyetli esaslardandır.

Bir dereceli intihabı tatbik etmek yüksek

emellerimizdendir. Ancak vatandaşı, intihap edeceğini tanıyabilecek vasıflar, şartlar ve vasıtalarla mücehhez kılmak lâzımdır. Bunun temini hususundaki mesainin matlup neticeyi vereceği güne kadar vatandaşı, yakından tanıdığı ve emniyet ettiği insanları intihap etmekte serbest bırakmayı demokrasinin hakikî icaplarına daha uygun buluruz.

Fırkamız vatandaşların siyasî hakları noktasında cinsiyet farkı gözetmez. Bilâkis Türk milletinin yüksek ve derin tarihinde içtimaî hayatını her noktadan birliğe istinat ettirmiş olduğunu bilen Fırkamız kadınlarımızın, belediye intihabında olduğu gibi, mebus intihabında da siyasî haklarını kullanmaları için lâzım gelen müsait zemini hazırlamayı bir vazife addeder. Fırka ancak bu takdirde tarihî ve şerefli hayatımızı yeni şeraite uygun simasiyle ihya etmiş olacağına kanidir.

(1931 C.H.P. Programı)

BİRİNCİ KISIM

Esaslar: 1- Vatan, 2- Ulus, 3- Devletin esas kuramı, 4- Kamusal haklar.

1- Vatan; Türk ulusunun, eski ve yüksek tarihi ve topraklarının derinliklerindeki eserleri ile, bugün, üstünde yaşadığı, siyasal sınırlarla çevrilmiş, kutsal yurddur.

Vatan hiçbir bağ ve şart altında ayrılık kabul etmez bir küldür.

2- Ulus; dil, kültür ve ülkü birliği ile birbi-

rine bağlı yurddaşlardan meydana gelen siyasal ve sosyal bir bütündür.

3- Devletin esas kuramı:

Türkiye; ulusçu, halkçı, devletçi, lâyık ve devrimci bir cumhuriyettir.

Türk ulusunun yönetim şekli, (Kuvvet birdir) esasına dayalıdır. Egemenlik birdir; ve bağsız, şartsız ulusundur. Egemenlik hakkını, ulus adına Kamutay kullanır. Törütgen ve yürütken yetkiler Kamutayda toplanır. Kamutay törütüm yetkisini, doğrudan doğruya kendi kullanır. Yürütüm yetkisini kendi arasından seçtiği Cumhur Başkanı ile, onun oranılayacağı hükümete bırakır. Türkiyede hakyerleri bağınsızdır.

Parti, devlet şekillerinin en doğrusu bu olduğuna kanığdır.

4- Kamusal haklar:

A- Yurddaşların, ferdiğ ve sosyal özgenlik, eşitlik, dokunulmazlık ve mülkiyet haklarını barımak, partimizce başlıca esaslardandır. Bu haklar, devletin varlık ve otorite sınırı ile buçlanmıştır. Ferdiğ ve hükmiğ şahsiyetlerin kınavı, kamuğasıya aykırı olmayacaktır.

Kanunlar bu esasa göre konacaktır.

B- Parti, yurddaşlara hak ve ödev vermekte, kadın erkek ayırmaz.

C- Saylav seçim kanunu yenilenecektir. Yurdumuzun genel şartlarına göre, vatandaşı, yakından tanımakta olduğu ve inandığı şahısları ikinci seçmen olarak ayırmakta özgür bırakmağı ve saylav seçimini bu yönden yapmağı demokrasi gereğine en uygun buluruz.

(1935 C.H.P. Programı)

1923 C.H.P. Tüzüğü'nün program maddeleri sayılabilecek "Genel Esaslar"ında halk egemenliği, partinin rehberliği, çağdaş bir devlet kurulması, kanunların üstünlüğü (Md. 1) vurgulanıyor.

2. ve 3. maddeler "halkçılığı" tanımlıyor. Halk kavramı sınıflar-üstü, ayrıcalıklara izin vermeyen, kanun önünde eşitliği öngören bir kavram. Bunu böylece kabul eden herkes halktan sayılıyor. Halkın iç egemenliği ve dışa karşı bağımsızlığı da olmalı. Halk Partisi'ne her (etnik) Türk ve "hariçten gelip Türk uyruğunu ve ulusal kültürünü (harsını) kabul eden her birey" girebilir. Burada, dışlayıcı-etnik bir milliyetçilik değil, hukuki-kültürel milliyetçilik görüyoruz. Kemalist "halkçılığın" içi, parti programında 1931'den itibaren daha net doldurularak; milliyetçilik ve halkçılık ayrıştırılacak; fakat burada şimdiden korporatist Kemalist halkçılığın ipuçları var. Tabii, Atatürk'ün bu tarihlerdeki konuşmalarında halkçılığın tam tanımı zaten verilmekteydi. (Bkz. 2. cilt ve bu ciltteki II. Kısım.)

1927 C.H.P. Tüzüğü'nün genel esaslarında yavaş yavaş "Oklar" formülasyonu belirmeye başlıyor: C.H.P. "cumhuriyetçi, halkçı, milliyetçi" bir partidir deniyor (Md. 1). 2. maddede Cumhuriyet'in amaçları sayılıyor: İtibar, refah, ulusal egemenlik ve bağımsızlık, zorba ve baskıcı yönetimden kurtulma... "Demokrasi"den bahis yok. (Bu, zaten C.H.P. programlarında 1923-1947 arasında neredeyse hiç geçmeyen bir sözcük. Geçtiği zaman da çok idiyosinkratik kullanılan bir sözcük -hemen aşağıya bkz.)

3. maddede "laikliğin" tanımı ve amacı veriliyor: İnançlar ve vicdanlar siyasetten kurtarılacak, bütün siyasal, toplumsal, ekonomik kanunlar, örgütler ve gereksinimler pozitif, deneysel bilim ve fenlerin çağdaş uygarlığa sağladığı esas ve biçimlere uygun olarak gerçekleştirilecek. Madde, "(Y)ani devlet ve millet işlerinde din ile dünyayı tamamen birbirin-

den ayırma(k)" diyorsa da, ikinci cümlecikte birinci cümlecikteki daha dar "laiklik"in ötesinde bir pozitivist "sekülarizasyon" anlayışının izlerini görüyoruz.

4. maddede yine ulusal egemenlikçi, hukuki eşitlikçi, sınıflar-üstücü ve organisist (herkes halktan ve halkçı) halkçılık var.

5. madde millet ve milliyetçilik anlayışını veriyor: Yurttaşlar arasında en güçlü bağ dil birliği, duygu birliği *ve* fikir birliğidir deniyor. Burada yine kültür ve kimlik ortaklığına dayalı bir millet ve milliyetçilik anlayışı var. Sübjektif olarak bunları kabul eden herkes Türkiye yurttaşı kabul ediliyor.

"C.H.P.'nin genel başkanı, Parti'nin kurucusu olan Mustafa Kemal Hazretleri'dir" diyen 7. madde ile "değişmez genel başkanlık" kurumuna doğru yolalınmaya başlanıyor. 1931 Tüzüğü'nde (Md. 2) "C.H.P.'nin *sürekli* Genel Başkanı, Fırkayı kuran GAZİ MUSTAFA KEMAL Hazretleridir" denecektir. *(abç)*

1931 Programı'yla birlikte "Oklar" bir sonraki bölüme gönderiliyor ve genel esaslarda vatan, millet, devletin esas teşkilatı ve kamu hakları kavramları açıklanıyor.

Vatan, hem tarihi hem coğrafi-siyasi kriterlerle tanımlanıyor. "Bugünkü siyasi sınırlarımız içindeki yurt", "ayrılık kabul etmez (bölünmez) bir bütün" olan vatan -ki üzerinde Misakı Milli'ye dayanan bir üniter devlet var-, siyasi ve coğrafi olarak Anadolu'dur ("topraklarının derinliklerinde varlıklarını koruyan eserleri ile"), ama tarihi olarak biraz daha fazla bir şeydir: "Türk milletinin eski ve yüksek tarihi ve..."

Millet, dil, kültür ve mefkûre (ülkü) birliği ile birbirine bağlı yurttaşların oluşturduğu bir siyasi ve sosyal topluluktur. Bu, Ziya Gökalp'in formüle ettiği millet tanımıdır.*

(*) Bkz. T. Parla, Ziya Gökalp, *Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm.* İstanbul: İletişim Yayınları, 1989.

Devletin esas teşkilatında vurgulanan ilkeler "güçler birliği", "meclis üstünlüğü", "ulusal egemenlik". Bu konuları 4. ciltte inceleyeceğiz.

Kamu hakları arasında özgürlük, eşitlik, dokunulmazlık ve mülkiyet hakları sayılıyor. Bir dereceli seçimin amaç olduğu söyleniyor, ki iki dereceli seçim 15 yıl daha -1946'ya kadar- sürecektir. "(V)atandaşı, seçeceğini tanıyabilecek vasıflar, koşullar ve araçlarla donatmak gerekir"in anlamı ona "siyasî terbiye okulu" olan tek-parti içinde rüştünü kazandırmak (bkz. 2. cilt), ancak ondan sonra tek dereceli genel oy hakkını tanımaktır. O güne kadar "vatandaşı, yakından tanıdığı ve güvendiği insanları (ikinci seçmenleri) seçmekte serbest bırakmayı (seçmekle sınırlamayı) demokrasinin hakiki icaplarına daha uygun" bulmanın anlamı, demokrasinin en temel ölçütlerinden birini rafa kaldırmaktır. Kaldı ki, ikinci seçmenler de istediklerini seçemiyorlardı. (Bkz. 2. ve 4. ciltler.)

Kadınlara genel seçimlerde oy hakkı ise, erkek seçmenlerin milletvekillerini bir dereceli genel oyla seçemediği bir sistemde, parti başkanlığınca belirlenen "Satı Kadın"larla sınırlı kalacak bir sembolizmdir. (Bkz. 4. cilt.)

1935 C.H.P. Programı'nın genel esasları çok büyük ölçüde 1931'in aynıdır. Kayda değer bir fark, yurttaşların bireysel ve toplumsal haklarının, "devletin varlık ve otorite sınırı ile buçlanmış (kısıtlanmış)" olması ve "gerçek ve tüzel kişilerin faaliyetinin kamu yararına aykırı olamayacağı"dır. Burada Gökalp'in solidarist korporatizminin aşıldığını, birey-devlet teorisinde devlet kefesinin ağır bastığını görüyoruz.* "Parti (parti-devleti) yurttaşlara hak ve ödev vermekte, kadın erkek ayırmaz" fikrasında da kadın haklarının savunusundan çok, birey-devlet ilişkisinin ele alınışında devletin bi-

(*) Bkz. T. Parla, ...*Türkiye'de Korporatizm.*

rey haklarına saygılı olması gerektiği ilkesini değil, bireye hak "veren" devlet ve devlete karşı (topluma değil) ödevleri olan birey zihniyetini görüyoruz.

1939 C.H.P. Programı'nda, birkaç önemsiz redaksiyon dışında hiçbir değişiklik yoktur.

1943 C.H.P. Programı'nın genel esasları da harfiyen aynıdır. Yalnız vatan tanımının başına "kutsal" sıfatı getirilmiş ve "iki dereceli seçim" lafız olarak açıkça telaffuz edildiği gibi, bir dereceli seçim geleceğe ilişkin bir temenni olarak bile ilgili fikrada tutulmamış, düşürülmüştür. Bu durum, tekparti rejiminin kendi iç-dinamikleriyle demokratikleşme yönünde evrilmekte olduğu savının temelsizliğini gösteren kanıtlardan sadece biridir.

C.H.P. Programı'nın genel esaslarında değişim sayılabilecek bir tek değişiklik, ancak II. Dünya Savaşı'nın bitiminden iki yıl sonra kabul edilen 1947 Programı'nda görülebilir. Vatan ve millet tanımlarının "milliyetçilik" bölümüne gönderilmiş olması dışında devlet yapısı ve kamu hakları bölümleri aynıdır. Yalnızca, son bölümden devletin hakları sınırlamasına ve iki dereceli seçimin erdemlerine ilişkin cümleler çıkartılmış; "özgürlüğün, insanca yaşamanın ve uygar her hukuk düzeninin esası ve siyasal hakların kaynağı" olduğu söylenmiş, "insan kişiliğinin ve topluluğunun serbestçe serpilip gelişmesi için zorunlu ve yaşamsal bir koşul" olan düşünce, vicdan, söz, yazı, yayım, toplanma, dernek, sendika ve siyasi parti kurma... gibi hak ve özgürlükler"i sağlamayı partinin görev bildiği ifade edilmiştir. Bunlar, C.H.P. Programı'nda ilk kez boy gösteren sözlerdir, öncesi yoktur, dünya savaşından sonra çevre koşullarının baskısıyla programa alındığı ortadadır.

İKİNCİ KISIM

Cumhuriyet Halk Fırkasının ana vasıfları

1- Cumhuriyet Halk Fırkası, A- Cumhuriyetçi, B- Milliyetçi, C- Halkçı, Ç- Devletçi, D- Lâyik, E- İnkılâpçıdır.

A) Fırka, Cumhuriyetin, millî hâkimiyet mefkûresini en iyi ve en emin surette temsil ve tatbik eder devlet şekli olduğuna kanidir. Fırka, bu sarsılmaz kanaatle Cumhuriyeti tehlikeyekarşı her vasıta ile müdafaa eder.

B) Fırka, terakki ve inkişaf yolunda ve beynelmilel temas ve münasebetlerde bütün muasır milletlere muvazi ve onlarla bir ahenkte yürümekle beraber Türk içtimaî heyetinin hususî seciyelerini ve başlı başına müstakil hüviyetini mahfuz tutmayı esas sayar.

C) İrade ve hakimiyetin kaynağı millettir. Bu irade ve hakimiyetin, devletin vatandaşa ve vatandaşın devlete karşılıklı vazifelerinin hakkiyle ifasını tanzim yolunda kullanılması Fırkaca büyük esastır.

Kanunlar önünde mutlak bir müsavat kabul eden ve hiç bir ferde, hiç bir aileye, hiç bir sınıfa, hiç bir cemaate imtiyaz tanımıyan fertleri halktan ve halkçı olarak kabul ederiz.

Ç) Ferdî mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete eriştirmek için memleketin umumî ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde -bilhassa iktisadî sahada- Devleti fiilen alâkadar etmek mühim esaslarımızdandır.

D) Fırka, Devlet idaresinde bütün kanunların, nizamların ve usullerin ilim ve fenlerin muasır medeniyete temin ettiği esas ve şekillere ve dünya ihtiyaçlarına göre yapılmasını ve tatbik edilmesini prensip kabul etmiştir.

Din telâkkisi vicdanî olduğundan, Fırka, din fikirlerini Devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı milletimizin muasır terakkide başlıca muvaffakiyet amili görür.

E) Fırka, milletimizin bir çok fedakârlıklarla yaptığı inkılâplardan doğan ve inkişaf eden prensiplere sadık kalmayı ve onları müdafaa etmeyi esas tutar.

2- Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat ferdî ve içtimaî hayat için iş bölümü itibariyle muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia telâkki etmek esas prensiplerimizdendir.

A) Küçük çiftçiler, B) Küçük sanayi erbabı ve esnaf, C) Amele ve işçi, Ç) Serbest meslek erbabı, D) Sanayi erbabı, büyük arazi ve iş sahipleri ve tüccar, Türk camiasını teşkil eden başlıca çalışma zümreleridir. Bunların her birinin çalışması, diğerinin ve umumî camianın hayat ve saadeti için zaruridir. Fırkamızın bu prensiple istihdaf ettiği gaye sınıf mücadelesi

yerine içtimaî intizam ve tesanüt temin etmek ve birbirini nakzetmiyeceksurette menfaatlerde ahenk tesis eylemektir.Menfaatler kabiliyet ve çalışma derecesiyle mütenasip olur.

(1931 C.H.P. Programı)

İKİNCİ KISIM

CumhuriyetHalk Partisinin Ana Vasıfları

1- Cumhuriyet Halk Partisi; A- Cumhuriyetçi, B- Ulusçu, C- Halkçı, Ç- Devletçi, D- Lâyık, E- Devrimcidir.

A- Parti, ulus egemenliği ülküsünü en iyi ve en sağlam surette imsileyen ve taplayan devlet şeklinin Cumhuriyet olduğuna kanığdır. Parti bu sarsılmaz kanağatla, Cumhuriyeti her tehlükeye karşı, bütün araçlarla korur.

B- Parti, ilerleme ve gelişme yolunda ve arsı-ulusal değetlerdeve ilgilerde Türk sosyetesinin, çağdaş uluslarla yanyana ve bir uyumda yürümekle beraber, ikinci maddede izah olunduğu üzere, kendine özgü ıralarını ve erkin benliğini korumağı esas sayar.

C- İrde ve egemenlik kaynağı ulustur. Bu irde ve egemenliğin, devletin yurddaşa ve yurddaşın devlete karşı olan ödev ve yükümlerini tamamiyle yerine getirmek için kullanılması, partinin başlıca prensiplerindendir. Kanun karşısında, saltık bir eşitlik kabul eden, ve hiç bir ferde, hiç bir aileye, hiç bir klasa,

hiç bir cemaata ayralık tanımayan yurddaşları halktan ve halkçı olarak kabul ederiz.

Türkiye Cumuriyeti halkını ayrı ayrı klaslardan karışıt değil, fakat ferdiğ ve sosyal hayat için, iş bölümü bakımından, türlü hizmetlere ayrılmış bir sosyete saymak esas prensiplerimizdendir; çifçiler, küçük zanaat sahibleri, esnaf ve işçilerle, özgür ertik sahibleri, endüstrieller, tecimerler ve işyarlar Türk ulusal kuramının başlıca çalışma örgenleridir. Bunların her birinin çalışması, öbürünün ve kamunun hayatı ve genliği için bir zorağdır.

Partimizin bu prensiple amaçladığı gaye, klas kavgaları yerine sosyal düzenlik ve dayanışma elde etmek, ve asığlar arasında, biribirlerine karşıt olmıyacak surette, uyum kurmaktır. Asığlar kapasite ve çalışma derecesine göre olur.

Ç- Özel kınav ve çalışma esas olmakla beraber, imkân olduğu kadar az zaman içinde ulusumuzu genliğe ve yurdu bayındırlığa eriştirmek için, genel ve yüksek asığların gerektirdiği işlerde, hele ekonomik alanda, devleti filiğ surette ilgilendirmek başlıca esaslarımızdandır.

Devletin ekonomi işleri ile ilgisi filiğ surette yapıcılık olduğu kadar, özel girişimlere ön vermek ve yapılmakta olan işleri düzenlemek ve kontrol da etmektir.

Devletin, filiğ olarak, hangi ekonomik işleri yapacağının belirtilmesi, ulusun genel ve yüksek asığlarına bağlıdır. Bu lüzum üzerine, devletin, filiğ olarak, kendi yapmağa karar

verdiği iş, eğer, özel bir girişit elinde bulunuyorsa, onun alınması her defasında özgü bir kanun çıkarmağa bağlıdır. Bu kanunda özel girişitin uğrayacağı zararın, devlet tarafından ödem şekli gösterilecektir. Bu zarar oranlanırken, gelecekteki kazanç ihtimalleri hesaba katılmaz.

D- Parti, bütün kanunların, tüzüklerin ve usullerin yapılışında ve taplanışında, en son ilim ve teknik esasları ile, asrın ihtiyaçlarına uyulmasını prensip olarak kabul etmiştir.

Din, bir vicdan işi olduğundan, parti, dini, dünya ve devlet işleri ile sıyasada ayrı tutmağı, ulusumuzun çağdaş medeniyet yolunda ilerlemesi için başlıca şartlardan sayar.

E- Parti devlet yönetiminde, tedbir bulmak için derecel ve evrimsel prensiple kendini bağlı tutmaz. Ulusumuzun sayısız özverilerle başarmış olduğu devrimlerden doğan ve olgunlaşan prensiplere bağlı kalmak ve onları korumak parti için esastır.

(1935 C.H.P. Programı)

1931 ve 1935 programlarında C.H.P.'nin "ana vasıfları" olan 6 Ok artık tam liste halinde veriliyor ve son tanımlarına kavuşturuluyor. C.H.P.'nin siyasi ideolojisi 6 Ok'tan ibaret değil, ama bu oklar ideolojinin özeti ya da çekirdeği. İleriki bölümlerde 6 Ok'un çeşitli boyutlarını ve tamamlayıcı ögelerini görmeden önce burada toplu olarak kısa tanımlarına bakacağız. Hemen belirtmek gerekir ki 6 Ok 1931'de birdenbire ortaya çıkmıyor; Atatürk'ün 1920'lerin başından beri söyledi-

ği, Ziya Gökalp'in 1910'lardan beri yazdığı görüşlerin en son ifadeleri bunlar.* Altılık listeye daha sonra giren "devletçilik" ve "inkılâpçılık" için de bu böyle.

Cumhuriyetçilik, daha önceki tanımlarda olduğu gibi, ulusal egemenlik ülküsünü en iyi ve en güvenli şekilde temsil ve tatbik eden devlet biçimi olarak niteleniyor 1931 ve 1935 programlarında. 1939 ve 1943 programlarında değişen bir şey yok. Monarşik ve teokratik devlet biçiminin karşıtı olarak kullanılıyor. Ancak 1947 programıyladır ki "cumhuriyet" ve "demokrasi" sözcükleri ve "tek dereceli genel oy" kuralı ilk kez birarada kullanılıyor. Yukarıdaki tanıma ek olarak . ve 3. fıkralarda şöyle deniyor:

> Millet, yalnız kendisinin sahip olduğu egemenliği tam bir serbestlik içinde tek dereceli olarak seçeceği milletvekillerinden oluşan Türkiye Büyük Millet Meclisi vasıtasiyle kullanır.... Demokrasi esasına dayanan bu rejimi...

Milliyetçilik, 1931 ve 1935 programlarında, ilerleme ve gelişme yolunda ve uluslararası temas ve ilişkilerde bütün çağdaş uluslarla yanyana ve onlarla uyum içinde yürümekle birlikte, Türk toplumunun "özel karakter(ler)ini" ve bağımsız kimliğini korumak olarak tanımlanıyor. Gökalp'in terimleriyle hem (milletlerarası-) "medeniyetçi" hem (milli-) "harsçı" bir yaklaşım. Çağdaş uygarlığa "ulaşmak" ya da onun "üstüne çıkmak" lafları da yok; Türkler-dünya ilişkisini eşitler arasındaki bir ilişki olarak gören makul bir tutum. Milliyetçilik, aynı zamanda bir "kalkınma" projesi.

1939 ve 1943 programlarında kayda değer bir değişiklik yok. Yalnız 1943'te "insanlık cemiyetini bağımsız ve eşit mil-

(*) Bkz. T. Parla, ...*Türkiye'de Korporatizm.*

letlerden oluşan bir büyük aile ve Türk milletini bu ailenin esaslı birliği (parçası) olarak tanım(ak)" ibaresi var. Ayrıca, Türk milliyetçiliğinin hiçbir millet için "zarar düşünmediği" ve "her milletin insanlığa değerli hasletlerini takdir ve teşvik ettiği" söylenmekte. Ama bunların yanısıra bir de "(p)arti, milliyetçiliği *Türk milleti içinde en yüksek bir insan düzeyine varmanın* kök şartı ve vasıtası bilir" *(abç)* cümlesi var ki, tam ne demek olduğunu ancak ilerideki bölümlerde görebileceğiz.

1947 Programı'nın da özü aynıdır. Millet, yine "dil, kültür ve ülkü birliği" ile tanımlanmakta; "tarih birliği" ile "saadet ve felaket ortaklığı"na inanç ve "ortak yurt sevgisi" eklenmekte; millet, bunlar gibi "doğal ve ruhi bağlarla birbirine bağlı yurttaşların kurduğu sosyal ve siyasal bir bütün olarak kabul edilmektedir. Aynen "kim halktanım derse halktır" gibi, "kim Türk'üm derse Türk'tür" formülüyle ifade edilebilecek, sosyolojik-tarihsel kriterlere de dayanan, psikolojik-sübjektif bir millet (ve milliyet) tanımı. Bu noktada etnik ya da ırksal ögeler görülmüyor.

"Kutlu" vatan topraklarının ayrılık kabul etmez bir bütün olduğu tekrarlandıktan sonra, milliyetçiliğin, Türk milletinin bütünlüğünü ve bunun dayandığı "milli ruh ve milli şuur"u yaşatmak ve korumak, milletin "özel karakterini ve bağımsız benliği"ni korumak anlamlarını ve amaçlarını taşıdığı söyleniyor. "Kök şart"ın yanısıra milletler topluluğunda eşit üyelik ve başkalarına zararı olmayan milliyetçilik temaları yineleniyor.

Halkçılık, 1931 ve 1935 programlarında, aynen Atatürk'ün 2. ciltte gördüğümüz formülasyonlarıyla yeralıyor. İki programın ilgili maddeleri, biraz sonra işaret edeceğimiz bir tek değişiklik dışında, tamamen aynıdır.

Önce halkçılığın ulusal egemenlik, hukuki eşitlik, hiçbir bireye ve kolektiviteye ayrıcalık tanınmaması boyutları sayılıyor. Devletin yurttaşlara ve yurttaşların devlete (topluma

değil) "karşılıklı görevleri" bulunduğu ifade ediliyor. Burada Kemalist devletçiliğin yalnız iktisadi bir boyutu değil, siyasi-idari bir boyutu da olduğunu bir kez daha görüyoruz. Devlet yine bireyle ve bireylerden oluşan ulusla (toplumla) en azından eşdeğerli ve eşdüzeyli bir kategori olarak karşımıza çıkıyor; devlet, kendi başına, kendinden bir varlık olarak bireylerin ve toplumun yanına-karşısına konuyor. İktisadi devletçilik, 6 Ok'un öteki beşinden farklı olarak, Türkiye'nin egemen ideolojisinden erken düşecek, ama siyasi-idari devletçilik dönemlere göre değişen derecelerde yerini hep koruyacaktır. (Örneğin 1961 Anayasası'nda yumuşak ve örtük kalacak, 1982 Anayasası'nda "kutsal devlet"çiliğe varacaktır.* Tabii, siyasetçilerin, bürokratların ve halkın söyleminde ve zihniyetinde her vesileyle görülmeye devam edecektir.)

Daha sonra halkçılığın asıl içeriği veriliyor. 1931 Programı'ndaki yan-başlığın "sınıf yok, işbölümü var" şeklinde özetlediği, sınıfların siyasi mücadelesi şöyle dursun, sınıfların çıkar çatışmasını hatta varlığını bile reddeden, işkollarının ya da meslek zümrelerinin çıkar birliğini ve tek-parti çatısı altında hepsinin birlikte ve uyum içinde temsil edildiğini ilan eden bu korporatist halkçılık, programın açıkça ifade ettiği gibi, hem anti-liberal hem anti-sosyalist bir halkçılıktır. Bazılarının yakıştırmaya çalıştığı gibi sosyalizan, narodnikvari, orta-sınıfçı, orta-köylücü vb. bir popülizm değildir. Ezilen halkı, fakir kesimleri korumak gibi bir iddiası da yoktur. Zaten temel amaçlarından biri milli burjuvazi, milyonerler hatta milyarderler yetiştirmek olan bir ideolojiden (bkz. 2. cilt) bu tür şeyleri beklemek abestir. Kemalist ideolojiye göre zengin, fakir, halktan olan herkes birlikte "müreffeh ve mesut" olacaktır.

Ancak, ilginçtir ki, sınıfları reddeden 1931 ve 1935 prog-

(*) Bkz. T. Parla, *Türkiye'de Anayasalar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.

ramları, "işbölümü bakımından çeşitli çalışma kollarına (hizmetlere) ayrılmış bir topluluk" saydığı Türkiye Cumhuriyeti halkının kompozisyonunu verirken, emekle sermayeyi, işçiyle işvereni içinde eriten bir meslek grupları ("çalışma zümreleri") tasnifinden çok, sınıf analizine daha yakın ve yer yer sermaye büyüklüğünü esas alan bir sınıflandırma kullanıyor:

1931 Programı	*1935 Programı*
A. *Küçük* çiftçiler	* Çiftçiler
B. *Küçük* sanayi erbabı ve esnaf	* Küçük zanaat sahipleri, esnaf
C. Amele ve işçi	* İşçiler
Ç. Serbest meslek erbabı	* Özgür ertik sahipleri
D. Sanayi erbabı, *büyük* arazi ve iş sahipleri ve tüccar	* Endüstrieller, tecimerler * İşyarlar (memurlar)

Görüldüğü gibi 1931 Programı'ndaki zümreler (sınıflar) yelpazesinin bir ucunda işçiler ve *küçük* çiftçiler (köylüler), öbür ucunda (büyük) sanayiciler ile *büyük* toprak ve iş sahipleri, (büyük) tacirler, bunlar arasında da ara katmanlar olarak *küçük* üreticiler ve küçük ticaret erbabı (esnaf) ile küçük burjuvazinin öbür beylik katmanı serbest meslek sahipleri yeralmaktadır. Bu sınıflandırmanın meslek zümreleriyle ilgisi yoktur; sosyal sınıf kesimleri, üretim ilişkilerindeki konumlarına göre tasnif edilmiştir. "Sınıf yok" sloganı, aslında "sınıf var, çatışma yok" demektir.

1935 Programı'nda ise bu sınıfsal tasnif törpülenmiş, "sınıfsızlık" argümanıyla daha uyumlu bir biçimde evcilleştirilmeye çalışılmıştır: Küçük-büyük bütün çiftçiler biraraya toplanmış; sanayiciler-tacirler-iş adamlarının önünden büyük sıfatı kaldırılmış; listeye bir de "işyarlar"/memurlar, yani

klerikal küçük burjuvazi eklenmiştir. (Bürokrasinin güçlenmekte olan rolüne koşut olarak?) Tasnif, yine sınıf ve tabaka ("sunuf-u tabakat") tasnifidir, meslek grupları tasnifi değil.

"Bunların her birinin çalışması, diğerinin ve genel olarak toplumun yaşamı ve mutluluğu için vazgeçilmezdir. Partimizin bu prensiple hedeflediği amaç sınıf mücadelesi yerine sosyal düzen ve dayanışma sağlamak ve birbiriyle çelişmeyecek biçimde çıkarlarda uyum kurmaktır." Durkheimcı-Gökalpçi solidarist korporatizmin, hem bir sosyolojik teori olarak, hem de bir siyasi teori-ideoloji olarak bundan daha özlü, reçetevari bir tanımı olamaz. Kemalist halkçılık, antisosyalist, sağcı bir ideolojidir. ("Ortanın solu C.H.P." - "Demokratik sol D.S.P." - "Sosyal demokrat S.H.P." hareketleri, her şey bir yana konsa, 6 Ok'un halkçılık ilkesini benimsemeye devam ettikleri sürece, öznel olarak bir yanılsamadan, nesnel olarak bir yanıltmadan ibaret kalacaklardır.)

· *Devletçilik,* 1931 Programı'nda "özel çalışma (girişim) ve faaliyeti esas tutmakla birlikte, olabildiğince kısa sürede ulusu refaha ve ülkeyi bayındırlığa eriştirmek için milletin genel ve yüksek çıkarlarının gerektirdiği işlerde -özellikle iktisadi alanda- Devlet'i (büyük D ile) fiilen ilgilendirmek" olarak tanımlanıyor. Kemalist devletçiliğin çeşitli boyutlarını "İktisat ve Maliye" bölümünde etraflı göreceğiz. Burada not edilmesi gereken temel özellikler şunlardır: (1) Özel girişim (ve özel mülkiyet) esastır, (2) devlet işletmeciliği ikincil, enstrümantaldir, (3) amaç, en kısa sürede ekonomik kalkınmayı sağlamaktır, (4) devletçilik, özellikle iktisadidir, ama yalnızca iktisadi değildir, (5) devlet işletmeciliği, milletin genel ve yüksek çıkarlarının gerektirdiği işlerde-alanlarda yapılacaktır (özel sermayenin, birikiminin yetersizliği nedeniyle giremeyeceği ve/veya risk-kâr faktörleri nedeniyle girmek istemediği işlerde-alanlarda). Yani, bırakın "devlet sosyalizmi" gibi yakıştırmaları, sözkonusu olan "devlet kapitalizmi"

bile değildir; özel sektörü birincil sayan bir karma ekonomi kapitalizmidir.

1935 Programı'nda devletçiliğin tanım maddesinde 1. paragraf aynen 1931'deki gibidir. 2. ve 3. paragraflarda bazı ek açıklamalar vardır. Devletin ekonomideki rolü "yapıcılık" (işletmecilik) olduğu kadar "özel girişimlere ön vermek ve yapılmakta olan işleri düzenlemek ve kontrol da etmektir". Yani devlet, işletmeciliğinin yanısıra, özel sektörü hem özendirecek, geliştirecek, hem de düzenleyecek ve denetleyecektir. Özel girişimlerin elinden alınmasını ulusun genel ve yüksek çıkarının gerektireceği işlerde de tazminat ödenecektir.

Laiklik, daha önceki programlarda olduğu gibi 1931 ve 1935 programlarında da, devlet yönetiminde kanunların ve usullerin, bilimin ve tekniklerin çağdaş uygarlığa sağladığı esas ve şekillere ve "dünya ihtiyaçlarına" göre yapılması ve uygulanması olarak tanımlanmıştır. Pozitivist bir bilimselcilikle eşanlamlıdır. Din, vicdan işi olduğundan, din ile dünya-devlet-siyaset işleri birbirinden ayrı tutulacaktır. Bu, çağdaşlaşmanın önkoşuludur. Kemalist laikliğin çeşitli boyutlarını da ileride göreceğiz.

İnkılâpçılık (Devrimcilik), 1931 Programı'nda, kısaca, yapılmış olan "inkılâplardan doğan ve gelişen ilkelere sadık kalmak ve onları savunmak" olarak tanımlanıyor. Başka bir deyişle, Türkçü ve Batıcı laik cumhuriyetin ve kültürel reform ve dönüşümlerin korunması ve savunulmasını öngörüyor. "Sosyal devrim" ya da "sürekli devrim" konnotasyonları yok. (1. cilde de bkz.) 1935 Programı'nda bir cümle daha var: "Parti, devlet yönetiminde tedbir bulmak için derecel (tedrici) ve evrimsel prensiple kendini bağlı tutmaz." Bu da reformların "radikal"liğiyle ilgili bir niteleme; ihtilâlcilik anlamında devrimcilikle ilgisi yok, çünkü "ilerleme", "düzen" içinde olacak. "Evrimsel"in reddini de "evolüsyon"a karşı "revolüsyon" (ihtilâl) yandaşlığı diye okumamak lâzım. 1930'la-

rın ortalarında aşırı dozlara yükselip sonra frenlenen öz -ya da arı- Türkçecilik akımının etkisinde "inkılâb"ın karşılığını tam tutturamamanın ürünü "devrimcilik". Yoksa Gökalp'te de, Kemalistler'de de inkılâp, "devrim" değil, düzen içinde "dönüşüm"dür. Nitekim 1943 Programı'nda "inkılâpçılık"a dönülüyor.

Kemalist tek-parti ideolojisinin en önemli belgesi, *locus classicus*'u olan 1931-1935 Programı'nda formüle edilen 6 Ok'un Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve İnkılâpçılık okları 1939 ve 1943 programlarında korunuyor. Cumhuriyetilik ve Milliyetçilik'i yukarıda görmüştük.

1943 C.H.P. Programı'nda *Halkçılık* harfiyen aynıdır.

Devletçilik, özü aynı tutulmakla birlikte yeniden yazılmıştır. Türk ulusunu ve ülkesini zengin ve bayındır yapma amacının yanına "kudretli" yapma amacı eklenmiştir. "Parti, kişilerin bugün hiç ya da yeterli derecede yapamadığı işleri Devlet eli veya sermayesi ile yapmaya çalışır" denerek, önceki öze uygun bir açıklama getirilmiş, devletin her şeye el atmayacağı güvencesi verilmiştir. Aynı yönde olmak üzere "(d)evletçiliğimiz, ulus çıkarının zorunlu kılmadığı hiçbir biçimde özel çıkarlarla mücadele etmez" denmiştir. Bırakın "devlet sosyalizmi" yakıştırmalarının yersizliğini, "devlet kapitalizmi"nde bile çok temkinli bir yaklaşım. Bir de, devletçiliğin "açık veya kapalı olarak hiçbir özel çıkara vasıta kılınama(yacağı)" söylenmek gereği duyulmuştur. "El koyma ve tazminat ödeme" hükmü ise tamamen çıkarılmıştır.

Laiklik aynıdır. Yalnızca iki genişletme vardır. "Dini inancın her türlü taarruzdan ve müdahaleden" korunacağı ("kanunların izin verdiği çerçevede" uygulandığı takdirde) ve "milli dilin ve milli kültürün diyanet yollarından yabancı dil ve kültürlerin etkilerinden korunmasını(n) Türk milletinin bugünü ve geleceği için gerekli" sayıldığı. Bunlar, karşılıklı dengeleri gözeten iki açıklık getirme girişimi olarak görülebilir.

İnkılâpçılık harfiyen aynıdır. "Derecel ve evrimsel" yerine "tedrici ve tekamüli" denmiştir.

Özet olarak, II. Dünya Savaşı'nın -ki aynı zamanda bir rejimler savaşıdır- tam nasıl sonuçlanacağının henüz belli olmadığı 1943 yılına rastlayan C.H.P. Programı'nda kayda değer hiçbir değişiklik yoktur. Kemalist tek-parti ideolojisinin çekirdeği olan 6 Ok korunmaktadır. (Devletçilik (iktisadi) hariç, bunların hükmünü yitirdiğini bugün bile kim iddia edebilir?)

1947 C.H.P. Programı'nda da öze ilişkin bir değişiklik yoktur, yalnızca 6 Ok'un bazıları yeniden yazılmıştır. Cumhuriyetçilik ve Milliyetçilik'i yukarıda görmüştük.

Halkçılık, halktan olmak, halk için çalışmak ve halkın yararını her yararın üstünde tutmak şeklinde yine soyut ve bütüncül bir halk kavramına dayandırılmıştır. Kanun önünde eşitlik ve hiçbir kolektiviteye ayrıcalık tanımama ögeleri tekrarlanmıştır. Bu kez, "sınıfsızlık" teması daha güçlü ifade edilmiştir: Parti, "(ş)ahıs, sınıf ve zümre tahakkümleriyle savaşmayı görev bilir."

Halkın kompozisyonu, kategoriler şeklinde verilmemiş; "(h)alkımızı meydana getiren çeşitli sosyal gruplar (meslek grupları değil), millet bütünlüğünü yaratır" denmekle yetinilmiştir. Bütünlük, sosyal grupların karşılıklı yararları (fonksiyonel karşılıklı bağımlılık), çıkarların uyumu ibareleri organisist ve solidarist korporatist yaklaşımın sürdüğünü göstermektedir. Bir sosyal gruba özel gönderme vardır: "Partimiz, halk çoğunluğunu oluşturan köylümüzün ve çiftçimizin yaşama düzeyini yükseltecek önlemleri almayı zorunlu bir koşul sayar." Anlaşılan, yükselmekte olan Demokrat Parti hareketinin şimşeğini çalmak isteyen C.H.P. ilk defa dar anlamda "popülistçe" bir ifade kullanımı gereğini duymuştur.

Son paragraf da ilginçtir: "Topluluğun olduğu kadar kişinin de varlığını tanıyan Partimiz, memleketimizin kişi ve

topluluk değerlerinin bir denkleşme içinde gelişmesini ister." C.H.P. ilk kez "birey-toplum" ikilisini kullanıyor ve "denkleşme"nin bireyle toplum (devlet değil) arasında olacağından sözediyor. Zamanlama rastlantı eseri değil; devleti yücelten otoriter ve totaliter rejimlerin bir bölümü önemli ölçüde çökmüş bulunuyor (tortular bırakarak) II. Dünya Savaşı'ndan sonra.

Devletçilik, 1947 Programı'nda en büyük değişikliğe uğrayan "ok"tur. Onun için program maddesinin tamamını buraya alıyorum:

> **d- Devletçilik:**
>
> **7- Devletçiliğimiz, millî ekonomimizi bir bütün olarak kısa zamanda geliştirmek yoluyla milletimizin yaşama şartlarını dünyanın bugünkü gereklerine uygun ve üstün bir seviyeye ulaştırmak amacından doğmuştur;**
>
> **Millî ekonominin her kolunu, birbirini tamamlayıcı surette ileri teknik araçlarla cihazlandırıp millî çalışmaların verimini arttırmayı ve millî sermayenin yurt ekonomisine yararlı alanlarda çalışmasını sağlamayı gerekli sayar.**
>
> **8- Devlet bu amaçlara ulaşmak ve millî ekonomide kamu menfaatlerini ve hizmetlerini ve millî savunmayı sağlamak üzere doğrudan doğruya kendi tarafından yapılmasını gerekli gördüğü teşebbüsleri, kurduğu ve kuracağı teşekküllerle, üzerine almak görevindedir.**
>
> **Bu işler, büyük maden işletmeleri, büyük enerji santrallarının ve ağır endüstrinin kurulması, savunma endüstrisi, bayındırlık işle-**

ri gibi büyük teşebbüslerle, kamu hizmetlerini ilgilendiren ulaştırma ve P.T.T. gibi teşebbüslerden ibarettir.

9- Partimiz, 8'inci maddede belirtilenler dışında kalan her türlü ekonomi işlerinin özel teşebbüsler eliyle kurulmasını, Devletin bu teşebbüsleri teşvik etmesini, korumasını ve bunlara gerekli yardımlarda bulunmasını esas tutar.

Partimiz, özel teşebbüslerin tam bir güvenlik içinde çalışmasını sağlamak üzere yurtta hangi işlerin nerelerde, ne kadar zamanda ve hangi ölçülerde yapılmasının millî ihtiyaçlar bakımından zarurî ve uygun olduğunu Devletin belli plân ve programlarla ilân etmesini gerekli bulur.

Buna rağmen, özel teşebbüslerin başarmağa imkân bulamadığı veya yeter derecede başaramadığı, yahut kazançlı bulmadığı için girişmediği işleri Devlet üzerine alabilir.

Devlet kâr kasdiyle ziraat yapmaz.

10- Partimiz, özel teşebbüslerle Devlet teşebbüslerinin eşit şartlar içinde çalışmaları esasının kanunlarda, tüzüklerde ve kararlarda yer almasını esas sayar.

Ekonomi işlerinde, faydası, belli ve mahdut kişilere inhisar etmemek üzere, Devletin tüzel ve teşebbüs kuruluşlariyle (kooperatif ve anonim) ortaklık yapmasını caiz görürüz.

Ancak bu ortaklıklar açık veya kapalı hiç bir şekilde istismar konusu olamaz.

11- Halkı her türlü istismardan korumak amaciyle genel olarak ekonomi teşebbüs ve

faaliyetlerini, normal işleme ve gelişmelerine engel olmıyacak usul ve tedbirlerle Devletin düzenlemesini ve denetlemesini gerekli sayarız.

12- (Devlet Ekonomi İşletmeleri)nin kazanç düşüncesiyle yersiz fiyat artışlarına meydan vererek halkın yaşama şartlarını zorlıyacak veya yaşama denkliğini bozacak yollardan kaçınmaları ve yurtta ferahlık, genişlik yaratma amacını gütmeleri esastır.

13- Millî ekonomide çalışma hayatının sosyal adalet ve güvenlik içinde korunmasını sağlıyacak tedbirlerin alınması devletçiliğimizin amaçlarındandır.

14- Millî ekonomiyi bünyesi içinde ve milletlerarası ekonomi şartları karşısında devamlı surette gözönünde tutup inceliyerek millî ekonomi teşebbüs ve faaliyetlerini plânlara bağlamak ve uygun göreceği tedbirlerle ve programlarla belli süreler için Hükümete teklifler yapmak üzere uzmanlardan ve ilgililerden terekküp eden yetkili bir (Ekonomi Genel Meclisi) kurulmasını gerekli buluruz.

Bu meclis, Hükümetçe hazırlanacak ve millî ekonomiyi ilgilendirecek olan kanun ve tüzük tasarılarını önceden incelemek ve görüş ve düşünüşlerini bildirmekle de görevli kılınmalıdır.

Uzatmadan, şu tesbitleri yapalım: (Ekonomik) kalkınmacı ideoloji yerinde duruyor; devlet işletmeciliğinin sınırları somut olarak çiziliyor (kamu hizmetleri, milli savunma, büyük maden işletmeleri, büyük enerji santralları, ağır endüstri, savunma endüstrisi, büyük bayındırlık işleri, ulaştırma,

P.T.T. gibi) ve diğer "her türlü" ekonomi işlerinin özel girişimler eliyle kurulması öngörülüyor. Özet olarak "iktisadi" devletçiliğin sınırları daraltılıyor, daha doğrusu dar olduğu bir kez daha iyice belirtiliyor. Teşvik, yardım, korumacılık vurgulanıyor. Özel girişimlere "tam bir güvenlik" vaadediliyor. Planlama gereği belirtiliyor. Özel sektörle kamu sektörünün eşit koşullarda çalışacağı, devletin tüzel kişilerle ortaklığa girebileceği (ve bunların sömürü konusu olamayacağı), tüketicinin korunacağı, KİT'lerin yersiz fiyat artışları uygulamayacağı, çalışma hayatında sosyal adalet ve güvenlik sağlanacağı söyleniyor. Milli ekonomiyi planlamak ve denetlemek üzere bir ekonomik konsey öneriliyor.

Laiklik, hafif redaksiyon dışında, aynıdır. Amaç, yine "ilerleme" ve "çağdaşlaşma"dır, ki bu, inkılâpçılık/"devrimciliğin" de amacıdır.

Devrimcilik, büyük ölçüde aynıdır. Tedrici ve evrimsel prensibi reddeden ibare, yani radikallik unsuru, çıkarılmıştır. Vurgu, "başarılan devrim eserleri"nin korunması ve pekiştirilmesindedir. Radikal reformizmden, başarılmış olan radikal reformların korunması ve geliştirilmesiyle yetinen daha ılımlı bir reformizme kayışın çağrışımları vardır. Sürekli bir radikalizm yakıştırmak isabetli görünmemektedir. Bunun dışında, eski öz biraz farklı yazılarak, korunmuştur. "Partimiz devrimciliği ülkemizde *geri kalmış hayat düzeninin tasfiyesi ve yerine ileri uygarlık kurumlarının konması* anlamında alır" *(abç)* denirken, devrimcilik çağdaşlaşmayla (Batı uygarlığı kurumlarını yerleştirerek) eşanlamlı kullanılmıştır. Yani devrimcilik/inkılâpçılık eşittir "modernizm". (Atatürk'ün "Uygarlaşmak isteyip de çağdaş Batı'ya yönelmemiş ulus var mıdır?" sözlerini hatırlayalım. Ama bu hangi Batı'dır ya da Batı'nın neleridir? - bu konuya ileride döneceğiz.)

ÜÇÜNCÜ KISIM
İktisat
ZİRAAT VE SANAYİ, MADENLER VE ORMANLAR, TİCARET, NAFIA İŞLERİ

1- İktisatta hareketli sermaye mühimdir. Normal sermayenin yegâne membaı millî sây ve tasarruftur. Bunun için çalışmayı arttırmak ve aile hayatında ve umumiyetle Devlet idaresinde mahallî ve millî idarelerde tasarruf fikrini kökleştirmek, Fırkamızın başlıca prensibidir.

2- Kredi ve sigorta meseleleriyle ihtiyacın talep ettiği ehemmiyette iştigal olunacaktır. Kredide ucuzluk ve kolaylık temini başlıca emelimizdir.

3- İthalâtın ihracattan fazla olmaması ve en nihayet aynı kıymetteolması tediyemuvazenesinin temini için elzem addettiğimiz şarttır.

4- Çiftçimizi kredi ve istihsal kooperatifleri gibi iktisadî teşekküllere mazhar etmek ve bu teşekkülleri terakkî ve tekâmül ettirmek gayedir. Büyük arazi ve çiftlik sahiplerinin ziraî kredileri rehin mukabili temin olunacaktır. Ziraî kredinin ana müessesesi olan Ziraat Bankamızı kanunî murakabe altında bulun-

duracak surette sahiplendirmek ve faaliyetini daha ziyade ziraî sahada teksif etmek tedbiri alınacaktır. Bankanın sermayesini ziraî hareket ve faaliyetlerin inkişafını temin edecek kıymete çıkarmak, esaslı çalışma mevzuumuz olacaktır.

5- Küçük sanatler erbabını ve esnafı müşküller ve zaaflardan kurtarmak ve onları daha kuvvetli, emniyetli bir vaziyete koymak ve onlara kredi müesseseleri yaratmak düşündüğümüz esaslı noktalardandır. Küçük ve büyük sanayi, iptidaî madde müstahsillerinin menfaatlerine de uygun himayeye nail olacaklardır.

Milliyetçi Türk amelesi ve işçilerinin hayat ve haklarını ve menfaatlerini göz önünde tutacağız. Sây ve sermaye arasında ahenk tesisi ve bir iş kanunu ile ihtiyaca kâfi hükümlerin vaz'ı, Fırkanın mühim işleri arasında görülür.

Sanayi ve Maadin Bankasını hareketli bir sermaye ile teçhiz etmek aslî düşüncelerimizdendir.

6- Memleketin inkişafında bütün ticaret faaliyetleri mühimdir. Normal çalışan ve tekniğe istinat eden sermaye sahipleri teşvik ve himayeye lâyıktır.

7- Haricî ticaretimizin tanzimi başlıca işimizdir. Bu hususta ticaret erbabının faaliyetini semereli kılacağız. Millî mahsulât ve mamulâtımızın revaçlarını teshil, şöhretlerini muhafaza ve ihraçlarını temin tedbirleriyle yakından alâkadar olacağız.

8- Vatan servet membaları olan ormanları

ve madenleri işletmek ve bu suretle istikbalimizi açmak ve aydınlatmak için yapılabilecek olan her tedbire tevessül olunacaktır.

9- Nafıa işlerimiz, her şubesinde, amelî ve verimli bir tatbik programına tevfikan takip olunacaktır. Bu işlerden büyük feyiz ve kuvvet vasıtası olan demiryolu inşaatına devam edeceğiz.

Limanlar inşaatına münasip zamanlarda başlamak lüzumu göz önünde tutulacaktır.

Vilâyet şoseleri üzerinde çalışmakla beraber memleketi bağlayan iyi ve fennî köprülere ve şose şebekesine kavuşmak için amelî bir program tatbik olunacaktır.

İktisadî maksatlara vefa edecek bir büyük su işi idealimizdir. Küçük su işlerimizi başarmak ilk hedeflerimizdendir.

10- Kara, deniz, hava nakliyeciliğinin tanzim ve inkişafına çalışacağız.

11- Hayvancılığın teşvikine ve hayvanlarımızın ıslahına ve çoğaltılmasına çalışılacaktır.

12- Balıkçılığa ve süngerciliğe ehemmiyet vereceğiz.

13- İktisadî mülâhazalarımızda herhangi Vekâlet ve makamlara taallûk eden bütün Devlet işlerinin, millî iktisat nokta-i nazarından, mutlak kârlı ve faydalı olması kaidesini umumiyetle esas tutarız. Eskiden kalmış kanunların ve usullerin zamanla bu noktada ıslahına ehemmiyet veriyoruz.

DÖRDÜNCÜ KISIM
Maliye

1- Fırkamızca devamlı ve hakikî tevazüne müstenit bütçe fikri Maliyede esastır.

2- Vergi matrahlarını mümkün olduğu kadar safi irat esaslarına irca hedefimiz olmakla beraber mevcut vergi kanunlarımızı amelî ve tatbikî bir itina ile ve milletin tediye kabiliyetini istihfaf etmiyen bir zihniyetle tekâmül ettirmek hususundaki mesaiye devam olunacaktır.

3- Gümrük tarifelerini ve muamelelerini milletin iktisadî menfaatlerine daha uygun şekillere koymağa çalışmak ehemmiyet verdiğimiz hususlardandır.

(1931 C.H.P. Programı)

ÜÇÜNCÜ KISIM
Ekonomi
Tarım, Endüstri, Mağdenler, Ormanlar Tecim ve Bayındırlık İşleri

6- Ekonomide hareketli kapital önemlidir.

Nomal kapitalin tek kaynağı ulusal çalışma ve tutumdur. Bunun için çalışmayı artırmak ferd ile aile hayatında, devlet ve hükümetin genel ve özel bütün yönetgelerinde tutum fikrini kökleştirmek, partinin başlıca prensiplerindendir.

7- Kredi işlerine ihtiyaç derecesinde önem verilecektir. Kredilerde üremi, iskontoyu ucuz-

latmak ve kredi işlerini kolaylaştırmak hedefimizdir.

A- Parti, yurdda kredi güvenliğine büyük önem verir. Borç veren kurumlar, açmış oldukları kredilere karşı, gerçek ve sağlam inanca istemek şartı ile, kredi ile iş yapmak hevesinin hakikiğ iş adamlarına hasrolunabileceği kanağatındayız.

B- Küçük çiftçilerin mevsimlik kredisi, tarım kredi kooperatiflerinden ve çiftlik sahiplerinin yıllık kredi ihtiyaçları ipotek karşılığı sağlanmaldır.

C- Ürün ve hayvanlarda, çift yaraç ve makineleri karşılık tutularak kredi açılmak usulü konacaktır.

Ç- Yıllık çiftçi kredilerinin ödeme günü, ürünlerin, alıcı baskısı altında olmaksızın satılabileceği zamandan sonraya bırakılmalıdır.

D- Mağdenciler, endüstri ve küçük zanaat sahibleri, esnaf, küçük tecimerler, balıkçı ve süngercilerin kredi ihtiyaçları karşılanacaktır.

E- Endüstri ve deniz ürünleri için, makine ve yaraç karşılığı kredi verilecektir.

F- Yurddaşları ev sahibi kılmak prensipini güden partimiz, bugünkü Emlâk Bankasının aslın dar olan kapitalini artırmağı önemli tutmakla beraber, şimdilik, Bankanın kapitalinden yeni yapılara verilen kısmın yalnız evlere hasrolunması fikrindedir. Banka, bu otrulardan başka, mülk ve gelir yapıları için kredi açmaz. Eskiden yapılmış olan taşıtsız mallar üzerine de, otrudan başka, mülk ve ge-

lir yapılmamak şartı ile kredi açılır. Elde bulunan kapitalin hizmeti ancak bu suretle ergemize uygun yolda kapsallanmış olur. Öte taraftan daha ucuz ve uzun ödelli bir kredifonsiye kipinin kurulmasını, en az zamanda gerçekleştirilmek lâzımgelen bir iş sayarız.

8- Tefeciliğe karşı savaşta bulunmak partimizin prensiplerindendir.

9- Sigorta işi ile, önemi derecesinde uğraşacağız.

10- Partimiz kooperatifçiliği ana prensiplerden sayar. Kredi kooperatifleri ile, toprak ürünlerinin hakikiğ değerinden üretmenleri faydalandıracak olan satış kooperatiflerinin kurulmasına ve çoğaltılmasına önem vermekteyiz. Türkiye Tarım Bankası, tarım kooperatiflerinin ana bankasıdır.

11- Tarım Bankasını daha çok, çifçi ve köylü ekonomisine yararlı bir hale getirmek ve onu, kanun esaslarına göre kontrol imkânını sağlayacak şekilde sahiplendirmek gayemizdir.

12- Ödeme dengesini düzeltmek ve bu yönden Türkiyenin dış tecimini denk tutmak lâzımdır.

Dış tecim uzlaşmalarında prensipimiz, malımızı alanın malını almaktır.

13- Küçük ve büyük endüstri, ilk madde üretmenlerinin asığlarına daha uygun olarak korunmalıdır.

14- Hiç bir ekonomik girişim, kamuğasıya olduğu kadar, ulusal ve özel bütün kınavlar arasındaki uyuma da karşıt olamaz. İş veren-

lerle işçilerin çalışma birliğinde de bu uyum, esastır.

İş kanunu ile işçiler ve iş verenler arasındaki karşılıklı ilgiler düzenlenecektir.

İş anlaşmazlıkları, uzlaşma yolu ile ve buna imkân olmazsa devletin kuracağı uzlaştırma araçlarının yargıçlığı ile kotarılır.

Grev ve lükavt yasak olacaktır.

Ulusçu Türk işçilerinin hayat ve hakları ile bu eseslar içinde ilgileniriz. Çıkarılacak iş kanunlarımız, bu esaslara uygun olacaktır.

15- Yurdu endüstrileştirmek için, devletin ve özel girişimlerin meydana getireceği kurumlar, bir ana programa uygun olacaktır. Devlet plânları, yurdu kısa bir zamanda ihtiyacı olan endüstrilerle cihazlamak gayesine göre yapılacaktır. Endüstrinin memleketin bazı köşelerinde toplanması yerine -kurulmaları ekonomik de olmak şartiyle- genişlikle yayılmasını göz önünde tutarız.

Üretmenlerle yoğaltmanlar arasında çıkabilecek asığ kavgalarını önlemek için, Devlet, bütün endüstrilerde fiyat kontrol işlerini düzenliyecektir. Devlet fabrikaları için de ayrıca finansal ve teknik bir kontrol düzeni konacaktır.

Kapitalinin çoğu veya tamamı devletin olan endüstriyel kurumların finansal kontrolları, tecimel olan özlükleri gereğine uygun surette düzenlenecektir. Rasyonel çalışmıya önem vereceğiz.

Yoğaltmanların zararına fiyat birliği yapacak olan tröst ve kartellere izin verilmeye-

cektir. Rasyonelleştirme ergesi ile yapılacak olanlar, bunun dışındadır.

16- Memleketin gelişiminde bütün tecim kınavları önemlidir. Normal çalışan ve tekniğe dayanan kapital sahibleri korunacak ve kendilerine önverilecektir.

17- Çıkat işlerini önemli ulusal işlerden ve dış tecimin düzenlenmesini en büyük ekonomi ödevlerinden sayarız. Tecimerlerin bu yoldaki kınavlarını verimli kılacağız. Ulusal ürünlerimizin sürümünü kolaylaştırmak, ünlerini barımak, çıkatlarını sağlamak ve standartlaştırmak tedbirleri ile yakından ilgileneceğiz. Dış tecimini her gün artan bir dikkatle, piyasaların çeşitlerine ve gereklerine uygun bir çıkat sıyasası bakımından çalıştırmak için ihtiyaç duydukları bilgileri verecek isteriz. Dış tecimi ile uğraşanların, işlerini başarmak ve onu, devlet yardımı ile kuvvetlendirmek örgütlerimiz olacaktır.

18- Gereğinde dış tecim transitlerinden devleti faydalandıracak olan özgür-bölge kurulmasını iyi bir iş sayarız.

19- Ulusal ekonomi gereklerine uydurulmak üzere; liman, rıhtım, iskele ve hamallık tarifeleri üstünde dikkatle durulacaktır.

20- Balıkçılığa ve süngerciliğe önem vereceğiz. Balıkçılık endüstrisinin gelişimi için, hem üretmenlerin hem de halkın asığlarına uygun olmıyan balıkhane kipinin düzeltilmesi lüzumludur.

21- Konserveciliğe önvereceğiz.

22- Turizmi, Türk yurdunu tanıtıp sevdiri-

ci ve Türkiye ekonomisine fayda verici bir konu sayarız.

23- Ekonomik düşüncelerimizde, her hangi bakanlık ve oruna ilişkin olan bütün devlet işlerinin, ulusal ekonomi bakımından, saltık kazançlı ve faydalı olması düsturunu genel olarak esas tutarız. Eskiden kalma kanunların ve usullerin zamanla, bu bakımdan düzeltilmesine önem veriyoruz.

Partimiz, çalışmada ekonomi işlerine bu önemi vermekle beraber, ekonomiyi, her biri ayrı önemde bulunan devlet işlerinin bir kolu tanır.

24- Kara, deniz, hava taşıncılığının düzenlenmesine ve gelişimine çalışacağız. Bu üç çeşit taşın araçlarının yurda tam değerinde fayda verebilmesi için işletme ve tarifelerinde birbirini tamamlayıcı ve birbirini kollayıcı bir uyum kurmağı, yurdun ekonomik ihtiyaçlarından sayarız. Devlet deniz işletmesini, geniş bir programla yürüteceğiz. Bu arada şilepciliği de önemli görmekteyiz.

25- Ekonomik ergelerimize yetecek olan büyük su işi ülkümüzdür. Küçük su işlerimizi başarmak ilk hedeflerimizdendir.

26- Bayındırlık işlerimiz, her şubesinde pratik ve verimli bir taplama programına göre kovalanacaktır. Büyük gürelme ve kuvvetlenme aracı olan demiryollarının yapılmasına devam edeceğiz.

Limanlarımızın yapılması her an gözönünde tutduğumuz işlerdendir.

İl şosaları üzerinde çalışmakla beraber,

memleketi bağlayan iyi ve son tekniğe göre yapılacak köprülere ve şosa örülerine kavuşmak için, pratik bir program taplanacaktır. Şosa yapılarında demiryollarını da besleyecek dikel yönetler gözetilerek ekonomik düşünceye yer verileceği gibi, yurdun güvenlik ve savgası düşüncesine de ayrıca dikkat edilecektir.

27- Posta, telgraf, telefon ve telsiz işlerini teknikçe üstün ve yurd ihtiyacına uygun bir düzene getireceğiz. Şehirler arası telefon bağlarını durmadan arttıracağız.

28- Toprak ürünlerimizin kemiyet ve keyfiyetçe başında gelen buğdayın fiyatını, değerinden aşağı düşürmemek, gerek üretmen, gerek yoğaltman zararına olabilecek fiyat değişimlerini önlemek için alınan tedbirleri daha genişletmek ve esaslandırmak, göz önünde tuttuğumuz konulardan biridir.

Bunun için girişilen silo ve ambarlar işine devam edeceğiz. Yurd savgası ve beklenmedik kurak tehlükeleri için, buğday ıstoku bulundurmak lüzumludur.

29- Toprak ürünlerimizle yemişlerimizi çıkat tecimi için elverişli surette kipleştirmeğe ve iç endüstriye lâzım olan kemiyet ve vasıfta ilk maddeler yetiştirilmesine çok önem veririz. Bunun için tohum arıtımı, fidanlıklar ve aşı işleriyle sıkı bir surette uğraşacağız.

30- Tarım endüstrilerinin ilerlemesi baş işlerimizdendir.

31- Üretmenin emeğini korumak için, hayvan ve bitki hastalıkları ile savaşacağız.

32- Toprağımızın zenginliklerini, su kuv-

vetlerimizi ve ormanlarımızı işletmek ve değerlendirmek, çalışmalarımız arasında başlıca yer alacaktır. Bütün memleketi elektirikleştirme girişimini, Türk vatanını ilerletecek konuların başında olanlardan sayarız. Bu türlü zenginliklerimizin hakikiğ kıymetlerini ve derecelerini belitmek ve saptamak için araştırmalara devam edeceğiz. Bu girişimlere kapital kaynaklığı edecek bir finans kurumu meydana getirmek amacımızdır. Bu işler partinin devletçilik sıfatının başlıca taplanma konularıdır.

33- Hayvan çoğaltım ve yeğritimine, hayvancılığa önverilmesine, hayvan ürünü endüstrisinin ilerlemesine çalışılacaktır.

34- Her Türk çifçisini yeter toprak sahibi etmek, partimizin ana gayelerinden biridir. Topraksız çifçiye toprak dağıtmak için özgü istimlâk kanunları çıkarmak lüzumludur.

35- Yurdumuzun coğrafik durumu ve ulusumuzun soysal varlığı ve ödevi, yurddaşların sağlığı, spor, savga ve genel ekonomi bakımlarından denizciliğe önem verilmesini ister. Parti, bütün devlet ve ulus işlerinde bunun göz önünde tutulması lüzumuna inanır.

DÖRDÜNCÜ KISIM
Finans

36- Partimizce devamlı ve hakikiğ olarak bütçe denkliği fikri finansta esastır. Düzgün ödemeyi hazne için önemli iş saydığımız ka-

dar, yurddaşın vergileri için de ana fikir olarak alırız.

37- Vergi salnaklarını, imkân olduğu kadar özürüt ve araçlı esaslara çevirmek hedefimiz olmakla beraber, vergi kanunlarımızı pratik ve taplama bakımından özenle ve ulusumuzun ödeme kapasitesini küçüksemeyen bir düşünüşle her gün daha iyi iyileştirme ve uygunlaştırma yolundaki çalışmaya devam olunacaktır.

38- Gümrük tarife ve işlerini, ulusumuzun ekonomik asığlarına daha uygun şekillere koymağa çalışmak, önediğimiz işlerdendir.

39- Kaçakçılıkla savaşı, Türk haznesinin hakkını ve kuvvetini koruyan önemli bir konu sayarız.

40- Tekit yönetgelerini, devlet haznesi için gelir aracı olduğu kadar, üstünde çalıştıkları ürünlerimizin değerini korumak ödevlerinden dolayı, ulusal ekonomiyehizmet eden birer kurum olarak göz önünde tutarız.

(1935 C.H.P. Programı)

Bütün ekonomik alanlarda gelişme vaadeden 1931 C.H.P. Programı'nda, bazı ilginç ve önemli noktalar var. Ekonomide "hareketli sermaye"nin önemli, "normal sermaye"nin "tek kaynağı"nın "milli say (çalışma) ve tasarruf" olduğu söyleniyor. Hareketli, üretken sermaye, rant sermayesinin karşıtı olarak kullanılıyor. Bu kavram gibi yine faşizan iktisat ideolojilerinden alınan normal sermaye kavramı da dürüst ulusal (!) çalışma ve tutumla elde edilen meşru ser-

maye anlamında. Aynı zamanda kendine-yeterlik (otarşi) çağrışımı da var.

Çiftçilere üretim ve kredi kooperatifleri, küçük sanat sahipleri ve esnafa kredi kooperatifleri, küçük ve büyük sanayiye koruma (himaye), milli tüccara kolaylıklar vaadediliyor. "Milliyetçi Türk amelesi ve işçilerinin hayat ve haklarını ve çıkarlarını gözönünde tutacağız" deniyor. Bütün tek-parti dönemi boyunca işçilerde "milliyetçi" olma koşulu aranmıştır - yani sosyalist ve enternasyonalist olmamalıdırlar. Zaman zaman öyle ifadeler kullanılmıştır ki, işçilerin haklarının ancak milliyetçi olmaları koşuluyla gözetileceği mesajı verilmiştir. "Emek ile sermaye arasında uyum kurulması" amacıyla çıkarılacağı söylenen iş kanunu ise, özellikle İtalyan ve Alman iş kanunları örnek alınarak hazırlanan 1935(6) İş Kanunu'nu haber veriyor.

13. maddedeki "milli iktisat nokta-i nazarı", İttihat ve Terakki'den bu yana etkili olan "milli iktisat" ideolojisinin izlerini taşıyor. (Bkz. Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat*, Ankara, Yurt Yayınları, 1982.) Dış ticaret açığı vermemek ve denk bütçe yapmak da C.H.P.'nin iktisat siyasetinin bilinen özelliklerinden.

1935 C.H.P. Programı'nın ekonomi ve finans bölümü daha uzun ve ayrıntılı. Esaslar aynı; kayda değer eklemeler ve yenilikler arasında şunlar var:

7.A.'da kredilerin ancak "gerçek iş adamları"na verilmesi gerektiği kavramını görüyoruz. Kredi verilecek kategoriler arttırılıyor. 1931'deki "üretim" kooperatifleri, "satış" kooperatiflerine çevriliyor. Konut kredisi getiriliyor. "Tefeciliğe karşı savaş", hareketli-normal sermaye anlayışıyla bağlantılı.

14. maddede, işçi-işveren uyumunu ve "çalışma birliği"ni (ya da bugünün deyimiyle "çalışma barışı"nı, ki "yurtta barış"ın bir boyutu da bu) sağlayacak kurumsal mekanizmalar getiriliyor: İş anlaşmazlıklarının giderilmesinde devletin ha-

kemliği ve grev ve lokavtın yasaklanması gibi korporatist düzenlemeler öngörülüyor. Kemalist devletçiliğin ayırdedici özelliklerinden biri de özel sermaye birikiminin arttırılmasında ucuz ve disiplinli işgücü sağlamak. (Kemalist metinlerde -2. cilde de bkz.- çıkarlarının ve değerlerinin yanına "hayatlarının" da konduğu tek sosyal kategorinin işçiler olması da, semiyotik olarak üzerinde ayrıca düşünülmeye değer.)

Sanayileşmenin planlı gerçekleşmesi ve yaygınlaşması, "üreticilerle tüketiciler arasında çıkabilecek çıkar kavgalarını önlemek için" devletin fiyatları denetleyeceği, "rasyonel çalışmaya" önem verileceği, tröst ve kartellere izin verilmeyeceği (rasyonelleştirme amacıyla yapılacak olanlar hariç), "bütün ticaret faaliyetlerinin önemli olduğu", "nomal (normal) çalışan ve tekniğe dayanan sermaye sahiplerinin korunaca(ğı) ve kendilerine önverilece(ği)", ihracatçı tüccarı (çıkatçı tecimerler - ticaret erleri) destekleneceği, serbest bölgeler kurulması, bu bölümdeki kayda değer temalar arasında.

"Devlet işleri arasında ekonomi" yan-başlıklı madde önemli. Milli iktisat ve rasyonel-verimli ekonomi motiflerinden sonra gelen "(p)artimiz, ekonomiyi, her biri ayrı önemde bulunan devlet işlerinin bir kolu tanır" cümleciği, Kemalist devletçiliğin, işletmecilik ve düzenleyicilik-denetleyicilik boyutlarının ardında yatan ekonomi politik ideolojisini yansıtan bir cümlecik. Dönemin korporatist ideolojilerinin, liberal burjuva ekonomi politiğe yönelttikleri temel eleştirilerden biriyle ilgili: Siyaset ve iktisat, burjuva sivil toplumu ile devlet, birbirlerinden ayrı düşünülemez, her alan gibi ekonomi de devletin bütünlüğü içinde görülmelidir.

Bu bölümde not edilmesi gereken bir nokta daha var. 34. maddede, "(h)er Türk çiftçisini yeter toprak sahibi etmek.... (t)opraksız çiftçiye toprak dağıtmak", ilk kez bir program maddesi haline geliyor.

1939 Programı'nda kayda değer bir değişiklik burada da

görülmüyor.

1943 Programı'nda ayrı iktisat ve maliye bölümleri yok. Buna karşılık "Dünya Savaşı İçinde Yönetim" ve "Dünya Savaşından Sonraki Olasılıklar" bölümleri var. (İleriye bakınız.) 30. maddede "(b)ütün üretim, ekonomi, geçim, ticaret ve bayındırlık işleri dünya savaşı gereklerine göre şartlarını değiştirmişlerdir" deniyor ve "bu dönemde başlıca sorunlar" olarak şunlar sayılıyor: Üretimin arttırılması ve düzenlenmesi, ülkenin ve ordunun barışta ve savaşta beslenmesi, ulaştırma işlerinin aksamaması, sağlık ve sosyal yardım işlerinin ve özellikle salgın hastalıkların önlenmesinin hep gözönünde tutulması.

Başka ilgili maddeler, yukarıda adını andığımız iki yeni bölümde yeralıyor. Tabii, devletçiliğin özünün değişmediğini hemen eklememiz lazım. Md. 33 ve 34'te savaşta ve barışta maliyenin ve hazinenin ihtiyaçlarının ülkenin öz kaynaklarından ve vergi ve iç borçlanma gibi düzenli araçlarla karşılanması gerektiği; Md. 38'de milli savunmanın savaşı izleyecek barış zamanında da "bugünkü gibi birinci mesele" olarak kalması ihtimali bulunduğu, seferberlik döneminin ekonomik kalkınmanın önemini bir kez daha gösterdiği, dünya savaşından sonraki dönemin "birkaç misli çalışma dönemi" olacağı, "her türlü iş ve çalışma organizasyonu(nun) gerekli ölçülerde makineleştirileceği" vb. söyleniyor.

1947 Programı'nda ekonomi ve maliye politikalarına yine bağımsız bölümler ayrılıyor. Kooperatifçilik, kredi, tarım, ticaret, endüstri, ulaştırma ve maliye politikası başlıkları altında 1931, 1935 ve 1939 programlarındaki görüşlerden çok farklı şeyler yok; aynı öz, daha esnek ifadelerle yenileniyor. 41. maddede "köylü ve çiftçiyi milletimizin temel unsuru sayarız" ibaresi ile 42. maddede "topraklandırma" amacının tekrarı dikkati çekiyor; ama hemen izleyen 43. maddede, Toprak Kanunu'nun (bkz. 4. cilt) "ana prensipleri korunmak

üzere bu kanunun mülkiyet güvenliği, toprak sahiplerine bırakılacak arazinin miktar ve kamulaştırma değeri yönlerinden gözden geçirilmesini yararlı buluruz" denerek, 1946 "toprak reformu"nun yarattığı tepkileri dindirecek ve 41.-42. maddeleri dengeleyecek bir tutum alınıyor. 51. maddede "devlet ormanlarının devletçe işletilmesi esastır" denirken, 50. maddede "(y)etiştirilecek özel ormanların kamulaştırılmayıp bu yolda girişimde bulunanları özendirmeyi ve bunlara her türlü yardımı yapmayı faydalı sayarız" deniyor; kamu sektörü - özel sektör dengesi burada da kollanmaya çalışılıyor.

56. maddede, "milli ekonominin gerekli bir unsuru" olan ticarette "serbest rekabet"in başlıca şart olduğu; 61. maddede kendine-yeterli ekonomi motiflerinin yanısıra "kanunlarımıza uygun olarak ve eşit şartlarla yabancı sermayesinden faydalanılacağı; 64. maddede "(d)evlet girişimlerinde merkezci usuller yerine sorumluluğu, yetkiyi ve kişisel girişim niteliklerini gözönüne alan... bir yönetim ve işletme tarzının" uygulanacağı dikkati çekiyor. Ulaştırma bölümünde, iç pazarı bütünleştirecek her türlü yol şebekesinin ve ulaşım araçlarının geliştirileceği tekrarlanıyor.

Maliye bölümünde yenilik sayılabilecek bir nokta, dolaylı vergilerin azaltılması ve "dolaylı vergilerle dolaysız vergiler arasında bu esasa dayanan bir denkleşme" kurulmasına ilişkin 78. madde.

BEŞİNCİ KISIM
Millî talim ve terbiye

1- Millî talim ve terbiyede esas düsturlarımız şunlardır:

A) Maarif siyasetimizde temel taşı, cehlin izalesidir. Maarifimizde hergün nisbeten daha fazla çocuk ve vatandaş okutacak ve yetiştirecek bir program takip olunacaktır.

B) Kuvvetli cumhuriyetçi, milliyetçi ve lâyik vatandaş yetiştirmek tahsilin her derecesi için mecburî ihtimam noktasıdır. Türk milletine, Türkiye Büyük Millet Meclisine ve Türkiye Devletine hürmet etmek ve ettirmek hassası bir vazife olarak telkin olunur.

C) Fikrî olduğu gibi bedenî inkişafa da ehemmiyet vermek ve bilhassa seciyeyi millî derin tarihimizin ilham ettiği yüksek derecelere çıkarmak büyük emeldir.

Ç) Terbiye ve tedriste takip edilen usul, bilgiyi vatandaş için maddî hayatta muvaffak olmayı temin eden bir cihaz haline getirmektir.

D) Terbiye her türlü hurafeden ve yabancı fikirlerden uzak, üstün, millî ve vatanperver olmalıdır.

E) Her tahsil ve terbiye müessesesinde tale-

benin teşebbüs kabiliyetini kırmamaya şefkat ve nüvazişle itina etmekle beraber onları hayatta kusurlu olmaktan vikaye için ciddî bir intizam ve inzıbata ve samimî ahlâk telâkkisine alıştırmak mühim olduğu kanaatindeyiz.

F) Fırkamız, vatandaşların, Türkün derin tarihini bilmesine fevkalâde ehemmiyet verir. Bu bilgi Türkün kabiliyet ve kudretini, nefsine itimat hislerini ve millî varlık için zarar verecek her cereyan önünde yıkılmaz mukavemetini besleyen mukaddes bir cevherdir.

2- Mektepler hakkında başlıca fikirlerimiz:

A) Şehirlerde, köylerde veya köyler mıntıkasında vaziyet ve ihtiyaca göre gündüzlük ve yatı ilk mektepleri, muntazam bir tatbik programı altında, arttırılacaktır. Köy mekteplerinda sıhhat, yaşayış ve mıntıkası ile münasebeti olan ziraat ve sanat fikirleri verilecektir.

B) Meslek ve sanat mektepleri memleketin ihtiyacına yetişecek derecede arttırılacak ve lüzumlu kurslar açılacaktır.

C) Her vilâyet merkezinde ve orta tahsili memlekete yaymak esası gözetilerek icap eden kazalar mıntıkalarında orta mektep bulundurmak lüzumuna kaniiz. Orta mekteplerden uzak muhitlerdeki vatan çocuklarının huzur ve emniyetle istifadelerini temin için talebeyi gece ücretle yatıracak teşkilât yapmaya çalışılacaktır. Bu mekteplerde mıntıkalariyle münasebeti olan meslekî malûmat verilmesine itina olunacaktır.

Ç) Liselerimizi yüksek tahsile tam kabili-

yetli talebe yetiştirecek surette her nokta-i nazardan takviye ve ikmal edeceğiz.

D) Darülfünun ıslah ve tensik edilerek lâzım olan dereceye yükseltilecektir. Yüksek mekteplerimiz kendilerinden beklenen neticeleri verebilecek mükemmeliyete getirilecektir.

3- Güzel sanatlere bilhassa musikiye, inkılâbımızın yüksek tecellisi ile mütenasip bir surette, ehemmiyet vereceğiz.

4- Müzelerin ve umumiyetle eski eserlerin itina ile tasniflerine ve icap edenlerin yerlerinde iyi muhafazalarına itina olunacaktır.

5- Türk dilinin millî, mükemmel ve mazbut bir dil haline gelmesi hakkındaki ciddî teşebbüse devam olunacaktır.

6- Kitap, neşriyat ve kütüphane işleri Fırka için mühimdir.

7- Fırkamız, Türk vatandaşlarının vücude getirmiş oldukları ve getirecekleri bütün spor teşekküllerini milletin kuvvetli ve iradeli tutulması noktasından fevkalâde mühim addeder; bu teşekkülleri idame ve himaye eylemeyi vazife bilir.

(1931 C.H.P. Programı)

BEŞİNCİ KISIM
Ulusal Eğitim

41- Ulusal eğitimde esas düsturlarımız şunlardır:

A- Eğitim sıyasamızda temel taşı, bilimsizliği gidermektir. Kültür işinde, her gün daha

çok çocuk ve yurddaş okutup yetiştirecek bir program güdülecektir.

B- Kuvvetli cumuriyetçi, ulusçu, halkçı, devletçi, lâyık ve devrimci yurddaş yetiştirmek, bütün öğretim derecelerinde yüküm ve özen noktasıdır.

Türk ulusunu, Kamutayı ve Türk devletini sayın tutmak ve tutturmak, bütün yurddaşlara bir ödev olarak aşılanacaktır.

C- Fikriğ olduğu gibi, bedeniğ gelişmeye de önem vermek ve hele, ırayı ulusal derin tarihimizin gösterdiği yüksek derecelere çıkarmak büyük gayedir.

Ç- Eğitim ve öğretimde güdülen usul; bilgiyi, yurddaşa, maddiğ hayatta başarı elde ettiren bir cihaz haline getirmektir.

D- Eğitim, her türlü urasadan, yad ve yabancı fikirlerden uzak, üstün, ulusal ve yurdcu olmalıdır.

E- Her öğretim ve eğitim kurumunda talebenin girişim kapasitesini kırmamağa, sevgenlik ve okşayışla özen göstermekle beraber, onları hayatta kusurlu olmaktan korumak için, ciddiğ bir yasav ve düzene içtem bir ahlâk anlayışına alıştırmak, önemli olduğu kanağatındayız.

F- Partimiz, vatandaşların, Türkün derin tarihini bilmesine üsnomal bir önem verir. Bu bilgi Türkün kapasite ve enerjisini, nefsine güven duygularını ve ulusal varlığa zarar verecek bütün akımlara karşı sarsılmaz dayanımını besleyen kutsal bir evindir.

G- Türk dilinin ulusal, tükel bir dil haline

gelmesi hakkındaki ciddiğ çalışmalara devam olunacaktır.

42- Okullar hakkında başlıca fikirlerimiz:

A- Nomal ilk öğrenim devri, beş yıldır. Şehirlerde, köylerde, yahut köyler bölgesinde durum ve ihtiyaca göre, ilk okullar, bir program altında arttırılacaktır. Köylerdeki okullarda sağlık, yaşayış ve içinde bulunduğu çeven şartları ile ilgili olan tarım ve zanaat fikirleri verilecektir.

B- Köy çocuklarımıza kısa zamanda pratik hayat için lüzumlu bilgiyi verebilecek üç veya dört sömestirli köy okulları açılacaktır. Bunların, çocukları yüksek öğretim derecelerine hazırlıyan ilk okullardan ayrı bir kip olarak kurulup arttırılması plânlanacaktır. Bu kip köy okullarında, çocukların daha olgun yaşta okumağa başlamaları ve okumanın arasız devam etmesi ve bu işi devletin, askerlik borcu gibi, sıkı tutması lüzumludur.

C- Ertik ve zanaat okulları ile, zanaat gece okulları memleketin ihtiyacına yetişecek kadar arttırılacak ve lüzumlu kurslar açılacaktır.

D- Her il merkezinde, ve, orta öğrenimi memlekete yaymak esası gözetilerek, gereken ilçe bölgelerinde orta okul bulundurmak lüzumuna kanığız. Orta okullardan, uzak yerlerdeki yurd çocuklarının rahat ve güvenlikle faydalanmalarını sağlamak için, talebeyi geceleri, para ile barındıracak örgütler meydana getirilmesine çalışılacaktır. Bu okullarda içinde bulundukları çevenlerle ilgili olan er-

tik bilgilerin verilmesine özenilecektir.

E- Liselerimizi, yüksek öğrenime tam kapasiteli talebe yetiştirecek surette her bakımdan pekiştirip taplayacağız.

F- Üniversite ve yüksek okullarımız kendilerinden beklenen sonuçları verebilecek tükelliğe çıkarılacaktır. Üniversitelerin sayısını arttırmak fikrindeyiz.

43- Az nüfuslu birkaç köyü okutacak nomal ilk okullarda, ayrı kipteki köy okulları için pratik yoldan yatı evleri kurdurulur ve korunur.

44- Güzel sanatlara, hele müziğe devrimin yüksek anlayışına uygun bir surette önem vereceğiz.

45- Müzelerimizi zenginleştirecek kıymetteki tarih eserlerinin toplanmasına ve bu erge ile kazılar yapılmasına önem verilecek ve eski eserlerin sınıflanmasına ve gerekenlerin, bulundukları yerlerde iyi korunmasına özen gösterilecektir.

46- Kitap, yayın ve kitapsaray işleri parti için önemlidir. Şehirlerde kitapsaraylar, kent ve köylerde okuma ev ve odaları kurmak ve arttırmak isteriz.

47- Kültür ve eğitim işlerimiz, bugünün ve yarının gösterdiği ve göstereceği ihtiyaçlara göre önden gören bir düzenle plânlanacak ve bütün öğretim aşamaları ile zanaat ve ertik ihtiyaçları bu plâna göre düzenlenecektir.

48- Klâsik okul yetiştirmesi dışında, yığına, devamlı ve Türkiye'nin ilerleyiş yollarına uygun bir halk eğitimi vermeği önemli görü-

rüz. bu hizmet için çalışan Halkevlerini devlet, imkân elverdiği kadar koruyacaktır.

49- Parti, bir devrim müzesi kuracaktır. Bunu, halka devrim fikir ve duygularını aşılamak için etkin araç sayarız.

50- Türk gençliği, onu temiz bir ahlâk, yüksek bir yurd ve devrim aşkı içinde toplayacak ulusal bir örgüte bağlanacaktır. Bütün Türk gençliğine şevk ve sıhhatlarını, nefse ve ulusa inanlarını besleyecek beden eğitimi verilecek, ve gençlik, devrimi ve bütün erginlik şartları ile yurdu korumayı en üstün ödev tanıyan ve onları, bu ödev uğrunda bütün varlıklarını vermeğe hazır tutan bir düşünüşle, yetiştirilecektir.

Bu ana eğitimin tam sonuç vermesi için Türk gençliğinin, bir yandan, düşünme, karar verme ve girişim alma gibi yüksek başarım kuvvetleri geliştirilecek, ve öte yandan, gençlik, onu her zorlu işin başarılmasında tek unsur olan sıkı disiplinin etkisi altında çalıştırılacaktır.

Türkiyede spor örgütü de bu esaslara göre düzenlenecek ve yürütülecektir. Yapılacak gençlik örgütünün üniversite, okullar ve enstitüler, halkevleri, toplu işçi kullanan fabrika ve kurumlarla yukarıdaki gayelere göre, iş ve yönetbirlikleri düzenlenecektir.

Yurdda beden ve devrim eğitimi ile spor işlerinde biteviyelik göz önünde tutulacaktır.

Okullarda, devlet kurumlarında, ve özel kurum ve fabrikalarda bulunanlar, yaşlarına göre, beden eğitimi ile uğraşmak yükümü altı-

na alınacaktır. Spor ve beden eğitimi için lüzumlu olan alan ve kurumlar meydana getirilecektir. Spor alanları için özel yönetgeler ve şarlıklar ilgilendirilecektir.

51- Parti radyoyu ulusun kültür ve sıyasal eğitimi için en değerli araçlardan sayar. Kuvvetli verici istasyonlar kuracağız. Almaçların kolay ve ucuz elde edilmesine çalışacağız.

Sinemanın ulusa faydalı olmasını iş edineceğiz.

52- Ulusal opera ve tiyatro önemli işlerimiz arasındadır.

(1935 C.H.P. Programı)

1931 Programı'na göre C.H.P.'nin "milli eğitim ve öğretim" (talim ve terbiye) ideolojisinin "ana ilkeleri" şunlardır:

A. Cehaletin giderilmesi, öğrenimin yaygınlaştırılması.

B. "Öğrenimin her derecesi için zorunlu" olmak üzere "kuvvetli cumhuriyetçi, milliyetçi ve laik yurttaş yetiştirmek". Yani, tek-partinin ideolojik prensiplerini içselleştirmiş yurttaşlar yaratmayı hedefleyen bir "yurttaş-eğitme" programı; evrensel bilgi ve kültür değerlerini öğrenen, sorgulayan bireyler yetiştirmeyi amaçlayan bir "insan yetiştirme" projesi değil. Ya da "eğitimin" (talim ve terbiye), "öğretim-öğrenime" (tedris-tahsil) ağır bastığı bir yaklaşım. Burada, benimsetilecek olan cumhuriyet, "nasıl bir cumhuriyettir", milliyetçilik "nasıl bir milliyetçiliktir" sorularını dahi sormaya henüz gerek yok; içeriği ve bu içeriğin anlamı ve değeri ne olursa olsun, kategorik olarak belli bir parti-ideolojisinin aynı zamanda bir milli eğitim ideolojisi yapılması sözkonusu.

Bu yurttaş yetiştirme işi, yalnız ilk ve orta öğretimde ya-

pılmayacak, öğretimin her derecesinde, yani yüksek öğretimde de yapılacak. (Askeri darbelerden sonra çıkarılan üniversite kanunlarının amaç maddelerinde yeralmaya devam edecek bir yaklaşımdır bu.) Türk milletine ("m" küçük) ve Türkiye Devleti'ne ("d" büyük) saygı duymak ve duyurtmak özelliği de "bir görev olarak telkin" edilecektir. Toplumsal dayanışmaya ve kamu yararına saygılı bir solidarist ahlâk anlayışını aşan bir milliyetçi-devletçi ahlâk anlayışının ipuçları var.

C. "Fikri olduğu gibi bedeni gelişmeye de önem" verilecek ("sağlam kafa sağlam vücutta bulunur"), "özellikle milli karakter derin tarihimizin ilham ettiği yüksek derecelere" çıkarılacaktır. Burada, makul ve defansif bir kültürel milliyetçiliği, üstün bir "milli karakter" (tarihte ve şimdi) anlayışı yönünde zorlamaya başlayan ipuçları var. Milli kültür (hars) ve kimlikten çok, ırkî karakter (doğal-değişmez) yaklaşımının izleri görülüyor. (İleriye de bakınız.)

Ç. Eğitim ve öğretimde (terbiye yine tedristen önce geliyor) izlenen yöntem, "bilgiyi yurttaş için maddi hayatta başarılı olmayı sağlayan bir aygıt haline getirmek"tir. Son derece pragmatik ve maddiyatçı bir yaklaşım. Bilgi kendi başına ya da kendi içinde bir değer değil. Diyelim ki bireyin ve/veya toplumun mutluluğu için bir ara-amaç ya da araç da değil. "Maddi hayatta başarılı olmayı sağlayan bir aygıt, bir alet." Felsefi-epistemolojik anlamda bir materyalizm değil sözkonusu olan; kaba maddiyatçı bir "ekonomik adam" rasyonalizmi ve pragmatizmi. (1990'lar Türkiye'sinin yüksek öğretim mevzuatının bile hâlâ devlete sadık, pratik ve maddi başarı peşinde koşan öğrenci/yurttaşı amaçlaması, Kemalist ideolojiden başka teorileri küçümsemesi ve sakıncalı bulması, rastlantı ya da sapma değil, cumhuriyetin kuruluşuna giden üç çeyrek yüzyıllık şeceresi var. Unutmayalım ki Kemalizm esas itibariyle bir "refah ve mutluluk" ya da "refah yo-

luyla mutluluk" ideolojisidir. Akılcılığı da, pozitivist-siyantist bir "homo economicus" rasyonalizmidir. Kemalizm'in "çağdaş bilim-teknikçiliğini" geniş ve derin anlamda bir felsefi-ahlâki rasyonalizmle karıştırmamak lazımdır; İslâmi tevekkülün ve Doğu obskürantizminin karşısına ekonomik kalkınma motivasyonunu ve enstrumantal rasyonaliteyi koymak olmuştur, yapmaya çalıştığı.)

D. Eğitim, her türlü hurafeden ve yabancı fikirlerden uzak, üstün, ulusal ve yurtsever olmalıdır. Yani, doğru din öğretilecek ve Kemalist C.H.P. ideolojisinden başka fikirlere kapalı tutulacaktır.

E. "(Ö)ğrencilerin girişim yeteneğini kırmamaya esirgeyici bir sevgi ve okşayışla (şefkat ve nüvazişle) özen göstermekle birlikte, onları hayatta kusurlu olmaktan korumak için ciddi bir düzenlilik ve disipline ve içtenlikli bir ahlâk anlayışına alıştırmak" önemlidir: Kadife eldiven içinde demir pençe retoriğine bakın. Bireysel inisyatif geliştirilecektir denmiyor; bu, "kırmamaya özen göstermekle birlikte" diye hemen kayıt altına alınıyor; "düzen ve disiplin" öne çıkarılıyor. Solidarist-dayanışmacı bir ahlâk anlayışını aşan ifadeler bunlar.

F. Yurttaşların "Türk'ün derin tarihini bilmesi", bu bilgi, "özbenliğine güven duygularını ve milli varlık için zarar verecek her akım (Kemalizm'den başka) önünde yıkılmaz direncini besleyen kutsal bir cevherdir." Burada, "özgüveni" aşan, övüngeç ve zenofobik bir milliyetçiliğin tonları var. "Türk'ün kaabiliyet ve kudreti" de, yukarıdaki "milli karakter" (seciye) motifiyle bağlantılı okunmalı.

Bu bölümün diğer maddelerinde her düzeyde okul sayısının ve kalitesinin yükseltileceği; güzel sanatlara ve özellikle müziğe ("inkılâbımızın yüksek gerçekleşmesiyle oranlı bir biçimde") önem verileceği; müzelerin iyileştirileceği; kitap-yayın-kitaplık işlerinin önemli olduğu söyleniyor. 5. maddede

Türk dilinin "milli, mükemmel ve mazbut" hale getirileceği bildirilerek, arı-Türkçe hareketi ve "Güneş-Dil Teorisi" haber veriliyor. 7. maddede "bütün spor kuruluşlarını(n) milletin kuvvetli ve iradeli tutulması noktasından fevkalâde önemli" olduğu" belirtiliyor.

1935 C.H.P. Programı'nda milli eğitim ideolojisi, 1931'dekinin geliştirilmişi. Kayda değer ekleme ve genişletmeler şöyle:

41. maddede yetiştirilecek yurttaşların vasıfları sayılırken, halkçı, devletçi ve devrimci sıfatları da açık seçik eklenerek 6 Ok sosyalizasyonu tamamlanıyor.

42. maddede köy okullarıyla ilgili tasarılar daha geniş anlatılıyor. 1931'deki "(k)öy okullarında sağlık, yaşayış ve bölgesi ile ilgili tarım ve sanat fikirleri verilecektir" cümlesinden sonra, Köy Enstitüleri'nin habercisi olan şu görüşler yeralıyor: "Köy çocuklarımıza kısa zamanda pratik hayat için gerekli bilgiyi verebilecek üç ya da dört sömestrli köy okulları açılacaktır. Bunların, çocukları (daha) yüksek öğretim derecelerine hazırlayan ilk okullardan ayrı bir tip olarak kurulup arttırılması planlanacaktır."

47. maddede "planlı kültür" ya da kültür planlaması teması var. (Gökalp'e göre devlet, kültüre kesinlikle karışmamalıydı.)

"Yığını yetiştirme ve Halkevleri" yan-başlıklı 48. maddede "(k)lasik okul yetiştirmesi dışında, yığına devamlı ve Türkiye'nin ilerleyiş yollarına uygun bir halk eğitimi" verileceği, bu hizmet için çalışan Halkevleri'ni devletin koruyacağı söyleniyor. Yani okullardaki ideolojik milli eğitimin yanısıra, okul dışında da devletin koruması altında, bir parti organı olan Halkevleri'nde yurttaşların ideolojik endoktrinasyonu sürekli kılınacak. Halkevleri bağımsız kültür kurumları değil.

49. maddede, Atatürk'ün fikri olan "devrim müzesi" yeralıyor. 51. maddeye göre C.H.P. "radyoyu ulusun kültür ve *si-*

yasal eğitimi için en değerli araçlardan" sayıyor *(abç)*. Radyo, tarafsız görülmüyor, "siyasi terbiye okulu" C.H.P.'nin (bkz. 2. cilt) bir aracı kabul ediliyor. 52. maddede "ulusal opera ve tiyatro" teması var.

"Gençlik örgütü ve spor" yan-başlıklı 50. madde, ideolojik mobilizasyon ve denetimde bu tür rejimlerin kitle sporuna ve gençliğe verdiği özel nitelikli önemi gayet iyi gösteriyor. Türk gençliğini temiz bir ahlâk, yüksek bir yurt ve devrim aşkı içinde toplayacak "ulusal bir örgüte *bağlanacaktır" (abç)* deniyor. Burada çoğulcu ve özerk bir dernekleşme anlayışı değil, merkezden denetlenecek, singüler korporatif bir yapılandırma anlayışı var. Gençliğe verilen, bildiğimiz devrim bekçiliği görevi yine sözkonusu ediliyor. Gençler hem belli bir "düşünüşle yetiştirilecekler" hem de "şevk ve sağlıklarını, kendilerine ve ulusa inanlarını besleyecek" beden eğitimi alacaklar. (Atatürk'ün gençlik konusundaki bazı düşünceleri için ileriye bakınız.)

1931'deki inisyatif-disiplin teması burada yineleniyor: "... bir yandan, düşünme, karar verme ve girişim alma gibi yüksek başarım kuvvetleri geliştirilecek ve öte yandan gençlik, onu her zorlu işin başarılmasında *tek unsur olan sıkı disiplinin etkisi altında çalıştırılacaktır" (abç)* deniyor. Cümlenin birinci yarısı bu kez olumlu ifade edilmiş, ama, ikinci yarısı 1931'den de kuvvetli: *"tek* unsur", *"sıkı* disiplin, "çalış*tırıla*caktır". Unsurlardan *biri* değil, *özdisiplin* değil, çalışmayı öğretme değil. Otoriter, güdümcü yaklaşım çok açık.

Türkiye'de "yapılacak" spor ve gençlik örgütünün "üniversite, okullar ve enstitüler, halkevleri, toplu işçi kullanan (çalışan veya çalıştıran değil) fabrika ve kurumlarla yukarıdaki gayelere göre, iş ve yönet birlikleri" düzenlenecektir. Görülüyor ki ideolojik-sportif mobilizasyon öğrenci gençliğe de inhisar etmiyor, yetişkin yurttaşları (halkevlerinde) ve işçileri de (fabrikalarda) içine alan kapsayıcı-totaliter bir bü-

tün olarak düşünülüyor. Okul ve üniversite ile halkevleri ve fabrikalar, aynı yönetmelikleri uygulayacak birer "organ" olarak algılanıyor. Bu madde, faşizan 1937 Beden Terbiyesi Kanunu'nun habercisi. Nitekim son paragrafta, okullarda, devlet kurumlarında, özel kurumlarda bulunanlar "yaşlarına göre beden eğitimi ile uğraşmak *yükümü altına alınacaktır" (abç)* deniyor. İdeolojik mobilizasyon, kitle sporunun disiplini ve tekdüzeliği ile para-militer bir nitelik kazanacak. Sondan ikinci paragraf bu bakımdan ilginç ve önemli: "Yurtta beden ve devrim eğitimi ile spor işlerinde tekdüzelik gözönünde tutulacaktır." Beden eğitimi - spor işleri - devrim eğitimi, eşdüzeyli ve bütünlük içinde tutuluyor; sporcu devrim erleri öngörülüyor.

1939 Programı'nda kayda değer bir değişiklik bu konuda da görülmüyor.

1943 C.H.P. Programı'nda, iktisat ve maliyeden farklı olarak, "milli eğitim ve öğretim" (eğitim yine öğretimden önce) ayrı bölüm olarak korunuyor. Öz tamamen aynı. Birkaç küçük ekleme ve genişletme var.

"Milli karakter" maddesinde, milletin yüceltilişinin bir başka boyutu var: "... tek mutluluğu millete hizmette aramak..." (6/B)

"Kültür" maddesinde, kültürün "her dalı ile bir bütün olarak" izleneceği şeklinde daha kuvvetli bir ifade var. (6/C)

"Eğitimde birlik" yan-başlıklı yeni maddede çok açık, çok güçlü faşizan-entegralist bir anlayış yeralıyor: "Türkiye, fikirde, karakterde, bedende birbirinden ayrılmaz bir surette güdülür." (6/D) Artık, bir bütün halinde yaşayan ve hareket eden "sağlam kafalar ve sağlam vücutlar" bile değil; doğrudan doğruya tek bir sağlam kafa ve vücut. Atatürk'ün hep söylediği "yekvücut millet - beyin şef" temasının en keskin formülasyonlarından biri. "Yönetilir" de değil; "güdülür". "Yönlendirilir" anlamında kullanıldığı anlaşılan "güdülür"

sözcüğünün Türkçe'deki ikinci anlamının hatıra getirilmediği görülüyor. Artık fikir ve duygu birliği ve ortak "kimlik" milliyetçiliği, hatta "milli karakter" antropolojik ırkçılığı bile aşılmış, organisist metafor fizyolojik sözde-gerçekliğe indirgenmiş oluyor.

Genel Esaslar'daki "milliyetçilik" burada biraz daha açıklığa kavuşurken, bu okun "halkçılık"la olan organik ilişkisi de ortaya çıkıyor. Tek parça, monolitik, organizmacı bir halk-millet kavramlaştırmasının sözkonusu olduğu bir kez daha görülüyor.

Eğitimin "milli ideolojiye uygun" olması esası tekrarlanırken "ideoloji" sözcüğü açıkseçik telaffuz ediliyor. (6/F)

Köy okulları maddesi, 1943 Programı'nda yeralmıyor, teknik ve mesleki öğretim daha fazla vurgulanıyor; ama bütün okulların yanısıra, Köy Enstitüleri'ne de geniş olanaklar verileceği söyleniyor. Güzel sanatlar parti tarafından himaye edilerek, tiyatro ve operada "en eski eserlerin" yanısıra, "büyük milli eserlerin" de vücut bulması sağlanacak. "Milli oyunlar, halk türküleri ve genel olarak folklorumuz" toplanacak. "Türk lugati ve ansiklopedisi" vücuda getirilecek.

14. maddeye göre "Halkevleri ve Halkodaları, milli hayatın ve milli eğitimin başlıca yuvalarıdır." Yani bunlar bağımsız kültür organları değil, milli eğitim sisteminin parçaları olarak düşünülüyor.

15. maddede "inkılâp tarihi öğretimi ve inkılâp eğitimi" ve "İnkılâp Enstitüsü" var.

16. madde beden eğitimi ve spora ayrılmış. Bu konudaki görüşler redaksiyondan geçmiş, biraz kısaltılmış ve yumuşatılmış. Dikkati çeken ifadeler arasında sporun "kudretli vatandaş yetiştirmenin esaslı yollarından biri" olduğu; karakterin, iyi ahlâkın ve milli sağlığın koşulu ve aracı olduğu söyleniyor. "Yükümlülük" yerine "telkin, teşvik ve himaye" terimleri kullanılıyor.

1947 C.H.P. Programı'nın "milli eğitim politikamız" bölümünde, özde sürekliliğin yanısıra, ifadede ve dozda bazı değişiklikler var.

"6 Ok'çu yurttaş yetiştirmenin" yerini "Türkiye Cumhuriyetinin dayandığı esaslara bağlı yurttaş yetiştirmek" alıyor (95/a). "Tarihimizin ilham ettiği milli karakteri ve milli geleneğimize uygun bir ahlâkı her vasfın üstünde tutmak ve mutluluğu millete hizmette aramak" (95/b), korunan özün biraz farklı bir ifadesi.

Spor, yine "Devletin meseleleri arasında" ama, vurgusu azaltılıyor: "Ahlâk, fikir ve beden eğitiminde Türk gençliğine âhenkli bir gelişme sağlamak, vazife ahlâkını tesis etmek"le yetiniliyor. Sıkı disiplin, yurtsever-dayanışmacı bir ahlâk boyutlarına indirilmiş: "topluluğa yarar her türlü işe saygı gösterme fikrini aşılamak", "milliyetçi, ülkücü, azimli, işinde hesaplı, *maddeci ve faydacı olmaktan uzak (abç)*, intizamlı ve ailesever vatandaş olarak yetiştirmek", ağır basıyor. "İşinde hesaplı" (ekonomik-enstrümantal rasyonalite) yeni değil ama; maddeci ve ütiliteryen olmamak yeni sayılır.

Derin millî tarih teması yumuşatılarak korunuyor. Türk diliyle ilgili olarak "kendi yapısının zengin olanakları içinde organik bir gelişme" sağlanmasından sözediliyor. Daha az müdahaleci bir tutum görülüyor.

Üniversiteler için ilk kez "özerk (muhtar) bir rejim"den bahsediliyor. (98/e) "İlim alanında Türk yaratıcılığı"nın gelişmesine önem verileceği söyleniyor. (98/g)

Bu bölümdeki diğer maddelerde de özde süreklilik gözleniyor. Son iki küçük ekleme şunlar: "Öğretmenler siyasetle uğraşamazlar. Üniversite profesör ve doçentleri bu kaydın dışındadırlar." (110) Köyde ve kentte öğrenim çağını geçirmiş yurttaşlara "okuma-yazma" kursları, bir C.H.P. programında ilk kez yeralıyor. (108)

ALTINCI KISIM
İçtimaî hayat ve umumî sıhhat

1- Türk içtimaî hayatında âilenin mahfuziyeti esastır.

2- Nüfusumuzu arttıracak tedbirleri ehemmiyetle takip edeceğiz.

3- Fırka çocuk hayatiyle suret-i mahsusada alâkadardır. Doğum evlerinin arttırılmasına çalışılacaktır. Amele mıntıkalarında kadın işçilerin çalıştıkları esnada çocuklarına bakacak müesseseler yaptırılmasına ve bunların arttırılmasına devam olunacaktır.

4- Kimsesiz çocuklar, yardıma muhtaç ihtiyarlar ve malûller milletin vesayet ve himayesi altındadır.

5- Sihhat işleri Fırkamızca hususî bir ehemmiyeti haizdir. Bu hususta ki mesai umumî ihtiyaçla mütenasip ve devamlı bir surette tevsi olunacaktır.

6- Sıtma, verem, frengi, trahom ve sair sarî hastalıklarla mücadele tedbirlerini genişletmeğe devam edeceğiz.

(1931 C.H.P. Programı)

ALTINCI KISIM
Sosyal Hayat ve Kamusal Sıhhat

53- Türk sosyal hayatında aile esastır.

54- Nüfusumuzu arttırmak ve gelecek nesli sağlam ve gürbüz yetiştirmek her zaman dikkatle güdülecek işlerimizdendir.

55- Şehir ve kentlerimizle köylerimizin sıhhiğ şartlarını ve içilecek sularını fenniğ usullere göre düzeltmek ve köy evlerini iyileştirmek ve köylülerimizin sağlık bilgilerini yükseltmek için programla çalışacağız.

56- Partinin, çocuk hayatı ve analarının sıhhatı ile derin ilgisi vardır. Bunun için çalışmalara aşağıdaki ana hatlar üstünde devam edeceğiz:

A- Doğum evlerini arttırmak, devletin hasta yurdlarında ayrıca doğum hizmetleri ayırtmak, parasız doğum yardımları sağlamak ve çocuk bakımı öğretmek için her öğretme aracından faydalanmakla beraber, ilmiğ ebe ve bakı kadınlarını çoğaltmak;

B- Şehir ve kentlerde süt damlalarını, süt çocukları için bakım ve danışma evleri, kreşleri, öksüz yurdlarını çoğaltmak,

C- İşçi olan yerlerde işçi anaları ve çocuklarını korumak.

57- Kimsesiz çocuklar ve yardıma ihtiyacı olan ihtiyarlar ve sakatlar ulusun atağlığı ve koruyuculuğu altındadır.

58- İşçilerin ve ailelerinin sıhhiğ ve sosyal bakımdan ihtiyaçlarının sağlanması ile uğraşacağız. Hayatını çalışarak kazanmak yükü-

mü altında bulunan kadınlar için, iş bölgelerinde kreşler açmağa devam edeceğiz.

59- Sıhhat işlerinin Partimiz için ayral bir önemi vardır. Bu yoldaki çalışmalar, genel ihtiyaç nisbetince ve devamlı bir surette genişletilecektir.

60- Sıtma, verem, frengi, trahom gibi bulaşık hastalıklarla savaşa devam edeceğiz.

(1935 C.H.P. Programı)

1931 C.H.P. Programı'nın bu bölümünde, "Türk toplum yaşamında ailenin korunmasının esas" olduğu; "nüfusumuzu arttıracak önlemlerin" alınacağı; "çocuk hayatının" önemi; kimsesizlerin-yaşlıların-sakatların korunacağı; sağlık işlerinin Parti için özel önemi olduğu; bulaşıcı hastalıkla mücadele edileceği belirtiliyor.

Bu ilkeler, 1935 Programı'nda korunarak geliştiriliyor. "Büyük Türkiye - büyük nüfus" temasına "sağlam ve gürbüz kuşak yetiştirme" boyutu ekleniyor. Köylü sağlığına ve işçi ana-çocuklarına özel olarak değiniliyor. Çeşitli sağlık ve sosyal yardım hizmetlerinin amaçlandığı belirtiliyor. Yurt dışından gelecek Türkler'e yardım ve kolaylık gösterileceği (62) belirtiliyor.

1943 Programı'nda ayrı bir bölüm yok. İlgili maddelerde ailenin önemi (18) ve "nüfus arttırma, nesli sağlamlaştırma ve güzelleştirme" temaları ile (19) "yurt dışından gelecek Türkler'e" yardım ve kolaylık gösterileceği yineleniyor (19).

1947 Programı'nın "sağlık politikamız" bölümü "sağlık haklarını her insanın esas haklarından" sayıyor, devlete görev veriyor, çeşitli sağlık hizmetlerini sayıyor, çocuğu "sağlam ve gürbüz" yetiştirmek istiyor (111). Sağlık sigorta-

sı (112), köylerde sağlık merkezleri (113) vaadediyor. Göçebelerin yerleştirileceğini ve "ana dili Türkçe *ırkdaşlarımızın* usulü dairesinde kabul ve iskan" *(abç)* edileceğini belirtiyor. (114)

YEDİNCİ BÖLÜM
Dahilî, adlî, haricî siyaset, memurlar, serbest meslek erbabı

1- Bütün inkılâp neticelerini, vatandaşların tam emniyetini ve millî nizam ve inzıbatı dahilî ve adlî teşkilât ve kanunlariyle koruyan ve hiç bir hadise veya tesir önünde sarsılmıyan bir hükûmet otoritesi kurmak ve işletmek işlerimizin temelidir.

2- Adliyede mahkemelerin teşkili kanununu; halkın ihtiyacına ve memleketin menfaatine en uygun gelecek surette tedvin ve ikmal edeceğiz.

Teminatı ihtiva eden basit, amelî ve seri muhakeme usullerini genişleteceğiz.

İcra ve tebliğ işlerinde matlup neticeleri seri ve kolay olarak temin edecek tedbirler alacağız.

Mevkufları, mahpusları ayırmaya ve hapishaneleri birer ıslah yeri haline getirmeye çalışacağız.

3- Yurtta sulh ve cihanda sulh, başlıca prensiplerimizdir.

4- Milletin yüksek menfaatini daima göz önünde tutarak bütün dikkat ve himmetleriyle

vazifelerine hayatlarını hasreden memurlar, her türlü huzur ve refaha lâyıktırlar.

5- Memur olmıyan serbest meslek erbabının millî Türk mevcudiyeti için lüzumlu ve faydalı olan hizmetleri, Fırkanın takdir gözü önünde tutulur. Kabiliyetleri ve hizmetleri karşılığını görmeleri için faaliyetleri sahasını açık ve emin bulundurmak vazifelerimizdendir.

SEKİZİNCİ KISIM
Vatan müdafaası

1- Vatan müdafaası millî vazifelerin en mukaddesidir. Fırka, askerliğin umum vatandaşlara istisnasız tatbiki esasını kabul etmiştir. Türk ordusu her türlü siyasî mülâhaza ve tesirlerin üstündedir. Ordunun, kendisine verilen yüksek vazifeyi her an muvaffakıyetle ifa edebilecek kudreti haiz ve asrın tekemmüllerine uygun vasıtalarla mücehhez olmasına ehemmiyet veririz.

2- Devletin yüksek bünyesinin sarsılmaz temeli olan ve millî mefkûreyi, millî varlığı ve inkılâbı kollayan ve koruyan Cumhuriyet ordusunun ve onun fedakâr ve kıymetli mensuplarının daima hürmet ve şeref mevkiinde tutulmasına suret-i mahsusada itina ederiz.

(1931 C.H.P. Programı)

YEDİNCİ KISIM
İç,Tüzel ve Dış Sıyasa, İşyarlar, Özgür Ertik Sahibleri

61- Bütün devrim sonuçlarını, yurddaşların tam güvenliğini ve ulusal düzen ve yasavı, iç ve tüze örgüt ve kanunları ile koruyan ve hiç bir hadise veya etki karşısında sarsılmayan bir hükûmet otoritesi kurmak ve işletmek işlerimizin temelidir.

62- Nüfusu artırma prensipimizi taplarken, yurd dışından gelecek Türklere imkân olan her yardımı ve kolaylığı göstereceğiz.

63- Tüzel sıyasamızda hakyerlerinin kuruluşu kanunu, halkın ihtiyacının ve memleketin asığına en uygun gelecek surette yapılacak ve tamamlanacaktır.

İnancalı olan, basit, pratik ve süratli dava usullerini genişleteceğiz.

Yüret ve bildirge işlerinde istenen sonuçları süratli ve kolay olarak sağlıyacak tedbirler alacağız.

Tutaklar ile kapsıkları ayırmağa ve hapsevlerini birer uslanma yeri haline getirmeğe çalışacağız.

64- Yurdda barış ve dünyada barış, başlıca prensipimizdir.

65- Ulusun yüksek asığını her vakit göz önünde tutarak bütün dikkatleri ile hayatlarını hizmetlerine hasreden işyarlar, her türlü baysallık ve genliğe değer kazanırlar.

66- Türkiyede cins ve klas fikirlerini yayma ve klas kavgası ergesi ile cemiyet kurulmıya-

caktır. Devlet, özel yönetgelerve şarbaylıklarla devlete bağlı kurumlardan hizmet karşılığı aylık ve aktı alanlar bulundukları işin sıfat ve özlüğü ile cemiyet kuramazlar.

67- Talebe cemiyetleri adını taşıyan kurumlar, hiç bir suretle sıyasa ile uğraşamazlar ve hiç bir suretle bulundukları okulun, fakülte ve enstitüsünün yönetgesine karşı herhangi bir harekette bulunamazlar.

68- Türk işçilerini ve esnafımızı, ulusun ana varlığı içinde, o varlık için kuvvet ve fayda verici yolda ve parti programının çerçevesi içinde, örgütlemeyi iş edineceğiz.

69- Arsıulusal ergelerle cemiyet yapılmıyacağı gibi, kökü yurd dışında olan cemiyetler kurmak da yasak olacaktır.

Uluslar arasında beraberlik yapmakta devletin fayda göreceği ergelerle cemiyet kurmak veya kurulu olanların şubelerini açmak için bakanlar kurulunun kararı lüzumludur.

70- İşyar olmıyan özgür ertik sahiblerinin ulusal Türk varlığı için lüzumlu ve faydalı olan hizmetlerine, parti değer verir. Kapasite ve hizmetlerinin karşılığını görmeleri için, çalışmalarını kolaylaştırmak ödevlerimizdendir.

71- Yeni Türkiyenin hayatında, köyü, her bakımdan önemli sayarız. Köylünün sıhhati, güler yüzlülüğü, kültür ve devrim anlayışında değerli ve ekonomik alanda varlıklı olması, bütün çalışma kollarımız için önemli bir iş olarak göz önünde tutulacaktır.

SEKİZİNCİ KISIM
Vatan Savgası

72- Vatan savgası, ulusal ödevlerin en kutlusudur. Gereğinde, bu uğurda yurdun canlı cansız bütün varlıklarını ve kuvvet araçlarını kullanmağı esas tutarız. Parti askerliğin bütün vatandaşlara ayrasız taplanması esasını onamıştır. Türk ordusu her türlü sıyasal düşünce ve etkilerin üstündedir. Ordunun kendisine verilen yüksek ödevi her vakit başarabilecek erkte ve son teknik araçlarla cihazlanmış olmasına özen veririz.

73- Devletin yüksek kuramının sarsılmaz temeli olan ve ulusal ülküyü, ulusal varlığı ve devrimi kollayan ve koruyan Cumuriyet ordusunun ve onun özverili ve kıymetli izdeşlerinin, her vakit sayın ve şerefli tutulmasına özen gösteririz.

(1935 C.H.P. Programı)

C.H.P. programlarının bu bölümü konular itibariyle karma, fakat Kemalist tek-parti ideolojisinin çok önemli başka bazı boyutlarını göstermesi ve 6 Ok'u, özellikle de "halkçılığı", açması ve tamamlaması açısından dikkatle incelenmeye değer bir bölüm.

1931 Programı'nda "işlerimizin temeli" şöyle ifade ediliyor: "Bütün inkılâp sonuçlarını, yurttaşların tam güvenliğini ve ulusal düzen ve disiplini, dahili ve adli teşkilat ve kanunlarıyla koruyan ve hiçbir olay ya da etki önünde sarsılmayan bir hükümet otoritesi kurmak ve işletmek..." (Md. 1) Amaç, inkılâp so-

nuçlarını, yurttaşların güvenliğini, ulusal düzen ve disiplini korumak. Yani "birlik ve düzen-disiplin içinde ilerleme" (radikal reformlarla). Araç ya da ara-amaç, sarsılmaz bir hükümet otoritesi yerleştirmek (örgütlenmesiyle ve kanunlarıyla).

2. madde, tasarlanan adliye reformunun çeşitli boyutlarını sayıyor.

3. maddedeki "yurtta barış, dünyada barış" ilkesinin ikinci yarısı, saldırgan ve yayılmacı olmayan bir dış politikayı; birinci yarısı, hem genel anlamda güvenlik, huzur, sükûnu hem de daha somut anlamda iç barışı, sınıflar barışını, çalışma barışını, yekvücut halkı kasdediyor.

4. maddede, ara-sınıflardan biri olan memurlara özel bir gönderme var. Ulusun yüksek çıkarını gözönünde tutarak çalışan tek-parti devletinin sivil bürokrasisi hayırla anılıyor. (Askeri bürokrasiye atıf biraz sonra gelecek.)

5. maddede, yine ara-sınıflardan biri olan serbest meslek sahipleri anılıyor. "Ulusal Türk varlığı için gerekli ve yararlı hizmetleri" Parti'ce takdir edilir deniyor. Bireysel çıkarcı değil, yurtsever ve solidarist bir davranış normu telkin ediliyor.

1931 Programı'nın son bağımsız bölümü ve son iki maddesi, bir başka ara-sınıfa, askeri bürokrasiye, tahsis ediliyor. Vatan savunmasının kutsallığı, askerlik hizmetinin genelliği, ordunun siyasetin üstünde olduğu, kudretli ve iyi donatılmış olması gerektiği söylendikten sonra, "Devletin yüksek bünyesinin sarsılmaz temeli olan ve milli mefkûreyi (ülküyü), milli varlığı ve inkılâbı koruyan ve kollayan Cumhuriyet ordusunun ve onun özverili ve değerli memurlarının daima hürmet ve şeref mevkiinde tutulmasına özel olarak özen gösteririz" deniyor. Kurum olarak ordu da şahıslar olarak ordu mensupları da ayrıcalıklı bir statü grubu olarak görülüyor. Çünkü ordu yalnız devletin temeli değil, milli varlığı, ülküyü ve inkılâbı da kollayan ve koruyan bir öncü, bekçi ve denetçi-

dir. (2. cilt "Ordu" bölümüne de bakınız.)

1935 C.H.P. Programı'nda otoriter rejim ("law and order") (61), adliye (63), "barış"(lar) (64), memurlar (65), serbest meslek sahipleri (70) maddeleri aynı. Ancak, aynı doğrultuda bazı ek maddeler var.

71. madde köylüye ayrılmış. Köylünün sağlığı, "güleryüzlülüğü", "ekonomik alanda varlıklı olması", ve "kültür ve devrim anlayışında değerli (!) (olması)" önemli sayılıyor.

68. madde Türk işçilerini ve esnafını, ara-sınıflar ve köylü gibi övmek ya da durumunu iyileştirmekten çok "ulusun ana varlığı içinde, o varlık için kuvvet ve fayda verici yolda ve parti programının çerçevesi içinde örgütlemeyi iş edin-(mek)"ten sözediyor. "Milliyetçi" Türk işçisini (yukarıya bkz.) parti ideolojisi doğrultusunda örgütleyip yönlendirme ve denetleme tutumu ağır basıyor.

67. maddede öğrenci derneklerinin bulundukları öğretim kurumunun yönetimi altında bulunacakları, buna karşı herhangi bir harekette bulunamayacakları, siyasetle uğraşamayacakları söyleniyor.

Bu korporatist düzenleme ve denetleme anlayışı, özerk ve çoğul, devletten ve tek-partiden bağımsız örgütlenme özgürlüğüne karşı tutum, 66. maddeyle tamamlanıyor: "Türkiye'de "cins" (ırk, etnisite) ve klas (sınıf) fikirlerini yayma ve sınıf kavgası amacı ile dernek kurulmayacaktır." (1938 Cemiyetler Kanunu haber veriliyor -bkz. 4. cilt.) Kamu kuruluşlarında, özel idarelerde ve belediyelerde çalışanlar da "bulundukları işin sıfat ve kimliği ile" dernek kuramazlar.

69. maddede ise uluslararası amaçlarla dernek kurulamayacağı, "kökü yurt dışında" dernek kurmanın yasak olduğu, devletin uygun görecekleri için bakanlar kurulu kararı gerektiği belirtilmiştir.

Bu ideolojik görüşlerin ne ölçüde kurumsallaştığını 4. ciltte göreceğiz.

1935 Programı'nın da son bağımsız bölümü ve son iki maddesi de 1931'deki gibi milli savunmaya ve silahlı kuvvetlere ayrılmıştır; aynıdır.

1939 Programı'nda kayda değer bir değişiklik yoktur.

1943 C.H.P. Programı'nda bu bölümün ruhu aynen, lafzı büyük ölçüde korunuyor. Birkaç küçük rötuş var. 22. maddedeki dernek kısıtlaması, "Türkiye'de cins ve sınıf ve rejiyonal (bölgesel) fikirleri koruma ve yayma, sınıf mücadelesi uyandırma amaçlarıyla dernek kurulamaz" şeklini alıyor.

23. maddede "(k)amu hizmeti gören hayır derneklerinin ve özellikle bunlardan (genel, özel bütçelerle belediyelerden) yardım görenlerin Devletçe özel bir denetime tâbi tutulmalarına önem verilecektir" deniyor.

31. maddede seferberliğin iyi işlemesini sağlamak iç yönetimin başlıca görevidir dendikten sonra 32. maddede "(y)urttaşlar arasında beraberlik, bütün manevi kuvvetlerin ahenk içinde ve nifaksız olarak bulundurulması, her düşüncenin üstünde ve gerekirse her önlem ile korunacak önemdedir" deniyor.

36. madde köylüyü kollarken, 37. madde "savaş zamanının büyük sıkıntıları... başlıca şehirlere, maaş sahiplerine, dar ve sabit gelirlilere çarpmıştır" diyerek C.H.P.'nin kentsel tabanını(na) göz-etmektedir.

1947 C.H.P. Programı'nın paralel bölümlerinde kayda değer lafzi değişiklikler var. "Devlet İşleri" ana-başlığı altındaki "savunma politikamız"da (artık bağımsız bölüm değil) ordudan yine önemle sözediliyor ve ordunun siyasetin üstünde olduğu söyleniyor; "kollama ve koruma" ibaresi ile özel statü grubu motifi yok. (17)

"Adalet politikamız"da, "kişi özgürlükleri" (19), "yargı bağımsızlığı" (20-21) gibi kavramlar C.H.P. programlarında ilk kez boy gösteriyor. 27. maddede "yurtta toprak mülkiyetini bir an önce hukuki belgelere bağlamak"tan sözediliyor.

"Dış politikamız"da "yurtta barış, dünyada barış" ilkesi

yenilendikten sonra, *"Birleşmiş Milletler Anayasası düzeni içinde barış, adalet, eşitlik ve özgürlük esaslarıyla ortak güvenliğe ve işbirliği anlayışına bağlı kalmak, devletlerarası hukuk prensiplerine saygı göstermek,* milli şeref ve bağımsızlığımızı korumak dış politikamızın amaçlarıdır" *(abç)* deniyor. C.H.P., Birleşmiş Milletler'e girebilmek için, sarsılmaz otorite rejiminden ödün verme ve biraz daha liberal bir görüntü yaratma zorunluluğunu duyuyor. Her türlü demokratik hak, özgürlük ve kurumlaşmayı kısıtlayagelmiş, toplumu "tek fikir, karakter, beden olarak güden" C.H.P.'nin "medeni ve siyasi hakları" (bkz. Md. 2) telaffuz etmeye başlaması, açıktır ki herhangi bir iç-evrim, bir ideolojik öz-yenilenme sonucu değildir. II. Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra dayatan dış-dinamiklere ve baskılara karşı pragmatik bir uyarlanma gereksiniminin eseridir. (Bu konuyu asıl 4. ciltte ele alacağız.)

Nitekim "iç idare politikamız" bölümünde (Md. 29) Kemalist C.H.P. yeni görüntüsü konusunda öylesine temkinlidir ki, "sarsılmayan bir hükümet varlığını"n (artık "otorite"sinin değil) amacı olarak "yurdun ve yurttaşların rahatlık ve güvenliğini koru(n)muş bulundurma(yı)" gösteriyor, "hukuk devleti" çağrışımı yaptıran "yalnız kanuna dayanan" ibaresini kullanıyor; ama kalıplarını aynen koruduğu eski maddeden "milli düzen ve disiplini" koruma amacını, hatta kanunların yanındaki "idari ve milli teşkilat" sözlerini bile çıkarmakla kalmıyor, gözbebeği olması gereken "bütün inkılâp sonuçları"nı koruma amacını da -inkılâpları gerçekleştiren Cumhuriyet rejiminin otoriter ve anti-demokratik kurum ve yöntemlerini çağrıştırmamak için olsa gerek- feda ediyor.

30.-31. maddelerde ilk kez "yerel yönetimler"den (merkeziyetçilik imajını yumuşatmak üzere?); 32. maddede yurttaşların idarenin kararlarına karşı yargı mercilerine başvurabilmelerinden sözediliyor. Memurlar artık kayıtsız şartsız övülmüyor; "halkın" hizmetinde (yalnız devletin ve vatanın

değil) oldukları ve görevini yerine getirmeyenlerin "şiddet ve süratle" cezalandırılacağı belirtiliyor. Halk-bürokrasi ilişkisinde denge gözetilmeye çalışılıyor.

En önemlisi, bu programda "demokrasi" sözcüğü geçmeye başlıyor.

"Sosyal politikamız" bölümünde de bazı rötuşlar var: 84. maddede "(m)illi varlığın dayanılacak ve korunacak en önemli değer kaynağı yurttaşların emeğidir" deniyor. Tabii, bu emekçilerin emeğinin yüceltilmesi değil; eski "milli say" motifinin biraz daha farklı bir ifade ediliş biçiminden ibaret. Aynı maddede "işsizlere iş bulmak" ve "iş hukukumuzu demokratik hukuk esaslarına göre geliştirmek"ten sözedilmeden hemen önce "... bedeni ve fikri emeği, işverenlerin de haklarını gözönünde bulundurarak, sömürüden koruma(k)" ilkesi ifade ediliyor.

85. madde, C.H.P. programları için yeni sayılır: "Partimiz, yurttaşlarımıza maddi ilerleme ve manevi gelişmelerini özgürlük, haysiyet ve ekonomik güven içinde aramak hakkını tanır". 90. madde de öyle: "İşçi ve işverenlerin kolektif sözleşmeler akdetmelerini, ortak çıkarlarını korumak amacıyla kendi aralarında ayrı ayrı sendikalar kurmalarını demokratik haklardan sayarız." Bunlar, daha önceki işçi-işveren uyumundan, milliyetçi Türk işçisinin hayat ve haklarıyla ilgilenmekten, korporatist düzenleme ve örgütleme yaklaşımından farklı görüşler. Ama öz tamamen değişmiyor; özün, en azından, ciddi tortuları hemen kendini gösteriyor: "Sendikalar milli bir zihniyetle kurulmalı ve siyasi cereyanların dışında kalmalıdır." (Md. 90, 2. fıkra.) Nitekim hemen 1947'de bir sendika kurdurma-kapatma faslı yaşanacaktır. (Bkz. 4. cilt.)

Kısacası 1947'de bu bölümde eski bazı lâflar yok, yeni bazı laflar var; özde de ciddi süreklilikler var. Daha önemlisi, C.H.P. programlarında, II. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar hiçbir iç-değişim yok.

1935 C.H.P. PROGRAMI'NIN SÖZLÜĞÜ*

"Program içindeki kelimelerden bir kısmının Osmanlıca karşılıkları"

TÜRKÇE	OSMANLICA
Akım	Cereyan
Aktı	Ücret
Alan	Meydan, saha
Almaç	Ahize
Amaçlamak	İstihdaf etmek
Ar	Güzel sanatlar
Araç	Vasıta
Arıtım	Islah, tasfiye
Arsıulusal	Beynelmilel
Asığ	Menfaat
Aşama	Mertebe
Atağlık	Vesayet
Ayra	İstisna
Ayral	Müstesna
Bağınsız	Müstakil (kayıtsız)
Barıma	Himaye
Başarı	Muvaffakıyet
Baysallık	Huzur ve sükûn
Belitmek	Tayin etmek (Déterminer)

(*) *C.H.P. Programı.* Ankara: Ulus Basımevi, 1935.

Bildirik	**Tebliğ**
Biteviyelik	**Yeknasaklık**
Bölge	**Mıntaka**
Buclanmak	**Tahdid edilmek (limiter)**
Çağdaş	**Muasır**
Çeven	**Muhit**
Çıkat	**İhracat**
Dayanışma	**Tesanüt**
Değet	**Temas**
Denge	**Muvazene**
Derecel	**Tedricî**
Devrim	**İnkılâp**
Durum	**Vaziyet**
Düzenlemek	**Tanzim etmek**
Egemen	**Hâkim (Souveraine)**
Egemenlik	**Hâkimiyet**
Eğitim	**Terbiye**
Endüstri	**Sanayi**
Endüstriel	**Sanayi erbabı**
Erge	**Maksad**
Erkin	**Müstakil**
Ertik	**Meslek**
Etki	**Tesir**
Etkin	**Müessir**
Evrimsel	**Tekâmülî**
Evin	**Cevher**
Ferdiğ	**Ferdî**
Finansal	**Malî**
Gelişim	**İnkişaf**
Genel	**Umumî**
Genlik	**Refah**
Girişim	**Teşebbüs**
Girişit	**Teşebbüsat**

Gürelme	Feyizlenme
Güven	İtimad
Hakyeri	Mahkeme
Ira	Seciye
İl	Vilâyet
İlçe	Kaza
İlgi	Alâka, münasebet
İnancalı	Teminatlı
İrde	İrade
İşyar	Memur
İzdeş	Mensub, müntesib
İçtem	Samimî
Kamuğası	Menfaati umumiye
Kamusal	Umumî (Publique)
Kamutay	B. M. Meclisi
Kanığ	Kanî
Kapasite	Kabiliyet
Kapital	Sermaye
Kapsamak	Şamil olmak
Kapsık	Mahbus
Karşıt	Zıd
Kazı	Hafriyat
Kent	Kasaba
Kınav	Faaliyet
Kip	Tip
Kipleştirmek	Tipleştirmek
Klas	Sınıf (zümre)
Konu	Mevzu
Kotarmak	Halletmek
Kuram	Bünye, bünyan (Structure)
Kurum	Müessese
Kutsal	Mukaddes
Nomal	Tabiî

Onaylamak	Tasvib etmek
Oranlamak	Tahmin etmek
Orun	Makam
Orunlamak (atamak)	Tayin etmek
Otru	Mesken
Ödel	Va'de
Ödem	Tazmin
Ödev	Vazife
Öğretim	Tedris
Öğrenim	Tahsil
Önem	Ehemmiyet
Önemek	Ehemmiyetvermek
Önvermek	Teşvik etmek
Örgen	Organ
Örgüt	Taazzî, teşkilât
Örü	Şebeke
Özel	Hususî
Özen	İtina
Özgenlik	Hürriyet
Özgü	Mahsus
Özgür	Serbest
Özgür-bölge	Serbest mıntaka
Özürüt	Hasılatı safiye
Özveri	Fedakârlık
Pekiştirmek	Takviye etmek
Sağlamak	Temin etmek
Salnak	Matrah
Saltık	Mutlak
Saptamak	Tespit etmek
Savga	Müdafaa
Seçmen	Müntehip
Sevgenlik	Şefkat

Sonuç	Netice
Sosyal	İçtimaî
Şarlık	Belediye
Taplama	Tatbik
Taplamak	Tatbik etmek
Tarım	Ziraat
Tasar	Tasavvur
Taşıncılık	Nakliyecilik
Taşıtsız mallar	Emvali gayri menkule
Tecim	Ticaret
Tecimel	Ticarî
Tecimer	Tacir
Tekit	İnhisar
Törütgen yetki	Salâhiyeti teşriiye
Törütüm	Teşri
Tutak	Mevkuf
Tükel	Mükemmel, tam
Tüzel	Adlî
Tüzük	Nizamname
Ulus	Millet
Urasa	Hurafe
Uyum	Ahenk
Üretim	İstihsal
Ürem	Faiz
Üretmen	Müstahsil
Ürün	Mahsul
Üsnomal	Fevkalâde
Yalın	Vazıh ve parlak
Yaraç	Alet
Yargıçlık	Hakemlik
Yasav	İnzıbat
Yayın	Neşriyat
Yeğritim	Islah

Yetki	**Salâhiyet**
Yoğaltman	**Müstehlik**
Yönetge	**İdare (İnhisar idaresi)**
Yönetim	**İdare (Devlet idaresi)**
Yüküm	**Mükellefiyet, mecburiyet**
Yüret	**İcra (Adliye ıstılahı)**
Yürütken yetki	**Salâhiyeti icraiye**
Yürütüm	**İcra, İcra kuvveti**
Zanaat	**Hirfet (Métier)**
Zorağ	**Zaruret**

GENEL SEKRETER RECEP PEKER'İN PROGRAM AÇIKLAMASI (1931)*

Burada zaman zaman Fırkamıza tevcih edilmiş olan programsızlık isnatlarına cevap vermek istemiyorum. Böyle bir teşebbüs konferansımın hacmini esas maksadı bozacak bir mikyasta büyütür. Yalnız bu mevzuda şunu söylemek isterim:

Bugün bana izah mevzuu olan Cumhuriyet Halk Fırkası programı her hangi bir gün oturulup yazılmış bir eser değildir. O, Fırkanın bütün ömrü boyunca yapılmış ana işlerin ve söylenmiş ana prensiplerin teşkil ettiği kaideler üzerine bina edilmiştir. Dünyanın yeni hayat telakkilerile memleketimizin hususiyetleri göz önünde tutularak halin ve istikbalin ihtiyaçları da derpiş olunmuş ve vatan işleri hakkında vatandaşın bütün esas düşüncelerine cevap olacak prensipler programımıza konmuştur.

(*) Recep Peker, *C.H.F. Programının İzahı Mevzuu Üzerinde Konferans*. Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbaası, 1931. (Konferans, İstanbul Üniversitesi'nde verilmiştir.)

CUMHURİYETÇİLİK:

Cumhuriyet, geçirdiğimiz büyük mücadele neticesinde istihsal olunan millî kazançların ve inkılâp neticelerinin en üstünü, en kıymetlisidir. Bu itibarla Fırka, Müdafaayi Hukuk teşkilatından Halk Fırkası haline inkılâp ettiği sırada bu vasfı kendi isminin başına koymuştur. Türkiyede kanunlar en mühim mefhumlar üzerinde münakaşa yollarını az çok açık bırakmıştır. Teşkilatı Esasiye kanunu Cumhuriyet şeklinin Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından dahi değiştirilmesi hakkını tanımamış ve hattâ bunun teklif ve müzakeresi imkânını ortadan kaldırmıştır.

Fırkamız, cumhuriyetin, millî hakimiyet mefhumunun en iyi ve en emin surette temsil ve tatbik eder devlet şekli olduğuna kanidir.

....

MİLLİYETÇİLİK:

Cumhuriyet Halk Fırkası, Türkiyenin yaşaması, ilerlemesi ve bakası için milliyet vasfında en büyük kuvveti görmektedir. Fırka programımız millet ve milliyet tabirlerini bazen çekip uzatan, bazen sıkıp darlaştıran; fakat her iki halde de memleket için büyük zararlar getiren ölçüsüz mahiyetten kurtarmıştır. Program metnine göre (Türk içtimaî hey'etinin seciyelerini ve başlı başına müstakil hüviyetini mahfuz tutmak esastır.) Fakat bu fikirde bazen kaba bir gurur halini alan ve dünyanın

ileri gidişi muvacehesinde, küskün bir infirada yol açan sıkı hodbinliğe Fırkamız telakkilerinde yeryoktur. Programımız (terakki ve inkişaf yolunda ve beynelmilel temas ve münasebetlerde bütün muasır milletlere muvazi ve onlarla bir ahenkte yürümeyi) hassaten kaydediyor. Fırkaca Türk milleti büyük beşeriyetailesinin bir uzvudur. Ancak milletimizin hususî seciyelerinin ve müstakil hüviyetinin mahfuz kalması için her nerden gelirse gelsin ve her ne mahiyette olursa olsun beynelmilelcilik cereyanlarına kapılmanın millî felaketler doğuracağına kaniiz. Her ferdimizin bundan dikkatle kaçınmasını lüzumlu görürüz. Programın iktisat kısmında amele ve işçilerimiz için milliyetçilik şartını zikre sebep olan esas fikir de budur. Programın maarife ait kısmında millî tarih için yazılan maddedeki şu fikir de bu noktanın tenvirine yarar: (Millî tarih bilgisi Türkün millî varlık için zarar verecek her cereyan önünde yıkılmaz mukavemetini besleyen mukaddes bir cevherdir.)

Fırka esaslarına göre (Millet; dil, kültür ve mefkûre birliği ile biribirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasî ve içtimaî heyettir.) Millet mefhumu milliyet fikrinin anası olduğuna göre Fırkamızın kabul ettiği milliyetçiliği izah için bu tariften geniş surette istifade edeceğiz:

Fırka esaslarında millet, ancak vatandaşların teşkil ettiği siyasî ve içtimaî hey'et olmasına ve programımızda vatan (Bugünkü siyasî sınırlarımız içindeki yurt) olarak tarif edilme-

sine göre Fırkamızın anladığı milliyetçiliğin siyasî mukadderatları bizden ayrı olan kütlelerle münasebeti yoktur. Ayrı ayrı dinlere sahip olan ve vatanımızın hudutları haricinde yer yer ya müstakil devletler kurmuş veyahut başka devletlerin tebaası vaziyetinde bulunmuş olan Türkler hakkında sıcak bir sevgi ile meşbu alakamızı muhafaza ederiz. Ancak gittikçe inkişaf eden tarihî hakikatlere göre miktarları büyük yekûnlar dolduran bu kütlelerle aramızdaki kan karabetini ve tarih karabetini bugünkü siyasî iştigalimizin dışında bir ilim mevzuu telakki ederiz.

Tekrar tarifimize dönelim. Program maddesinde millet, (Dil, kültür ve mefkûre birliği ile biribirine bağlı..) diye yazılıdır. Dil birliğinin milliyet fikrindeki ehemmiyeti meydandadır. Kültür birliğini, maziye beraber bağlı olmak, zengin ve müşterek bir hatırat mirasına sahip olmak, geçmiş zamanların acı ve tatlı hayatını beraber yaşamış, ümitleri beraber beslemiş, büyük eserleri beraber yapmış, büyük müşkülleri beraber yenmiş olmak diye tavzih edebiliriz. Bundan başka, doğru manada millet fikrini tamamlamak için; beraber yaşamak yolunda müşterek arzu ve muvafakatta samimî olmayı ve sahip olunan mirasın muhafazasına müşterek fedakârlıkla birlikte devam hususunda arzu ve irade iştirakini ilave etmek icap eder.

Bu izahatın faidesini arttırmak için sözlerimizi nazarilikten çıkarmak ve tariflerimizi bugünkü Türk milletini teşkil eden vatandaş-

lar kütlesine tatbik etmek lazımdır.

Bugünkü Türk milleti siyasî ve içtimaî camiası içinde kendilerine kürtlük, çerkezlik ve hattâ lazlık ve pomaklık gibi fikirler telkin edilmiş olan vatandaşlarımızı kendimizden sayarız. Mazinin karanlık istibdat devirlerinden kalma bir miras olan ve uzun tarihî tekallübatın mahsulü bulunan bu yanlış telakkileri hulusla ve samimiyetle düzeltmek vazifedir. Bu günkü ilmî hakikatler beş on bin, bir kaç yüz bin ve hattâ mesela bir milyonluk kütlelerde müstakil bir milliyet tasavvur etmeğe imkân bırakmaz. Bizim bu milletdaşlarımız hakkında duyduğumuz bağlılığın munkariz Osmanlı Hükûmetinin güttüğü (ümmet siyaseti) ile hiç bir alâkası yoktur. Biz bu mevzuu saf bir milliyet fikrile alıyoruz.

Hıristiyan ve Musevî vatandaşlar için de aynı açıklıkla fikirlerimizi söylemeklâzımdır. Fırkamız bu vatandaşları da biraz evvel izah ettiğimiz dil ve emel birliğinde iştirak kaydı altında tamamen Türk olarak kabul eder. Bu telakkilerimizde de istibdat devirlerindeki raayâ zihniyetinden eser olmadığını söylemek bile zaittir. Bundan başka bu samimî sözlerimizde imparatorluğun son senelerinde meşrutiyet gürültüleri arasındaki sunî ve câlî vatandaşlık tezahüratına benzemiyen ve prensiplerimize uyan hakiykî bir mana görmek lâzımdır.

Milliyet ruhu fırka programının her faslında yer almıştır. Sermayede, talim ve terbiyede, amelelik ve işçilikte millî düşünceden esas

olarak bahsolunuyor. Bilhassa maarif esaslarında biribirlerini takip eden maddelerde bu fikir tekrar olunuyor. Programa göre (Cumhuriyetçi, Milliyetçi ve Lâyık vatandaş yetiştirmek tahsilin her derecesi için mecburî bir ihtimam noktasıdır.) Son mebus intihabatında müstakil mebusların evsafı hakkında Fırka Riyaset Divanının neşrettiği beyannamede de bu şartın mühim bir yeri vardı.

....

HALKÇILIK:

Bu vasfın Fırkamızın isminde yeri olduğuna göre halkçılığa verdiğimiz ehemmiyetin büyük olduğu meydandadır. Filhakiyka biz memleketin saadetini, vatandaşların birinin menfaati ötekini selbeden sınıf zihniyetinin hakimiyeti altında yaşamamasında görüyoruz. Millet ve milliyet mefhumlarını anlamış vatandaşların kütleleşmesi ancak bu mefhumların halkçılık zihniyeti ile incelmesi ve saflaşması sayesinde mümkün olur. Bugünün bir içtimaî heyetinin yalnız kendisini bir millet olarak hissetmesi yeni zamanın iftirak hislerini uyandıran zararlı cereyanlarına mukavemet için kâfi gelmiyor. Bir vatan içinde menfaatler, mutlaka bazı vasıfların benzeyişi ve müştereklesmesi iddiasından gidilerek sınıflaşmak yolu ile temin edilemez. Cumhuriyet Halk Fırkası, tek vatandaşın olduğu kadar çalışma zümrelerinin hususî menfaatlerinin de devletin ve memleketin umumî menfaati çerçevesi

içinde temin olunabileceğine kanidir. Bütün dünyada görülen misallere bakarsak sınıflaşmak fikri insafsız, ihtiraslı ve taassuplu bir sınıf mücadelesini ve bu da vatandaşların mütemadî çatışmasını doğuruyor. Bu çatışma bir devletin yaşamasında ve tehlikelerden korunmasında en büyük kuvvet olan millî birliği ve milliyet fikirlerini yavaş yavaş tahrip ediyor. Bu delkü (!) temas millî kuvvetlerin beyhude yere israfına sebep oluyor. Bu sebeple biz sınıflaşmayı reddediyor ve bunun yerine milletçe kütleleşmek fikrini müdafaa ediyoruz.

Programımızda (kanunların önünde mutlak bir müsavat kabul eden ve hiç bir ferde, hiç bir aileye, hiç bir sınıfa, hiç bir cemaata imtiyaz tanımıyan fertleri halktan ve halkçı olarak kabul ederiz) hükmü vardır. Bu tarifte sayılan fert, aile ve cemaat imtiyazları bugün fiilen kalmamıştır. Memleketin bugünkü umumî bünyesi de kimsenin böyle bir iddia dermeyan etmesine müsait değildir. Fakat memlekette bir sınıf şuuru uyandıracak tahrikât hissediliyor. Bu tahrikât şimdilik siyasî, içtimaî ve iktisadî şartları büsbütün başka memleketlerden gelen serpintiler halinde olmakla beraber biz bu zeminde uyanık olmak lüzumuna kaniiz.

Fırkanın sınıf telakkisini reddeden prensibini programımızdan aynen okuyorum: (Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat ferdî ve içtimaî hayat için iş bölümü itibarile muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia telakki etmekesas prensiplerimizdendir. Küçük çiftçiler, küçük sana-

yi erbabı ve esnaf, amele ve işçi, serbest meslek erbabı, sanayi erbabı, büyük arazi ve iş sahipleri ve tüccar Türk camiasını teşkil eden başlıca çalışma zümreleridir. Bunların her birinin çalışması diğerinin ve umumî camianın hayat ve saadeti için zarurîdir.

Fırkamızın bu prensiple istihdaf ettiği gaye sınıf mücadelesi yerine içtimaî intizam ve tesanüt temin etmek ve biribirini nakzetmiyecek surette menfaatlerde ahenk tesis eylemektir. Menfaatler kabiliyet ve çalışma derecesîle mütenasip olur.)

Fırkamız kendi hüviyetini tarif eden halkçılık vasfında demokratlık manasını da görmektedir. Fırka programının âmme haklarını kaydeden kısmında şu satırlar vardır:

(Vatandaşlara Teşkilatı Esasiye kanununun verdiği ferdî ve içtimaî hürriyet, müsavat, masuniyet ve mülkiyet haklarını mahfuz bulundurmak fırkamızca ehemmiyetli esaslardandır.)

Vicdan, düşünmek, söylemek, yazmak, seyahat, akit, çalışmak, ticaret yapmak, mülkiyet, tasarruf, içtima, cemiyet şirket hak ve hürriyetleri, ve şahıs masuniyetleri can, mal, ırz, mesken masuniyetleri Fırkamızın hürmet ettiği esaslardır. Fakat vatandaşlar bütün bu hürriyetleri kullanırken devlet otoritesinin mahfuz kalması ve başkalarının hürriyetleri hududunun aşılmaması Fırkamız için mühim bir dikkat noktası teşkil eder. Programımızın halkçılıktan bahseden maddesinin başında bu fikir şu yolla ifade olunmuştur:

(İrade ve hakimiyetin kaynağı millettir. Bu irade ve hakimiyetin devletin vatandaşa ve vatandaşın devlete karşılıklı vazifelerinin hakkile ifasını tanzim yolunda kullanılması Fırkaca büyük esastır.)

....

DEVLETÇİLİK:

Vazifesi, dahilde emniyet ve asayişi temin ve ecnebî devletlerle münasebetleri tanzim etmekten ve nihayet vatan müdafaasını hazırlamaktan ibaret olan basit devlet telakkisi çoktan tarihe karışmıştır. Gittikçe nevileri artan beşerî ihtiyaçlar, gittikçe çoğalan ve büyüyen sınaî müesseseler, toprak istihsalâtının çoğalması, nevilenmesi, umumileşmesi, nakil vasıtalarının büyümesi, süratlenmesi ve ticaret teşebbüslerinin kıt'aları, bahrimuhitleri aşan dünyaşümul bir azamet alması ve bilhassa bütün dünyanın yeni ve muğlak iktisat vaziyeti iktisadî faaliyetlere girift ve biribirine bağlı bir mahiyet vermiştir.

Bu yeni vaziyette bir milletin başka milletlerle iktisadî münasebetlerini tanzim etmek büyük ve mühim bir mesele olduğu gibi vatan hudutları içindeki yaşayışın şartlarını, kazanmanın yollarını kurmak da büyük bilgili ve dikkatli bir çalışmayı istilzam ediyor. Fertleri veyahut şirketleri bu muğlak ve teferruatlı çalışmanın yegâne unsuru olarak görmek, bu işlerde devlete faaliyet hissesi ayırmamak ve hattâ icabında devletin tanzim ve müdahale

hakkını tanımamak liberal mesleğin artık dünyanın her tarafında hatırası kitaplarda kalan prensiplerinden ibarettir.

Devletçilik vasfını yeni programında tebarüz ettirmiş olan Cümhuriyet Halk Fırkası dünyanın yeni telakkilerine tetabuk ettiği kadar bilhassa memleketimizin hususî icaplarına da uyan bir zihniyeti kabul etmiş oluyor. Programımızın bu mefhumu tarif eden maddesinde, memleketin bütün istihsal menbalarını ve vasıtalarını devletleştiren, serbest ticaret ve mülkiyet haklarını tanımıyan serbest sermayenin çalışmasına müsaade etmiyen ve bütün iktisat faaliyetlerini benimsiyen aşırı devletçilik fikirlerine yol açmıyacak bir vuzuh vardır. Maddenin metnini aynen okuyorum:

....

Normal çalışmak ve tekniğe istinat etmek tedbirlerini izaha değerli buluyorum: Muharebeler devrini takip eden senelerde birçok müteşebbisler az zamanda milyoner olmak ihtirası ile hareket etmişlerdir. Bu gayri tabiî teşebbüslerin birçoğu yıkılmış ve müteşebbisler sahneden çekilmiş olmakla beraber normal ticaretin meşru ve muayyen kârı ile iktifa etmek dürüstlüğü ve tabiiliği henüz tamamen avdet etmiş değildir. Hakiykî teminat karşılığı olmaksızın kredi bulmak imkânlarını büsbütün ortadan kaldırmak bu yaranın tedavisi için esaslı tedbirlerden biri olacaktır.

....

Fırkanın takip ettiği devletçilik mefhumunun yanında kooperatiflerden de bahsedilmesi

bazı suitefehhümlere yol açmıştır. Bu fikirleri tashih için Fırkamızın tasavvur ettiği kooperatifçiliği tarif ettiğimiz çerçeve içinde mütalea etmek kâfidir. Her iktisadî faaliyeti yalnız devletin iştigali sahasına alan ve kooperatif zihniyetinde kollektivizme giden yollarla Fırkamızın hiç bir alâkası yoktur. Zaten milliyetçi, mülkiyetçi ve aileci bir teşekkül olan Fırkamızın umumî evsafı bu telâkkiye müsait olmamak lâzımgelir.

....

LÂYIKLIK:

Din telâkkilerinin memleket işlerinin tanziminde tesiri haiz olması yüzünden birçok devletler gibi Türkiye de uzun asırlar pek çok zararlar görmüştür. Bu sebeple vatanımızın maziden kalma büyük dertleri tedavi olunurken ilk alınan inkılâp tedbirleri arasında din ile dünya işlerini biribirinden ayırmağa Fırkamız büyük ehemmiyet vermiştir. Bugün Türkiyede din telakkisi her tek vatandaşın kendine ait vicdanî ve şahsî bir mesele halindedir.

Lâyıklık aslâ dinsiz olmak veya hut dinsiz olmağı istemek demek değildir. Türkiyede herkesin istediği gibi ibadetini yapması Teşkilâtı Esasiye kanununun teyit kuvveti altındadır. Kendi zatî inanışına göre dindar olan bir vatandaş bu vicdanî kanaatine sadakatle bağlı kalmakla beraber samimî surette lâyık olabilir.

Fırkamızın lâyıklık vasfı programda şöyle

tarif edilmiştir:

(Fırka, devlet idaresinde bütün kanunların, nizamların ve usullerin ilim ve fenlerin muasır medeniyetetemin ettiği esas ve şekillere ve dünya ihtiyaçlarına göre yapılmasını ve tatbik edilmesini prensip kabul eder.

Din telakkisi vicdanî olduğundan Fırka, din fikirlerini devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmağı milletimizin muasır terakkide başlıca muvaffakiyet âmili görür.)

Dinî menkulatı hayata hâkim kılan medreselerin ve şeriat kaidelerile dünya meseleleri hakkında hükümler veren şerî mahkemelerin kaldırılması, hurafeden uzak muasır mektep tahsilinin yeni nesle tatbiki memleketin hakikî kurtuluşunu temin etmiştir. Bu sayede Türkiyenin medenî siması birçok Avrupa devletlerinin üstünde mümtaz bir asaletle parlamaktadır. Fırka bu vasfını en haklı bir kıskançlıkla muhafaza eder.

İNKILÂPÇILIK:

Vatanın bugünkü tam kurtuluşunu ve milletin şerefli bir içtimai heyet olarak istikbale gidişini inkılâp semerelerine medyunuz. İstilâ ordularının memleketten kovulmasına hattâ muahedelerle kazanılan istiklâlin mahfuz kalmasına rağmen inkılâbı tahakkuk ettirilmemiş bir Türkiyenin yaşaması ve kurtulması mümkün olamazdı. İnkılâbın en büyük ve en kıymetli eseri cümhuriyettir. Fakat bu büyük eserin yanında yeni medenî kanunun ve adlî

kanunların yapılması, şerî mahkemelerin, medreselerin kaldırılması, tek mahkeme ve tek mektep usullerinin konması, dervişliğin men edilmesi, tekke ve türbelerin kapatılması, şapka giyilmesi ve nihayet yeni Türk harflerinin kabul olunması, hiç biri ötekinden ehemmiyetsiz olmıyan ve her biri diğerini tamamlıyan bir sıra inkılâp semereleridir. (Fırkamız milletimizin birçok fedakârlıklarla yaptığı bütün bu inkılâplardan doğan ve inkişaf eden prensiplere sadık kalmağı ve onları müdafaa etmeği esas tutar.)

C.H.P. Genel Sekreteri Recep Peker, 1931 Programı'nı açıklayan 16 Teşrinievvel 1931 tarihli konuşmasına C.H.P.'nin programı olmadığı iddialarını reddederek başlıyor. Programın realist ve pragmatik niteliğini vurguluyor. 6 Ok'un açıklamasına geçiyor.

Cumhuriyetçilik'in inkılâpların en önemlisi olduğunu, asla değiştirilemeyeceğini belirtiyor ve cumhuriyeti yine ulusal egemenlik kavramını en iyi temsil ve tatbik eden devlet şekli olarak tanımlıyor.

Milliyetçilik'in "ölçülü" bir milliyetçilik olduğunu, "bazan kaba bir gurur halini alan ve dünyanın ileri gidişi muvacehesinde küskün bir tek başınalığa (infirada) yolaçan sıkı bencilliğe" yer vermediğini söylüyor. Yani şoven, zenofobik ve bencil olmadığını belirtiyor. Türk milletinin, büyük insanlık ailesinin bir parçası olduğunu, ancak "özel karakter"inin ve bağımsız kimliğinin korunması gerektiğini ekliyor. Bu, eşitlikçi ve çoğulcu bir milliyetçilik anlayışı. Ziya Gökalp'in hars-medeniyet formülasyonu içinde.

Peker enternasyonalist akımlara kapılmanın felâket getireceğini belirttikten sonra, özellikle "amele ve işçilerimiz için *milliyetçilik şartını" (abç)* ve milli eğitim ideolojisinde "milli tarih"in önemini hatırlatıyor.

Sonra milletin, "dil, kültür ve ülkü birliği" şeklindeki minimal tanımını yineliyor. Bu tanımda siyasi yayılmacılık ve irredantizm yok: Vatan "bugünkü siyasi sınırlarımız içindeki yurt". Başka Türkler ve Türk devletleri hakkında ancak "sıcak bir sevgi ile dolu ilgi" beslenir; "bu kütlelerle aramızdaki kan akrabalığı ve tarih yakınlığı bugünkü siyasi uğraşımızın dışında bir bilim konusu" sayılır. Yani milliyetçilik bir dış siyaset projesi değil. Bunların hepsi Gökalp'in milliyetçilik anlayışının sınırları içinde kalan görüşler.

Peker daha sonra "...kendilerine kürtlük, çerkeslik, ve hatta lâzlık ve pomaklık *gibi fikirler telkin edilmiş* olan yurttaşlarımızı kendimizden sayarız" *(abç)* diyor. İfade tarzı öyle ki, etnik kökeni farklı halk kesimlerini ortak tarihi ve tâbiyeti benimsedikleri sürece eşit haklara sahip yurttaşlar olarak kabul eden bir hukuki millet ve yurttaş anlayışının üstüne kondurulmuş, hatta onu bastıran, bir etnik millet ve milliyetçilik anlayışı burada kendini hissettiriyor. Hukuki ve siyasi haklar tanınıyor ama, etnik köken farklılığı, çoğulluğu, ve bunlara bağlı olarak da kültürel farklılık pek tanınmıyor. Çünkü, (1) sayılan etnik nitelemelerin gerçekliği ve meşruiyeti, teslim edilmiyor, bunlar (dışarıdan) "telkin edilmiş bu gibi fikirler" olarak görülüyor, (2) milli kültür zaten "öyle tanımlanıyor ki, etnik kökenli çok-kültürlülüğe yer bırakmıyor. Egemen bir milli kültürün yanında/içinde yaşayabilecek başka kültürel özelliklere alan kalmıyor. Monolitik millet-halk ve kültür birliği yaklaşımı, etnik çoğulluğun inkârına varıyor. Kültürel Türk milliyetçiliği, dışlayıcı-tekçi bir etnik Türk milliyetçiliğine dönüşüyor. Başka bir deyişle bütünlük içinde çokluk değil, mutlak bir birlik ve teklik, egemen etnik

kültürün kayıtsız şartsız üstünlüğü anlayışı ağır basıyor. En azından hayli ikircikli bir tutum sözkonusu. (Bu ikircikliliğe günümüzde de sürüyor.)

Peker, "beş on bin, bir kaç yüz bin ve hatta mesela bir milyonluk kütlelerde bağımsız bir milliyet düşünmeye imkân" yoktur derken, siyasi ve idari bakımdan üniter devletin gerekçelerinden birini vermeye çalışıyor olabilir ama, bunun kültürel çoğulculuğun ve giderek etnik çoğulluğun da reddine varması için herhangi bir mantıksal zorunluluk yok. Peker'in "(b)izim bu milletdaşlarımız hakkında duyduğumuz bağlılığın çökmüş olan Osmanlı Hükümetinin güttüğü (ümmet siyaseti) ile hiç bir ilgisi yoktur" sözünün hemen ardından gelen "(b)iz bu konuyu *saf bir milliyet fikrile* alıyoruz *(abç)* sözü, işaret etmeye çalıştığımız ikircikliliğin bir başka karinesi gibi görünüyor.

Peker, Hıristiyan ve Musevi vatandaşları da "reaya" gibi görmüyor ve onları da "dil ve emel birliğinde ortaklık kaydı altında tamamen Türk olarak kabul" ediyor.

"Milliyet ruhu"nun programın her bölümünde yeraldığını, "sermayede, talim ve terbiyede, amelelik ve işçilikte" milli düşüncenin esas olduğunu belirtiyor.

Halkçılık'ın, "yurttaşların birinin çıkarı ötekini yokeden sınıf zihniyetinin" karşıtı olduğu belirtiliyor ve halkçılığın milliyetçilikle olan ilişkisi kuruluyor: Yurttaşların *kütleleşmesinin* ancak millet ve milliyet kavramlarının halkçılık zihniyeti ile "incelmesi ve saflaşması" sayesinde mümkün olacağı söyleniyor. Halkçılık, "yeni zamanın bölünme duyguları uyandıran zararlı akımlarına" direnmekte milliyetçiliğe yardım edecek. "Sınıflaşmak yerine kütleleşmek" esas olacak. "Çalışma zümreleri"nin ve yurttaşların özel çıkarları, devletin ve memleketin genel çıkarı çerçevesi içinde sağlanacak. Ülkede "sınıf şuuru uyandıracak tahrikler"e karşı da "uyanık olmak" gerekiyor.

Recep Peker, C.H.P. programlarının ilerisine geçerek halkçılıkta "demokratlık manası" da görüyor. Bunu da programdaki "bireysel ve toplumsal özgürlük, eşitlik, dokunulmazlık ve mülkiyet hakları" ile bir tutuyor. Ardından saydığı diğer bazı hak ve özgürlükler programda yok (yukarıya bakınız).

Devletçilik'te sınırlı ve "basit devlet anlayışı(nın) çoktan tarihe karış(tığı)", devlete ekonomide işletmecilik, düzenleme ve müdahale "hakkını tanımama(nın) liberal mesleğin artık dünyanın her tarafında hatırası kitaplarda kalan prensiplerinden ibaret" olduğu söyleniyor. Liberalizm öldüğüne ve sosyalizm de felaket olduğuna göre korporatist kapitalist olunacak: "... bütün üretim araçlarını devletleştiren, serbest ticaret ve mülkiyet haklarını tanımayan, serbest sermayenin çalışmasına izin vermeyen ve bütün iktisat faaliyetlerini benimseyen aşırı devletçilik fikirlerine yolaçmayacak", dönemin deyişiyle bir "ılımlı iktisadi devletçilik" sözkonusu. Özel girişim ve özel mülkiyet hâlâ esas; ama bunlar devletin denetiminde kamu yararını da gözetecek. (Bir sonraki bölüme bakınız.) Peker'in sözünü ettiği "dünyanın yeni anlayışları" ise, Avrupa'daki korporatist akımlardan başkası değil. Ayrıca, "normal" kazanç, meşru ve belirli kâr olarak tanımlanıyor; kooperatifçiliğin kollektivizmden farkı belirtiliyor ve zaten C.H.P. "milliyetçi, mülkiyetçi ve aileci bir kuruluş"tur deniyor.

Laiklik'te Recep Peker, program maddelerini tekrarlıyor. Laiklik, din ve dünya işlerinin ayrı olması demek, çünkü din anlayışı her bireyin kendine ait vicdani ve kişisel bir mesele; ayrıca laiklik dinsiz olmak demek değil. Laiklik, bağlantılı ama biraz daha geniş bir anlam daha taşıyor; devlet yönetiminin, kanunların ve usullerin bilim ve teknolojinin çağdaş uygarlığa sağladığı esaslara göre yapılmasını içeriyor. Bu kapsamıyla, sekülarizasyon anlamına da geliyor. Medreselerin, şeriat kuralları ile şeri mahkemelerin kaldırılması, hu-

rafeden uzak çağdaş okul öğreniminin yeni kuşağa uygulanması, ülkenin gerçek kurtuluşunu sağlayacak. Buradaki hurafeden uzak okul öğretimini, milli eğitim sisteminde seküler öğretim ama özel okullarda devletin denetim ve gözetimi altında "doğru din" öğretimi olarak anlamak gerekiyor; ki hem laiklik hem de sekülarizasyon anlayışında bir ikirciklilik görülmeye başlanıyor. (İleriye de bakınız.)

İnkılâpçılık bölümünde Peker inkılâpları sayıyor:

1. cumhuriyetin kurulması (inkılâpların en büyüğü),
2. medeni ve adli kanunların yapılması,
3. şeri mahkemelerin kaldırılması ve tek mahkeme usulünün konması,
4. medreselerin kaldırılması ve tek okul usulünün konması,
5. dervişliğin, tekke ve türbelerin kaldırılması,
6. şapka giyilmesi,
7. yeni Türk harflerinin kabul olunması.

İnkılâpçılık, bu inkılâpların korunması ve bunlardan doğan ve gelişen prensiplere sadık kalınması olarak tanımlanıyor. Görüldüğü gibi bir sosyal-siyasal devrim ve devrimcilik kasdedilmiyor. Sosyal yapı zorlanmadan siyasal düzen içinde gerçekleştirilen, esas itibarile hukuki ve kültürel reformlar sözkonusu. Bunlar önemli radikal reformlar ya da dönüşümler (inkılâplar) ve elbette sosyal ve siyasal yapıyı da etkileyecekler ama, sosyal-siyasal yapıların kitlesel hareketlerle altüst oluşu anlamında devrim (ihtilal) sözkonusu değil.

Burada sayılan inkılâplara bakarsak, 2, 3, 4, 5. maddeler din temelli hukuk ve eğitim kurumlarının dönüştürülmesini (5. madde, toplumsal dinsel bazı kurumların da kaldırılmasını); 6. madde geleneksel giyim tarzının bir boyutunun değiştirilmesini; 7. madde eğitsel-kültürel-ideolojik boyutları olan alfabe reformunu içeriyor. Radikal reformların en büyüğü ve değerlisi -ve biz ekleyelim, en siyasisi- olan cumhuriyet ise,

monarşik ve teokratik meşruiyetin ve kurumların yerine ulusal egemenliği koyuyor. Aslında bu da, çok daha önce başlamış bir sürecin noktalanması olup yasama yoluyla gerçekleştiriliyor. ("Nasıl bir cumhuriyet" sorusunu ve inkılâpların çeşitli boyutlarını 4. ciltte ele alacağız.)

GENEL SEKRETER RECEP PEKER'İN PROGRAM AÇIKLAMASI (1935)*

Arkadaşlarım; yeni programın göze çarpan ve kendini duyuran başlıca farikası yeni Türkiyede zaten baştanberi devletle bir ve beraber çalışan Cumhuriyet Halk Partisi varlığının, devlet varlığı ile biribirlerine daha sıkı bir surette yaklaşmasıdır.

Esasta partinin ana vasıfları olan cumhuriyetçilik, ulusçuluk, halkçılık, devrimcilik, devletçilik ve lâiklik yeni program onaylandıktan sonra yeni Türkiye devletinin de vasıfları halini alıyor.

. . . .

Arkadaşlar; ulusçuluk bir parti vasfı olarak kalsın, devlet kanununda, devlet vasıfları içinde yer almasın. Bu, ne doğru, ne hakikate ve ne de devletin varlığının müeyyidesile ana fikir ve ihtiyaçlarına uyar bir fikir değildir.

Türkiye cumhuriyetçi olacak, fakat milliyetçi olmayabilir, yani arsıulusal cereyanlara Türkiyenin kafası ve kapısı açık bulunabilir. Bu fikrin doğruluğunu kim kabul eder. Cumhuriyetçi olmayan bir Türkiyenin varlığı nasıl tasavvur edilemez bir hal ise cumhuriyetçi de olsa milliyetçi olmayan bir Türkiyenin, şan ve

(*) *C.H.P. Genel Sekreteri R. Peker'in Söylevleri.* Ankara: Ulus Basımevi, 1935.

şerefe ve aynı zamanda zorluklarla dolu istikbal yoluna gidişi de o kadar zayıf ve topal kalmaya mahkûmdur. Cumhuriyetsiz fakat milliyetçilik iddiasında bir Türkiye ne ise milliyetçi olmayan bir cumhuriyetçi Türkiye zihniyetini de onun gibi görmek en doğru bir düşünüş olur. İleri yaşayışımızın emniyeti için ulusçuluk vasfımız o kadar mühim ve o kadar üstündür.

Coğrafya bakımından Türkiye dünya içinde öyle bir vaziyettedir ki şimalden, cenuptan, doğudan, batıdan her taraftan, her çeşit rüzgârlar bizim üzerimizden geçer. Yurdumuz için coğrafi bakımından bu her cereyana maruz kalış hali, fikir, politika propagandaları bakımından da aynıdır. Anarşist, marksist, faşist, hilâfetçilik ve beynelmilelcilik propagandaları ve buna benzer birçok propagandalar hep üstümüzden geçer. Bütün bunlar karşısında Türkiye ancak sıkı bir ulusçuluk imanına sarılmış olmakladır ki biri ötekini besleyenzehirli cereyanlara karşı kendini koruyabilsin. Bu cereyanlar karşısında Türkiye halkını korumak için şimdiye kadar partinin ana vasıflarından biri olarak sayılan ulusçuluk kilidi ile Türkiyenin kapısını sımsıkı kapamak için bu vasıf da devletemal olacaktır.

....

Biz halkçıyız. Bizim halkçılığımız bizim anladığımız manadadır. Başka bir çok yerlerde de popüler, popülist, gibi adlar taşıyan halkçılık davasında birçok partiler vardır. Fakat bizim önemli bir vasfımız olan halkçılık

onlarınki gibi bir klişeden ibaret değildir. Biz her yurddaşın elini yurttaş olarak sıkarken beraber çalışırken, onda saygı ile tanımaya değer vasıflar görür ve her vatandaşı müsavi haklı, müsavi şerefli insan olarak tanır ve imtiyaz davasında bulunmıyan yurddaşlar kitlesini halktan ve halkçı olarak tanırız.

Biliyorsunuz eski programımızda halkçılık vasfı gayet ehemmiyetverdiğimiz bir noktadır. Bugünkü programımızda da yer alan bu nokta devletin vasıfları arasında yer alacaktır.

Türkiyede sınıf yoktur, cins yoktur, imtiyaz yoktur.

Mıntaka menfaati, derebeylik, ağalık, aile, cemaat imtiyazı fikirleri yoktur. Türkiyede değer ancak bilgi üstünlüğü, kapasite ve çalışma ile yükselebilir. Bir taraftan işçilerin çokluğa ve parti kuvvetine dayanan kuvvetle ulusal çalışmanın ahengini bozacak zorlu hareketlerine ve öte taraftan sermaye sahiplerinin, büyük iş sahiplerinin para ve varlık gücüne dayanarak işçilerinin haklarını çiğnemesine yol bırakmıyoruz. Binaenaleyh sınıf kavgası, tahakküm, imtiyaz zihniyetlerini kökünden silen bir zihniyet, bu memleketin zihniyetini tamamlayacaktır. Ancak bizim istediğimiz ve anladığımız manada halkçı olmaktır ki milliyetçiliği en temiz ve saf bir değere çıkarır. Sade milliyetçilik Türk vatanının sınırı içinde dil birliği, kültür birliği ile mazi hatıralarına ve gelecek zamanın emellerine bağlılıkta birleşme yapar. Fakat bu anlayışda birleşmemiş olsa da; içinde, sınıf, imtiyaz çarpışmaları

kopmayan yani halkçı bir duygu ile birleşmemiş olan bir ulus yığını hak ve şerefte müsavi teklerden kurulmuş bir ulusal birlik kitlesi vücude getiremez.

Ulus yığını bu saf duygularla halkçı olmalıdır ki halk yığınları ulusçuluğun yaptığı büyük kuvvetle birbirini seven birbirine bağlanan büyük bir varlık teşkil edebilsin.

....

Lâiklik ve devrimcilik hakkında söz söylemeği artık bulurum. Çünkü bu iki mefhum olmayınca yeni devlet varlığının kaynadığı iki dayanak direği kökünden yıkılmış olur. Her şeyimiz tamdır, düzenimiz yolundadır der de devletin tekâmül usulü ile ileri gitmesini muvafık bulacak olursak, ileri gitmek için bütün müşkülleri yenmek hususunda da bu suretle hareket edersek, yalnız ileriyi değil, şimdiye kadar elde ettiğimiz bütün inkılâp neticelerini de tehlikeye düşürmüş oluruz. Bu anlayış devrim fikrinin anası olan kutsal heyecanı söndürür. Bu asırların biriktirdiği kokmuş fikirlerden mülhem karanlık yollara dönmekten ve dünyanın bugünkü ilerleyiş hızına ayak uydurmağı bırakarak dirilik ve adamlık savaşında yüzgeri etmektenbaşka bir şeydeğildir.

....

Arkadaşlar; bu yoldaki fikir akışını tamamlamak için yardımcı olacak bazı şeyler daha söylemek isterim. Biliyorsunuz ki insanlık, ilkin feodal bir idare devri geçirdi. Yer yer şahsî arzuları, tek adamın tahakkümlerini; tek ailenin kaprislerini tatmin edici yollardan

devlet sistemleri uzun asırlar dünyada hüküm sürdü. İnsanlık bu esirlik devrinden çıkmak için ihtilâller yaptı. Yer yer ihtilâl ateşleri yandı. Bütün bunların neticesinde insanlığa bir hür yaşama devri geldi, ve feodal devlet tipi yıkıldı. Onun yerine liberal devlet kuruldu. Liberal devlet acıklı esirlik devirlerinden çıkmış insanlığı bu hür yaşayış sarhoşluğunun tesiri altında bulundurduğu zamanlar liberalizm aldı yürüdü. Onun ana çizgileri olan haklarda hürriyetin ve çalışmada, kazanmada hürriyetin tatbik edilişleri zamanla derin suiistimallere uğradı. Haklarda hürriyetin suiistimali insanları yıkıp çürüten bir anarşi devrine götürdü. Herkes kendini hür sayıyor, kendi varlığının hürriyetini sınırsız bir genişlikte kullanırken kendi öz varlığının yanında bütün tek varlıkların yekûnunu da korumak ödevinde bulunan devlet kudretinin masuniyeti hiç göz önüne alınmıyordu. Herkes her şeyle hür tek tek olacaktı. Hepsi bir tarafa çeken, hepsi biribirini yıpratan ve devleti düşüren fikirler, sözler, yazılar sürüp gitti. Beşeriyet medenî kabiliyetlerin bol meyvalarını almağa imkân bulucu beraberlik yerine anarşinin tesiri altında uzun müddetler bocaladı durdu. Ekonomi alanında liberalizmin tatbikleri de daha az feci olmadı. Büyük sermayeli insanlar kullandıkları işçileri ve fabrika ürünlerini vücude getirmek için muhtaç oldukları ilk maddeyi yetiştiren ve nihayet büyük istihsali temin ettikten sonra koskoca müstahsil kitlesini baştan başa istismar ettiler. Bunun netice-

sinde bütün hakları çiğnenenler, liberalizmin yaptığı çatışmalardan doğan bu büyük nefret duyguları içinde karşı karşıya cepheler kurdular, boğuştular, insan yığınları ardı arası gelmiyen bir kavga içinde yaşadılar. Liberal devlet sinesinde her türlü zarar ve karışıklık ve kavga unsurları yaşamağa müsaid bir zemin buldu. Çünkü herkes bir şeyyaptı.

Arkadaşlar; üzerinde daha çok durmağa değer bulmadığım bu mevzuu bitirmek için liberal devlet tipinin de bütün bu sebeblerle artık can çekişmekteolduğunu söylemeliyim.

Feodal devlet battı, onun yerine gelen liberal devlet de kendi içinden tefessüh neticesinde dünyanın her yerinde çöküyor. Yerine çeşit çeşit devlet tipleri kuruluyor.

Arkadaşlar; feodal devletten sonra gelen liberal devletin yıkılışı ulusal devletin doğuşu devrini getirmiştir. Ulusal devlet, keyfî bir idare değildir. Her kafadan bir ses çıkaran dağıtıcı bir idare demek de değildir. Bizim anladığımız ulusal devlet nizamlı bir idarede herkesin özel teşebbüsü demektir.

Bir takım insanlar (liberal devlet çöküyor, onun yerine sınıf devleti geliyor) diyorlar. Biz (hayır) diyoruz. Liberal devlet yerine kurulacak olan sınıf devletinin, ergeç mutlaka doğru yolu bulacağına ve muvaffakıyeti ancak ulusal devlet yoluna girmekle bulacaklarına kani bulunuyoruz.

Arkadaşlar; Türkiyede ulusal endüstri ilerlemektedir. Devlet kendi yapıcılık kuvvetini her alanda göz kamaştıracak bir muvaffakı-

yetle tebarüz ettirmekte iken hususî teşebbüslere açık bulunan sahada da birçok işler her gün ileri gitmektedir. Bütün bunların neticesinde memlekette geniş bir işçi sınıfı türemektedir. Endüstri açılmamız neticesinde mevcud işçilerimizin sayısı artacaktır. Gerektir ki, bu ileri gidişin tabiî neticesi olarak artacak olan işçi sınıfları; klasik sınıf mücadelesi, liberal devletin her fena cereyana açık ruhunda doğup onun içinde beslenmiş olan ve ona karşı cephe alıp çalışmış bulunan ve gaye olarak onun yerine bir sınıf tahakkümü devleti kurmayı güden noktai nazarı takib eden cereyanlar, ulusal Türk devletinin değerli evlâtlarından ve yurddaşlarından ibaret olan bu yeni genç Türk işçi sınıfını zehirlemesine ön vermesin. Ve bu genç tabaka yurd için olduğu kadar kendileri için de felâket getiren yanlış duygularla zehirlenmesin.

Onun için yeni doğan bu işçi sınıfının patronlarla münasebatı noktasını bütün parti programının baştan aşağıya yazılışında ve anlaşılışında ruh olan ahenk, anlaşma, uyuşma haline irca ediyor. Aralarında uyuşma yolu yetmezse devletin koyacağı hakem yolu çatışmaları önliyecektir.

Programda Türkiyede grev ve luk-avt sınıf çarpışması yasak edilecektir.

Fakat bu yasak oluşun yanında, herhangi bir sermayedar fikrinin, kendisi kadar bu memleketin halkçılık zihniyetinden dolayı bir evlâdı olan işçiyi, haksız yolda tazyik edememesini temin etmek de lâzımdır. Onun yanın-

da bir işçi kitlesinin topluluğuna tesanüt kabiliyetine güvenerek devlet varlığında esas olan sanayi mevcudiyetini tahrib etmesine de müsait bulunmamak gerektir.

Bunun için grevve luk-avtı yasak eden yeni programımız onun yanında işçi ile iş verenin münasebetlerinde, anlaşmalarını esas olarak koyuyor. Şu halde acaba korporatif bir devlet düşüncesi mi hâkimdir fikri hatıra gelebilir. Bunu da karşılamak için programımızda bir önemli madde vardır. Onu hatırlatayım: Türkiyede istismarcı yolda çalışacak tröstler ve karteller de yasak olacaktır. Bilirsiniz, nasıl marksist sosyalist fikir bir ulusu içinde sınıf duygusu ile besliyerek parça parça çatışma saflarına ayırır, bir sınıfı öteki sınıf aleyhine uğraşa sürükleyici telkinler yaparsa, müstahsillerin aralarında birleşmeleri ve elele vermeleri ve bu suretle müstehlikler aleyhine ilk bakışta bariz görünmiyen fakat hakikatte zararlı olan bir başka çeşit sınıf mücadelesine yol açar.

Halbuki biz Türk varlığında bu müstahsiller-müstehlikler çatışmasına da yer vermeyeceğiz. Her gün kendisine maliyet fiatından kat kat fazla bir fiat empoze edilmek vaziyetinde bulunan ve istismar edenlere karşı yüreği nefretle dolu bir müstehlik kitlesi meydana çıkmasının da önüne geçmeyi esaslı bir prensip tutmuş oluyoruz.

Arkadaşlar; Türkiyede teklerin menfaati umumun menfaati sınırı içinde bulunacaktır. Bu sade bir edebiyat değildir. Bu, bugünkü ha-

yatta gerçekleştirilmesi gerek olan bir düsturun tam ifadesidir. Bugünkü dünya durumunda, genel varlığı düşkün olan bir devlet ve ulus içinde kendisini gerçekten o ulusa, o devlete bağlı sayan bir yurddaşın, ne kadar şahsî varlığı, ne kadar parası olursa olsun, kendi başına mesut olmasına imkân yoktur.

Arkadaşlar; bugün zenginlik de ferdî olmaktan çıkmıştır. En büyük varlık sahibi kazanmış olanların bile parası millî paranın durumuna bağlıdır. Şahsın parası devletin ve ulusun hakikî kuvvetine dayanmıyorsa, bu bir gece içinde mahvolabilir. Bir millet tehlike içinde iken herhangi hakikî bir vatandaşın, bu umumî tehlikeden masun kalmasına imkân yoktur. Ulusal bir tehlike herkese tesirini yapacaktır. Bunu anlayışı kıt olanlar için anlatıyorum. Yoksa sizin bu sözlere ihtiyacınız yoktur. Devrimizde başının bağlı olduğu ulusun umumî şartları düzgün gitmezken tek adamın ne huzur ve ne de şeref noktasından güler yüzlü olmasına imkân yoktur. Şu halde programda tek adam menfaatini umumî menfaatin sınırı içinde göstermekle bir hakikati ifade etmiş oluyorum.

Arkadaşlar; yeni programda devletçiliğin tarifini açık bir hale koyuyoruz. Eski programdaki tarifte (hususî teşebbüs serbesttir, devlet de iktisadî bakımdan istediği şeyler yapmakta serbesttir) diyorduk. Sağımızda koyu liberal fikirdekiler ikinci cümleyi almadan diyorlar ki bana devlet karışmaz. Benden ne hesab sorabilir, ne beni kontrol edebilir. Ne

yapacağım işin mahiyetini, ne kullanacağım ilk maddeyi, ne müstehlikten istiyeceğim fiatı, ne kullandığım işçinin hakkını sorabilir.

Öte tarafta bir kızıl marksist de her şeyi devletin yapacağını hususî teşebbüse bir şey bırakılmıyacağını, ifade ediyor. Hakikat ne öyle, ne de böyledir. Bu noktayı yeni program aydınlatıyor. Bizim devletçiliğimizin hakikî manası (hususî teşebbüsün serbest olduğu) fakat umumî menfaatler noktasında gerek olan her ekonomik teşebbüste devletin yapıcılık saha ve salâhiyetini açık bulunduruyor. Devlet kendi yapacak ve kurulmasını teşvik ve himaye ettiği endüstriyi kontrol da edecektir.

....

Arkadaşlar, plân gerçi yazılı çizili bir şeydir ama, büyük plân bütün bu ana fikirleri idare edenlerin ruhundaki, kafasındaki büyük enerjinin, büyük anlayışın tekâsüf etmiş heyeti mecmuasının halidir. Yazılı plânları beşeriyet çok görmüştür. Büyük ana plân yazıda ve çizide değildir. Yeni Türkiyenin kuruluşu ve doğuşu fikir olarak büyük dimağa düşüp orada yeni doğan bir yıldız gibi ilk parladığı gündenberi Türkiyede ne oldu ne oluyor, ne olacaksa bunun hepsi büyük eserin ana plânına, büyük bir anlayışla ve heyecan ateşi içinde istikamet verişindedir. O plân bütün plânların ana plânıdır.

Hulâsa bu programda bu plân işini yazı tarafından da daha geniş bir hale getiriyoruz. Ekonomi gibi bayındırlık, kültür işlerimiz teşkilâtımız, halk terbiyesi teşekküllerimiz, hep

plânlaştırılacaktır.

Ulusça teşkilâtlanma, halk terbiyesi işlerimiz de planlanacaktır. Bütün bu işler görülebilen çizgiler halinde hükümetin hepimizin müşterek kovalayışımızın kolaylaşması için vuzuhlu hale getirilecektir. Bu plânlanış içinde ekonomi alanında hususî teşebbüs, umumî teşebbüshep ana çizginin içinde yeralacaktır.

Türkiye, politik bakımdan olduğu gibi ekonomik bakımdan da bir iş bütünlüğü arzedecek hale gelecektir. Yeni program bu birliği ve bu manayı hassaten tesbit etmiştir.

Arkadaşlar; devletin teşkilâtlanmasının yanında ulusça teşkilâtlanma bir ana fikirdir.

Devlet teşkilâtı büyük bir varlık ve kuvvettir. Bizim anlayışımıza göre egemenlik kaynağından kuvvetini aldığımız ve bunun da sade bir sözden ibaret olmadığına inandığımız ulusu, devlet teşkilâtının yanında onun ile beraber, onun içinde ona kuvvet olacak surette kıymetlendirmek için bu toplanışa ve bu birleşmeyeihtiyaç vardır.

Şimdi burada Türk gençliğinin yavaş yavaş ilerliyecek teşkilâtını göz önüne alıyoruz. Ve buna programda yer veriyoruz. Gençlik için okunacak maddelerde göreceksiniz yüksek vazifeleri programda bunların teşkilâtına dokunan kısımlarda sayıyoruz.

Klâsik mekteb terbiyesinden başka halk yığınlarını geniş bir halk terbiyesine kavuşturmak için -göğsüm kabararak söylüyorum- Atatürkün bu yüce kürsüden övücü bir dille bahsettikleri halkevlerini halk terbiyesine esas

olacak bir şekilde genişleteceğiz. Ayrıca gençliğin terbiye edilip yetiştirilmesine önem vereceğiz. Arkadaşlar, gençlik terbiyesine, yığın terbiyesinedokunurken halkı ve gençliği kafasını kullanmadan, yat dediğimiz zaman yatar, kalk dediğimiz zaman kalkar sürüleşmiş bir yığın haline getirmek istemiyoruz. Öte taraftan programımızda disiplin sıkı bir suretteyer almıştır. Her zorlu işin başarılmasında muvaffakıyet temin eden şey disiplindir. Türkiyenin şimdiye kadar yendiği ve bundan sonra da yenmesi lâzım gelen işleri küçümsemek doğru değildir. Onların, büyükvasıflarla ileri günlere hazırlanacak birer mevcudiyet olduklarını hatırdan çıkaramayız. Onların toplanma, birleşme ve çalışmalarında disiplini çok büyük yer ve rolü olduğunu önemle göz önünde bulundurmalıyız. Fakat bunun yanında hiç bir kimseye misal getirmeden nefsimi geri tutarak şunu da söylemek istiyorum. Türk gençliğini zekâsını kullanmadan itaat eder hale getirmek, bizim maksadımız dışındadır. Biz Partice inanıyoruz ki millî sermayelerin en büyüğü en değerlisi millî zekâdır.

....

Türk işçisini ve esnafını da teşkilâtlandırmak programımızda yer almıştır. Bu teşkilâtlandırış bildiğimiz klâsik işçi teşkilâtlanmasından başka üstün ve ulusal fikirlerle olacaktır. Biz onları devrini yaşamış, hükümleri geçmiş ve ihtiyarlamış olan sosyalist cereyanların verdiği yurd içinde yurddaşa karşı mücadele yollarile değil, kendi ulusal anlayış ve

zihniyetlerimizle kuruma bağlıyacağız. Türk işçileri bir kavga, bir ayrılık unsuru olmıyacaklar, onlar ulusal Türk devletinin babasına, varlığına içten inanarak yardımcı bir destek olacaklardır. Programda kültür işinde prensipli ve programlı çalışma hususî bir madde ile tesbit edilmiştir. Yeni üniversitelerin açılması önem verilen bir nokta olarak kaydedilmiş dil, tarih ve güzel sanat işleri kuvvetlekaydedilmiştir. İlk tahsil için yeni bir formül teklif edilmiştir.

• • • •

Arkadaşlar; bütün bunlar düşünülüp ve konuşulurken, hattâ şimdiden akislerini görüyorum: (Ya demokrasi ne oldu diyenlervar. Pekâlâ devletçilik vasfı kabul olunacak, ulusal birlik, disiplin ve saire... Fakat demokrasi diye bir şey de vardı, bu nereye gidiyor) diyenler var. Bu mukadder suallere de buradan cevab vermezsem sözlerimin eksik kalacağını tahmin ediyorum. Bundan dolayı kısaca izah için sizleri biraz daha rahatsız edeceğim.

Arkadaşlar; bilirsiniz, demokrasinin kısaca tarifi (halk tarafından halk için) dir. Halktan gelen seçimle iş başına geçenlerin çalışmaları halk için olmalıdır. Yani bir adam kendiliğinden ben şuyum, buyum diye iş başında bulunmıyacaktır. Onu; ulu varlık, ulus, vazifeli kılmalıdır. O da çalışırken kendi için değil, ailesi için değil, kendi ihtirası için değil, halk yığınının umumî menfaatleri hedefini gütmelidir. Demokrasinin öz tarifi budur. Bu tarifi böylece aldıktan sonra şekilleri, usulle-

ri, yolları tatbik edileceği yurdun ve ulusun karakterine, tabiatine, iklimine göre çeşitlenir. Bu usuller zaman zaman yer yer, çeşid çeşid kullanılmış, bırakılmış, değişmiştir. Bizim sıyasal yaşamamızda idarenin halk tarafından ve halk için oluşunu tebarüz ettirecek noktaları şöyle sıralayabilirim: Bir defa bizde, devlet varlığında (kuvvet birdir) yani (tevhidi kuva) dediğimiz ana prensip hüküm sürer; o da ulustur.

Her şey ulustadır.

Yeni programa göre de Türkiyede intihab iki dereceli olacaktır. Biz saylav seçimini bir dereceli yapmak yolundaki samimî emelimizi bundan evvelki programda kaydetmiştik. Yeni programda (yurdun genel şartlarına göre) iki dereceli intihab sistemine devam edeceğimizi söylüyoruz. Günün haline göre seçici, saylav namzedinin şahsı hakkında, hiç bir fikir edinmiş değildir. Bir yurddaşı hiç tanımadığı, bilmediği ufuktan gelmiş bir ses üzerine, bir isim üzerine evet, hayır demeğe sevkediş mi daha demokratiktir, yoksa şahsını tanıdığı ikinci kademede insanlar seçip de onlara (biz size güveniyoruz, reyimizi veriyoruz, siz de adımıza olarak güvendiklerinize verin onlar Kamutaya gitsin) demek mi daha iyidir?

Arkadaşlar; İsviçrede referandum sistemi vardır. millet toplanır ve kanuna reyini verir. Elbette demokrasinin en ileri tatbiki budur. Meselâ Fransa bunu neye yapmıyor. Elbette İsviçrenin şartlarına uyan bu usulün Fransada tatbik imkânı bulunmuyor. Biz de kendi şart-

larımıza göre bugün ondan bir fazla derece ile seçimi yapmak vaziyetinde bulunuyoruz.

Demokrasi bir nas, bir âyet değildir. Bir ruh, bir espri ve bir manadır. Yapılan işler akıl denilen bir süzgeçten geçirildikten sonra muhit denilen bir icaba uydurulduktan sonra tatbik edilirse fayda verir, kök tutar. *Zigana dağının üzerine portakal ağacı dikilmez.* Biz filân millet ve yahud filân yerde böyle yapmışlar, biz de aynını tatbik edelim, diyenlerden değiliz. Biz memleketimize uygun olan ulus işine elvereni tatbik ederiz. Ve ulus işlerinde taklid ve dış görünüşle beğendirme yerine hayata uygun yolları doğru buluruz.

Recep Peker'in 1935 Programı'nı açıklayan konuşmasında ilk dikkati çeken nokta, "yeni Türkiye'de zaten baştan beri devletle bir ve beraber çalışan C.H.P. varlığının, devlet varlığı ile birbirlerine daha sıkı bir biçimde yaklaşması". Partinin "ana vasıfları olan 6 Ok'un, devletin de vasıfları olacağı bildirilerek 1937'de yapılacak anayasa değişikliğinin haberi veriliyor.

Milliyetçilikle cumhuriyetçilik arasında organik ilişki olduğu söyleniyor. Milliyetçiliğin, "yeni uluslararası akımlara" karşı bir güvence olduğu belirtiliyor. Türkiye'nin coğrafi konumu itibarile her yönden gelen ideolojik "rüzgarlara" ve propagandalara açık olduğu, anarşizm, marksizm, faşizm, hilafetçilik, enternasyonalizm gibi "zehirli akımlar"a karşı kendini ancak ulusçulukla koruyabileceği açıklanıyor. Milliyetçilik hem partinin, hem devletin "imanı" olarak niteleniyor. Milliyetçilik, neredeyse bir seküler din mertebesine yükseltiliyor.

Halkçılık açıklamasında 1931'e göre yeni sayılabilecek pek bir şey yok. Yalnız, genel "biz bize benzeriz" tutumunun bir başka örneği olarak, C.H.P. halkçılığının başka yerlerdeki popüler, popülist gibi adlar taşıyan hareketlerle ilgisi bulunmadığı, "onlarınki gibi bir klişeden ibaret" olmadığı söyleniyor. "Bizim halkçılığımız bizim anladığımız manadadır" deniyor. Bu, biz bize benzeriz, biz bize uygunu seçeriz, kavram ve terimlere istediğimiz anlamı yükleriz tutumu, temelde, kendini evrensel ve mukayeseli normlarla bağlamama eğilimini yansıtıyor.

Daha sonra halkçılığın milliyetçilikle olan organik ilişkisi gösteriliyor ve bildiğimiz özellikleri sayılıyor. "Bizim istediğimiz ve anladığımız manada" halkçılık, milliyetçiliği "en temiz ve saf bir değere" yükseltir deniyor. "Ulus yığını", "ulusal birlik kitlesi" motifleri yine mevcut.

Laiklik ve devrimcilik kısa geçiliyor. Organik ilişkileri hatırlatılıyor; tekamüli (evrimsel) yöntemin yetersizliği yineleniyor. "Dirilik ve adamlık savaşında" (çağdaşlaşma ve uygarlaşma) ancak inkılâpçılığın "kutsal heyecanı" ile başarılı olunabileceği söyleniyor.

Recep Peker'in 1935 program açıklamasının en ilginç ve önemli bölümlerinden biri "liberalizmin can çekişmesi" yanbaşlıklı bölüm. Kemalist C.H.P. ideolojisini makro-ideolojik terimlerle en iyi özetleyen metinlerden biri. "Feodal devlet tipi"ni izleyen "liberal devlet" döneminde "haklarda özgürlüğün (!) ve çalışmada, kazanmada özgürlüğün uygulanışları(nın) zamanla derin suistimallere uğradı(ğını)" söyleyen Peker, liberalizmin atomistik bireyciliğini ve egoizmini eleştiriyor, sınırsız özgürlüğün kamu yararını gözetmediğini, devletin kudretini zayıflattığını, hatta toplumu anarşiye götürdüğünü anlatıyor. Bu, sosyalizmi reddeden fakat onun şimşeğini de çalmak isteyen, kapitalizme post-liberal ve antiliberal bir rasyonellik kazandırmaya çalışan korporatist

ideolojilerin klasik eleştirisi. "Milliyetçi, mülkiyetçi ve aileci" Peker de kapitalizmden vazgeçmiyor, fakat ona korporatizmin faşist alt-türünden çok solidarist alt-türüne* daha yakın düşen bir ideoloji bulmaya çalışıyor.

Peker hem hammadde üreticilerini ve tüketicileri sömürdüğünü düşündüğü büyük sermaye (tekelci sermayeye) karşı görünüyor (sanki büyük ve tekelci sermaye faşist korporatist devletle de uzlaşmazmış gibi), çünkü onun liberalizmin doğal uzantısı olduğunu ve sınıf kavgalarına yol açtığını düşünüyor; hem de, Türkiye'de özel ve kamusal "ulusal endüstri"nin gelişmesi sonucu büyüyen "işçi sınıfları"nın, "bu yeni genç Türk işçi sınıfı"nın, "bir sınıf egemenliği devleti kurmayı güden" zehirli uluslararası akımlardan etkilenmesine karşı önlemler düşünüyor.

Peker, işçilerin de sömürülebileceği olasılığını aklına bile getirmiyor. Zaten onlara, paternalist ve gözdağı kokan bir edebiyatın arkasından meta gibi bakıyor: "Büyük sermayeli insanlar *kullandıkları* işçileri ve fabrika ürünlerini vücude getirmek için... *(abç)*" (C.H.P. programlarındaki sözcüğün de, çalıştırmak vb. değil kullanmak olduğu yukarıda görülmüştü.)

Recep Peker, batan feodal devletten sonra çöken, "kendi içinden çürümüş" liberal devletten sonra da "ulusal devlet"in doğuş döneminin geldiğini söylüyor. Liberal devletin yerine "sınıf devleti" gelmeyecek, "ulusal devlet" gelecek diyor. Ulusal devlet, "ulus-devlet"ten çok, hem liberal devletin hem sosyalist devletin anti-tezi olan bir "ulusçu-halkçı-devletçi-otoriter ve korporatist-kapitalist devlet" demek:

(*) Korporatizmin solidarist ve faşist alt-türleri arasındaki ayrımlar için bkz: T. Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Korporatizm* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1989).

> Her kafadan bir ses çıkaran dağıtıcı bir yönetim demek de değildir. Bizim anladığımız ulusal devlet düzenli bir yönetimde herkesin özel girişimi demektir.

Peker'e göre ekonomide anarşiye, toplumda sınıf kavgasına, siyasette her kafadan bir ses çıkmasına yolaçan iktisadi ve siyasi liberalizm, serbest piyasası ve parti çoğulculuğu ve parlamentosuyla, iflas etmiştir. Gerçek demokrasi, özel girişimi ve mülkiyeti esas saymaya devam eden, bir yandan sermayeyi bir yandan işçi sınıfını, ve asıl ikincisini, kamu yararına denetleyen, ekonomide "ılımlı", siyaset ve idarede "sıkı" bir devletçilik ve "otoriter demokrasi"dir.

Artık ekonomi alanı, işçi ve işverenler arasında serbest pazarlığa dayanan liberal anlayışa terkedilmeyecek; devlet "gece bekçisi" devlet olmaktan çıkıp aktif olarak sermaye-emek ve çalışma zümreleri arasındaki ilişkilere uzlaştırıcı ve düzenleyici olarak katılacaktır. "İşçi sınıfının patronlarla ilişkileri", bütün programın "yazılışında ve anlaşılışında ruh" olan "uyum, anlaşma, uyuşma haline indirgeniyor". "Türkiye'de grev ve lokavt (ve) sınıf çarpışması yasak" ediliyor.

Recep Peker'e göre, sermayedarlar işçiyi haksız olarak baskı altında tutamayacak, işçi kitlesinin de "dayanışma yeteneğine güvenerek devlet varlığında esas olan sanayi mevcudiyetini tahrip etmesine" izin verilmeyecek.

Bütün bu korporatist yaklaşım ve düzenlemelerden sonra Peker ilginç bir soru sorup aynı derecede ilginç bir yanıt veriyor. İşçi ile işverenin anlaşmalarını esas olarak koyduğumuza göre, "acaba korporatif bir devlet düşüncesi mi hakimdir fikri hatıra gelebilir" diyor. Peker'in burada "korporatif-korporasyoncu" devleti, faşist devletle, meslek gruplarını doğrudan korporasyonlar şeklinde düzenleyen, bu kurumları hukuk rejiminde de, siyasal temsil sisteminde de çok net bi-

çimde totaliter bir devletin organları haline getiren faşizmle özdeşleştirdiği; daha dar bir kategori olan korporatif-faşist devlet ile daha geniş bir kategori olan korporatizm ve bunun daha yumuşak biçimleri arasında bir bağ görmediği anlaşılıyor. Ve Peker böylesi bir yakıştırmayı ve benzeyişi reddediyor. Nitekim yukarıda da faşizmi akımları zararlı akımlar arasında saymıştı.

Peker'in, faşist olunmadığını açıklama gereğini duymuş olması, kendi başına ilginç bir nokta. En azından, tehlikeli sulara yaklaşılmış olduğunun farkında. İkincisi, o dönemin birçok solidarist ve faşist korporatist "üçüncü yol" olma iddiasındaki rejim, ideoloji ve ideologlarında görülen "bizimki farklı, bizimki özgün" sendromunu da görüyor olabiliriz burada. Bu, tamamen farklı ya da karşıt olma iddiası değil; anti-liberal ve anti-sosyalist olma ekseninde birleşen, geniş bir üçüncü yol *(tertium genus)* kategorisi içindeki iç ve küçük farklılıkların siyasi-ideolojik narsizmi. (Bu konuya 4. ciltte döneceğiz.) Yukarıdaki "yeni dünya anlayışları"nı benimseme ve onlara uygunluk sözlerini de hatırlayalım. "Yeni, en çağdaş" iktisat ve siyaset anlayışlarının referansı çeşitli devletçi korporatist akımlar.

Peker'in kendi sorusuna yanıtına gelince: C.H.P. programının "korporatif devlet"i "karşıladığını", "Türkiye'de sömürücü yolda çalışacak tröstler ve karteller(in) de yasak olaca(ğını)" söylüyor. Nasıl "marksist sosyalist fikir bir ulusu içinde sınıf duygusu ile besleyerek parça parça çatışma saflarına ayırırsa", üreticilerin aralarında birleşmeleri ve tüketicilerin zararına hareket etmeleri de "bir başka çeşit sınıf mücadelesine yolaçar" diyor. Öyle anlaşılıyor ki Peker bu sefer de faşizmi, tröstler ve kartellerle özdeşleştiriyor (aslında pek de yanlış olmayan bir biçimde). Ama unutuyor ki, ya da eklemiyor ki, birçok faşist akım ve parti, özellikle iktidara gelmeden önce, kendini büyük/tekelci sermaye ile örgütlü işçi sınıfı

ve "kızıl tehlike" arasında sıkışmış hisseden orta sınıf ve tabakaların desteğine hitap edebilmek için tam da bu retoriği kullanmıştır ve bunu yaparken de emek-sermaye karşıtlığını tüketici-üretici karşıtlığına kaydırmıştır. Şunu da hatırlayalım: Peker'in sözünü ettiği program maddesi (Md. 15), "rasyonelleştirme amacıyla" yapılacak tröst ve kartelleri genel yasağın dışında tutuyordu.

Tabii, bütün bu söylediklerimizden o dönemin C.H.P.'sinin faşist olduğu çıkmıyor. Peker'in de anlatmaya gayret ettiği üzere, C.H.P. devresi kapanmış, tam faşist bir ideoloji ve rejime sahip değildi. Görmeye devam edeceğimiz üzere, rejim ve daha çok da ideoloji planında yer yer faşizan boyutları ve açılımları vardı, ama net bilançoda korporatizmin faşist değil solidarist alt-türüne yakındı. Korporatizmi, dar anlamda korporatif/korporasyoncu faşist alt-türe dönüşmemişti; ama daha yumuşak solidarist-dayanışmacı alt-türün tüm özelliklerini de taşıyordu.

Recep Peker'in, terminolojisinin yetersizliği içinde anlatmaya çalıştığı da buydu: "Türkiyede teklerin çıkarı, genel çıkarın sınırı içinde bulunacaktır.... kendisini gerçekten o ulusa, o devlete bağlı sayan bir yurttaşın, ne kadar kişisel varlığı, ne kadar parası olursa olsun, kendi başına mutlu olmasına imkân yoktur." Bir yanda milliyetçi ve disiplinli işçi sınıfı, öbür yanda "normal", dürüst, dayanışmacı ahlâklı sermaye sınıfı ve bunların uyumunu sağlayacak bir devlet-parti. İşte Recep Peker'in ve Kemalist C.H.P.'nin toplum modeli: Liberal iktisadından ve daha önemlisi liberal demokratik siyasetinden arındırılmış bir burjuva toplumu. Geniş anlamda korporatizmin ana amacı da bundan başka bir şey değildir.

Peker bu konuşmasında devletçiliğin tarifine bir kez daha dönüyor ve "sağımızda koyu liberal fikirdekiler"in her türlü devlet müdahalesini reddeden sınırsız, bencil özgürlükçülüğünü, öte tarafta (solumuzda) "kızıl marksist"lerin özel

girişime hiçbir şey bırakmayan devletçiliğine (!) karşı C.H.P.'nin devletçiliğini koyuyor. Hemen ardından plan ve planlamaya geçiyor. Bu salt ekonomik bir planlama da değildir! "Ekonomi gibi bayındırlık, kültür işlerimiz teşkilatımız, halk terbiyesi teşekküllerimiz, hep planlaştırılacaktır." C.H.P.'nin, tek-partinin, devlet-partisinin devletçiliği, iktisadi alanda ılımlı olabilir, ama devletçilik, devlet güdümü ve denetimi, kültür ve eğitimi de içine alacaktır. Kemalist devletçilik bu bakımdan, "ılımlı iktisadi devletçilik"ten ibaret değildir. Entegralist ve totaliter boyutları da olan, bir idari-siyasi devletçiliktir aynı zamanda. Bu boyutların bir kısmı tam bir kısmı yarım kurumlaşmış, bir kısmı ideolojik planda tasavvurlar olarak kalmıştır. Örneğin, işkollarının korporasyonları kurulmamıştır ama, bazı meslek gruplarını tepeden örgütleme amacı hep ifade edilmiş ve çeşitli korporatist - hatta bazen korporatif- yasal düzenlemeler de yapılmıştır. (Bunlara, 4. ciltte Kemalist rejimi incelerken değineceğiz.)

Şunu hemen ekleyelim ki, siyaset bilimindeki beylik "otoriter" (yalnız siyaset alanında tekelci ve baskıcı) ve "totaliter" (bütün toplumsal alanlarda müdahaleci ve baskıcı) devlet/rejim ayrımlarını kullanacak olursak, Kemalist tek-parti rejiminin "otoriter"likte kalmadığını, yer yer "totaliter" açılımlar yaptığını da kabul etmek gerekecektir.

Nitekim C.H.P. Genel Sekreteri konuşmasına "ulusça teşkilatlanma", "politik bakımdan olduğu gibi ekonomik bakımdan da bir iş bütünlüğü arzedecek hale" gelme, "devletin örgütlenmesinin yanında ulusça örgütlenme" temalarıyla devam ediyor. "Devlet örgütünün yanında, onunla beraber, *onun içinde* (abç), ona kuvvet olacak biçimde" bir ulusal "toplanış ve birleşme"nin bir ana fikir olduğunu belirtiyor.

Planlı biçimde yürütülecek olan, bu ulusu örgütleme işi, bize "devlet, örgütlenmiş millettir" kuramlarını hatırlatıyor. Atatürk'ün ve tüm Kemalistler'in her vesile ile söyledikleri

"milli birlik ve beraberlik ruhu", burada somut bir kurumlaşmaya, örgütlülüğe, parti/devlet-partisi eliyle örgütlendirmeye ve "kütleleştirmeye" varıyor.

Peker'in şu yaklaşımı da üzerinde durulmaya değer. Önemli olan, "yazılı plan" değildir diyor; "... büyük plan, bütün bu ana fikirleri idare edenlerin ruhundaki, kafasındaki büyük enerjinin, büyük anlayışın yoğunlaşmış toplamıdır.... Yeni Türkiye'nin kuruluşu ve doğuşu fikir olarak *büyük beyine* (abç) düşüp orada yeni doğan bir yıldız gibi ilk parladığı gündenberi Türkiyede ne oldu, ne oluyor, ne olacaksa bunun hepsi büyük eserin ana planına büyük bir anlayışla ve heyecan ateşi içinde yön verişindedir. O plan bütün planların ana planıdır." Atatürk'e, Atatürk'ün *Nutuk*'tan (bkz. 1. cilt) bildiğimiz "en ve tek doğru yol" temasına, yanılmaz büyük kurucuya, milletin beyni olan karizmatik şefe gönderme açıktır. Mahmut Esat Bozkurt'un ünlü "Türk inkılâbı, Atatürk'ün kafasının bir fotografisinden ibarettir" anlayışına, Recep Peker burada küçük bir ekleme yapıyor ve şefin yanına/hemen arkasına alt-şefleri de koyuyor; "bu ana fikirleri idare eden*ler*" diyor. Biraz sonra Atatürk'ü özel adıyla da anacak.

"Halk yığınları"nı "klasik okul terbiyesinden başka geniş bir halk terbiyesine kavuştur(acak)" halkevleri için Atatürk'ün sözlerine değinen Peker, gençliğin terbiyesine geçiyor; "sürüleşmiş bir yığın" istemediklerini ama "sıkı disiplin"in esas olduğunu söylüyor ve "milli sermayelerin en büyüğü, en değerlisi milli zekâdır" diyor. Burada da "milli karakterseciye" ve Atatürk'ün "milli cevher" motifleri var.

Peker, Türk işçisini ve esnafını örgütlemeyi, "klasik işçi örgütlenmesinden başka üstün ve ulusal fikirlerle" gerçekleştireceklerini, onları "hükümleri geçmiş ve ihtiyarlamış olan sosyalist akımların... mücadele yollarile değil, kendi ulusal anlayış ve zihniyetlerimizle *kuruma bağlaya*ca(klarını)" *(abç)* söylüyor. "Türk işçileri bir kavga, bir ayrılık unsu-

ru olmayacaklar, onlar *ulusal Türk devletinin babasına, varlığına* inanarak yardımcı bir destek olacaklardır" *(abç)*. Burada Kemalist milliyetçiliğin bir başka önemli boyutunu çok net olarak görüyoruz. Türk milliyetçiliğinin aynı zamanda anti-sosyalist bir ideoloji olduğunu ve bugüne kadar gelen "Kemalizm'den başka izm yoktur" sözünü, kaynağında tesbit ediyoruz. Kemalist Türk milliyetçiliğinin paternalizmini, "atacılık" (bkz. 1. cilt) derecesine varan "babacılığını" da gözlemliyoruz: İşçiler, "ulusal Türk devletinin babasına" bağlı ve yardımcı olacaklar.

Recep Peker konuşmasını demokrasi üstüne görüşlerle bitiriyor. "Devletçilik... ulusal birlik, disiplin vs.", "ya demokrasi ne oldu diyenler var" tarzındaki, biraz önce korporatif devlet konusunda da kullandığı retoriğe başvurarak, demokrasinin "halk tarafından, halk için" tanımını yineledikten sonra demokrasinin "öz tanımı"nı yapıyor. Bu tanımdaki temel ögeleri, yöneticileri "ulu varlık ulus"un seçmesi ve seçilenlerin "halk yığınının genel çıkarı" için çalışması olarak belirliyor. Argümanını "güçler birliği" ilkesine indirgiyor. Bir dereceli seçimin zamansız olduğu, iki dereceli seçimin "yurdun genel şartlarına göre" daha demokratik olduğu şeklindeki, bildiğimiz parti programı ilkesini yineliyor. Yukarıdan da tanıdığımız "bizim istediğimiz ve anladığımız manada" demokrasi (veya herhangi bir başka kavram ya da kural) yaklaşımını, bu rölativist, hatta keyfi yaklaşımı sürdürüyor ve demokrasinin "şekilleri, usulleri, yolları, uygulanacağı yurdun ve ulusun karakterine, tabiatine, iklimine göre çeşitlenir" diyerek belki ilk bakışta Montesquieuvari bir "kanunların ruhu" analizi gibi görülebilecek, ama aslında evrensel asgari normları hiçleyen, tersine çeviren uçlara gidiyor. "Biz bize benzeriz" ve başka örneklere (normlara) aldırmayız tavrıyla biten konuşmasını, demagojik bir metaforla süslüyor:

Zigana dağının üzerine portakal ağacı dikilmez.

Demokrasiyi portakal ağacına benzeten bu metaforun inceliği, insanlar ve toplumu taş ve kaya ile bir tutmanın kabalığı içinde eriyor. Belki, "halkın rüşdünü kazanmasını" bekleyen vesayetçiliği aşan bir bilinçaltı yönelişin dil sürçmesi de var burada: Dağlar, kısa ya da orta vadede değişip, gelişip, verimli toprak haline gelmezler; bu ancak yüzbinlerce, milyonlarca yılda olabilecek bir şey.

Demokrasi, Peker'in dediği gibi "bir dogma, bir ayet" olmayabilir, "bir ruh, bir espiri ve bir mana" olabilir; ama bu, demokrasinin asgari kural ve kurumlarının "ortam denilen bir gereğe uydurul(ma)sı" gerekçesiyle tümden içinin boşaltılması demek olamaz. Olursa, otoriter (-totaliter), tek-parti rejimleri, otokratik şef-sistemleri, "milli bünyeye uygun" 1982 anayasaları ortaya çıkar. Yakın siyasi tarihimizi antidemokratik yönde etkileyegelmiş yapısal bir siyasal kültür ögesidir bu evrensel normları hiçe sayan "milli bünye"cilik ve "biz bize benzeriz"cilik.

Recep Peker'in 1935 program açıklamasını "millet"i ve "milli birlik"i metafizikleştirerek bitirdiği son paragrafını aynen alıyoruz:

> **Arkadaşlar; ortada gözle görülmiyen ulusal bir kuvvet vardır. Bu, gözle görünmez, elle tutulmaz, eni boyu ölçülmez bir şeydir. Fakat insanlığın medenî yaşayışında promötör olan, tutan, koruyan, alıp götüren maddî ve manevî her işte devletlere destek olan en büyük tılsım bu kuvvettedir. Bu ulusal birlik kuvvetidir. Biz bu kuvveti her gün biraz daha besliyeceğiz.**

Peker'in 13 Mayıs 1935'te C.H.P. Dördüncü Büyük Kurultayı'nda yaptığı bu konuşmadan birkaç gün önce, 8 Mayıs 1935'te Ankara Radyosu'ndan yaptığı konuşmasından* da, "demokrasi", "disiplin" ve "Kemalist ideoloji" üstüne bazı sözlerini aktarmak istiyorum:

> **Yeni Parti programı hakta ve vazifede kadın ve erkeği bir tutuyor. Bu prensip yolu ile Türk ulusu sınıf telâkkisi gibi cins farkını da tanımayan müsavi haklı, müsavi onurlu yurddaşlardan kurulmuş bir yüce halk yığını halini alıyor. Bunda partinin demokratik yüzünü parlatan ayrı bir anlamı da görmek gerektir. Biz liberal devlet tipinin tanıttığı, hergün bir karışıklıkla devletin durumunu, ileri gidişini, hızını bozan, yurddaşları biribirine düşüren bütün geri ve fena tohumların yeşermesine yol açan nizam ve birlik düşmanı klâsik demokrasi yerine yurddaş zekasının beslenip açılmasına da yol veren sevgiye ve inana dayanan disiplinli bir beraberliği üstün sayıyoruz. Parti çalışmalarımızda hakikî anlamında en ileri demokratik yollardan yürüyoruz. Seçimlerde namzetler halkı temsil eden Parti kurumlarının üyeleri arasındaki yoklamalarla belirtiliyor. Her yıl yurdun her tarafında binlerle parti kongreleri kuruluyor. Kongrelerde her yerin kendi ihtiyaçlarile birlikte yurdun genel işleri için öne sürülen bir çok dilekler üstünde münakaşalar yapılıyor. Bütün bu konuşmaların süzülmüş ve kısaltılmış sonuçları otoritelere**

(*) *C.H.P. Genel Sekreteri R. Peker'in Söylevleri.* Ankara: Ulus Basımevi, 1935.

sunularak Parti hükûmetinin çalışmalarında tesir yapıyor.

Burada dikkati çeken birkaç şey var. Birincisi, "liberal devlet tipinin tanıttığı... düzen ve birlik düşmanı klasik demokrasi"ye karşı ulusal devlet tipinin yaratacağı "sevgiye ve inana dayanan disiplinli bir beraberlik" rejiminin üstünlüğü teması. İkincisi, Peker'in başka vesilelerle de ifade edeceği (bkz. 4. cilt) "bizim demokrasimiz"in iki esası vardır, onlar da iki dereceli seçim ve dilek sistemidir, görüşü.

Peker'in radyo konuşmasının son paragrafı da şöyle:

> **Partimizin programı, her biri ayrı değerde bulunan kurultay üyelerinin bilgili ve ilgili çalışmaları ile son şeklini bulacaktır. Bu şeklin önümüzü daha aydınlık, yurdumuzu her bakımdan daha ileri ve daha üstün yapacağına ve güneşli amaçlara giden yollarımızı kısaltacağına içten inanıyorum. Parti yeni doktrinlerle sağa sola sallanmadan bizim öz ve orijinal yolumuzda daha güçlü ve daha ahenkli yürüyecek, yurdun partiye inanmış çocukları birbirine daha sıkı bağlanacaktır.**
>
> **Yeni program bu hayatlı, heyecanlı izde yürüyenleri (Kamâlizm) yolunun yolcuları olmak adı ve onuru içinde topluyor.**

C.H.P., sağa (liberalizme) sola (sosyalizme) sallanmadan bizim öz ve orijinal yolumuzda ilerleyecektir; ideolojisi de "Kemalizm yolu"dur.

1923-1936 yılları arasında, kısa bir fasıla hariç, C.H.P.'nin Genel Sekreterliğini yapmış olan Recep Peker, tek-parti rejiminin bu çok önemli makamını en uzun süre dolduran ki-

şidir. Başta *İnkılâp Dersleri* olmak üzere çeşitli yazıları ve söylevleri ile siyasi kariyeri başlı başına bir doktora tezi konusudur. Biz burada yalnızca onun C.H.P.'nin altın çağının genel sekreteri olarak yaptığı 1931 ve 1935 program açıklamaları üzerinde durabildik. Ancak, Peker'in önemi hakkında birkaç küçük noktaya daha değinmeden geçemeyeceğiz.

"Ebedi şef" dönemi (1923-1938) C.H.P.'sinin doruk karar organı olan "Genbaşkur" - Genel Başkanlık Kurulu*'nun üçüncü üyesi olan Peker, aynı zamanda C.H.P.'nin ve Kemalizm'in en önde gelen ideologlarındandır, ideolojiye çok önem veren şeflerindendir. Burada incelediğimiz 1931 ve 1935 program açıklamalarını da, herhangi bir partili ya da dışarıdan bir ideoloji popülerleştiricisi olarak değil, tam yetkili bir parti baş-sözcüsü olarak yapmaktadır. Atatürk'ün ve C.H.P.'nin kurumsal ideolojisinin sadık bir temsilcisidir. Yaptığı açıklamalar, kişisel, idiyosinkratik eklemeler ve sapmalar değil; Kemalist C.H.P. ideolojisini açan açımlayan, ruhunu ve mantıksal uzantılarını sergileyen görüşlerdir. Atatürk'ün ya da İnönü'nün görüşleri ile C.H.P. programında yazılı kurumsal ideoloji ifadeleri arasında ne kadar fark olabilirse, Peker'in sözleriyle program ideolojisinin lâfzı arasında da ancak o kadar fark olabilir. Küçük "sağa sola sallanmalar" her zaman olabilir, ama öz, çerçeve aynıdır, hepsi ana-akıntının içindedir. Kişilere göre değişebilecek nüanslar, vurgular her ideolojik akımda görülen bir şeydir.

Bu noktayı, âşikârı ilâm derecesinde vurgulama gereğini duymamın nedeni, Kemalist tek-parti ideolojisinin ne olup olmadığı konusunda, Kemalizm'in içinden de, yıllar sonra ve bugün de, o ideolojinin çeşitli otoriter-totaliter boyutlarının

(*) Değişmez Genel Başkan Atatürk; Genel Başkan Vekili İnönü (1937'ye kadar), Genel Sekreter Peker (1936'ya kadar). Bu kurulun görev ve yetkileri için bkz. 4. cilt.

kişisel bir sapma olarak Peker'e maledilmeye, ebedi ve milli şeflerin ve partinin bu boyutlardan aklanmaya çalışılması diye özetlenebilecek bir yanılgının ve bir yanıltmanın görülmesidir. Nasıl Atatürk'ün ölümünden sadece bir yıl önce İnönü'nün başbakanlıktan ve genel başkan vekilliğinden ayrılması bir "ideolojik kopuş"u temsil etmiyorsa, Peker'in yalnızca iki yıl önce genel sekreterlikten ayrılmış olması da bir ideolojik kopuş veya ayrılık anlamına gelmekten uzaktır. Kaldı ki, yukarıdaki metin incelemelerinden gördüğümüz gibi, C.H.P. programlarında 1947'ye kadar hiçbir ciddi değişim yoktur ve bu kurumsal ideolojiden Genbaşkur triumvirası da hayatta ve görevde kaldıkları süre içinde kollektif olarak sorumludurlar. Kayıtlarda, sonuçsuz kalmış bazı çıkışlar da görülmüyor. İlk kayda değer değişiklikler 1947 programında ve 1946 olağanüstü kurultayının kabul ettiği tüzükte ortaya çıkıyor (bkz. 4. cilt).

Kapalı bir siyasi elitin, her yerde görülen ve daha çok kişilik ve yetki rekabetine dayanan iç-sürtüşmelerinin ayrıntılarını ve gerekçelerini tam tesbit etme işini tarihçilere bırakarak, burada da ciddi bir ideolojik çatışma olmadığını yineleyelim ve şunu söylemekle yetinelim. Nasıl ki, Atatürk-İnönü sürtüşmesi, klişe kaynaklarda iddia edildiği gibi, "devletçiliğin" bırakın özünü dozuna ilişkin bir çelişkiye bile indirgenemezse, ("ılımlı devletçilik" diyen İnönü, "güdümlü ekonomi" diyen Atatürk'tür - bkz. İkinci Kısım); Peker-Atatürk sürtüşmesi de birincisinin 1935 İtalya-Almanya gezisinden sonra şeflere ve partiye faşist bir örgütlenme modeli önermesi üzerine tasfiye edilmesine indirgenemez. Kendi görüşleri faşizan unsurlar taşımakla birlikte (bütün şeflerde ve parti ideolojisinde olduğu kadar), Peker'in "korporatif = faşist" devleti reddettiğini yukarıda görmüştük. İkincisinin, çeşitli kaynaklarda ve sözlü aktarmalara dayanılarak zikredilen "bunları ben öldükten sonra yaparsınız" sözü ise, ayrıca

çözümlenmeye muhtaçtır (bkz. 4. cilt). Peker'e yakıştırılan "faşist proje" kayıtlarda olmadığı gibi (ama program açıklamaları kayıtlardadır ve ne dediğini gördük), birçok bakımdan C.H.P.'nin kurumsal ideolojisinden "fazlası" olanın Peker değil, Atatürk olduğunu İkinci Kısım'da görmeye hazırlanıyoruz. Kısacası, Recep Peker'in 1946-1947'deki başbakanlığı sırasında hâlâ daha otoriter bir rejimde ısrar etmiş olması, olsa olsa II. Dünya Savaşı sonrası C.H.P.'nin ve İnönü'nün pragmatik esnekliğine sahip olmadığını gösterir; yoksa 1923-1936 Recep Peker'inin, faşizan olduğunu ve (dolayısıyla!) öteki şeflerin ve partinin öyle olmadığını göstermez.

Yanlış çıkarsamalara dayandırılan yakıştırmalara bir örnek vermeden geçemeyeceğim. Türk Britanika'sı "Ana Britannica" da yukarıda sözünü ettiğimiz anekdotu esas alıyor ve Peker maddesinde şöyle yazıyor:

> ... tek parti yönetiminin güçlenmesinde önemli rol oynadı. Mayıs 1935'teki IV. Büyük Kurultay'dan önce Avrupa'da, özellikle İtalya ve Almanya'da uzun bir inceleme gezisine çıktı. Bu gezideki gözlemlerinden yola çıkarak kurultaya sunulmak üzere yeni bir tüzük ve program tasarısı hazırladı. Onaylanmayan bu tasarı partinin devlete bütünüyle egemen olmasını öngörüyordu...

Peker'in tek-parti yönetiminin güçlenmesinde, alt-şeflerden biri olarak önemli rol oynadığı elbette doğru, ama tek-parti ideolojisinin ve rejiminin baş mimarının 1923'ten beri Atatürk olduğu ve Peker'in ancak karizmatik liderin adamı olarak bu rolü oynadığı bu bağlamda da açıkça belirtilmeyince, üstelik hızla İtalyan-Alman faşizmi çağrışımı yaptırılınca, tarihsel gerçeğin bütünlüğü ortadan kalkıyor ve Kemalist

ideoloji ve rejimin otoriter-totaliter boyutlarının vebali, haketmediği bir şeref olarak büyük ölçüde Peker'in omuzlarına yüklenmiş, parti ve büyük şefler bunlardan aklanmış oluyor.

Ayrıca deniyor ki: "Onaylanmayan bu tasarı partinin devlete bütünüyle egemen olmasını öngörüyordu". Yine Peker'in sapması ve partinin ve şeflerin aklanması sözkonusu. Oysa (1) Peker'in tasarısının tam ne olduğunu bilmiyoruz ki, ne kadarının onaylanmadığını bilelim, (2) devlet-parti özdeşliği, parti programlarında, bu terimlerle 1930'larda telaffuz edildi ama, Atatürk'ün 1920'lerdeki tüm konuşmalarında bu öz, bu ruh vardır (bkz. 1. ve 2. ciltler), (3) bir şeyi de, Britannica'nın savının tersine, kayıtlardan çok iyi biliyoruz: Her şey bir yana "Parti'nin devlete bütünüyle egemen olması", Peker'in 1935'te "onaylanmayan bir tasarısı" değildi; ebedi şefin, milli şefin, öteki alt-şeflerin ve parti kurultayının tümünün onayladığı bir program maddesi" idi. 1935 C.H.P. Tüzüğü'nün 95. maddesi aynen şöyledir:

> Parti, kendi bağrından doğan hükümet örgütü ile kendi örgütünü birbirini tamlayan bir birlik tanır.

Eğer "otoriterlik", partinin ya da devlet-partisinin yalnızca siyasete egemen olması ise, Kemalist C.H.P. en az 1923'ten beri otoriterdir; eğer "totaliterlik", partinin ya da devlet-partisinin bütün toplumsal alanlara (yani ekonomiye, kültüre, toplumsal örgütlenmelere; yoksa Britannica'nın "toplum"-la "devlet"i özdeşleştirip dediği gibi devlete değil) egemen olması ise, Kemalist C.H.P. en az 1931-35'ten itibaren bir kül olarak totaliterdir. Kısacası elimizdeki veriler, Peker'in kişisel faşizan sapmasını kanıtlamıyor, Kemalist C.H.P.'nin bu yöndeki kurumsal kaymasına işaret ediyor. Bu konuya 4. ciltte "rejim" bahsinde döneceğiz.

"20 YIL İÇİNDE C.H.P." (1943)*

"HALK PARTİSİ MEMLEKETE VE DÜNYAYA NE GETİRDİ"

Halk Partisinin memlekete yaptığı büyük hizmetler iki bakımdan incelenebilir: 1) Partinin rehberlik ettiği seçimlerle kurulan Büyük Millet Meclislerinin ve onun Hükümetlerinin yaptığı işler; 2) Partinin memlekete getirdiği yeni ilkeler, düşünüşler ve kavramlar, bir kelime ile siyasi ideoloji

Büyük Millet Meclislerinin ve onun Hükümetlerinin yaptığı başlıca işlerin belirtilmesi ancak (Cumhuriyet Tarihini) yazmakla mümkün olur. Böyle bir iş bu broşürün konusunun dışındadır. Bu bölümde kısaca belirteceğimiz cihet, Cumhuriyet Halk Partisinin memlekete getirdiği dünya ve cemiyet görüşünün bazı ana hatları olacaktır.

1) Halk Partisinin dünya ve cemiyetgörüşü bakımından memleketimize getirdiği kavramlar, bir kere onun ana vasıfları olan altı umdenin içinde gözükür. Bu umdelerin ifade ettiği cemiyetgörüşü şöyle hülâsa olunabilir:

A) Siyasî teşekküllerin en üstünü, millî hâ-

(*) *Yirmi Yıl İçinde Cumhuriyet Halk Partisi.* Ankara: Ulus Basımevi, 1943.

kimiyet ülküsünün en iyi, en emin surette temsil ve tatbik etme şekli cumhuriyettir, ve bunu kurma ve koruma, uğrunda her türlü fedakârlığa değer bir ülküdür.

B) Milletler, başlı başına müstakil hüviyetlerdir. Yüksek bir insan seviyesine varmanın temel şartı ve vasıtası milletçiliktir. Siyasi ve sosyal hayatta ilk düşünülecek nokta, milletin hususi hüviyetini ve menfaatini korumadır.

C) Sınıfları teşkilâtlandırma, onların menfaatleri arasında tezadı belirtecek sınıf mücadelesine meydan verme cemiyetin enerjisini beyhudeyere israf etmekten ve işin ve iş sahiplerinin huzurunu gidermeden başka bir şeye yaramaz.

Türk milletini türlü sınıflardan mürekkep telâkki etmemeli, meslek erbabının bir araya gelmesi şeklinde görmeli ve birbirini istismar eder sınıfların vücuda gelmesine aslâ meydan vermemelidir.

D) Gerek Türk milletinin medeniyetçe hızla yükselmesini sağlamak, gerek halkçılığın zaruri kıldığı şekilde diğerlerini istismar edecek sınıflara meydan vermemek için iktisadî ve sosyal alanda, fertlerin ve hükmî şahısların bütün vasıtalarından ve Devletin kuvvetinden aynı zamanda ve âhenkli surette faydalanmak gereklidir.

E) Herhangi bir itikadı kabul etmek ve âmme nizamını bozmayan ibadeti yapmak veya yapmamak meselesi her ferdin kendinin bileceği iştir. Fakat Devlet işlerinde ve o arada dünyada milletin huzur ve refahı için yapılan

kanun hükümlerinin düşünüşünde dinî itikadın yeri olamaz.

F) Sosyal gelişmelerde ilerlemelerin kesin olarak belli merhalelerden geçmek suretiyle, adım adım, tedrici bir şekilde gerçekleşeceği fikri yanlıştır. Bu yanlış kanaat, sosyal hayata tesir yapma mevkiinde olanların enerjisini de kıracağı için tehlikelidir. Millet hayatının lüzumlu ve zaruri kıldığı işlerde bütün enerjilerden faydalanarak hedefe bir an evvel varma yolunda her türlü engelleri kırmağa çalışma bir vazifedir.

Yukarıda hülâsa ettiğimiz cemiyet görüşünü nasıl bir gelişme ile Halk Partisinin memlekete getirdiğini ve yaymağa çalıştığını inceleme tarihçilerimizin yapacağı işlerdir ve bu broşürün konusu dışındadır.

2- Halk Partisi milletin nefsine güvenmesinin zaruretini ve faydasını gösterdi ve Tanzimattan sonra türlü sebeplerin sonucu olarak bazı zümrelerde görülen (Aşağılık duygusunu) kökünden yok etmenin yolunu açtı. Bunda Partinin faydalandığı olaylar şunlardır: 1) Türk milletinin büyük ve şerefli tarihi, 2) Dünyanın Türk milletinin dirilemiyeceğini sandığı zamanda yaptığı büyük savaşla ve inkılâpla başardığı işler ve bunlarda bir takım milletlere örnek olması ve tesir yapması.

Parti, (çalıştıkça nefsine güven ve milletinle ve işinle övün) umdesini yaymakla her türlü enerjiyi kıran kötü duyguların ortadan kalkmasına yol açmıştır.

3- Parti, sınıf kabul etmemekle, sosyal ni-

metlerden faydalanmanın (kabiliyet ve çalışma derecesiyle mütenasip olacağını) programına koymakla işi ve çalışmağı faziletlerin başında görmüş ve millet ahlâkının miyarını da doğrudan doğruya veya bilvasıta milletçe faydalı işe yarayıp yaramama olarak kabul etmiştir. Bu bakımdan çalışma ahlâkının kökleşmesine yarayacak manevi bir muhiti hazırlamıştır.

4- Parti, Türk milletinin insanlık ailesi arasında yüksek bir medeniyet seviyesine varmasını ülkü edinmekle yurttaşlara başka memleketlerde görülen türlü buhranlara meydan vermiyecek ve insanlık ailesi arasında örnek bile olacak medeniyet seviyesine varma amacını ve bunun icabettirdiği dünya görüşünü yaymağa çalışmıştır.

* * *

Kanaatimizce Partimiz yalnız memleketimize yeni fikirler getirmedi, diğer memleketlerin rejimleriyle iyi mukayeseler yapılırsa dünya için de yeni bir millet idaresi ve âmme hukuku görüşü ortaya koydu. Bunları da şöyle hülâsa etmek mümkündür:

1) Parti kendi altı umdesini esas teşkilât kanununun maddeleri içine konulmasını temin ederek âmme hukuku bakımından çok dikkate değer yeni bir yol açtı.

2) Sınıf menfaatlerine dayanan partiler olmaksızın ve bunlar arasında mücadeleye lüzum kalmaksızın demokrasinin temel fikri

olan (Hürriyet)in korunabileceğini Partimiz, yarattığı rejimle âleme göstermiştir.

3) Tek parti ile idare olunduğu halde emperyalistliği ve münhasıran harp için hazırlanmağı gütmiyen bir rejim kurmanın, bir siyaset gütmenin mümkün olduğunu dünyanın gözü önüne koymuştur.

4) Ferdî mülkiyet esası korunduğu halde sınıfların teşekkülüne ve sınıf mücadelesine meydan verilmemesinin yolu bulunabileceği herkese açıkça gösterilmiştir.

5) Milletler hayatında kesin merhaleler olmadığı ve bir milletin atlamalar yaparak önceden gerçekleşeceği tahmin edilemiyen ülkülere erişilebileceği Türk inkılâbının verimleriyle isbat edilmiştir.

Partimiz dünyaya getirdiği bu yeniliklerin garp ve şark milletleri ilim ve politika adamlarının düşünüşleri üzerinde tesir yaptığına ve ilerde daha fazla yapacağına şüphe etmiyoruz. Türk Devlet rejiminin milletler ailesi üzerine genel tesiri tarihte yeni bir olay değildir. On beşinci ve on altıncı asırlarda Avrupa'da teşekkül eden monarşilerin âmme hukuku telâkkisinde de Türk milletinin kurduğu İmparatorlukların ve bu arada Osmanlı İmparatorluğunun o zamana göre çok ileri olan âmme hukuku görüşünün hayli tesir yapmış olduğuna şüphe yoktur. Eminiz ki yirminci asırda da Türkün devlet ve rejim telâkkisi, gene dünya milletlerinin bir çoğu üzerinde söylenerek veya söylenmiyerek örnek gibi görülecektir. Şimdiden olaylara dayanarak bu tesirleri in-

celeme ilim adamları için çekici bir konu olsa gerektir.

Türk rejiminin bu hususiyeti, Türk milletinin devlet kurmada ve şef yaratmada daima gösterdiği üstün kabiliyetinden ileri geliyor.

Kemalist C.H.P.'nin 1947'de programında yapacağı (yukarıda gördüğümüz) ve 1946'da tüzüğünde yapacağı (4. ciltte göreceğimiz) bazı küçük değişikliklerden önce ideolojisinin özünde herhangi bir (demokratik) değişime ya da bunun ipucuna rastlanmadığını daha önce de belirtmiştik. Buraya yalnızca "Halk Partisi Memlekete ve Dünyaya Ne Getirdi" başlıklı IV. bölümünü aldığımız, 1943 tarihli *20. Yıl İçinde C.H.P.* adlı parti yayını, bu sürekliliği iyi gösteren, bununla kendini kutlayan bir belgedir. Özgün ideolojisinden ve rejiminden hoşnut ve güvenli bir tek-partinin kısa tarihçesi *ve* gelecek projesidir. Bazı noktaların üzerinden geçelim.

Partinin getirdiği "yeni ilkeler, düşünüşler ve kuramlar, *bir kelime ile siyasi ideoloji* (abç)" ve C.H.P.'nin "dünya ve cemiyet görüşü" anlatılacaktır deniyor. C.H.P.'nin kendisi bir kez daha beyan ediyor ki ideolojik bir partidir; pratik-aksiyoncu bir partiden ibaret değildir.

6 Ok tekrarlanyor. *Cumhuriyetçilik,* yine ulusal egemenliğe, anti-monarşik ilkeye indirgeniyor. (Demokratik) içeriğine ilişkin bir şey yok. *Milliyetçilik*'te ("milletçilik") yine "özel kimlik ve çıkar", bağımsızlık ve "yüksek bir insan seviyesine varmanın temel şartının ve vasıtasının milletçilik" olduğu temaları var. (Çok problematik olan sonuncu temayı ileride açmaya çalışacağız.) *Halkçılık*'la sınıfların çatışmasını, hatta varlığını reddetme, bu amaçla "sınıfları *örgütleme"* (abç), hemen ardından da milleti meslek gruplarının biraraya gelme-

si şeklinde gören, bildiğimiz anti-sosyalist, anti-liberal, korporatist anlayış yineleniyor. Dikkate değer ki, "işin ve iş sahiplerinin huzurunu giderme (= kaçırmama)", vurgulanan amaçtır. *Devletçilik*'te yine kalkınmacılık, halkçılığın gerektirdiği, sömürücü sınıflara meydan vermeyen (!), devletin denetiminde ve ortaklığıyla gerçekleştirilecek bir ulusal ekonomi seferberliği teması var. *Laiklik* ve İnkılâpçılık (terimi kullanılmadan) bildiğimiz kalıplar içinde tekrarlanıyor. Sonra bunlardan bazıları biraz daha açılıyor.

Milliyetçilikle ilgili olarak, milletin "kendine güvenmesi" ve bazı zümrelerinde görülen "aşağılık duygusu"nun yokedilmesinden sözedilerek, Kemalist milliyetçiliğin defansif boyutu, ezilmişe özgüvenini yeniden kazandırma boyutu vurgulanıyor. Burada da başlıca amaçların (1) büyük ve şerefli tarihi ile (2) Kurtuluş Savaşı ve inkılâp başarılarının ön plana çıkarılması olduğu belirtiliyor. (Biraz sonra göreceğimiz üzere Atatürk'ün "eski büyük -arada gölgede kalmış- şimdi yine büyük Türk uygarlığı temasının tekrarı.)

Halkçılıkla ilgili olarak, "sınıf kabul etmeme", "millete yararlı olma" şeklindeki solidarist bakış açısı ve ahlâk normu yineleniyor.

4. madde biraz kapalı ya da muğlak ama "Türk milletinin insanlık ailesi arasında yüksek bir medeniyet seviyesine varmasını ülkü edinme", cümlenin ikinci yarısındaki "başka ülkelerde görülen türlü buhranlara meydan verme(me)" ve "bunun icabettirdiği dünya görüşünü yayma" ibareleriyle birlikte okunduğunda; referansın, "anarşik liberalizm" ve "kızıl tehlike marksizm-sosyalizm-komünizm"e karşı genel olarak çağdaş korporatist akımlara olduğunu görmekten başka şık kalmıyor. (Tabii, bilim ve teknolojisini bir yana alıp, çağdaşlaşma ve uygarlaşmada örnek alınacak Batı'nın, Kemalistler için hangi sosyal-siyasal-ekonomik Batı olduğunun artık daha iyi irdelenmesi gereği bir kez daha karşımıza çıkıyor.)

C.H.P. bu yayınında, "diğer ülkelerin rejimleriyle iyi karşılaştırmalar yapılırsa dünya için de yeni bir millet yönetimi ve kamu hukuku görüşü" ortaya koyduğu kanısındadır ve bu yenilikleri şöyle saymaktadır:

1. 6 Ok'un anayasaya konması, yani parti ideolojisinin tekçi resmi ideoloji yapılması,
2. Sınıf-partileri ve bunların mücadelesi olmadan "demokrasinin temel fikri olan özgürlüğün korunabileceği",
3. Emperyalist ve saldırgan olmayan bir rejimin tek-parti yönetimine karşın (!) kurulmuş olması,
4. Özel mülkiyet esası korunduğu halde, sınıf mücadelesinin, hatta oluşumunun engellendiği,
5. Aşamalı-evrimsel gelişme yerine atlamalı-radikal reformizm ile inkılâp (dönüşüm) gerçekleştirilebileceği.

Buradan çıkan net bilanço açıktır: Liberal kapitalist ve sosyalist-marksist olunmayacak, korporatist kapitalist olunacaktır. Belki yalnız 3. maddede faşist korporatist ideolojiyi bir kol mesafesi uzakta tutma kaygusu vardır (kısmen "özgünlük narsisizmi" ile); diğer maddelerin hiçbiri yalnız solidarist değil faşist korporatizmlerle de çelişmiyor.

Tek-particilik (Md. 1 ve 3), çoğulculuğu red (Md. 2), sınıflar-üstücülük (Md. 2 ve 4), evrim *ve* devrim karşıtlığı (Md. 5), "dünyada barış" (Md. 3) *ve* "iç barış" (Md. 2 ve 4), özel mülkiyetçilik ve kapitalizm (Md. 4), "özgürlükçü tek-parti rejimi", yani "otoriter öz-demokrasi" (Md. 2) bildiğimiz Kemalist ilke ve sloganların bir kez daha özetlenişi.

Bu belgede, asıl önemli olan, tek-partinin siyasi ideolojisinin çok kapsamlı , örnek oluşturacak kadar yeterli ve zen-

gin olduğu iddiası ve kalıcı, uzun ömürlü olacağı inancı ve edası, "etki yaptığına ve ilerde daha fazla yapacağına kuşku" duyulmaması. (Kim demiş Kemalist C.H.P. baştan beri çok-particiliğe geçme niyeti taşımıştır diye!)

Kemalist C.H.P. yalnız tek-particiliği ve devlet kuruculuğu konusunda değil, "şef yaratma"daki, şefçilikteki, şef-sistemi kurmadaki başarısı, "üstün yeteneği", tarihteki ve gelecekteki ("söylenerek veya söylenmeyerek") ya da neredeyse ezeli ve ebedi, kısacası "geçici" değil "kalıcı" öncülüğüyle de övünüyor. O kadar ki, "Cumhuriyetçi" bir rejim ve ideolojinin kendine yakıştırmaması gereken bir tarzda, "Türk Devlet (*d* yine büyük) rejiminin milletler ailesi üstünde genel etkisi tarihte yeni bir olay değildir. On beşinci ve on altıncı yüzyıllarda Avrupa'da kurulan monarşilerin kamu hukuku anlayışında da Türk milletinin kurduğu İmparatorlukların ve bu arada Osmanlı İmparatorluğunun o zamana göre çok ileri olan (!) kamu hukuku görüşünün" etkisiyle böbürlenmekten geri kalmıyor. Anlaşılan, Osmanlı'nın, birçok şeyi kötü ama devletçiliği ve monokratik sultanizmi iyi. Dikkat edilsin, övülen Osmanlı meşrutiyetçiliği değil, Osmanlı'nın "sınırlı iktidar"la ilgisi olmayan 15. ve 16. yüzyılları. Örtük ya da uyuyan şovenizm de insanın aklını başından alabiliyor; "cumhuriyetçi" (ama nasıl?) bir parti, güçlü devlet -"yüce devlet" ve "mutlak şef"- "ata-baba otoritesi" uğruna, "eski-üstün Türk milleti" uğruna ("bizim") monarşiyi de övme açmazına düşebiliyor. Toplum düzen ve birlik içinde olsun da, isterse devlet ve şef otoritesi sınırsız olsun.

Eski yüksek tarih -gölgelenmiş ara-tarih- defansif milliyetçilik ve özgüven tazeleme zincirine bir halka daha ekleniyor. Sonuncunun dozu o kadar artıyor ki (İkinci Kısım'a da bakınız), yeni yüksek başarıları ululayan ve "milli karakter"in üstünlüklerinin tarih sahnesine bir kez daha çıkışını

kutlayan bir ofansif milliyetçiliğe zaman zaman kolayca geçilebiliyor. Şimdi de "Türk'ün otoriter devletçiliği, tek-particiliği ve şef-sistemciliği dünyaya örnek olacak ("millenium" boyunca?). Bu da bizi, baş-ideolog ve mutlak karizmatik önder Atatürk'ün 1. ve 2. ciltlerde tam olarak ele almadığımız çeşitli görüşlerine getiriyor.

Yalnız daha önce, çözümlemesini de daha ileriye bırakmak koşuluyla, C.H.P.'nin bu yayınının sonunda övünç ve kıvançla ifade ettiği üzere, dünyaya getirdiği yeniliklerin batı ve doğu milletleri ile bilim ve politika adamlarının düşünüşleri üzerindeki etkisini incelemenin "çekici bir konu" olduğunu düşünmüş olan milli "bilim adamları"ndan birinin görüşlerinden kısa bir alıntı yapmak, C.H.P.'nin 20 Yılı broşüründeki görüşlerin tek-parti döneminin ideolojik iklimi içinde "bilimsel" olarak nerelere vardırılmış olduğunun, totaliter tek-parti ve atavistik şef kültü ögelerinin hangi dozlarda yüceltilmiş (ve benimsenmiş) olduğunun nabzını tutturmak istiyorum:

> **Şimdi sözümüzü bitirmeden önce izah etmemiz lâzım gelen bir nokta kalıyor: Devlet içinde salâhiyet bir kişinin mi yoksa câmianın mıdır? Hâkimiyet Milletindir cümlesi bu meseleyi halletmiş gibi gözükür, fakat yakın bir tetkik bu ifadenin günün şeniyetine uygun olmadığını anlamak için kâfidir. Devir yürümüştür. Devirle beraber devlet de yürümüştür. Bir milletin hayatı kalıplanmış formüller içinde hapsedilemez. Millet devletten ayrı bir mefhum ise hâkimiyet ne yalnız devletin ne de yalnız milletin olabilir. Osmanlı İmparatorluğu devrinde "hâkimiyet devletindir" diye bir söz söylenmiş olabilirdi. Koca memleketi babası-**

nın çiftliği gibi kullanan bir padişah için "devlet benim" demek elbette mümkündür. Bu iddiaya karşı bir tepki teşkil eden büyük Türk ihtilâli "Hâkimiyet Milletindir" diye haykırmakta yerden göğe haklı idi. Fakat bugün başımızda ne budala bir padişah, ne de eli kanlı bir Sezar var. Demek oluyor ki bugün milleti devlete zıt bir mefhum gibi öne sürmek bilhassa biz Türkler için yanlıştır. Türk dehâsının, içinden yetiştirdiği, Türk dehâsının cisimlerinden bir Türk çocuğu bugün milletin başındadır. Bizde fırka yoktur, fırka ayrılık, parti, parça ifade eder. Devlet denen salâhiyetler bütünlüğünü şu veya bu vasıta ile ele geçirmek ve devlet iktidarını diğer gruplar aleyhine istismar etmek bahis mevzuu değildir. Bugün kendisine "Cumhuriyet Halk Partisi" yerine pek güzel "Cumhuriyet Halk Taazzuvu" denebilecek olan teşekkül, milletin kendi mukadderatını bizzat idare edebilmek için kendine rehber seçtiği yurddaşlarının toplantısından ibarettir, ve elbette ki rehberlerin de bir rehberi vardır, ve o da en büyük Türk, Atatürk'tür, ve bu aşağıdan yukarıya doğru, milletten devlet reisine müteveccih taazzuv teselsülü devlet tezile millet antitezinin Türklük sentezi halinde tahakkukundan ibarettir. O halde Türk inkılâbı ideolojisine göre devleti şu kısa cümle ile tarif mümkündür. "Devlet, Atası etrafında toplanan millettir."*

(*) Orhan Arsal, *Devletin Tarifi*. Ankara: Recep Ulusoğlu Basımevi, 1938, ss. 31-32. (Ankara Halkevi Konferansı, Seri 1, Kitap 22; "C.H.P. Yayını".)

ONUNCU YIL SÖYLEVİ
(29.X.1933)

Onuncu Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle Ankara'da yapılan büyük törende söylenmiştir.

Türk Milleti!

Kurtuluş savaşına başladığımızın 15'inci yılındayız. Bugün cumhuriyetimizin onuncu yılını doldurduğu en büyük bayramdır.

Kutlu olsun!

Bu anda büyük Türk milletinin bir ferdi olarak bu kutlu güne kavuşmanın en derin sevinci ve heyecanı içindeyim.

Yurttaşlarım!

Az zamanda çok ve büyük işler yaptık. Bu işlerin en büyüğü, temeli, Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan Türkiye Cumhuriyetidir.

Bundaki muvaffakiyeti Türk milletinin ve onun değerli ordusunun bir ve beraber olarak azimkârane yürümesine borçluyuz.

Fakat yaptıklarımızı asla kâfi görmeyiz. Çünkü daha çok ve daha büyük işler yapmak mecburiyetinde ve azmindeyiz. Yurdumuzu dünyanın en mâmur ve en medeni memleketleri seviyesine çıkaracağız. Milletimizi en geniş

refah, vasıta ve kaynaklarına sahip kılacağız. Millî kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız.

Bunun için, bizce zaman ölçüsü geçmiş asırların gevşetici zihniyetine göre değil, asrımızın sürat ve hareket mefhumuna göre düşünülmelidir. Geçen zamana nisbetle, daha çok çalışacağız. Daha az zamanda, daha büyük işler başaracağız. Bunda da muvaffak olacağımıza şüphem yoktur. Çünkü, Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti çalışkandır. Türk milleti zekidir. Çünkü Türk milleti millî birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir. Ve çünkü, Türk milletinin yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda, elinde ve kafasında tuttuğu meşale, müspet ilimdir. Şunu da ehemmiyetle tebarüz ettirmeliyim ki, yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin tarihî bir vasfı da, güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir. Bunun içindir ki, milletimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalışkanlığını, fıtrî zekâsını, ilme bağlılığını, güzel sanatlara sevgisini, millî birlik duygusunu mütemadiyen ve her türlü vasıta ve tedbirlerle besliyerek inkişaf ettirmek millî ülkümüzdür.

Türk milletine çok yaraşan bu ülkü, onu, bütün beşeriyete hakikî huzurun temini yolunda, kendine düşen medenî vazifeyi yapmakta, muvaffak kılacaktır.

Büyük Türk milleti, onbeş yıldanberi giriştiğimiz işlerde muvaffakiyet vadeden çok sözlerimi işittin. Bahtiyarım ki, bu sözlerimin,

hiçbirinde milletimin, hakkımdaki itimadını sarsacak bir isabetsizliğe uğramadım.

Bugün, aynı iman ve katiyetle söylüyorum ki, millî ülküye, tam bir bütünlükle yürümekte olan Türk milletinin büyük millet olduğunu bütün medeni âlem, az zamanda, bir kere daha tanıyacaktır.

Asla şüphem yoktur ki, Türklüğün unutulmuş büyükmedeni vasfı ve büyük medeni kabiliyeti, bundan sonraki inkişafı ile, âtinin yüksek medeniyet ufkunda yeni bir güneş gibi doğacaktır.

Türk Milleti,

Ebediyete akıp giden her on senede, bu büyük millet bayramını daha büyük şereflerle, saadetlerle huzur ve refah içinde kutlamanı gönülden dilerim. Ne mutlu Türküm diyene!

Hâkimiyeti Milliye: 30 Ekim 1933
(*S ve D,* II, 274-276, 1933)

Atatürk bu kısa ama önemli ve yüklü konuşmasında cumhuriyeti en büyük bayram, yapılan işlerin en büyüğü olarak niteliyor. Temelinin Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olduğunu belirtiyor. Her vesileyle yaptığı gibi Kurtuluş Savaşı'ndan gelen meşruiyeti canlı tutuyor ve cumhuriyetin kurulmasında da Türk milletinin ve onun değerli ordusunun "bir ve beraber" hareket ettiğini hatırlatıyor. Ordu ve millet ikilisi yine yanyana konan (yanyana konabilmesi için de önce analitik olarak ayrıştırılması gereken) eşdeğerli ve eşdüzeyli kategoriler -tıpkı "devlet işleri" - "millet işleri" ikilisinde olduğu gibi.

Kemalist Cumhuriyet Halk Partisi'nin "ana vasıfları"nın birincisi olan Cumhuriyetçilik'in siyasi içeriğinin niteliğine 1. ve 2. ciltlerde değinmeye başlamıştık; Kemalist cumhuriyetin nasıl bir cumhuriyet olduğunu esas olarak 4. ciltte (Kemalist Rejim ve Reformlar'da) ele alacağız. Atatürk'e göre hem dar anlamda bir yönetim biçimi, hem de geniş anlamda bir ulusal ve toplumsal yaşam tarzı olan cumhuriyetin daha çok ikinci kapsamının ve boyutlarının vurgulandığı bu söylevdeki ana temalara geçebiliriz.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin amacı iktisadi kalkınma ve kültürel ilerlemedir. Kemalizm öncelikle kalkınmacı-developmantalist ve çağdaşlaşmacı-modernist bir ideolojidir. Birincisi bayındırlığı, refahı; ikincisi milli kültürü çağdaş uygarlık düzeyine (burada onun da üstüne) çıkarmayı öngörür. Atatürk'ün bu amaçlara ulaşılacağından kuşkusu yoktur, çünkü Türk milletinin elinde iki araç-malzeme vardır: (1) Müspet ilim (pozitif bilimler), (2) Ulusal -"doğuştan" (fıtri) özellikler- yetenekler.

"Geçmiş yüzyılların gevşetici zihniyetine göre değil" (Doğulu, İslamî, mütevekkil zihniyete göre değil), yüzyılın, muasır medeniyetin hız ve hareket kavramına göre (Batılı kapitalist girişimci rasyonaliteye göre) çalışılacak; milyonerler, "hatta milyarderler" yetiştirecek biçimde kalkınılacak ve zenginleşilecektir. Burada (ne de başka yerde) iktisadi düzenin kritik bir ele alınışı (örneğin büyümenin nitel boyutları ya da âdil bölüşüm ilişkileri gibi) görülmez; artan refahın milli birlik ve beraberlik ruhu içinde otomatik bir toplumsal huzur ve barış ortamı yaratacağı varsayılır. İleride daha ayrıntılı göreceğimiz üzere, bu rasyonalite, bilime olan genel bir saygı ve güvenin ötesinde ("hayatta en gerçek yol gösterici bilimdir"), belli tür bir bilimselcilik anlayışına, Comte'çu pozitivist toplum ve siyaset mühendisliği ile Durkheim'cı solidarist korporatist kapitalist toplumsal uyum mo-

deline dayanır.*

İktisadi kalkınmayla organik ilişki içinde görülen kültürel ilerleme ve çağdaşlaşmayla ilgili çok fazla şey görmüyoruz bu metinde -yukarıdaki ipuçları ve güzel sanatlarda yükselmeyle ilgili sözler dışında. İleride "Kültür" bölümünde daha iyi görüleceği üzere, bu konudaki kritik sorun, örnek alınan çağdaş uygarlık değerlerinin/düzeyinin/modelinin liberal kapitalist Batı mı, post-liberal kapitalist Batı mı olduğunun iyi anlaşılmasıdır.

Türkiye'nin iktisadi ve kültürel gelişmesindeki başarı garantisinin ikinci unsuru Atatürk'e göre Türk milletinin "yüksek karakteri", "yüksek bir insan cemiyeti" olması, "yorulmaz çalışkanlığı", "doğuştan (fıtrî) zekası" vb. gibi özel ve üstün nitelikleridir. Dikkat edilirse bunlar, "her millette olduğu gibi bizde de bazı kültürel (veya Ziya Gökalp gibi söylersek harsî) özellikler vardır" edasıyla söylenmiyor, "üstün milli karakter" terimlerine daha yakın bir tarzda ifade ediliyor. Çok keskin ve çarpıcı bir dozda değil ama, yine de ırkçı antropolojiye ve şoven milliyetçiliğe özgü kalıplar içinde konuşuluyor. En azından, Gökalp'in uluslararası uygarlık (medeniyet) içindeki ve onu değişik-değişen ve eşit üyeler olarak meydana getiren ulusal kültürler (hars) terimleriyle değil, farklı-sabit ("doğuştan"-"ebediyete kadar") ve üstünlerden biri terimleriyle konuşuluyor. Uluslararası uygarlık içinde çeşitli katkılarıyla yerini alacak bir ulusal kültürden çok, "geleceğin yüksek uygarlık ufkunda yeni bir güneş gibi doğacak" bir milletten, bir milli karakterden, bir milli kültürden sözediliyor. Ve bu çok yeni, yepyeni bir millet ve kültür olmayacak, eski *ve* yüksek bir uygarlığın yeniden doğuşu, uyanışı olacak çünkü "bütün uygar dünya... (onu) *bir kere daha* tanı-

(*) Bkz. T. Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1989.

yacak", ilk kez değil (abç).

Kabul etmek gerekir ki bu söylem, bir "en üstün" millet söylemi değil, ama "üstünlerden biri" söylemi. Bu dozuyla da gerçekçi, plüralist-eşitlikçi, defansif milliyetçilikler çerçevesinden taşıyor. Milleti överek hem ona özgüvenini yenileten, hem de kendi konumunu pekiştiren karizmatik lider stratejisinin/psikolojisinin (bkz. 1. ve 2. ciltler) izlerini de elbette bir kere daha görüyoruz burada; ama iş orada kalmıyor ve bir milleti, başkalarına göre yüceltmeye doğru gidiyor. (Kemalist milliyetçiliğin renklerine ileride daha ayrıntılı değineceğiz.) Bu yüceltiş ve üste çıkış, yinelemek gerekirse, iki şeyle mümkün olacak: (1) eski yüksek -bir süredir "unutulmuş"- yeniden şahlanacak üstün Türk milli karakter özellikleri, (2) post-liberal kapitalist Batı'nın bilimi -teknolojisi- değer yargıları. Kemalistler'in kendi sembolizmlerinden biriyle söylersek, Eti-"bank", Sümer"bank" sentezi yapılacak.

Bu sözlerde cumhuriyetin geniş anlamını betimleyen kurucunun (bâninin) klasik siyaset ve hitabet tekniklerinden birini yine görüyoruz. Karizmatik şefin her şeyi en iyi bildiği (en başta da ulusunun üstün yeteneklerini ve gerçek başarı yolunu) ve yanılmaz-şaşmaz bir şef olduğu iddiasının tekrarını: "... başarı vadeden çok sözlerimi(n).... hiçbirinde milletimin hakkımdaki güvenini sarsacak bir isabetsizliğe uğramadım." Tabii, sık sık olduğu gibi, "ben" vurgusu yine "biz" çoğuluyla çerçeveleniyor; ama bu "biz" çoğulcu (pluralist) bir "biz" değil, şefin etrafında toplanan, arkasında yürüyen, yekvücut, monolitik bir kitle. Öteki şeylerin yanısıra, "milli birlik duygusunu (da) sürekli ve hür türlü yol ve önlemlerle besleyerek geliştirmek", "Türk milletine çok yaraşan" bir "milli ülkü".

Söylev, cumhuriyet bayramının "ebediyete akıp giden her on senede" kutlanması dileğiyle sona eriyor. Bu dilekteki "ebediyet" unsurunun, "Türkiye Cumhuriyeti ilelebed payi-

dar olacaktır" tarzındaki sözler de hatırlanacak olursa, Atatürk'ün o dönemin siyasi coğrafyası ve söylemindeki "bin yıl"-"millenium" temasına benzer bir çağrışım yaptırmakta olduğu söylenebilir.

BASININ DİKKATE ALACAĞI HUSUSLAR (4.III.1920)

Sivas Vilâyetine ve Heyeti Merkeziyeye gönderilen telgraf.

Suret

Şu sırada Kuvayı Milliyenin mürevvici efkârı olmak üzere tanınmış gazetelerin menafii aliyei vataniyeyi az çok ihlâl edebilecek bazı hatalara düşmek ihtimaliyle atideki hususat hakkında nazarı dikkati çelbetmeği faideli addediyoruz. Orada intişar eden bu kabil gazetelere tebliğiyle beraber meriyeti hususuna himmet buyurulması mütemennadır efendim.

1- Avrupa efkârı umumiyesinin aleyhimizde tevlit edilmek istenilen cereyanlara suhuletle kapılmamalarını icabedecek tezyifat ve tahkirattan ictinap olunmak.

2- Müdafaai Hukuk hususundaki neşriyat ve müdafaatta daima hukukumuza ve fedakârlığımıza istinat ederek İtilâf devletleri arasındaki ihtilâfatı yalnız Avrupa gazetelerinin neşriyatını nakil suretiyle mevzuu bahsetmek.

3- Suriye ve Arabistan, Irak, Elviyei Selâse,

Kafkasya, Azerbaycan ve Gürçistan mesaili hakkında bunları hiçbiriyle dilgir etmeyecek ve hukuk ve istiklâllerine tamamen taraftar bulunduğumuzu gösterecek tarzda idarei lisan eylemek ve protestolarda muahezatta, İtilâf devletlerini idare eden bugünkü hükûmetleri muhatap addederek daima efkârı umumiyenin ve milletlerin hak ve adalet taraftarı olduğuna emin bulunduğumuzu tekrar etmek.

4- Alemi İslâm hakkındaki neşriyatta Turanizm ve Panislamizmin propagandasından tevakki ederek Asyadaki hareketlerin Müslüman milletler tarafından kendi hudutları ve milliyetleri dahilinde naili istiklal olmak davasından ibaret bulunduğunu ilân etmek.

5- Avrupada daima emperyalizm tesisine hücum etmek.

6- Wilson prensiplerinin daima her millet için müdafaai hukuk esas olduğunu göstermek.

7- Anadolu ve Rumelinin sıkı ve samimi bir vahdeti milliye ile muhafazai mevcudiyetine âzim bulunduğunu isbat etmek.

8- Din meselelerinde daima müteyakkız ve takdirkâr bulunmak ve hilâfeti İslâmiyenin masuniyeti gayesine müteveccih bir lisan istimal etmek.

9- Avrupa devletlerinin hiçbirine karşı mütehakkimane ve tafrafuruşane lisan istimal olunmayarak kanımızı feda eylememize azm ve imanımıza istinat ettirmek.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti Sivas Heyeti Merkeziyesine

Heyeti Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinden alınan 4.3.36 tarihli telgrafname sureti bâlâya nakledilmekle lâzım gelenlere tebligat icrası tavsiye olunur efendim. 5 Mart 336

Sivas Valisi
Reşit
T.İ.T.E.: 10/2872
(*S ve D*, IV, 239-240, 1920)

Efendiler! Yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekleri tahsilin hududu ne olursa olsun en evvel ve herşeyden evvel Türkiye'nin istiklâline, kendi benliğine ananat-ı millîyesine düşman olan bütün anasırla mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir (alkışlar). Beynelmilel vaziyet-i cihana göre, böyle bir cidalin istilzam eylediği anasır-ı ruhiye ile mücehhez olmıyan fertlere ve bu mahiyetteki fertlerden mürekkep cemiyetlere hayat ve istiklâl yoktur (bravo sesleri).

Efendiler! Bir heyeti içtimaiyenin müşterek ve umumi hisleri ve fikirleri vardır. Heyeti içtimaiyelerin kıymetleri, mertebe-i temeddünleri, arzu ve temayülleri ancak bu umumi his ve fikirlerin tecellî ve tebarüz derecesile anlaşılır. Bir heyeti içtimaiyeyi sevki idare eden insanlar için, heyeti içtimaiyenin talihi üzerinde hüküm vermek mevkiinde bulunan dostlar ve-

ya düşmanlar için miyar, bu heyeti içtimaiyenin efkâr-ı umumiyesinden anlaşılan kabiliyet ve kıymettir.

(1. Meclis, 3. Toplanma Yılını Açarken, I, 231, 1922)

Efendiler, onlar yüzünden Türk vatanının ve Türk milletinin geçirdiği kederleri, elemleri hissetmemiş bir ferdimiz yoktur. Bu kadar matemler ve felâketler geçirdikten sonra elbette Türk öğrenmiştir ki, vatanı yeniden yapmak ve orada mesut ve hür yaşayabilmek için behemehal hâkimiyetine sahip kalmak ve Cumhuriyet bayrağı altında bütün evlâtlarını toplu ve dikkatli bulundurmak lâzımdır. Efendiler, asırlardan beri inleyerek feryad eden, fakat müstebitlerin, muğfillerin, cahillerin vücude getirdikleri mânialarla canhıraş sedasını milletin kulağına isma edemiyen zavallı vatan, bugün diyor ki can kulağımızı harap olmuş, sinesinde en derin ıstıraplar duymuş valdenizin samimî hitabına daima açık bulundurunuz. Efendiler, Asya'da, Avrupa'da, Afrika'da hükümran olmak kudret ve kabiliyetini göstermiş olan ecdadımız vaktinde bu sedayı işitmekten menedilmemiş olsalardı, Türk camiasının, Türk mefkûresinin, Türk menafiinin mahfuz ve feyizdar olacağı ana vatana bugünkü şekli harabisinde mi tevarüs ederdik? Efendiler, artık vatan imar istiyor, zenginlik ve refah istiyor. İlim ve marifet, yüksek medeniyet, hür fikir ve hür zihniyet istiyor. Şeref, namus,

istiklâl, hakikî varlık, vatanın bu taleplerini tamamen ve serian yerine getirmek için esaslı ve ciddî bir surette çalışmayı emreder.

Efendiler, asırlardan beri Türkiye'yi idare edenler çok şeyler düşünmüşlerdir; fakat yalnız bir şeyi düşünmemişlerdir: Türkiye'yi. Bu düşüncesizlik yüzünden Türk vatanının, Türk milletinin duçar olduğu zararları ancak bir tarzda telâfi edebiliriz: O da artık Türkiye'de Türkiye'den başka bir şey düşünmemek. Ancak bu zihniyetle hareket ederek her türlü selâmet ve saadet hedeflerine vasıl olabiliriz.

("Dumlupınar'da Konuşma", II, 181, 1924)

TÜRKOCAKLARI DELEGELERİNE (26.IV.1926)

Biz doğrudan doğruya milliyetperveriz ve Türk milliyetçisiyiz; Cumhuriyetimizin mesnedi Türk camiasıdır. Bu camianın efradı ne kadar Türk harsiyle meşbu olursa o camiaya istinat eden cumhuriyet de kuvvetli olur. Türkocakları teessüsleri tarihinden itibaren çok yüksek hizmetler ifa etmişlerdir. Bu mesaide devam ediniz ve avdetinizde benim tarafımdan arkadaşlarınıza selâmlar söyleyiniz.

Vakit: 27.4.1926, s. 2
(*S ve D*, V, 114, 1926)

Demiryollarını kullanacak olan Türk milleti menşeindeki ilk sanatkârlığının, demirci-

liğinin eserini tekrar göstermiş olmakla müftehir olacaktır. Demiryolları Türk milletinin refah ve medeniyet yollarıdır.

Türkiye'de iktisat hayatının yüksek inkişafları ancak demiryollarla olacaktır. Milletin saadeti, istiklâli bu yollardan geçecektir. Cumhuriyet hükûmetinin bu vâdideki çok verimli gayreti ve çok idealist hareketi takdire şayandır. Burada mühim olan nokta, Türk milletinin bu hakikatı bütün müşküllerine rağmen takdir etmesi ve ona sahip olması keyfiyetidir. Demir sanatının naşiri bulunan Türk, o vatanında ikmal edilmiş olan bu lâzımeyi elbette muasır medeniyetin bütün dünyada yükselttiği dereceye isal edecektir.

Hâkimiyeti Milliye: 15 Şubat 1931
("Malatya'da Bir Konuşma", II, 268, 1931)

(20.XI.1937)

Memleketin onbir vilâyet merkez ve dolaylarını gezdim. Bütün bu merkez ve dolaylardaki Türkleri, babaları, anaları ve çocukları ile gördüm. Çok sevindim. Yüksek medeniyet temeline şahit oldum: Madenlerile, teknisyenlerile, amelesile baştan aşağı Türk olan yüksek anlayışlı bir insan sosyetesi... Öyle memleket bölgeleri geçtik ki orada kadınlar erkeklerden daha çok sapana yapışmış, elinde çapasile Türkün azık topraklarını zenginleştirmeğe çalışıyor, toprağı seviyor, ona gönülden bağlıdır. Bütün bu insanlar Türkiye Cumhuriyeti

zengin, kuvvetli ve muhteşem olsun için kendi rızkının fazlasını seve seve tereddütsüz, büyük bir fedakârlıkla devlet hazinesine veriyor. Bütün gördüklerimizi bu kısa ifade içinde az çok gezen, dolaşan, tetkik eden her akıllı insan kendini bütün dünyaya büyüklük saçan kuvvetli ve asil bir varlığın içinde duymamak imkânı yoktur. Böyle duymayan şuursuzlar bir tarafa bırakılınca, hakiki insanlık tereddütsüz, kabul eder ki Türkiye Cumhuriyeti ve onun bugünkü sahipleri olan Türkler bütün dünya medeniyet ve insanlığı için bir imtisal örneğidir. Yalnız bu kadar değil, Türkler tarihin çok eski devirlerinde beşeriyete karşı yaptıkları kültürel vazifeleri yeniden, fakat bu sefer daha alâ surette yapmaya hazırlanan yüksek bir varlıktır.

İşte doğu seyahatinden dönerken Ankaraya ulaşmak için geçen şu kısa zaman içinde seyahat arkadaşlarıma ifade edebileceğim intiba budur.

K. Atatürk

Kadri Kemal Kop: Atatürk Diyarbakır'da, s. 88
(*S ve D*, IV, 591, 1937)

1920 tarihli birinci metin bize Atatürk'ün milliyetçiliğinin siyasi boyutu hakkında net bir fikir vermektedir. Bu milliyetçilik Anadolu ve Rumeli'nin varlığının korunmasıyla sınırlıdır (Md. 7); komşu halkların haklarına ve bağımsızlıklarına saygılıdır (Md. 3), Asya'daki Müslüman ve Türk asıllı milletler konusunda Panislamist ve Pantürkist değildir (Md.

4), antiemperyalisttir (Md. 5), Wilson'un self-determinasyon ilkesine taraftardır (Md. 6), diplomatik üslup olarak ölçülü, temkinli, dikkatlidir (Md. 1, 2, 9), din meselesinde mesafeli bir saygıyı öngörmektedir (Md. 8). Kısacası, bağımsızlıkçı ve barışçı bir milliyetçiliktir; saldırgan, irredantist, rövanşist, yayılmacı bir yanı yoktur; dışa yönelik bir siyasi program değildir. Daha başta böyle formüle edilen Kemalist milliyetçilik, dış politika planında hep öyle kalacaktır.

1922 tarihli ikinci metinde Atatürk'ün milletin ve ulus-devletin ayırdedici özelliğinin ya da belirleyici ögesinin ne olduğu konusundaki görüşünü buluyoruz. Çocuklara ve gençlere Türkiye'nin "bağımsızlığını", "kendi benliğini" ve "ulusal geleneklerini" koruma ve bunlar için savaşma bilinci verilmelidir. Bu hem bireysel hem sosyal bir psikoloji haline gelmelidir ki, bir toplum bağımsız varlığını sürdürebilsin. Çünkü "bu topluluğun ortak ve genel duyguları ve düşünceleri vardır." Çok açık: Ulusun temeli, Atatürk'e göre, kimlik-duygu-düşünce ortaklığıdır.

1924 tarihli üçüncü metin, Atatürk'ün milliyetçiliğinin Türkiyeci bir milliyetçilik olduğunu gösteriyor. Ona göre Türkler'in felaketlerle dolu bir "ara-tarih"i olmuştur; çünkü "zorbalar, kandırıcılar, cahiller" engeller çıkarmışlar, üç kıtada egemen olmuş yöneticiler de Türkiye'den başka her şeyi düşünmüşlerdir. Artık, ana (valde) vatanda mutlu ve özgür yaşayabilmek için milletin egemenliğine (cumhuriyete) sahip çıkması ve "bütün evlatlarını toplu ve dikkatli bulundurma(sı)" lazımdır. (Bu kollektif uyanış ve atılım da, tabii, kendisini yanıltmayacak ve en doğru yolu bilen karizmatik liderin önderliğinde gerçekleşecektir. Tarih, Atatürk'ün kafasında, bazı bakımlardan, iyi veya kötü başaktörleri izleyen figüranların bunun sonuçlarını yaşadıkları bir dramadır.) İmar, zenginlik, refah, bilim, uygarlık, özgür düşünce isteyen vatanda yapılacak birinci şey "Türkiye'de Türkiye'den başka

bir şey düşünmemek"tir. Burada saldırgan olmayan, yeniden mutlu ve esen günlere ulaşmak isteyen defansif bir milliyetçilik vardır.

1926 tarihli dördüncü metinde yine çok net bir kültür milliyetçiliği görüyoruz. Türk milliyetçiliği, "Türk harsiyle dolu ol(mak)" şeklinde tanımlanıyor. Türkiye Cumhuriyeti'nin bir ulus-devlet olduğu da vurgulanıyor: "Cumhuriyetimizin dayanağı Türk camiasıdır."

1931 tarihli beşinci metinde iktisadi kalkınmada demiryollarının önemi belirtilirken, "Türk"ün demir sanatının "yayıcısı" (naşiri) olduğu da söyleniyor. Eski Türk uygarlığının yüksek ve bazı şeylerde ilk olduğuna ilişkin bir gönderme, ki hâlâ kültür milliyetçiliği çerçevesi içinde kaldığı söylenebilir.

1937 tarihli altıncı metinde, coğrafi olarak Türkiyeci ve kültürel olarak Türkçü bir milliyetçiliğin biraz ötesinde etnik olarak türdeşliği öven bir Türkçülük karşımıza çıkıyor: "... teknisyenlerile, amelesile baştan aşağı Türk olan yüksek anlayışlı bir insan sosyetesi..." Bu insanların Türkiye Cumhuriyeti'ni yalnız zengin ve kuvvetli değil, görkemli (muhteşem) yapacakları söylendikten ve ekonomik seferberlik içindeki bu halkın devlet için (toplum için değil) özveride bulunmaları da övüldükten sonra, "bütün dünyaya büyüklük saçan kuvvetli ve asil bir varlık" olarak, yüceltilmesine girişiliyor. Artık defansif, eşitlikçi, çoğulcu, kültürel-harsi bir milliyetçilik dozundan sözetmeye imkân kalmıyor; gerçekten inanılan ve/veya hitabet tekniği olarak kullanılan bir etnik-ulusal kimlik ve kollektif ego enflasyonu ortaya çıkıyor. Türkler, her biri kendi değerleriyle saygın birçok milletten biri olarak gösterilmiyor; "Türkiye Cumhuriyeti ve onun bugünkü sahipleri olan Türkler, bütün dünya uygarlığı ve insanlığı için uyulacak bir örnektir" deniyor. Eskiden de böyleydi, şimdi de misliyle böyle olacak deniyor. "İnsanlığa karşı yaptıkları kültürel görevler" ifadesini bu bağlamda öncü ve yön verici bir üstün millet so-

rumluluğu anlamında okumamaya imkân yok.

Hemen belirteyim ki Atatürk'teki ve bugüne kadarki Kemalist düşüncedeki Türkiye-dünya ve Türk kültürü - uluslararası uygarlık ilişkisinin kavranışı ve sunuluşu en azından ikirciklidir. Bazen "çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak" bazen "çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkmak (üstünde olmak)" ağır basar. Tavır, kişinin ânına göre, partinin ya da akımın ideolojisine göre, aydınların hangi sorun karşısında olduklarına göre, kamusal ruh haline göre, bu iki uç arasında gider gelir. (Örneğin 1961 Anayasası'nın "Başlangıç" bölümünde birincisi, 1982'ninkinde ikincisi vardır.) Başka bir deyişle, ya idealize edilmiş bir Batı'ya karşı duyulan ve aşağılık kompleksine yaklaşan bir geri-kalmışlık/bıraktırılmışlık ve yetişme-yetişememe duygusu ya da madalyonun öbür yüzü olan bir yükseklik duygusu ve iddiası ön plana çıkar.

Soruna hâlâ dengeli, kritik, tarihi-felsefi bir biçimde yaklaşılamamakta; dünya ve halklar tarihinin bir dönüşümlülük süreci olduğu, her ulusun-toplumun sicilinde artılar ve eksiler bulunduğu, "doğuştan" yüksek ya da gelecekte "en yüksek olacak" ulus ya da kültür diye bir şey olmadığı, yapılabilecek olanın ve gerçek tarihi durumun herkesin ortak uygarlığa kendince katkıda bulunması olduğu, bununla da ortak birikimin bir süre için bir derece ileri götürülmüş olunacağı gibi bir anlayışa varılamamaktadır. Kemalist ve post(?)-Kemalist Türkiye'de siyasi sınıf ve aydınlar -birçok başka ülke ve halk gibi- kollektif "ben ve ötekiler" psikozundan sıyrılamamış, "bizler" olgusunu ve zenginliğini örneğin Ziya Gökalp'ın alçakgönüllü ve özgüvenli gerçekçiliğiyle değerlendirememişlerdir:

> Medeniyet, beynelmilel yazılacak bir kitab:
> Her faslını bir milletin harsı teşkil edecek.*

(*) "Medeniyet" (1916). Bkz. T. Parla, *Türkiye'de Korporatizm*, s. 38.

Atatürk'ün milliyetçiliğinin de bir yanıyla bu nitelikte bir milliyetçilik olduğunu aşağıdaki metinde görebiliriz:

> **Bizim neslin gençlik yıllarına Osmanlılık telkin ve etkileri hâkimdi. İmparatorluk halkını meydana getiren Türk'ten başka uluslara, bu arada yanlış bir din anlayışiyle Araplara, sarayın, ordu ve devlet ileri gelenleri arasında bulunun ırktaşlarının etkisiyle Arnavutlara özel bir değer veriliyor, onlardan söz edilirken *kavm-i necip* deyimi ile sıfatlandırılarak bu duygunun belirtilmesine çalışılıyor, memleketin sahibi ve devletin kurucusu olan biz Türkler, ikinci planda gelen önemsiz halk yığınları sayılıyordu.**
>
> **Şair Mehmet Emin Yurdakul'un ilk defa Manastır Askeri İdadisinde öğrenci iken okuduğum "Ben bir Türküm, dinim cinsim uludur" mısraıyla başlayan manzumesinde, bana ulusal benliğimin gururunu tattıran ilk anlatımı bulmuştum. Fakat ben asıl bunu, orduya katıldığım ilk günlerde, bir Anadolu çocuğunun gözyaşlarında gördüm ve kuvvetle duydum. Ondan sonra Türklük, benim en derin güven kaynağım, en engin övünç dayanağım oldu. Kendimi hiçbir zaman Osmanlılığın telkin ettiği başka ulusları öven ve Türklüğü aşağı gören eksiklik duygusuna kaptırmadım.**
>
> **. . . .**
>
> **"O erin bağlı olduğu kavim birçok bakımdan necip olabilirdi. Fakat çavuşun, yüzbaşının ve benim bağlı olduğumuz kavmin de tarihleri şerefle dolduran büyük ve asil bir ulus**

olduğu da bir an şüphe götürmez bir gerçekti. Türklük hakkındaki o günkü görüş ise, doğrudan doğruya Türk aydınlarının kendi kendini bilmemesinden ve başka uluslarda şu veya bu sebeple üstünlük var sayarak kendini onlardan aşağı görüp nefsine olan güveni yitirmesindendir. Artık bu yanlış görüşe son vermek, Türklüğümüzü bütün asalet ve necabeti ile tanımak ve tanıtmak gerekmektedir," dedim ve o andan beri inandığım bu gerçeğe bütün Türklerin inanmasını, bununla övünüp kendine güvenmesini ülkü bildim.

(Faik Reşit Unat, *Türk Dili*,
S. 146, Kasım 1968, sf. 76-78)*

14.9.1931 tarihinde Dolmabahçe'de yaptığı ve F. R. Unat'ın aktardığı bu konuşmasında Atatürk Osmanlı'nın Türk unsurunu horlamasına karşı çıkışını, Türkler'in *de* "büyük ve soylu" bir ulus olduğunu, "kendine olan güvenini yitirmesi" için hiçbir neden olmadığını anlatıyor. Atatürk'ünki bu metinde defansif, hakkını yedirmemek isteyen bir milliyetçilik. Ancak, biraz ileride göreceğimiz başka bazı metinlerde, bu anlayışın ötesine giden görüşleri de var milliyetçilik konusunda.

Atatürk'ün "millet"in tanımı hakkındaki görüşlerine de burada yer vermemizde yarar var. 1926'da tuttuğu bazı notlar şöyledir:**

(*) (*S ve D*, VI, ss. 218-220)
(**) Atatürk'ün "Millet" ve "Milliyetler Prensibi" Hakkındaki Notları", *S ve D*, ss. 338-346.

Millet, aynı toprak parçası üzerinde oturan, aynı kanunlara tabi, ahlâk ve dil birliği halinde yaşayan insan topluluğuna denir. Fransız Milleti, Alman Milleti, İspanyol Milleti denir. Kullanırken çoğunlukla "millet" kelimesiyle "kavim" kelimesi karışır. Fakat şu farkla ki millet kelimesiyle siyasi kuruluş anlaşılır. Kavim "peuple" kelimesi ise her şeyden önce kök bağını ve ırkı hatırlatır.

Bu fikir üzerinde ısrarla duran Ernest Renan, millet hakkında geçici ve yetersiz unsurları ikinci derecede unsurlar kabul ederek, insan topluluklarının iki şeyin birleşmesiyle millet haline geldiğini açıklamaktadır. Bunlardan birincisi zengin bir geçmişin mirasını paylaşmak, diğeri beraber yaşamak hususunda arzu ve fikir birliğidir. Beraber yaşamak hususundaki istek ve karşılıklı anlaşma sahip olunan mirasın korunmasında devam eden irade birliğinin sonucudur.

Geçmişte ortak zafer ve kurulmuş miras gelecekte ortaya çıkarılacak ve gerçekleştirilecek programların temelini kapsayacaktır. Beraber ıstırap çekmiş olmak, beraber sevmiş olmak, beraber aynı ümitleri yaşamış olmak, hudutlardan yabancıların giriş ve çıkışlarının kayıtlanmasından, gümrüklerden ve stratejik zorunluluklardan daha önemlidir. İşte milli birlik ve beraberlik zorununda ırk ve dil anlaşmazlığına rağmen anlaşılması gereken budur. Fakat, ortak fikirlerin, belirsiz benzeyişlerin, ilk kök birliğinin ahlâki temeli kurmasına etkili olduğu da açıktır. İlk kök ve ırk

birliği bunların etkilerini inkâr edemez. İnsan topluluklarının geçirdikleri uzun geçmiş ve birçok çağlar içinde ahlâkın, geleneğin, hatıralarını, çıkarların özetle bugün milleti kuran her şeyin kutlu hazinesini korumakta dilin de önemli etkisini unutmamak gerekir.

....

Bir milletin diğer milletlere oranla doğal veya kazanılmış özel yetenekler, karakterler sahibi olması ve kendisini çevreleyenmilletlerden farklı yaşayan bir varlık teşkil etmesi, genellikle onlardan ayrı olarak onlara paralel gelişmelere sahip bulunması olayına "Milliyetler Prensibi" denir.

Atatürk, "kavim" (kök bağı ve ırk) ile "millet"i (siyasi kuruluş) ayrıştırıyor. Milletin unsurlarını (paylaşılan toprak parçası, aynı kurumlara bağlılık, ahlâk ve dil birliği) sayıyor. En önemli belirleyicilerin de (1) "zengin bir geçmişin mirasını paylaşmak" ve (2) "beraber yaşamak hususunda arzu ve fikir birliği", "irade birliği" olduğunu söylüyor. Bunlar Kemalist Türk milliyetçiliğinin daha iyi bildiğimiz kısmı. Hemen yukarıdaki defansif (ve duygusal) milliyetçiliğe eşlik eden hukuki-kültürel milliyetçilik anlayışı. Ama, C.H.P.'nin "milliyetçilik" okunda kendini hissettiren birtakım ek özellikler ve renkler, Atatürk'ün milliyetçiliğinde de karşımıza çıkacak. Bu da bir milletin yalnız "kazanılmış" değil "doğal" özel yetenekleri ve karakterleri ile ilgili ve Kemalist/Atatürkçü Türk milliyetçiliğinin yeterince üstünde durmadığımız, pek iyi bilmediğimiz ikinci yüzünü oluşturuyor.

Efendiler! Türkiye halkı ırkan veya dinen ve harsen müttehit, yekdiğerine karşı hürmet-i mütekabile ve fedakârlık hissiyatiyle meşhun ve mukadderat ve menafii müşterek olan bir heyeti içtimaiyedir. Bu camiada hukuk-u ırkiyeye, hukuk-u içtimaiyeye ve şerait-i muhitiyeye riayet, siyaset-i dahiliyemizin esas noktalarındandır. Dahilî teşkilât-ı idaremizde bu esas noktanın, halk idaresinin bütün mânayı şâmiliyle lâyık olduğu derece-i inkişafa îsal edilmesi siyasetimizin icabatındandır. Ancak, haricî düşmanlara karşı daima ve daima müttehit ve mütesanit bulunmak mecburiyeti de muhakkaktır. Türkiye halkına dâhil olup ekalliyet halinde bulunan anasır-ı hıristiyaniyenin hukuku dahi dünyanın en medenî milletleri meyanında yaşıyan ekalliyetlere verilmesi Düveli İtilâfiye ile muhasımları ve bazı müşarikleri arasında takarrür eden esasat-ı ahdiye dairesinde memaliki mütecaviredeki müslüman ahalinin de aynı hukuktan istifade eylemesi ümniyesiyle müeyyet ve müemmendir.

(1. Meclis, "3. Toplanma Yılını Açarken", I, 221-222, 1922)

BUHARA ŞÛRA CUMHURİYETİ MURAHHASLARINA (7.I.1922)

Buhara Murahhasları Recep ve Nazari'ye B. M. Meclisi binasında yapılan kabul töreninde söylemiştir.

Buhara fevkalâde siyasi kasıdları Beyler,

Buhara Halk Şûralar Cumhuriyeti ahalisi ve Hükûmetinin İcraiye Komitesi ve Nazırlar Şûrası namına gelen heyeti muhteremenize Türkiye ahalisi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükûmeti namına beyanı hoşâmedi eylerim. Buharalıların milletimizle örfî ve dinî revabıtı kalbiyesine rağmen işbu revabıtın şimdiye kadar sahai fiiliyatta gereği gibi tecellisine, müstevli ve zalim kuvvetlerin vücudu mâni olmuştu. Kahraman Türkiye ordularının da büyük bir hissei mefhareti olan şark inkılâbı kebiri, mazlum şarklıları günden güne sıklaşan, sağlamlaşan bağlarla birbirine bağlamaktadır. "Her milletin kendi mukadderatını kendisi tâyin edebilmek" hakkını yalnız nazariyatta değil, fiiliyatta dahi tanıyan Rusya ricali inkılâbının mefkûreperver harekâtı sayesinde, bugün Rusya'nın müttefiki olan müstakil Buhara Halk Şûralar Cumhuriyetinin münasebeti hariciye hakkını istimal ederek, ilk heyeti kasıdasını Türkiye Halk Hükûmeti nezdine gönderdiğinden dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Reisi sıfatiyle Cumhuriyeti müşarünileyhaya müftehirane arzı teşekkür ederim.

Buhara ahalisinin, Türkiye'deki Türk ve müslüman kardeşlerine hediye olarak gönderdiği Kur'anı kerim ile, Türkiye halk ordusuna nişanei takdir ve tebrik olarak irsal eylediği kılınç, hakkı din ile hakka hâdim kuvveti temsil eden fevkalâde muazzam ve kıymettar iki yadigârdır.

Bu emanetleri elinizden alırken kalbim heyecan ile doldu. Halkımız ve ordumuz, uzaklardaki kardaşlarımızdan gelen teşciat ve tebrikât nişanelerinden şüphesiz çok mütehassis ve mesrur olacaklardır. Dindaş ve karındaş Buhara halkının arzusunu yerine getirerek bu kitabı mukaddesi millete, seyfi muazzezi de İzmir fatihine teslim edeceğim. Allahın inayeti ile İnönü ve Sakarya muzafferiyetlerini kazanan millî ordumuz, inşaallah pek yakında bu kılıncı da kazanmış olacaktır. Heyeti muhteremenize de Türkiye ahalisi ve ordusu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi ve hükûmeti namına teşekkür eylerim.

Hâkimiyeti Milliye: 8 Ocak 1922
(*S ve D*, II, 30-31, 1922)

Binaenaleyh Efendiler, sizin de içinde bulunduğunuz mesai ve teşebbüsatınızın hedefi, milletin hayatî bir meselesini, ırkî bir meselesini, medeni bir meselesini halle matuf bulundukça, önünde müteredditdurduğunuz maddi mânianın kendiliğinden mürtefi olacağına ve bütün önünüze çıkan müşkülâtın kendiliğinden hallolunacağına şüpheniz kalmasın.

Efendiler; cihanda spor hayatı, spor âlemi çok mühimdir. Bunu siz mütehassıslara izahtan müstağniyim. Bu kadar mühim olan spor hayatı, bizim için daha mühimdir. Çünkü ırk meselesidir. Irkın ıslah ve küşayişi meselesidir. Istıfâsı meselesidir ve hattâ biraz da medeniyet meselesidir. Ben bu noktaları size ayrı ayrı izah etmek istemiyorum. Çünkü siz esasen bununla meşgulsünüz. Yalnız ben size millette, evlâdı memlekette sporculuğun, nazarımda ne kadar mühim olduğunu izah için şunu diyebilirim: Mukaddes vatanı, Türk milletinin yüksek şeref ve menfaatini müdafaa eden ordudur. Bundan daha mühim, daha âli bir noktai istinat mutasavver midir?

Bahusus bugünkü Cumhuriyet ordusundan bahsolunurken bundan daha âli bir kuvvet mutasavver midir?

İşte bu kıymetli, bu yüksek, bu âli kuvvetin huzurunda size hitaben diyorum ki, bütün millet ve bütün memleket evlâtlarını sportmen yapmak için sarfolunan mesainin ehemmiyet ve kutsiyeti, aynı derecede kıymetli ve mühimdir. Ve şerefli ordumuzca da en âli hissiyat ile takdir, takdis ve himaye olunmağa şayan ulu bir menba kutsiyetini ihraz eder.

Efendiler; Hükûmeti Cumhuriyemiz ve muhterem Türkiye Büyük Millet Meclisi, millet için esas ve hayatî olduğuna şüphe etmediği bu meselede kendilerine terettüp eden vazifeleri yapacaklardır. Buna bittabi aslâ şüphe etmezsiniz. Fakat Efendiler, çok âli bir işin müteşebbisi bulunan muhataplarıma açık ve

kat'i söyleyeyim ki, muvaffak olmak için her türlü muavenetten ziyade, bütün milletçe sporun mahiyeti, kıymeti anlaşılmak ve ona kalbden muhabbet etmek, onu vatanî vazife telâkki etmek lâzımdır. İşte sizin omuzlarınızdaki ağır yüklerden biri bu hakikati tecelli ettirmek olmalıdır. Gerçi vatanda köylülerimiz, köy çocukları denilebilir ki, bütün hayatlarını tarlalarda, meralarda, ormanlarda harekât ve mesaii bedeniye içinde geçirirler. Fakat usulü dairesinde ilim ve fen dairesinde olmadığı için gayenin talep ettiği neticeye intizar olunamaz.

Efendiler; Türk ırkında mazinin meş'um, menfi, bîmâna izleri kalmıştır. Bunun esbabı tarihiyesini başka vesilelerle çok kere izah ettim. Tekrar etmiyeceğim. Yalnız görüyorsunuz ki, tarihlerde cihanlar hâkimi olmuş koskoca Türk milletine, bugünkü neslimiz varis olduğu zamanda, bu koca milleti biraz zayıf, biraz hasta, biraz cılız bulmuştuk. Efendiler; gürbüz, yavuz evlâtlar isterim. Bunları yetiştirmek tedbirlerini ve mes'uliyetini üzerinize almış adamlarsınız. Bu neticeyi görmezsem hakkınızdaki muhabbetim, itimadım ancak o zaman zail olur.

Fakat sizin kadar vatanperver insanların bunda tekâsül edeceğine ihtimal verilebilir mi? Efendiler, siz şimdiye kadar bence muvaffaksınız. Bu tarzda azimle, fedakârlıkla yürümeğe devam ettikçe behemehal muvaffak olacağınızı şimdiden size tebşir ederim. Sahai muvaffakiyatınızın yalnız sizin mesainizle ne-

ticepezir olacağını zaten kabul edememek vaziyetinde bulunduğunuzu bana samimî olarak söylediniz.

Bunda tamamen hakkınızı teslim ettikten sonra size diyorum ki, sizin muvaffakiyetinizle millet muvaffakiyetini ilân edecektir. Fakat buna şunu kayıt ve ilâve ediyorum ki, hatırınızda kalsın: Bir heyeti içtimaiye yalnız spor ile tebdili renk ve kuvvet edemez. Orada hâkim olan sıhhi, içtimai, medeni birçok esbab ve şeraitin teminine matuf teşebbüs ve tedbirler tatbik olunmak lâzımdır ki, bu olunmaktadır. Siz bu cereyanda dikkat ve tetkikinizi daima hassas bulundurarak memleketin her köşesinde bütün bu tedabire muvazi yürüyebileceğinizden ben şüphe etmem. İşaret ettiğim bu dikkate ehemmiyet vereceksiniz, behemehal muvaffak olacaksınız.

Bu sayede Türk sporculuğu beynelmilel sahnede lâyık olduğu mevkiini ihraz edecektir. O zaman çok yukarıda işaret ettiğim gibi, Türk sporculuğu memleket ve millet hayatında müessir olduğu kadar biraz da medeni ve belki de benim tahminimden fazla bir şıarı medeniyet olacaktır.

Efendiler; heyeti aliyyenize tekrar bana bu sözleri söylemeye vesile verdiğinden dolayı teşekkür ederim. Sizi bana gönderen hassas insanlardan mürekkep, gençlik cevvaliyetiyle, vatan ve milliyet aşkiyle hâli feveranda bulunan kongrenize teşekkür ederim. Sizi, avdet ederken Türkiye İdman Cemiyetleri İttihadının teşkiline bâdi bütün insanların güzel ni-

yetlerine ve bâriz muvaffakiyetlerine müteşekkir olarak selâmlarım. Sözlerimde işaret ettiğim ciddî muvaffakiyatı bana, Hükûmeti Cumhuriye ve Cumhuriyetin sahibi aslisi ve murakibi olan büyük Türk milletine fiilen gösterebileceğiniz zamana, büyük Türk milleti namına, muntazır olduğum sözlerini, son sözlerim olarak söylerim.

Ayın Tarihi: 1926, sayı: 30, s. 1602-1603
("Türk Sporcuları İle Bir Konuşma",
II, 244-246, 1926)

Efendiler, ben Balkan Muharebesi'nden sonra Sofya'ya ataşemiliter olarak gitmiştim. Orada en aşağı bir yıl kaldım. Bulgarlarla çok ve ailevi denilecek kadar yakından temasta bulundum. Bu temaslar bende dikkate layık intibalar uyandırdı.

Bunu, bu noktayı ayrıca tetkik ve tahlile lüzum gördüm. Anladım ki bu histe Türk'le Bulgar'ın bir asıldan gelmiş olmasının tesiri vardır. Türk-Bulgar, aynı menşe olan Orta-Asya yaylasından gelmiş, aynı kanı muhafaza etmiştir. Daha o zaman en özlü Bulgarlara söylemişimdir. Bunlardan tarih cereyanlarını takip etmiş ve anlamış olanlar beni teyit etmişlerdir. Bulgaristan'da yaşadıkça onlara muhabbetim arttı. Çok tabiidir ki benim Bulgarlara gösterdiğim bu muhabbet ve merbutiyetde onlar tarafından aynı hisle karşılandı.

O günden bugüne kadar bu ciddi, samimi kardeş yakınlığının sebep ve manası da büyük

bir vüzuh ve sarahat almıştır. Şüphesiz Türklerde, belki Bulgarlarda dil ve din ihtilaflarını yapan amiller olmuştur.

Fakat artık bugün 1930 senesinde hâlâ bu amillere; masallardan, hurafelerden, âdi politika cereyanlarından ibaret bu amillere ne Türklerin, ne de Türklerle aynı kandan olan Bulgarların ehemmiyetvereceğini zannetmiyorum.

("Türk-Bulgar İlişkileri Üzerine", VI, 214, 1930)

BALKAN KONFERANSI ÜYELERİYLE KONUŞMA (25.X.1931)

İkinci Balkan konferansının Ankara'da B. M. Mecliainde yaptığı son oturumunda Fransızca olarak söylenmiştir.

Hanımlar ve Efendiler!

Balkan milletlerinin birliğine çalışan, kıymetli murahhasların huzurunda bulunmaktan ve onları muhabbetle selâmlamaktan duyduğum bahtiyarlık çok büyüktür.

Balkan milletleri, bugün Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, Yugoslavya ve Türkiye gibi müstakil siyasi mevcudiyetler halinde bulunuyorlar. Bütün bu devletlerin sahipleri olan milletler asırlarca beraber yaşamışlardır. Denebilir ki, Türkiye Cumhuriyeti dahil olduğu halde son asırlarda vücut bulan bugünkü Balkan devletleri Osmanlı İmpa-

ratorluğu'nun yavaş yavaş parçalanmasının ve nihayet tarihe gömülmesinin tarihî neticesidir.

Bu itibarla Balkan milletlerinin asırlara şâmil müşterek bir tarihi vardır. Bu tarihin elemli hâtıraları varsa, onlara sahip olmakta bütün Balkanlılar müşterektir. Türklerin hissesi ise daha az acı olmamıştır.

İşte, siz, muhterem Balkan milletleri mümessilleri; mazinin karışık his ve hesaplarının üstüne çıkarak derin kardeşlik esasları kuracak ve geniş birlik ufukları açacaksınız; ihmal olunmuş ve unutulmuş büyük hakikatleri ortaya koyacaksınız.

Muhterem milletler murahhasları!

Balkan milletleri içtimai ve siyasi ne çehre arzederlerse etsinler, onların Orta-Asya'dan gelmiş aynı kandan, yakın soylardan müşterek cedleri olduğunu unutmamak lâzımdır.

Karadeniz'in şimal ve cenup yollariyle, binlerce seneler deniz dalgaları gibi birbiri ardınca gelip Balkanlarda yerleşmiş olan insan kitleleri başka başka adlar taşımış olmalarına rağmen, hakikatte bir tek beşikten çıkan ve damarlarında aynı kan deveran eden kardeş kavimlerden başka bir şey değillerdir.

Görüyorsunuz ki, Balkan milletleri yakın maziden ziyade uzak ve derin mazinin kırılmaz çelik halkalariyle birbirine pekâlâ bağlanabilir. Bin bir türlü beşerî ihtiraslarla, dinî ayrılıklarla, bazı tarihî hâdiselerin bıraktığı dargın izlerle, geçmiş zamanlarda, gevşetilmiş, hattâ unutturulmuş olan hakikî bağların

ihya olunması lüzumlu ve faydalı olduğu, yeni insanî devre girdik.

Bir an için bütün bu, maziye gömülmüş olan, hâtıralardan sarfınazar etsek bile, bu günün hakikî icapları Balkan milletlerinin, devrin hürmet ve riayete mecbur kıldığı, yepyeni şartlar ve kayıtlar ve geniş bir zihniyet altında birleşmelerindeki faydanın büyük olduğunu göstermektedir. Balkan birliğinin temeli ve hedefi, karşılıklı siyasi müstakil mevcudiyete saygı ile dikkat ederek iktisadi sahada, kültür ve medeniyet vâdisinde teşriki mesai eylemek olunca, böyle bir eserin bütün medeni beşeriyet tarafından takdirle karşılanacağına şüphe edilemez.

Asırlardan ve asırlardanberi, zavallı beşeriyeti mes'ut etmek için tutulan yolların, kullanılan vasıtaların verdikleri neticelerin ne derece emniyetbahş oldukları tetkike şayan değil midir?

Artık insanlık mefhumu, vicdanlarımızı tasfiyeye ve hislerimizi ulvileştirmeğe yardım edecek kadar yükselmiştir.

Vaziyetleri ve onların icaplarını medeni insan fikriyle ve yüksek vicdan aydınlığı ile müşahede ve mütalea edersek şu neticelere varırız:

İnsanları mes'ut edeceğim diye onları birbirine boğazlatmak gayri insanî ve son derece teessüfe şayan bir sistemdir.

İnsanları mes'ut edecek yegâne vasıta, onları birbirlerine yaklaştırarak, onlara birbirlerini sevdirerek, karşılıklı maddi ve mânevi

ihtiyaçlarını temine yarayan hareket ve enerjidir.

Cihan sulhü içinde beşeriyetin hakikî saadeti, ancak bu yüksek ideal yolcularının çoğalması ve muvaffak olmasiyle mümkün olacaktır.

(*S ve D*, II, 272-273, 1931)

Artık tarihe karışan Osmanlı hükûmeti, maatteessüf asırlarca yanlış bir zihniyet sahibi oldu. Çünkü onlar sanatı ve sanatkârları kendi milletlerinden yetişmiş görmekten zevk almazlardı. Hattâ en şevketli Osmanlı padişahlarından biri, zannedersem Kanunî Sultan Süleyman, askerlerinden bir Türk müslümanın saraçlık sanatına sahib olduğunu görünce, fevkalâde meyus müteessir olmuştu. Onların nazarında sanatkârların gayri müslimde olması müraccahtı. Onlar sanattaki hayat menbalarını başka milletlerin elinde bulundurmanın zararlarını göremiyorlardı. Asîl milletimiz sanattan mahrumdu. Sanatkârlar azdı. Mevcut olanlar da icabeden derecede sanatta mahir değildi. Arkadaşımız beyanatında demişlerdir ki, Adanamıza müstevli olan anasırı saire, şunlar, bunlar, Ermeniler sanat ocaklarımızı işgal etmişler ve bu memleketin sahibi gibi bir vaziyet almışlardır. Şüphesiz haksızlık ve küstahlığın bundan fazlası olamaz. Ermenilerin bu feyizli ülkede hiçbir hakkı yoktur. Memleketiniz sizindir, Türklerindir. Bu memleket tarihte Türktü, o halde Türktür

ve ebediyen Türk olarak yaşıyacaktır. Gerçi bu güzel memleket kadim asırlardan beri çok kere ecnebi istilâlarına marûz kalmıştı. An'asıl Türk ve Turanî olan bu ülkeleri İranîler zaptetmişlerdi. Sonra bu İranîleri mağlûp eden İskender'in eline düşmüştü. Onun ölümiyle memalik taksim edildiği vakit Adana kıt'ası da Silifkelilerde kalmıştı. Bir aralık buraya Mısırlılar yerleşmiş, sonra Romalılar istilâ etmiş, sonra Şarkî Roma yani Bizanslılar eline geçmiş, daha sonra Araplar gelip Bizanslıları koğmuşlar; en nihayet Asya'nın göbeğinden tamamen kaynıyan Türkler soyundan ırkdaşlar buraya gelerek memleketi, hayatı sabıka ve asliyesine iade ettiler. Memleket en nihayet yine sahibi aslilerinin elinde takarrür etti. Ermeniler vesairenin burada hiçbir hakkı yoktur. Bu bereketli yerler koyu ve öz Türk memleketidir.

("Adana Esnaflarıyla Konuşma", II, 126, 1923)

KERİMAN HALİS'İN DÜNYA GÜZELİ SEÇİLMESİ (3.VIII.1932)

Cumhuriyet Başmuharririne demeç.

"Türk ırkının necip güzelliğinin daima mahfuz olduğunu gösteren dünya hakemlerinin bu Türk çocuğu üzerindeki hükümlerinden memnunuz. Fakat Keriman, hepimizin işittiğimiz gibi söylemiştir ki, o bütün Türk kızlarının en güzeli olmak iddiasında değildir. Bu güzel Türk kızımız ırkının kendi mev-

cudiyetinde tabiî olarak tecelli ettirdiği güzelliğini dünyaya, dünya hakemlerinin tasdikiyle tanıttırmış olmakla elbette kendini memnun ve bahtiyar addetmekte haklıdır.

Türk milleti, bu güzel çocuğunu şüphesiz samimiyetle tebrik eder. Cumhuriyet gazetesi, bu meselede Türk ırkının diğer dünya milletleri içinde mümtaz olan asil güzelliğini göstermek teşebbüsünü takip etmiş ve bunu dünya nazarında muvaffakiyetle intac eylemiştir. Ondan dolayı bittabi bu vesile ile de takdir ve tebriklerimize hak kazanmıştır.

Şunu ilâve edeyim ki, Türk ırkının dünyanın en güzel ırkı olduğunu tarihî olarak bildiğim için, Türk kızlarından birinin dünya güzeli intihap olunmuş olmasını, çok tabiî buldum. Fakat, Türk gençlerine bu münasebetle şunu tahattür ettirmeği lüzumlu görüyorum: Müftehir olduğumuz tabiî güzelliğinizi fennî tarzda muhafaza etmesini biliniz ve bu yolda bir tekâmülün mütemadi tahakkukunu ihmâl etmeyiniz. Bununla beraber, asıl uğraşmağa mecbur olduğunuz şey, analarınızın ve atalarınızın oldukları gibi, yüksek kültürde ve yüksek fazilette dünya birinciliğini tutmaktır.

(*S ve D*, III, 92-93, 1932)

HEP BİR IRKIN EVLATLARIYIZ
(4.10.1932)

Fahri hemşehrisi bulunduğu Diyarbakır'da çıkan "Diyarbekir" gazetesine Dolmabahçe Sarayında demeç:

Diyarbekirli, Vanlı, Erzurumlu, Trabzonlu, İstanbullu, Trakyalı ve Makedonyalı hep bir ırkın evlatları, hep aynı cevherin damarlarıdır.

(*Cumhuriyet*, 5.10.1932, sf. 1)
(*S ve D*, VI, 226, 1932)

1922 tarihli birinci metinde Atatürk Türkiye halkını (1) ırk olarak veya (ve değil) din ve hars (kültür) olarak bir (birleşik), (2) birbirlerine karşı karşılıklı saygı ve özveri duygularıyla dolu, (3) yazgıları ve çıkarları ortak olan bir topluluk diye tanımlıyor. Oldukça minimalist bir millet tanımı; önceki bölümün metinlerinden birindeki etnik türdeşlikte de ısrarlı değil. Bu toplulukta ırk haklarına, toplumsal haklara ve çevre koşullarına uymanın, iç siyasetlerinin esas noktalarından olduğunu söylüyor. Buradaki "ırk hakları", asıl-çoğunluk unsur olan Türkler'in haklarına inhisar etmiyor, etnik azınlıkların haklarını da kapsıyor: "Türkiye halkına dahil olup azınlık halinde bulunan Hıristiyan unsurların hakları da dünyanın en uygar milletleri arasında yaşayan azınlıklara verilmesi İtilaf Devletleri ile karşıtları ve bazı ortakları arasında kararlaştırılan sözleşme esasları dahilinde civar ülkelerdeki Müslüman ahalinin de aynı haklardan yararlanması umuduyla güçlenir (kesinleşir) ve sağlamlaşır (teminat altına alınır)." Demek ki azınlık haklarının "verilmesi" kayıtsız

şartsız bir prensip meselesi değil, çok diplomatça ifade edilen bir karşılıklılık sorunu. (Yukarıdaki "çevre koşulları"nın anlamı da böylece ortaya çıkıyor - civar ülkelerdeki, dinen ve harsen Müslüman ve Türk nüfusa yapılacak muamele anlamında.)

Yine 1922 tarihli olan ikinci metinde dikkati çeken noktalar arasında şunlar var: Buharalılar'ın milletimizle örfî ve dinî yürekten bağlarının şimdiye kadar uygulama alanında gereği gibi gerçekleşmesine istilacı ve zalim kuvvetlerin engel olduğu, mazlum Doğulular'ın birbirlerine daha fazla yakınlaşmaları, "büyük Doğu inkılâbı" başlığı altında Türk Kurtuluş Savaşı ile "Rusya inkılâbı"ndan birlikte sözedilmesi, Buharalılar'la Türkiye Türkleri'nin "dindaş ve karındaş" olduğu (1990'ların yine ırki yükler taşıyan "soydaş" sözcüğünü hatırlatıyor), ordunun ve devletin yine eşdeğerli ve eşdüzeyli kategoriler olarak milletle yanyana konması. Tabii, bu diplomatik bir söylev ama kullanılan terminolojide içkin anlam yükleri de gözardı edilemez.

1926 tarihli üçüncü metin, ideolojilerin niteliği konusunda her zaman çok iyi bir turnusol kağıdı olan, ama üzerinde her zaman gerektiğince durulmayan "spor"la ilgili. Atatürk'e göre spor milletin "hayatî", "medeni" ve "ırkî" bir meselesi, ya da bunu "çözmeye yönelik". Bütün dünyada çok önemli olan spor hayatı, "bizim için daha önemlidir. Çünkü ırk meselesidir. Irkın iyileştirilmesi (ıslah) ve saflaştırılması (küşayiş) meselesidir. Seleksiyon-ayıklama (ıstıfa) meselesidir..." (Unutulmamalı ki bu sözler 1937'deki ünlü Beden Terbiyesi Kanunu'ndan ve 1933'te Almanya'da Naziler'in iktidara gelmesinden hayli önce ve İtalyan faşizminin ancak ilk açılımlarını yapmaya başladığı sıralarda söylenmektedir.)

Ordunun ve ordu-spor ilişkisinin süperlatiflerle yüceltilmesinden sonra bütün milletin, millet çocuklarının sporcu olarak yetiştirilmesine devletin verdiği öneme geçiliyor.

"Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur" sözü irdelendiğinde görülür ki kitlesel spor, askeri disiplin -tekdüzelik- buyruklara itaatin paramilitarize edilmiş ya da yarı-sivilleştirilmiş biçimidir; kollektif enerjiyi tek yöne kanalize etmenin, bireylere belli bir direktifi içselleştirtmenin (sağlam kafanın anlamı budur) ve onları seferber etmenin yoludur. "Ordu-millet", yalnızca savaş için(de) silahlanmış millet demek değildir, hazarda da seferberlik halinde (özellikle ekonomik ve ideolojik alanda) bulunan kitle-millet demektir.

Atatürk devam ediyor: "Türk ırkı"nda geçmişin kötü izleri kalmıştır, "bugünkü neslimiz" koca Türk milletini "zayıf, hasta, cılız" bulmuştur diyor. Türk milletinin "makûs (ters) talihi" şeklindeki dramatik tarih anlayışının bu kez ırkî-fizyolojik metaforlarla ifade edildiğini görüyoruz. Hasta adam iyileşecek, eski ırkî sağlığına kavuşacaktır. Tabii karizmatik şefinin, büyük atasının yönetim ve direktifleri altında: "Efendiler; gürbüz, yavuz evlatlar isterim.... Bu neticeyi görmezsem hakkınızdaki sevgim, güvenim ancak o zaman kaybolur." Dikkat edilsin, öncelikle zihinsel terimlerle ve soran-öğrenen-kafa çalıştıran gençler biçiminde ya da bu civarda ifade edilmiyor bu talep (ve sitem). Öncelikle bedensel terimlerle ve fizyolojik-psikolojik terimlerle ve gürbüz (gelişkin-sağlam) ve yavuz (güçlü-çetin) evlatlar şeklinde ifade ediliyor. Yani verilen işi-görevi iyi yapabilecek fiziki yeterlilik ve psikolojik dispozisyona sahip olmaları ön planda tutuluyor. Zaten bu (ırkî ve bugünkü) sağlığı ve saflığı, atanın istediği fizik ve davranış biçimi ve gücü olarak anlamak lazım. "Sağlam kafa"dan kasıt, şefin/şeflerin düşünülmesini istediği şeyleri düşünen kafadır. Bu konuya "Eğitim" Bölümü'nde döneceğiz.

Atatürk "hatırda kalması" için şunu da ekliyor: "Bir topluluk yalnız spor ile renk ve güç değiştiremez," başka koşullar da gerekir. Ve tekrar Türk sporculuğunun uluslararası

sahnede layık olduğu konumu alacağını ve bir "uygarlık şiarı" olacağını söylüyor. Konuşma, Cumhuriyet'in ve Cumhuriyet Hükümeti'nin "asıl sahibi"nin (ve denetleyicisinin) büyük Türk milleti olduğuna değinilerek bitiriliyor.

1930 tarihli dördüncü metinde yine Atatürk'ün "soydaşlık" meselesine önem verdiğini, en azından bunun önemli olduğunu söylediğini görüyoruz: "Anladım ki bu duyguda Türk'le Bulgar'ın (yine bugünkü gibi tekil, ama bugünkü kullanımdan farklı olarak olumlu) bir asıldan gelmiş olmasının etkisi vardır. Türk-Bulgar, aynı köken olan Orta-Asya yaylasından gelmiş, aynı kanı korumuştur." Atatürk "en özlü" Bulgarlar'ın da bunu kabul ettiklerini ve arada dil ve din uyuşmazlıkları olmuş olsa da, aynı kandan geliyor olmanın bunları aşmaya yeteceğini ekliyor. Burada kan ve soy kavramları bir üstünlük ve saldırganlık gerekçesi olarak değil, barış ve uzlaşma amacıyla kullanılıyor. Yine de başvurulan kavramların bunlar olduğunu kaydetmek gerekiyor.

1931 tarihli beşinci metinde de aynı tema ve yaklaşım var. Balkan milletlerinin (Arnavutluk, Bulgaristan, Yugoslavya, Türkiye, *ve* Romanya, Yunanistan'ın) hem Osmanlı İmparatorluğu içinde ortak bir tarihe sahip oldukları, hem de "Orta-Asya'dan gelmiş aynı kandan, yakın soylardan ortak ataları" olduğu söyleniyor. Dalgalar halinde Balkanlar'a yerleşmiş insan kitlelerinin, "başka başka adlar taşımış olmalarına rağmen, gerçekte bir tek beşiktan çıkan ve damarlarında aynı kan dolaşan kardeş kavimler" oldukları iddia ediliyor. Dolayısıyla bunlar "yakın geçmişten çok, uzak ve derin bir geçmişin kırılmaz çelik halkalariyle birbirine pekâlâ bağlanabilir." Dinden ve tarihten gelen ayrılıkların yeni "insanî dönem"de aşılması, insanların birbirine yaklaşması, birbirini sevmesi, birbiriyle yardımlaşması temenni ediliyor. "Yurtta barış, dünyada barış" sloganının ikinci yarısı, hümanist bir edayla dile getiriliyor. Kemalist milliyetçiliğin saldır-

gan ve yayılmacı bir dış siyaset programı olmadığı bir kez daha görülüyor.

Peki, Atatürk'ün söylemindeki ırkî-ırkçı kavramlar Kemalist milliyetçiliğin dış siyasal boyutunu olumsuz etkilemiyor da, iç siyaset programını da tümüyle olumlu mu etkiliyor? Yukarıda gördük ki hem bir saptama, hem bir övünç kaynağı olarak Türklük, Cumhuriyet Türkiyesi'nde etnik türdeşlik ve çoğunluk ve "asıl sahiplik" boyutlarını da içerebiliyordu. 1923 tarihli altıncı metinde (Kurtuluş Savaşı'nın sonuçlandırılmasından epey sonra) bu soruya olumlu yanıt vermeyi çok güçleştiren ipuçlarına rastlıyoruz:

> "Ermenilerin bu feyizli ülkede hiçbir hakkı yoktur. Memleketiniz sizindir, Türklerindir. Bu memleket tarihte Türktü, o halde Türktür ve ebediyen Türk olarak yaşayacaktır.... Ermeniler vesairenin burada hiçbir hakkı yoktur. Bu bereketli yerler, koyu ve öz Türk memleketidir."

Herhangi bir diplomatik vesilenin frenlemediği ve temkin gerektirmediği düşünülen bu iç siyaset söylevinde etnik azınlıklarla ("Ermeniler vesaire") ilgili ikircikli bir mesaj vardır. Birincisi -Ermeniler'in ve başkalarının bu ülkede hiçbir hakkı yoktur ifadelerini "hiçbir toprak talebi hakkı yoktur" şeklinde okursak-, Türk yurdunun coğrafi-siyasi bir bütün olduğu, Türkiye Cümhuriyeti'nin üniter bir devlet olduğudur. İkincisi -bu ülke ezeli ve ebedi olarak koyu ve öz Türktür ve verimlerinden ancak Türkler yararlanacaktır ifadelerini, toprak sahipliğinden daha kapsamlı okursak-, bu ülkenin nimetlerinden birinci derecede Türkler'in, ve ancak asimile oldukları takdirde "başkaları"nın da yararlanabileceğidir. Burada, kültürel-hukuki geniş millet ve yurttaşlık tanımını içteniçe zorlayan bir etnik türdeşlik ve egemenlik mo-

tifi kendini hissettiriyor.

Bu motifin, Kemalist Türk milliyetçiliğinin bu ikinci yüzünün, gizil olmaktan çıkıp açıkseçik hale gelmesine az bir mesafe kalıyor. Örneğin, C.H.P. bakanlarından ve ideologlarından, hukuk reformunun mimarlarından Mahmut Esat Bozkurt, sözkonusu tutumu mantıksal uzantısına taşıyor:

> Çünkü bu fırka bugüne kadar yaptıkları ile esasen efendi olan Türk Milletine mevkiini iade etti. Benim fikrim, kanaatim şudur ki, dost da, düşman da dinlesin ki, bu memleketin efendisi Türktür. Öz Türk olmayanların Türk vatanında bir hakkı vardır, o da hizmetçi olmaktır, köle olmaktır. Dünyanın en hür memleketindeyiz. Bunun adına Türkiye diyorlar.*

Bu metinde artık ikirciklilik kalmamıştır. "Hiçbir hakkı yoktur"u, "toprak hakkı yoktur" şeklinde okumaya da imkân kalmamıştır. Hizmetçi olmak, köle olmak için, dışarıda değil içeride oturuyor olmak lâzımdır. Öz Türk'ün, efendi Türk'ün egemenliği iddiası açıktır.

Metindeki problem vahimdir. İş Türkler'in yalnızca rençber ve asker olmaktan çıkıp milli sanatkâr, milli zenaatkâr, milli tüccar, milli burjuvazi saflarında yeralmaya başlamasıyla sınırlı kalmayacak, azınlıkların toprağına ve sermayesine de zaman zaman ve değişen derecelerde el konacaktır Cumhuriyet Türkiyesi'nde. Çünkü "hiçbir hakları" yoktur tavrı, zaman zaman şu ya da bu ölçüde su yüzüne çıkan güçlü bir alt akıntı olagelmiştir. Evet, Cumhuriyet Türkiyesi'nde hiçbir zaman resmi bir anti-semitik ya da benzeri

(*) "Hakimiyeti Milliye", 19.9.1930, s. 3. (Ödemiş'te nutuk.) Bu kaynağı yerinde bir kez daha kontrol eden İsmail Kaplan'a teşekkür ederim.

ideoloji, devlet politikası, uygulama, pogromlar vb. olmamıştır ama; "varlık vergisi faciası", seferberlikte "özel ün: formalı azınlık taburları", "6-7 Eylül olayları", "dönmeler aslında dönmez" şakaları, "dağ Türkü" politikaları da olmamış değildir. Hıristiyan azınlıkların birkaç yüzbinlik nüfuslardan beşbinlere, onbinlere inmiş olması rastlantı ya da normal bir demografik seyir değildir; "Kürt Sorunu"nun bugün bu hale gelmiş/getirilmiş olması ve depreşen "iç" (ve "dış") Türk milliyetçiliği, cumhuriyetin kuruluşunda benimsenmiş bir etnik-kültürel çoğulculuğun ve defansif milliyetçiliğin değil, Kemalist Türk milliyetçiliğinin yeniden çok ciddi araştırılıp değerlendirilmesi gereken ikinci ve hiç de munis olmayan etnik-egemenlikli iç siyaset yüzünün eseridir. Devlet, parti, sermayeyle bütünleşen istisnalar dışında, azınlıklar Cumhuriyet Türkiyesi'nde "şartlı", "kısıtlı", kenarda kalmış ve ne de olsa bizden değil diye görülmüş yurttaşlar olarak kalmışlardır. Bu durum, kamuoyundaki önyargılara ve "Irkçı-Turancı" ve faşist akımların tutumuna indirgenemez; Cumhuriyet şefleri ve alt-şefleri, Gökalp'in milliyetçiliğini aşarak, bu tür bir dışlayıcı etnik milliyetçiliğin ideolojisini yapmışlardır. Dikkat edilirse görülecektir. Kemalist milliyetçiliğin ikinci yüzü dediğimiz budur. "Yurtta barış, dünyada barış" sloganının dış siyasete ilişkin ikinci yarısı barışçıl ve hümanist olabilir, ama iç siyasete ilişkin birinci yarısındaki "barış", çalışma ve sınıf barışının yanısıra, etnik olarak da birlik-teklik anlamındadır. "Halkçılık" ilkesiyle toplumu tam bir çıkarlar uyumu içinde bulunan monolitik, kaynaşmış bir kitle olarak gören Kemalizm'in "Milliyetçilik" ilkesi, azınlıklar konusunda buna paralel bir etnik egemenlik-tekelcilik-dışlayıcılık boyutu da taşır. Birinci yüzün arkasındaki ikinci yüz budur. Önceleri vardı sonra kalmadı ya da daha sonra ortaya çıktı ve geçti de denemez; bu ikinci yüz hep vardır. İleride araştırmacılar bu konuyu daha iyi inceleyeceklerdir.

1932 tarihli yedinci metin Türk ırkının güzelliğine ilişkin. "Türk ırkının soylu (necip) güzelliğinin daima korunmuş (mahfuz) olduğu" (sanki dünya güzellik yarışmalarında hep bir Türk kızı birinci geliyormuş gibi); "Türk ırkının diğer dünya milletleri içinde seçkin-üstün olan asil güzelliği"; Atatürk'ün "Türk ırkının dünyanın en güzel ırkı olduğunu tarihi olarak bildiği" (doz giderek artıyor); "doğal güzelliği fenni tarzda korumayı" bilme ve hep geliştirme gereği, hemen dikkati çeken ifadeler. Ardından, her şeyi bilen, karizmatik şefin, Türk ırkının dünyanın en güzel ırkı olduğunu da *tarihi olarak bilen* (abç) atanın, "kültür ve erdem, güzellikten önemlidir" öğüdü de geliyor ama; dünya hakemlerine de tasdik ettirilen bu ırkî narsisizm çağrısının, milletine özgüven telkin etme kaygısını aşmadığını kim söyleyebilir? Ya da "ikinci yüz"ün hatlarını keskinleştirmediğini? Ve, tabii, kişisel narsisizmi, bir kollektif narsisizme dönüştürme girişimi olmadığını?

Yukarıda C.H.P. programlarında gördüğümüz, "Türk milliyetçiliği üstün insan düzeyine varmanın kök şartıdır" ve "halkçılık, milliyetçiliği inceltir ve saflaştırır" yollu deklarasyonları burada rastladığımız motiflerle birlikte okumak, dış politikada saldırgan olmayan Kemalist Türk milliyetçiliğinin, iç politikada hukuki-kültürel milliyetçi olan birinci yüzünün yanında, ezilmiş ulusların defansif milliyetçiliğini aşan, ırkî-etnik şoven milliyetçi bir ikinci yüzü daha olduğunu teslim etmek gerekiyor. Benliğini bulma, özgüvenini kazanma çerçevesinin dışına taşan, sosyolojik-tarihsel milli özellikler ve alışkanlıklar anlayışından doğal, sabit, üstün milli karakter/seciye anlayışına sıçrayan bu ikinci milliyetçi yüz, iç siyasette etnik egemenlikçi *ve* Türk milletinin kendi içinde de, çok ilginç bir sızma hareketiyle, hiyerarşik bir siyasal ideolojiye de gerekçe sağlıyor. Türkler içinde de en üstün Türk ve Türkler, şefler ve alt-şefler, anti-demokratik in-

san ilişkileri sistemine yarı-bilinçli ama nüfuz edici bir meşruiyet kazandırıyor; atavistik bir siyasal kültürün yerleşmesine de yardım ediyor. Milliyetçiliği her yerde üreten ve yeniden üreten siyasi ve ekonomik çıkarlara, Türkiye örneğinde, bir de çok yüksek dozda bir karizmatik şef milliyetçiliği ekleniyor. Atatürk, Türk milletini ne kadar överse, kendi pozisyonu o denli güçleniyor. Millete özgüven kazandırma ve karizmatik meşruiyetini pekiştirme amacıyla işi yukarıda gördüğümüz boyutlara vardıran şef ve alt-şefler korosu, Türk siyasal kültürüne, milliyetçiliğin bu hiç de munis olmayan ikinci yüzünü armağan ediyorlar.

BİR DEMEÇ
(14.I.1923)

Cepheyi teftişe çıkacakları sırada İleri Gazetesi Başyazarı Celâl Nuri'ye söylemişlerdir.

Lausanne konferansı hararetli ve pek ciddî bir safhaya dahil olmuştur. İtilâf devletleri murahhasları henüz hukuku tabiiye ve meşruiamızı lâyıkiyle takdir eder açık bir vaziyet irae etmiyor. Cihanın ahvali umumiyesini, asrın ve hâdisatın doğurduğu yeni fikir cereyanlarını ve bunların müteveccih bulunduğu hedeflere nasıl mahirane hatvelerle yürümekte olduğunu tetkik edenler Türkiye'nin bir ân evvel hali sükûn ve huzura kavuşmasına mümanaatın kat'iyen kendi aleyhlerine olduğunu bâriz bir surette görmektedirler.

Cepheyi teftişten maksadım orduları yakından görmektir. Son muzafferiyetten bu güne kadar talim ve terbiye ile geçmiş günlerin semeratını tetkik edeceğim. Aynı zamanda halk ile de yakından temasa gelmek ve onlarla hal ve âtiye ait hasbihallerde bulunmak isterim.

Halk Fırkası hakkında esnayı seyahatım-

da bulacağım fırsatlardan istifade ederek bazı izahlarda bulunmak niyetindeyim. Benim fırka teşkil etmem hakkında endişeli mütalea-da bulunanları tenvir edeceğim. Ben öyle bir fırka teşkilini tasavvur ediyorum ki, bu fırka milletin bütün sunufunun refah ve saadetini temine matuf bir programa malik olsun. Milletimizin şeraiti buna müsaittir.

Öğüt gazetesi: Sayı 156
(*S ve D*, II, 49-50, 1923)

Efendiler, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bir seneden beri kemali muvaffakıyetle takip ve tatbik ettiği dahilî ve haricî siyaseti âsarı fiiliyesi ile tamamen tavazzuh etmiştir. Efendiler, siyasetimizde muayyen olan prensiplere bugüne kadar sadık kaldığımız gibi bundan sonra da milletin inkişafını, istiklâlinin masuniyetini temin edecek olan bu siyasetimize muhafaza-i sadakatimiz tabiîdir. Siyaset-i dâhiliyemizde şiarımız olan halkçılık, yani milleti bizzat kendi mukadderatına hâkim kılmak esası Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuzla tesbit edilmiştir. Bu kanunu ve bu kanuna müteferri olan kanunları bir an evvel çıkararak hüsnü tatbika çalışacağız. Siyaset-i hariciyemizde menafi-i milletin istilzam eylediği esasatı ihtiva eden tamamen müstakil ve serbest bir siyaset takip edilmektedir (alkışlar). Meclisimiz ve meclisimizin hükûmeti cenkcu ve maceraperest olmaktan uzaktır. Bilâkis sulh ve selâmeti tercih eder. Bilhassa insanî, medenî

mefkûrelerin hayyizi husule çıkmasına fevkalâde taraftardır. İşte bu esaslar dairesinde gerek şark ve gerek garp âlemleriyle daima hüsnü münasebet ve revabıt-ı dostiyi ararlar.

("1. Meclis, 2. Toplanma Yılını Açarken", I, 166, 1921)

Arkadaşlar,

Bugün idarei memleket mesuliyetini taşıyan heyet, bence mefkûre ve maksat itibariyle, bütün millete şamil ve unvanı Halk Fırkası olan Cumhuriyet fırkasıdır. Bu fırkanın esas umdesi, memleket ve milletin hakikî selâmet ve saadetini temine çalışmaktır ve maksada isal eden yol bence budur ve muayyendir. O da Cumhuriyeti takviye ve tarsîn ile beraber fikrî ve içtimaî inkılâpta ve medeniyetve teceddüt yolunda milletin azimkârane ve muvaffakiyetle yürümesini temine delâlettir. Bu muayyen olan ve fakat şüphesiz yorucu ve uzun olan yolun yolcuları mebdeden müntehaya kadar bir hizada ve aynı zamanda aynı yorgunluk derecesiyle yürümeyebilirve bu takdirde mülâhaza ve tedbirleri arasında fark olabilir. Fakat yoldan sapmamaları, umumi hedefte nazarlarını ayarmamaları, esas maksadı ihlâl etmemeleri lâzım gelir. Bugün muayyen yolun mebdeinde bulunuyoruz. Henüz mülâhazara tesir icra edecek kadar mesafe katolunmuş değildir. Noktai nazarlar lüzumu derecede vuzuh ve isabet kesbetmelidir. Ondan evvel tefrika fikri alelâde fırkacılıktır ki, memleket ve milletin huzur ve emniyet şeraiti henüz böyle bir tefri-

kaya yol açmaya müsait değildir, efendiler...

Böyle bir zamanda, tabiî olarak hulûlunda, alınabilecek vaziyetleri bugünden ifade etmek nazariyat hatırı için vahdeti memleketi ihlâlden başka bir netice vermez. Bütün gezdiğim ve gördüğüm yerlerde bu hakikatin tamamiyle anlaşılmış olduğuna kanaat getirdim. Efendiler, halkımız yüksek şuurludur, her türlü terakkiye müsteit ve müstehaktır. Fedakârdır, şayanı hürmettir. Böyle bir halkın samimî aguşunda olanların mümessilleriyle bir arada bulunmaktan hissettiğim saadet büyüktür. Size ve muhterem Samsun halkına samimî teşekkürlerimi ve muhabbetlerimi tekrar etmekle zevkıyabım...

("Samsunlularla Konuşma",
II, 191-192, 1923)

İşte bu hakikatin istilzam ve icbarı üzerinedir ki, bütün sunufu yekdiğerine lâzımı gayrı müfarik olan, çünkü menfaatleri de yekdiğerinden tehalüf eylemeyen,halkımızın müşterek ve umumî olan menafi ve saadetini temin için "Halk Fırkası" namı altında bir fırka teşkili tasavvur edilmektedir. Fakat millî maksatlardan ziyade şahsî menfaatler esasına müstenit siyasî teşekküllerden ve bu teşekkülâtın iğfallerinden, müsademelerinden tevellüt etmiş olan tarzların elân cezasını çekmekte olan milleti aynı mahiyette bir takım bisût iştigallere sevketmek kadar kebairden günah yoktur.

Bu ifade ile beyan edilmek istenilen şudur ki, ismi fırka olan halk teşekkülünden maksat evlâdı milletten bir kısmının, sunufu ahaliden bazılarının, diğer evlâd ve sunufun zararına menafiini temin etmek değildir. Belki birbirinden ayrı ve hariç olmayıp halk namı altında bulunan umum milleti müşterek ve müttehit bir surette müşterek ve umumî olan refahı hakikiye isal için faaliyete getirmekdir. Vuku bulması lâzım gelen mesainin tarz ve derecesi hali tabiîsini bulmuş, herhangi bir milleti emniyet ve huzur içinde takip ettiği tarzdan ve dereceden başkadır. Çok fazladır. Çünkü millet ve memleketimizin en büyük ve bütün cihanda hayretbahş zaferlerinden sonra dahi emniyet ve huzur içinde kendini görememek bedbahtlığına mahkûmdur. Mazi, karanlık ve meş'um mazi millete ancak böyle bir miras bırakmıştır.

("İstanbul Gazeteleri Temsilcilerine", II, 60, 1923)

YENİ CUMHURBAŞKANLIĞI DEVRESİNE AİT MİLLETE BEYANNAME (I.XI.1927)

Aziz vatandaşlarım,

Yeni Riyaseticumhur devresinde en mühim vazifem vatanda huzuru, milli vahdeti Cumhuriyet haysiyet ve kuvvetini muhafaza etmek olacaktır. Saadet ve emniyetin bütün avamilini Büyük Millet Meclisi kanunlarının itibar ve meriyetinde mündemiç görmek telekkiyatımı-

zın üssülesasıdır. Sade bir vatandaş olan Reisicumhur, Riyaseticumhur makamile kendisine tevdi olunan âli selâhiyeti munhasıran milletin saadeti ve Büyük Millet Meclisinin kanunları için bilâtereddüt ve azmi kati ile istimal edecektir.

Aziz vatandaşlarım, hep beraber ve el birliğile vatanımızın saadet ve tealisi için sarfedeceğimiz gayretlerin mazide olduğu gibi istikbalde dahi muvaffakiyetlerle tecelli edeceğine itimadım katidir. Cihanın meşi seyrinde asil milletimize teveccüh eden âli vezaifin ifasına çalışacağız. Bu vezaif medeniyet ve insaniyet ailesinde Türk milletinin lâyık olduğu yüksek itibar mevkiini muhafaza ve ilâ etmemize hadim olacaktır. İcabında vatan için bir tek fert gibi yekpare azim ve karar ile çalışmasını bilen bir millet elbette büyük istikbale müstahak ve namzet olan bir millettir.

1 Teşrinisani 1927
Reisicumhur
Gazi Mustafa Kemal

Ayın Tarihi: 1927, No. 44, s. 2603
(*S ve D*, IV, 536, 1927)

İKTİSAT İŞLERİNDE BİRLİĞE DAİR VEKİL CELÂL BEYE VERİLEN CEVAP
(12.IX.1932)

İktisad Vekili Celâl Beyefendiye

Yıllardan beri büyük ve ciddi İktisad işleri içinde bizzat uğraştınız. Görgü ve tecrübeleri-

nizi çoğalttınız. Bu defa İktisad Vekâletini daha yüksekameli vasıflarla deruhte etmiş bulunuyorsunuz. Bundan çok memnun ve müsterihim. Gerek zatı devletinize ve gerek zatı devletinizi büyük isabetle seçen Başvekil Paşa hazretlerine teşekkürederim.

Bütün dünyada olduğu gibi memleketimizde de en başta bulunan mühim işimiz iktisad işidir. Bu işte en yüksek muvaffakiyeti temine çalışmak hayatidir, zaruridir. Bunun için bu işte bütün devlet teşkilâtının, bütün yurddaşların ve hepimizin ciddi duygularla alâkalı olmamız lüzumu tabiidir. Millî iktisad yolunda emin olarak ve emniyet vererek kati ve radikal adımlar atarken, esas programımızın ilham ettiği ameli tedbirleri tercih etmek en doğru yoldur. İçtimai heyetimizin bütün iş bölümleri sahiplerini aynı faydalı alâka ile bu yolun elele vermiş, omuz omuza dayanmış, bir hedefe yürüyen samimi yolcuları yapmak, devletin iktisad işinde yorgunluğunu azaltmak ve muvaffakiyet zamanını kısaltmak için tek çare vardır.

Muvaffakiyetiniz için benimle beraber bütün arkadaşlarımızın ve yurddaşlarımızın maddi ve manevi her türlü vasıtalarla yardımcınız olduğunu düşünerek müsterihane ve muvaffakiyetinden emin olarak radikal surette çalışınız efendim.

Reisicumhur
Gazi Mustafa Kemal
H. M.: 14 Eylül 1932
(*S ve D*, IV, 553-554, 1932)

1921 tarihli birinci metinde Atatürk halkçılığı daha çok ulusal egemenlik, halk hakimiyeti, cumhuriyet yönetimi anlamında kullanıyor: "İç siyasetimizde şiarımız olan halkçılık, yani milleti bizzat kendi mukedderatına hakim kılmak esası Teşkilatı Esasiye Kanunumuzla [1921] tesbit edilmiştir" diyor. Bunun nasıl bir cumhuriyet olduğu ve halkçılığın içinin nasıl doldurulacağını görmeye başlayacağız. Dış siyasetin ise "cenkçi ve maceracı" olmadığı burada da belirtiliyor.

1923 tarihli ikinci metinde halkçılığın içeriğinin ve niteliğinin ne olacağına dair ilk işaretleri görmeye başlıyoruz: "Ben öyle bir parti kurulmasını düşünüyorum ki, bu parti milletinin bütün sınıflarının refah ve mutluluğunu sağlamaya yönelik bir programa sahip olsun." 2. ciltte de değindiğimiz üzere Atatürk'ün "Halkçılık" anlayışı, sınıf mücadelesini, sınıfların çıkar çatışmasını, hatta (retorik de olsa) varlığını reddeden korporatist bir anlayıştır. İleride bu konuyu tekrar irdelemek üzere şunları saptamakla yetinelim. Atatürk en baştan bütün sınıfları (kesimleri, zümreleri) içine alan bir "tek-parti", kapsayıcı (T. Zafer Tunaya'nın *Siyasi Partiler*'in 1952 tarihli 1. baskısında olumlayarak söylediği üzere "totaliter") bir parti kurmak kararındadır. "Milletimizin koşullarının buna uygun" olduğunu düşünmektedir. Ayrıca, "Türkiye'nin bir an önce hâli sükûn ve huzura kavuşması"nın İtilaf Devletleri'nin de lehine olduğuna dikkati çekmektedir. Tekparti ile iç barışa ve siyasal istikrara kavuşacak bir Türkiye, anti-liberal ve anti-sosyalist fakat korporatist kapitalist bir Türkiye, kapitalizmin türevi olan "üçüncü yol" niteliğiyle aynı zamanda Batı tarafından kabul edilebilir bir rejim modeli ve Sovyet Devrimi'ne karşı ideolojik ve jeopolitik bir tampon oluşturacaktır. (Bu konuya 4. ciltte etraflı değineceğiz.) "Yüzyılın ve olayların doğurduğu yeni fikir akımları"na ve "bunların yöneldikleri hedeflere nasıl mahirane adımlarla yürümekte olduğu(na)" yapılan göndermedeki diplomatik

ima bununla ilgilidir. 1945'ten sonra başlayan "soğuk savaş" ikinci soğuk savaştır; birincisi 1917-1918'de çıkmıştır. Kurtuluş Savaşı'nın ilk yıllarında Sovyetler Birliği ile girilen çok pragmatik mali yardım ilişkileri dışında (ya da yanısıra) Kemalist Türkiye bu durumu iyi değerlendirmiş, sosyal-iktisadi modeli ve siyasi rejimiyle kapitalist Batı'nın beğeni ve güvenini kazanmış, bunu da o günden bugüne sürdürmüştür.

1923 tarihli üçüncü metinde Cumhuriyet Halk Partisi, "ülkü ve amaç itibarile, bütün milleti kapsayan" parti olarak tanımlanıyor, ülkeyi ve ulusu esenliğe götürecek tek yolu gösterdiği söyleniyor ("bence budur ve bellidir"). Bu yoldan sapılmaması gerektiği, bu yolda belli bir mesafe alınmadan particilik yapılmasının ülkenin birliğini bozacağı belirtiliyor ("Ondan önce tefrika fikir alelade fırkacılıktır"). Birden fazla partinin sakıncalı olduğu fikrinin geçici değil kalıcı olacağını daha önce de görmüştük, ileride de göreceğiz.

1923 tarihli dördüncü metinde Halk Partisi'nin, "bütün sınıfları birbirine gerekli ve birbirinden ayrılmaz olan, çünkü çıkarları da birbiriyle çatışmayan halkımızın ortak ve genel olan çıkarlarını ve mutluluğunu temin için" kurulacağı söylenmektedir. Bazı yerlerde "sınıfsız" olduğu söylenen toplumun, aslında sınıflı fakat sınıf çatışmasından arındırılmış bir toplum olarak görüldüğü bu metinden bir kez daha anlaşılmaktadır. Tabii, tek-parti dışındaki siyasi oluşumlar yine kişisel çıkarlara dayalı, iğfalci, günahkâr ilan edilmektedir. Korporatist toplum-halk tanımının gerektirdiği parti modeli de, herkesin çıkarını uyum içinde temsil edecek tek-partidir.

1927 tarihli beşinci metin, yine Kemalist halkçılığın organisist niteliğini göstermektedir: "Hep beraber", "elbirliğiyle", "tek fert gibi", "yekpare" (tek parça) çalışacak bir millet düşünülmekte, ekonomik seferberlik yoluyla (ekonomik) mutluluğa huzur (ve "iç barış") içinde ulaşılması öngörülmektedir.

1932 tarihli altıncı metinde de aynı tema var: "Topluluğumuzun bütün iş bölümleri sahiplerini aynı yararlı ilgi ile bu yolun elele vermiş, omuz omuza dayanmış, bir hedefe yürüyen samimi yolcuları yapmak..." Çıkar çatışması yok, emek-sermaye karşıtlığı yok, işçi-işveren gerilimi yok; üretim ilişkisinin hangi ucunda bulunursa bulunsun, iş kollarının, iş bölümlerinin, meslek zümrelerinin bütün üyelerinin "samimi" (ve "özverili") yol arkadaşlığı var.

Kemalist halkçılığın içeriğini burada bir kez daha ayrıntılarıyla yinelememize gerek yok. 1. ve 2. ciltlerde ve bu ciltin Birinci Kısım'ında yeterince gördük. Yalnız şuna işaret edelim ki, C.H.P.'nin dar anlamda "iktisadi devletçiliği" ve belirli iktisat politikaları teknik olarak 1930'larda tam açılım göstermiştir ama, C.H.P. korporatizminin önemli boyutlarından biri olan "siyasi-idari devletçilik" yaklaşımı zaten "halkçılık"la organik bağlantı içindedir ve bu da 1920'lerin başından beri yönlendirici rol oynamıştır. Halk/millet - devlet/parti birliği ve bütünlüğü anlayışı baştan beri egemendir. 1929 dünya krizinden önce C.H.P.'nin, bırakın siyaseti, iktisatta bile "liberal" olduğunu ve ancak 1930'dan itibaren "devletçi"liğe başladığını söylemenin temeli yoktur. ("Devletçilik" ve "İzmir İktisat Kongresi" bölümlerine de bakınız.)

HALKÇILIK, KÖYLÜCÜLÜK VE ATATÜRK'ÜN ÇİFTLİKLERİ

Türkiye'nin sahibi ve efendisi, kimdir (köylüler sadaları)? Bunun cevabını derhal birlikte verelim: Türkiye'nin sahib-i hakikisi ve efendisi, hakikî müstahsil olan köylüdür (şiddetli ve sürekli alkışlar). O halde, herkesten daha çok refah, saadet ve servetemüstahak ve elyak olan köylüdür (sürekli alkışlar). Binaenaleyh, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin siyaset-i iktisadiyesi bu gaye-i asliyeyi istihsale mâtuftur.

Efendiler! Diyebilirim ki bugünkü felâket ve sefaletin bais-i yegânesi bu hakikatin gafili bulunmuş olmamızdır. Filhakika; yedi asırdan beri cihanın muhtelif aktarına sevk ederek, kanlarını akıttığımız, kemiklerini topraklarında bıraktığımız ve yedi asırdan beri emeklerini ellerinden alıp israf eylediğimiz ve buna mukabil daima tahkir ve tezlil ile mukabele ettiğimiz ve bunca fedakârlık ve ihsanlarına karşı nankörlük, küstahlık, cebbarlıkla uşak menzilesine indirmek istediğimiz bu sahib-i aslinin huzurunda bugün kemali hicap ve ihtiramla vaz'ı hakikimizi alalım (şiddetli alkışlar). Efendiler! Milletimiz çiftçidir. Milletin çiftçilikteki mesaisini asrî tedabir-i iktisadiye ile haddi âzamiye îsal etmeliyiz. Köylü-

nün netayiç ve semerat-ı mesaisini kendi menfaati lehine haddi âzamiye iblağ etmek siyaset-i iktisadiyemizin ruhu esasisidir. Binaenaleyh; bir taraftan çiftçinin mesaisini tezyid edecek ve müsmir kılacak malûmat, vesait ve alâtı fenniyenin istimâl ve tâmimine ve diğer taraftan onun netayic-i mesaisinden âzami istifadesini temin eyliyecek tedabir-i iktisadiyenin vaz'ına çalışmak lâzımdır. Şimdiye kadar mevcut olan yolsuzluk, asrî vesait-i nakliyenin mefkudiyeti, mübadele usullerinin çiftçi aleyhine olması ve hükümet kanunlarının çiftçiyi himaye edememesi gibi mevaniin refi lâzımdır.

("1. Meclis, Üçüncü Toplanma Yılını Açarken", I, 225, 1922)

Kezalik çiftçiye arazi vermek de hükümetin mütemadiyen takip etmesi lâzım gelen bir keyfiyettir. Çalışan Türk köylüsüne işliyebileceği kadar toprak temin etmek memleketin istihsalâtını zenginleştirecek başlıca çarelerdendir (alkışlar).

("3. Meclis, 3. Dönem, 3. Toplanma Yılını Açarken", I, 362, 1929)

ZARAR GÖREN TÜRK KÖYLÜSÜ ÜZERİNE (20.7.1931)

Eskişehir'den geçerken "zahire ticaretinde ziyan ettiğini" söyleyen Uluçayırlı Hasan Efendiye hitaben söylenmiştir:

Bu sene istihsalimiz fazladır, bolluk mutlaktır. Bu, hiçbir vakit buhran demek değildir. Bugün dünya buhranından en az müteessir olan Türk Milletidir.

Yalnız şunu bilmek lazımdır ki artık eskisi gibi Umumi Harp ticareti yapılamaz. Ticarette çok kazanmak değil, sağlam ve temiz kazanmak düsturu hâkimdir. Zarar gören en ziyade Türk köylüsüdür. Bunu da hepimiz görüyoruz, düşünüyoruz.

Köylü, hepimizin velinimetidir. Bu necip unsurun refahını düşüneceğiz.

(*Cumhuriyet*, 25.7.1931, sf. 1)
(*S ve D*, VI, 218, 1931)

MİLLETVEKİLİNDE ARANILAN NİTELİKLER ÜZERİNE (7.4.1931)

Açık bulunan milletvekilliği için Konya'dan bir aday gösterilmesi gerekir. Atatürk, C.H.P. Genel Sekreteri Recep Peker'e, milletvekilinde bulunması gerekli nitelikleri 8 madde halinde dikte eder. Peker de bu nitelikte bir aday bulunması için 8 maddelik buyrultuyu şifreli telyazısıyle İkinci Ordu Müfettişi General Fahrettin Altay'a ulaştırır. Atatürk'ün dikte ettiği bu buyrultu aşağıdadır:

1- Namzet, mebus seçildikten sonra da çiftçi kalacak, hayatını terk etmeyecek, mesleğine daima sadık kalacaktır. Mebusluğunda tatil zamanında yine mesleğine ve mesleki iştigaline merbut kalacak, tatilinde köyünde aynı hayat tarzında yaşayacaktır.

2- Behemehal milliyetperver olacak, beynelmilel her cereyana aleyhtar bulunacak, gerek Meclis'teki hal, vaziyet, söz ve faaliyetinde ve gerek meslektaşları ile temaslarında daima bu nokta-i nazarı takip edecektir.

3- C. H. Fırkasına ve onun bütün prensiplerine, akidelerine, hareketlerine tam sadakat sahibi olacak ve mebusluğu müddetince bu vaziyetini muhafaza edecek, mutaassıp olmayacaktır.

4- Meclis'teki hayatında hal ve vaziyeti ve kıyafeti esas memleketindeki gibi olacak, Meclis içtimalarına ve her yere kasketi, poturu ile gelecek, gündelik hayat ve yaşama tarzını de-

ğiştirmeyecek, yalnız merasimi günlerinde herkes gibi frak-jaket-redingot giyecek.

5- Yeni harflerle az çok okur yazar olacak, bu hususta eksikliği varsa Meclis'teki hizmeti esnasında çalışıp tamamlayacak.

6- Konuşurken zeki ve akl-ı selim sahibi olacak, çok yaşlı ve mütegallibe olmayacak.

7- Mücadele-i Milliyede bir lekesi olmaması, muhitinde nazar-ı dikkati calip bir kusur ve sevimsizliği bulunmamalı. Milli Mücadelede hizmet etmeleri ve intihabatta ve diğer vesilelerde fırkamıza hizmet etmiş olması arzu olunur. Hiç olmazsa muarız bulunmamış olmalı, fırkaya kaydı yoksa derhal yaptırılmalıdır.

8- Bu esasları tesbit edecek mahiyette imzalı bir mebusluk talepnamesi verecek.

(Fahreddin Altay, *On Yıl Savaş ve Sonrası*, sf. 442)
(*S ve D*, VI, 349, 1931)

Toprak kanununun bir neticeye varmasını Kamutay'ın yüksek himmetinden beklerim. Her Türk çiftçi ailesinin, geçineceği ve çalışacağı toprağa malik olması, behemehal lâzımdır (alkışlar). Vatanın sağlam temeli ve imarı bu esastadır. Bundan fazla olarak, büyük aradiziyi modern vasıtalarla işletip vatana fazla istihsâl temin edilmesini teşvik etmek isteriz (alkışlar, bravo sesleri).

("5. Meclis, 5. Dönem 2. Toplantı Yılını Açarken", I, 389, 1936)

Bir defa, memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır. Bundan daha önemli olanı ise, bir çiftçi ailesini geçindirebilen toprağın, hiçbir sebep ve suretle, bölünemez bir mahiyet alması (alkışlar). Büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arazi genişliği, arazinin bulunduğu memleket bölgelerinin nüfus kesafetine ve toprak verim derecesine göre sınırlanmak lâzımdır.

Küçük, büyük bütün çiftçilerin iş vasıtalarını artırmak, yenileştirmek ve korunmak tedbirleri, vakit geçirilmeden alınmalıdır. Her halde, en küçük bir çiftçi ailesi, bir çift hayvan sahibi kılınmalıdır; bunda ideal olan öküz değil, beygir olmalıdır. Öküz, ancak bazı şartların henüz temini güç bölgelerde hoş görülebilir. Köylüler için, umumiyetle pulluğu pratik ve faydalı bulurum. Traktörler, büyük çiftçilere tavsiye olunabilir. Köyde ve yakın köylerde, müşterek harman makinaları kullandırmak, köylülerin ayrılamıyacağı bir âdet haline getirilmelidir.

("5. Meclis, 5. Dönem 3. Toplanma Yılını Açarken", I, 394-395, 1937)

ÇİFTLİKLERİNİ HAZİNEYE BAĞIŞLADIĞINA DAİR Tezkere (11.VI.1937)

T.C. Riyaseti
4/545

Başvekâlete

Malûm olduğu üzere, ziraat ve zirai iktisad sahasında fenni ve ameli tecrübeler yapmak maksadile, muhtelif zamanlarda, memleketin muhtelif mıntakalarında müteaddid çiftlikler tesis etmiştim.

13 sene devam eden çetin çalışmaları esnasında faaliyetlerini, bulundukları iklimin yetiştirdiği her türlü mahsulâttan başka her nevi ziraat sanatlarına da teşmil eden bu müesseseler; ilk senelerde başlayan bütün kazançlarını inkişaflarına sarfederek büyük, küçük müteaddid fabrika ve imalâthaneler tesis etmişler, bütün ziraat makine ve aletlerini yerinde ve faydalı şekilde kullanarak bunların hepsini tamir ve mühim bir kısmını yeniden imal edecek tesisat vücude getirmişlerdir. Yerli ve yabancı birçok hayvan ırkları üzerinde çift ve mahsul bakımından yaptıkları tetkikler neticesinde bunların muhite en elverişli ve verimli olanlarını tesbit etmişler, kooperatif teşkili suretile veya ayni mahiyette başka suretlerle civâr köylerle beraber faydalı şekilde çalışmalar, bir taraftan da iç ve dış piyasalarda daimi ve sıkı temaslarda bulunmak suretiyle faaliyetlerini ve istihsallerini bunların

isteklerine uydurmuşlar ve bugün her bakımdan verimli, olgun ve çok kıymetli birer varlık haline getirmişlerdir. Çiftliklerin, yerine göre, arazi ıslah ve tanzim etmek, muhitlerini güzelleştirmek, halka gezecek, eğlenecek ve dinlenecek sıhhi yerler, hilesiz ve nefis gıda maddeleri temin eylemek, bazı yerlerde ihtikârla fiili ve muvaffakiyetli mücadelede bulunmak gibi hizmetleri de zikre şayandır.

Bünyelerinin metanetini ve muvaffakiyetlerinin temelini teşkil eden geniş çalışma ve ticari esaslar dahilinde idare edildikleri ve memleketin diğer mıntakalarında da mümasilleri tesis edildiği takdirde tecrübelerini müsbet iş sahasından alan bu müesseselerin, ziraat usullerini düzeltme, istihsalâtı arttırmak ve köyleri kalkındırma yolunda devletçe alınan ve alınacak olan tedbirlerin hüsnü intihap ve inkişafına çok müsait birer amil ve mesnet olacaklarına kani bulunuyorum. Ve bu kanaatle tasarrufum altındaki bu çiftlikleri bütün tesisat, hayvanat ve demirbaşlarıyle beraber hazineye hediye ediyorum.

Çiftliklerin arazisi ile tesisat ve demirbaşlarını mücmel olarak gösteren bir liste ilişiktir.

Muktezi kanuni muamelesinin yapılmasını dilerim. 11/6/1937

K. Atatürk

1- Orman Çiftliği

Ankarada Orman, Yağmur baba, Balgat, Macun, Güvercinlik, Tahar, Etimesut, Çakır-

lar çiftliklerinden vücut bulmuş Orman çiftliği; Yalova, Millet ve Baltacı çiftlikleri, Silifkede, Tekir ve Şövalya çiftlikleri, Dörtyolda portakal bahçesi ile Karabasamak çiftliği, Tarsusta Pıl oğlu çiftliği.

I- Bunlarda mevcutarazi

a) 582 dönüm çeşitli meyva bahçeleri.

b) 700 dönüm fidanlık, buralarda meyveli, meyvasız muhtelif yaşlarda ve çeşitlerde 650.000 fidan vardır.

c) 400 dönüm amerikan asma fidanlığı "burada 560.000 kök bağ çubuğu vardır".

d) 220 dönüm bağ, "burada 88.000 adet bağ omcası vardır."

e) 370 dönüm çeşitli sebze yetiştirmeye elverişli bahçe

f) 220 dönüm 6.600 ağaçlı zeytinlik

h) 27 dönüm 1.654 ağaçlı portakallık

i) 15 dönüm kuş konmazlık

k) 100 dönüm park ve bahçe

l) 2.650 dönüm çayır ve yoncalık

m) 1.450 dönüm yeni tesis edilmiş orman

n) 148.000 dönüm kabili ziraat arazi ve mer'alar.

Yekün: 154.729 dönüm arazi.

2- Bina ve tesisat

a) 45 adet büyük ve küçük idare binası ve ikâmetgâh bütün mefruşat ve demirbaşlarıyle beraber.

b) 7 adet 15.000 baş koyunluk ağıl.

c) 6 adet Aydos ve Toros yaylalarında tesis edilen mandıralar,

d) 8 adet at ve sığırlara mahsus ahır.

e) 7 adet umumi ambar.

f) 4 adet samanlık ve otluk,

h) 6 adet hangar ve sundurma,

i) 4 adet lokanta, gazino ve eğlence yerleri, lunapark.

k) 2 adet çeşitli imalât yapan furun,

l) 2 adet çiçek ve tezyinat nebatı yetiştirmeğe mahsus ser.

Yekün: 51 bina.

3- Fabrika ve imalâthaneler

a) Bira Fabrikası:

Senede 7.000 hekto litre çeşitli bira yapacak kabiliyette, bütün müştemilâtile ve bütün işletme levazımı ve mütedavil kıymetlerle beraber.

b) Malt Fabrikası:

Senede 7.000 hekto litre biraya kâfi gelebilecek miktarda malt imalına kabiliyetli, bütün müştemilâtı ve işletme levazımı ile beraber.

c) Buz Fabrikası:

Günde dört ton buz yapma kabiliyetinde, bütün müştemilâtı ve işletme levazımı ile beraber.

d) Soda ve gazoz fabrikası:

Günde üç bin şişe soda ve gazoz yapma kabiliyetinde. Bütün müştemilâtı ve mütedavil kıymetlerile beraber.

e) Deri Fabrikası:

Senede 14 bin çeşitli deri imalına elverişli, bütün müştemilât ve mütedavil kıymetlerile beraber.

f) Ziraat aletleri ve demir Fabrikası

h) Biri Ankarada diğeri Yalovada olmak üzere iki modern süt fabrikası: Her ikisi günde ayrı ayrı 15 bin litre pastörize süt ve bin kilo tereyağı işlemek kabiliyetindedir. Bunlar da bütün müştemilât ve işletme levazımı ve mütedavil kıymetlerile beraber.

i) Biri Ankara'da diğeri Yalova'da iki vasi yoğurt imalâtanesi.

k) Şarap imalâtanesi.

Yılda 80 bin litre şarap imaline elverişli, bütün müştemilât ve mütedavil kıymetleriyle beraber.

l) İki taşlı, elektrikle işler bir değirmen, bütün müştemilâtı ve mütedavil kıymetlerile beraber.

m) İstanbul'da bulunan bir çelik fabrikasının yüzde kırk hissesi.

n) Biri Orman Çiftliğinin, biri Tekir Çiftliğinin olmak üzere her biri 15 şer bin kilo kaşar, bin teneke beyaz peynir, altıyüz teneke tuzlu yağ yapmağa elverişli iki imalâtane, bütün işletme levazımatı ile beraber.

4) Umumi tesisat

a) Biri Ankara'da diğeri Yalova'da kurulu iki tavuk çiftliği.

b) Yalovadaki çiftliklerde iki hususi iskele ve liman tesisatı.

c) Üçü Ankara'da ve ikisi İstanbul'da beş satış mağazasının bütün tesisat ve demirbaşları.

d) Orman Çiftliğinde:

Hususi sulama tesisatı, kanalizasyon, telefon tesisatı, elektrik tesisatı, küçük beton köp-

rüler, hususi yollar, içme su tevziatı şubesi.

Yalova çiftliklerinde:

Hususi su tesisatı, telefon tesisatı, elektrik tesisatı, küçük beton köprüler ve yollar.

Silifke Tekir Çiftliğinde:

Hususi sulama tesisatı, beton köprüler.

e) Orman çiftliğinde kurulu çiftlik müzesi ve ufak mikyasta hayvanat bahçesi tesisatı, bunların işletme levazımı ve bütün demirbaşları.

5- Canlı umumi demirbaş:

a) 13.100 baş koyun "kıvırcık, merinos, karagül, karaman ırklarile bunların melezleri"

b) 443 baş sığır, "Simental, Hollanda, Kırım, Jersey, Görensey, Halep, yerli ırklarile bunların melezleri, yeni üretilen Orman ve Tekir cinsleri."

c) 69 baş İngiliz, Arap, Macar, yerli ve bunların melezleri, koşum ve binek atları. 58 çoban merkebi.

d) 2.450 baş tavuk "legorn, rodayland ve yerli ırklar."

6- Umumi cansız demirbaş:

a) 16 adet traktör, 13 harman ve biçer döğer makinesi ve bilcümle ziraat işlerini görmekte bulunan ziraat alet ve edevatın tamamı.

b) 35 tonluk bir adet deniz motoru "Yalova Çiftliğinde."

c) 5 adet çiftliklerin nakliye işlerinde çalıştırılan kamyon ve kamyonet.

d) 2 adet çiftliklerin umumi servislerinde çalıştırılan binek otomobili.

e) 19 adet çiftliklerin umumi servislerinde çalıştırılan binek ve yük arabası.

Aym Tarihi: 1937, sayı: 43;
Hayat Ansiklopedisi: C. I, s. 305.

ÇİFTLİKLERİNİ HAZİNEYE BAĞIŞLAMASI ÜZERİNE (13.VI.1937)

Başvekil İsmet İnönü'ye

Hatırlarsınız, Türk köylüsü Türk'ün efendisi olduğunu söylediğim zamanı. Ben o efendinin arzu ve iradesi altında senelerdenberi çalışmış olan bir hadimim. Şimdi beni çok heyecana getiren hâdise Türk köylüsüne naçizane olsa da ufak bir vazife yapmış olduğumdur. Milletin yüksek Mümessiller Heyeti bunu iyi görmüş ve kabul etmişler ise benim için ne unutulmaz bir saadet hatırasını bana vermişlerdir. Bundan dolayı çok yüksekzevklemillet, memleket ve Cumhuriyet Hükümetine yapmağa mecbur olduğum vazifelerden en basiti karşısında gösterilmiş olan teveccühden, takdirden nekadar mütehassis olduğumu ifadeye muktedir değilim. Mevzuubahs olan hediye yüksekTürk milletine benim asıl vermeği düşündüğüm hediye karşısında hiçbir kıymeti haiz değildir. Ben icabettiği zaman en büyük hediyem olmak üzere Türk milletine canımı vereceğim.

Kemal Atatürk

Aym Tarihi: 1937, sayı 43, s. 45

Köylü "milletin efendisidir", köylü Türkiye'nin "gerçek sahibidir" teması, Kemalist ideolojinin 1920'lerin başından beri tekrarladığı bir temadır. 1922 tarihli birinci metinde, köylünün değeri, yüzyıllardır uğradığı haksız ve kötü muamele, artık veriminin ve refahının arttırılması gereği belirtildikten sonra, 1929 tarihli ikinci metinde "(ç)alışan Türk köylüsüne, işleyebileceği kadar toprak sağlamak, ülkenin üretimini zenginleştirecek başlıca çarelerdendir" deniyor. Birinci metindeki ahlâkçı retorik burada daha pragmatist bir renk kazanıyor. Sorun "köylü için toprak" olarak da konsa, "genel refah için köylüye toprak" olarak da konsa, nasıl C.H.P. halkçılığı salt bir orta-sınıf ya da küçük adam halkçılığı değilse, C.H.P. köylücülüğünün bir orta-köylücü, hele küçük köylücü bir köylücülük olmadığını tesbit etmek gerekiyor.

Nitekim, 1931 tarihli üçüncü metinde köylünün "necip" ve "velinimet" olduğu söylendikten sonra (buradaki Alman "volk" ve Rus "köylü" idealizasyonu çağrışımlarını da not edelim, ama baskın bir motif olmadığını hemen ekleyelim), 1936 tarihli beşinci metinde Toprak Kanunu'nun her Türk çiftçi ailesinin geçineceği ve çalışacağı kadar toprağa sahip olmasını amaçladığı, ama bunun yanısıra "büyük araziyi modern araçlarla işletecek" büyük arazi sahiplerinin teşvik edileceği açıkça belirtilmektedir. Zaten, çiftçiyi topraklandırma C.H.P. programlarına ancak 1935'te girebilmiş (yukarıya bkz.), burada (1936) haberi verilen Toprak Kanunu ancak 1946'da çıkarılabilmiş (bkz. 4. cilt), o da uygulamada güdük kalmıştır. Asıl amacı tarımda proleterleşmeyi ve köylünün kentlere akışını önlemek olan bu kanun bile C.H.P.'nin sınıflar ittifakında önemli yer tutan büyük toprak sahiplerini kaygılandıracak ve iktidar blokunu içinden sarsacaktır.

Kemalist C.H.P. bu konuda da ikirciklidir, ama bu fonksiyonel bir ikircikliliktir. Bütün dönem boyunca hem küçük ve orta köylüye hitap eden bir retorik kullanılmış, hem de

esas itibarile büyük toprak sahiplerini kollayan politikalar izlenmiştir. Bu herkesi, "halktan olan herkesi" gözetmek iddiasında olan ve tabii bütün benzerleri gibi aslında "bazılarını" gözeten Bonapartist politika ile sosyal ve siyasal istikrarın sağlanması amaçlanmıştır. Ve bütün Bonapartist politikalar gibi, toplumsal uyum savının ve siyasal-ideolojik işlevinin yanısıra iç-çelişkiler de taşımış, 1937 tarihli altıncı metindeki "(b)üyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arazi genişliği(ni)... sınırlandırmak lazım"dıra yönelmek zorunda kaldığı zamanlar da olmuştur.

1931 tarihli dördüncü metin ise, tarımsal kalkınmanın yanısıra kırsal kesimde de sosyal istikrar isteyen Kemalist C.H.P.'nin "birlik ve düzen içinde ilerleme" ideolojisini bir başka açıdan yansıtan ilginç bir belgedir. Bir taraftan kozmetik bir yenilikçiliği (siyasette ve kıyafette), bir taraftan da neredeyse statikliği (sosyal yapıda) arzulayan bu metni yorumlama önceliğini okuyucuya bırakıyorum.

1937 tarihli son iki metin yine Kemalistler'in tarımsal ekonomik gelişmeye ve köy kalkınmasına yaklaşımlarındaki paternalist (ve patrimonyalist) yanı gösterir niteliktedir. Her konuda olduğu gibi, model çiftçilikler konusunda da rehber ve kişisel örnek olmak isteyen Atatürk, burada, geniş mal varlığının bir bölümünü ölmeden önce hazineye bağışlarken, deneysel amaçlarla edindiği ve işlettiği çiftliklerini (arazi, bina, fabrika, hayvan ve demirbaşıyla), bir hizmetkârı olduğu, Türk milletinin efendisi olan, Türk köylüsüne armağan ettiğini belirtiyor. İlginç ve önemli olan, aileden ya da girişimcilikten gelen bir özvarlığın değil, karizmatik siyasi liderin kamusal makamı sayesinde malik olduğu ("tasarrufum altındaki" diye ifade ediyor) değerlerin "hediye ve hibe" ediliyor olmasıdır.

BURSA BELEDİYE HEYETİNE
(17.X.1922)

Belediye Heyetini kabul ederken.

Muhterem Bursa halkının hakkımızda göstermiş olduğu samimî tezahürattan fevkalâde mütehassisim. Bugün saadetini hissettiğimiz zaferi, mahzâ milletimizin azmü imanı, kudreti ve Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının süngüleri kazanmıştır. Üzerinde başka türlü hiç bir kuvvet, hiç bir tazyik yoktur ve olmamıştır. Milletin ve ordularının kabiliyeti bütün âmali milliyemizi istihsal edecek derecededir. Memleketin vüs'atı menabii halkın sayü kabiliyeti ve ordularının süngüleri vakti sulhte de her türlü netayici istihsal edecektir. Üç buçuk sene süren bu mücahededen sonra ilim noktai nazarından, maarif noktai nazarından, iktisadiyat noktai nazarından mücahedatımıza devam edeceğiz ve eminim ki, bunda da muvaffak olacağız. Fabrikacı olacağız. Sanatkâr olacağız. Bundan sonra zihniyetimizi hep buna hasredelim.

Hâkimiyeti Milliye: 19 Ekim 1922
(*S ve D*, II, 41, 1922).

Şimdiki şekli hükûmetimiz, bizim için en iyi ve en muvafık olanıdır. Henüz üç buçuk dört yaşında olan bu hükûmetin, bu müddet zarfında yaptığını vahidi kıyasî olarak alınız ve aynı vahitle bundan sonrayı da tetkik edin. Bu tarzı hükûmetin dört senede ne yaptığını düşününce, bundan sonra da ne yapılabileceğini anlarız. Dört senelik kısa bir zaman içinde mevcudiyetimilliyemizi, şerefimizi, şahsiyetimizi kurtardık. Bütün dünyaya karşı yalnız bugünkü mevcudiyetimizi muhafaza ile kalmadık, asırların omuzlarımıza yüklettiği seyyiatı da temizledik ve onların faili olmadığımızı cihanı beşeriyete fi'len ispat ettik. Vakıa bu tarzı hükûmet, bu kısa müddet içinde milleti müreffeh ve mes'ut yapamadı. Bin türlü mihnet ve meşakkatler içinde ilk adımlarını atan bu tarzı hükûmetin semeratını henüz maddî bir halde görmüş değiliz. Lâkin yapılan şeyler bize, yapılacak şeyleri de pek güzel gösteriyor. Hepimiz vicdanlarımızda en kuvvetli kanaatler ve emniyetlerle biliyoruz ki, milletimiz behemehal zengin, müreffeh ve mes'ut olacaktır. Hükûmetimizin tarz ve mahiyeti bu gayeyi temine kâfidir, kâfildir ve kudreti iyidir.

("Adana'da Çiftçilerle Konuşma", II, 122, 1923)

... Saniyen ticarette düşüneceğimiz ikinci iş ihracat ve ithalâtımıza tavassut vazifesini gören ticareti ağyar elinden kurtarmaktır. Maattessüf bu ticaret kendimizde değildi. Mil-

lî ticaret müesseseleri birer birer elimizden çıkmıştı. Artık halkımızın tüccar sınıfını zengin edebilmek için, ticaretin hariç ellerde bulunmasına mâni tedabiri ittihaz etmek mecburiyetindeyiz.

("Konya Esnaf ve Tüccarları ile Konuşma", II, 136, 1923)

... Fırkamızın takip ettiği program, bir istikametten tamamiyle demokratik, halkçı bir program olmakla beraber iktisadi noktai nazardan devletçidir. Bu itibarla fırkamıza müstenit olan hükûmeti cumhuriyenin her noktai nazardan vatandaşların hayatiyle, istikbaliyle ve refahiyle alâkadar olması tabiidir. Halkımız tab'an devletçidir ki, her türlü ihtiyacı devletten talebetmek için kendisinde bir hak görüyor. Bu itibarla memleketimiz tabayii ile fırkamızın programında tamamiyle bir mutabakat vardır.... Yürüdüğümüz hakikat yolunun milleti saadete isal eden yegâne yol olduğunu anlatmak lâzımdır. Herşeyin husulüne çalışırken bütün mesainin, bütün teşebbüslerin fevkinde Türk efkârı umumiyesini hakikati idrak ve ihtisasa alıştırmak, bu hali ona hali tabiî yapmak, şuradan ve buradan gelecek günlük fikirlere ve sahtekâr ve iğfalkâr telkinlere asla ehemmiyet vermiyecek bir olgunluk da yaratmaktır. Bunu yapmak heyeti aliyyenize terettübeden bir vazifedir. Fırkamız diğer memleketlerde olduğu gibi herhangi bir politik fırka gibi telâkki edilmemelidir.

Malûmu âlinizdir ki, siyasi fırkalar, mahdut maksatlarla teşekkül ederler. Meselâ; İzmir tüccarları yalnız kendi menfaatlerini tatmin edebilecek bir fırka yapabilirler. Yahut yalnız çiftçilerden ibaret bir fırka olabilir. Halbuki bizim fırkamız böyle mahdut bir nazar takibeden bir teşekkül değildir. Bilâkis her sınıf halkın menfaatlerini müsavi bir surette, bir diğerini mutazarrır etmeden temin etmeği istihdaf eden bir teşekküldür. Bunu tavrı hareketimiz ispat etmektedir. Bundan sonra da böyle olacaktır. Diğer memleketlerde bu teşekkülün bir müşabihini aramağa lüzum yoktur.

Arkadaşlar, zaman, fani hâdisat, takip ettiğimiz istikamette bizi aldatmamıştır. Bu yol üzerinde her gün daha çok tenevvüre derek hedefe yürüyeceğiz. Bizimle beraber yürümek istemiyenlere bir şey diyemiyeceğiz. Onlar da istedikleri gibi hareket ederler. Bizim hedefimize doğru yürürken isabetli olduğumuza ve en nihayet muvaffakiyetle hedefe vasıl olacağımıza itimadımız o kadar kuvvetlidir ki, şunun ve bunun müteessir olması bizi asla müteessir etmez. Belki tenbih eder, daha çok dikkatli yapar. Yalnız bizi geriye götürecek olanların takibedecekleri istikamete asla müsait davranmayız. Kanunlarımız müsait değilse o kanunları tadil ederiz, yeni kanun yaparız. En nihayet lüzum ve mecburiyet görürsek bu yolda her şeyin fevkine çıkarak hedefimize yürümekte asla tereddüt etmeyiz.

Bir tarihte İzmir'de İktisat kongresi oldu.

Orada bütün arkadaşlarla beraber ben de bazı sözler söylemiştim. Türk milleti bütün tarihinde harb meydanlarımızda birçok zafer tacları giymiştir. Bununla müftehirdir, daima müftehir olacaktır. Ancak bu mefharet tacını daha çok tezyin ederek milletin başında tutabilmek için, diğer bir sahada behemehal muvaffak olması lâzımdır. O da iktisat sahasıdır, demiştim. Bu dakikada iftiharla görüyorum ki, kıymetli âzanız söz söylerken benim o zaman mütehassis olduğumdan daha yüksek bir tahassüs ile iktisat sahasındaki noktaya parmaklarını koymuşlardır. Bunu görmek benim için mânevi bir mazhariyettir. Bu mazhariyeti bana ihsas ettiklerinden dolayı ayrıca teşekkür ederim. Arkadaşlar, eğer bugüne kadar iktisadi sahada arzu ettiğiniz derecede büyük muvaffakiyetler görülmüyorsa, bunu tabiî bulmak lâzımdır. Bu demek değildir ki, Türk milleti iktisat sahasında kabiliyetsizdir. Bunu belki diyenler vardır. Fakat bunlar Türk milletinin hakikî tarihini bilmiyenler ve onu hakikî kıymeti ile tanımamış olanlardır.

Bütün beşeriyeteziraati, sanatı ilk öğreten Türk milleti idi. Türk milletinin dünyaya mürebbilik etmiş olduğuna artık hakikî âlimlerin şüphesi kalmamıştır. Türk milletinin bundan sonra lâyık olduğu derecede iktisadiyat sahasında yükseleceğine kimsenin şüphesi olmamalıdır. Fırkamızın vazifesi bu hedefe biran evvel erişebilmek için millete yol göstermek ve yardım etmektir. Bunu bir vicdan bor-

cu, bir insanlık borcu biliriz. Borcumuza sadık kız, daima sadık olacağız.

("İzmir'de Fırka Kongresinde Konuşma", II, 262-265, 1931)

EKONOMİK ALANDA YÜKSELİŞ (1934)

"Atatürk İnkılâp Müzesi"nde bulunan plaktaki Atatürk'ün sesinin metni:

Efendiler, Kardeşler!

Biz bu milleti bugünkü şeklinden yüksek mertebelere çıkarmakla mükellef adamlarız. Bu yükseliş yalnız ve yalnız meydan muharebelerinde kazandığımız şereflerle olamaz. Bu, bana kâfi değil. Asıl yükseliş iktisat sahasında yükseliş olacaktır.

(*S ve D*, VI, 227, 1934)

Sayın Arkadaşlar!

Geçen dört yılın başlıca işlevi ekonomi alanında olmuştur. Bir çok ülkeler, acunsal buhran karşısında sarsılmış ve umutsuzluğa düşmüşken biz, bu kapsal felâket önünde cuda irkilmekdik (alkışlar). Yurdun ekonomisini yeni bir düzene yönetlemiş bulunuyoruz. Arsıulusal tecimi denkleştirerek, iç pazarı harekete getirerek kendimizi korunmağı başardık. Asıl önde tuttuğumuz iş, geniş bir endüstri programını gerçekleştirmeğe başlamak olmuştur (alkışlar). Bu program, tamamiyle gerçekleştiği

gün, şüphesiz yurtdaşın geçimi hissolunacak derecede genişleyecektir.

Tarım ve endüstri hareketlerimiz birbirini kollayan tedbirlerle yapılmaktadır.

Maden ürünlerimiz, son zamanlarda bir gelişim gösterdi. Umudumuz odur ki gelecek Kurultay maden işleriyle beraber deniz ekonomisinde bugün almakta olduğumuz tedbirlerin verimli sonuçlarını vermiş olarak, toplanacaktır (alkışlar).

Görüyorsunuz ki arkadaşlar; yepyeni bir güdümlü ekonomi düzeni kurmakla uğraşıyoruz. Partimizin ekonomik anlayışı; bu yöndeki programımızın, yurdun ihtiyaçlarını karşılayacak ve onu az zamanda gelişmiye ve genişliğe erdirecek en iyi program olduğunu gösterecektir. Yeni öğütleriniz ve direktiflerinizle, yeniden ilerleme ve yükselme tedbirlerimizi kolaylaştıracağınıza şüphe yoktur.

Bayanlar, Baylar!

Cumhuriyetin dış siyasada özenle güttüğü amaç arsıulusal barışı korumak ve güven içinde yaşamaktır. Komşularımızla dostluk ve iyi geçinme yolunda her gün biraz daha ilerlemekteyiz.

Sovyetlerle dostluğumuz, her zamanki gibi, sağlamdır (sürekli alkışlar) ve içtendir. Kara günlerimizden kalan bu dostluk bağını, Türk ulusu unutulmaz değerli bir hâtıra bilir (sürekli alkışlar). İki memleket arasında her yönden değerler, sıklaşmakta ve genişlemektedir. Sovyetler, cumhuriyetimizin onuncu yılında, yüksek delegeleriyle hazır bulundular.

Devletlerimiz, hükümetleriyle ve uluslariyle, her fırsatta birbirlerine nasıl inandıklarını ve ne kadar güvendiklerini bütün dünyaya göstermektedirler(alkışlar). Son günlerde Boğazlar meselesini ortaya koyduğumuz zaman, Sovyetlerin, bizim tezimizdeki doğruluğu ve haklılığı bildirmiş olmaları, Türk ulusunda yeniden derin dostluk duyguları uyandırmıştır (sürekli alkışlar).

("C.H.P. 4. Büyük Kurultayını Açarken". I, 381, 1935)

Kesin zaruret olmadıkça, piyasalara karışılamaz; bununla beraber, hiçbir piyasa da başıboş değildir. Sırası gelmişken, cumhuriyetin tüccar telâkkisini de kısaca ifade edeyim: Tüccar, milletin emeği ve üretimi kıymetlendirilmek için, eline ve zekâsına emniyet edilen ve bu emniyete liyakat göstermesi gereken adamdır (bravo sesleri, alkışlar). Bu bakımdan, ihracatçılar hakkındaki kanun, murakabe hakkındaki kanun, teşkilâtlandırma hakkındaki hükümler, müspet neticelerini vermektedir.

İhracat mallarımızın, hükümetin yakın kontrolü altında, satışlarının teşkilâtlandırılması mühimdir. Bunu göz önünde tutan Ekonomi Vekâleti, geçen yıl içinde: Iğdır'da, Ege, Trakya bölgelerinde türlü mevzulara ait satış kooperatifleri teşkil etmiş ve onları faaliyete geçirmiştir. Önümüzdeki yıl içinde, başta fındık olmak üzere, diğer belli mahsullerimizi de, alâkalandıran birlikleri vücuda getirmelidir.

Sayın Arkadaşlar,

Endüstrileşmek, en büyük millî dâvalarımız arasında yer almaktadır. Çalışması ve yaşaması için ekonomik elemanları memleketimizde mevcut olan büyük, küçük her çeşit sanayii kuracağız ve işleteceğiz (alkışlar). En başta vatan müdafaası olmak üzere, mahsullerimizi kıymetlendirmekve en kısa yoldan, en ileri ve refahlı Türkiye idealine ulaşabilmek için, bu bir zarurettir.

Bu kanaatle, beş yıllık ilk sanayi plânının geri kalan bütün hazırlıkları bitirilmiş olan birkaç fabrikasını da, süratle başarmak ve yeni plân için hazırlanmak icabeder.

....

Arkadaşlar!

En güzel coğrafi vaziyette ve üç tarafı denizle çevrili olan Türkiye; endüstrisi, ticareti ve sporu ile en ileri denizci millet yetiştirmek kabiliyetindedir. Bu kabiliyetten istifadeyi bilmeliyiz; denizciliği, Türkün büyük millî ülküsü olarak düşünmeli ve onu az zamanda başarmalıyız (yaşa sesleri, alkışlar).

Ekonomik kalkınma; Türkiye'nin, hür müstakil, daima daha kuvvetli, daima daha refahlı Türkiye idealinin, bel kemiğidir. Türkiye bu kalkınmada iki büyük kuvvet serisine dayanmaktadır:

Toprağının iklimleri, zenginlikleri ve başlıbaşına bir servet olan coğrafi vaziyeti; ve bir de, Türk milletinin, silâh kadar, makina da tutmaya yaraşan kudretli eli ve millî olduğuna inandığı işlerde ve zamanlarda, tarihin

akışını değiştirir celâdetle tecellî eden, yüksek sosyal benlik duygusu... (sürekli alkışlar).

Sayın Milletvekilleri;

Demiryolları bir ülkeyi medeniyet ve refah nurlariyle aydınlatan kutsal bir meşaledir.

(5. Meclis, "5. Dönem 3. Toplanma Yılını Açarken", I, 396 ve 398, 1937)

1922 tarihli birinci metinde Atatürk milletin ve ordularının "bütün milli emellerimizi" gerçekleştirecek yetenekte olduğunu söylüyor. "Orduların süngüleri"ne, ulusal kalkınmada yine öncü bir rol veriyor. Askeri ve siyasi savaşımlardan sonra, toplumsal gelişme de savaş ve seferberlik terimleriyle tanımlanıyor. Bilim ve eğitim alanında, ama asıl ekonomi alanında, savaşımlara devam edilecek ve "fabrikacı ve sanatkâr" olunacak. Bu anlatımın öyle bir iç yapısı var ki, bilim ve eğitim, adeta ekonomik zaferin araçları olarak görülüyor. Bu da, Kemalizm'in her şeyden önce (ekonomik) kalkınmacı bir ideoloji olmasıyla tutarlı düşüyor. 1923 tarihli ikinci metinde zenginlik ve refahtan, yine mutluluğun temel ölçütü gibi sözediliyor.

1923 tarihli üçüncü metinde ise daha somut olarak "artık halkımızın tüccar sınıfını zengin edebilmek"ten bahsediliyor. Ne yazık ki "kendimizde" olmayan, ticaret, artık "gayrı/hariç ellerden" kurtarılacak, milli ticaret burjuvazisi (giderek de milli sanayi burjuvazisi) yaratılacaktır.

1934 tarihli beşinci metinde "iktisadi kalkınma savaşı ve zaferi" teması en açık şekliyle görülüyor: "(Y)alnız meydan savaşlarında kazandığımız şerefler" yetmez; "(a)sıl yükseliş iktisat sahasında yükseliş olacaktır." Atatürk'e göre ilerlemenin, uygarlaşmanın, çağdaşlaşmanın belki de en temel öl-

çütü/hedefi ekonomik kalkınmadır. Bu da devletçi kapitalist bir yoldan başarılacaktır.

1931 tarihli dördüncü metinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin programının "bir yönden tamamiyle demokratik, halkçı bir program olmakla beraber iktisat açısından devletçi" olduğu söyleniyor ve "Halkımız tab'an (doğası gereği) devletçidir ki, her türlü ihtiyacı devletten talebetmek için kendisinde bir hak görüyor" deniyor. Burada "demokratik" (sözcüğün ender kullanılışlarından biri) ile "halkçı"nın (sözcüğün ne anlama geldiğini yukarıda görmüştük) eşanlamlıymışçasına kullanılması ilginç. Atatürk'e göre demokrasi-halkçılık-cumhuriyet esas itibarile monarşi-saltanat karşıtı olarak kullanılıyor; hiçbirinin içini "demokratiklik"le ilgili ögelerle doldurduğunu söyleyebilmenin gerekçesi yok. Tıpkı, halkçılığın sosyalizan ögeler taşıdığını söyleyebilmenin hiçbir temeli olmadığı gibi. Bu pasajda bir şey daha yapılıyor ve devletçilik Türk halkının doğası, mizacı üzerinde temellendirilirken, her şeyi devletten beklediği belirtilip inisyatif ve özel girişim (ve sermaye birikimi) eksikliği çağrıştırılıyor.

Ardından korporatist "halkçılık" ile kapitalist "devletçilik"in ve tabii "tek-parti"nin birbirini nasıl tamamladığını görüyoruz: "Örneğin, İzmir tüccarları yalnız kendi çıkarlarını tatmin edebilecek bir parti yapabilirler. Yahut yalnız çiftçilerden ibaret bir parti olabilir. Oysa bizim partimiz böyle sınırlı bir bakış açısı izleyen bir kuruluş değildir. Tersine her sınıf halkın çıkarlarını eşit biçimde, biri ötekini zarara sokmadan sağlamayı hedefleyen bir kuruluştur." "Başka ülkelerde bu kuruluşun bir benzerini aramaya gerek yoktur" sözü ise "biz bize benzeriz", "biz en iyiyiz" tavrının bir başka örneğidir; yoksa korporatist-totaliter tek-partiler, o dönemin Avrupa'sından başlayarak dünyada çok görülmüştür. Sınıf partileri ve ideolojik partiler Türkiye'de yalnızca yasalarla yasaklanmış ve sınarlanmış değildir; bu siyasal kültürel öge

çok erken üretilmiş ve kamu vicdanına sindirilmiştir. En doğru yol bizimkidir, gerekirse her şeyin (kanunların da) üstüne çıkarak yolumuza devam ederiz, iktisat alanında da zafer kazanacağız, Türk milleti iktisatta da üstün yeteneklere sahiptir temalarından sonra konuşma, "bütün insanlığa tarımı, sanatı ilk öğreten Türk milleti idi" sözleriyle bitiyor. "Türk milletinin dünyaya terbiyecilik etmiş olduğuna artık gerçek bilginlerin kuşkusu kalmamıştır" deniyor.

1935 tarihli altıncı metinde, Türk halkının "doğal eğilimi" olan devletçiliğin somut bir iktisat politikasına ya da ekonomik modele dönüştürülüşünü görüyoruz: "... yepyeni bir güdümlü ekonomi düzeni kurmakla uğraşıyoruz." Dikkat edilsin, Atatürk "yepyeni" (ya da "bize özgü") derken, Türk devletçiliğinin bir "üçüncü yol" olduğunu; bir yandan liberal kapitalist düzenden, öbür yandan sosyalist modelden farklı bir "güdümlü" düzen olduğunu ima ediyor. Hemen ardından gelen, Sovyetler'le iyi ilişkilere ilişkin sözler, dış siyasete inhisar etmektedir; model benzerliğiyle ilgisi yoktur.

1937 tarihli yedinci metin, Kemalist devletçiliğin özde kapitalist niteliğini yeterince açıklamaktadır: "Kesin zorunluluk olmadıkça, piyasalara karışılamaz"; "Tüccar, milletin emeği ve üretimi kıymetlendirilmek için eline ve zekâsına güvenilen... adamdır"; v.b... Ama "güdümlü ekonomi" gereği özel girişimler denetlenecek ve sanayileşme planlı biçimde gerçekleştirilecektir.

Efendiler, dahil olduğumuz halk devrinin, millî devrin, millî tarihini dahi yazabilmek için kalemlerimiz sapanlar olacaktır. Bence halk devri, iktisat devri, mefhumu ile ifade olunur.

Öyle bir iktisat devri ki, onda memleketimiz mâmur olsun, milletimiz müreffeh olsun ve zengin olsun. Bu noktada bir felsefeyi size hatırlatayım: "El kanaatü kenzi lâyüfnâ". Kanaati, kenzi lâyüfnâ farzetmek, fakrı fazilet bilmek felsefesine de iktisat devri artık hitam versin.

....

Ve artık bu memleket böyle fakir ve bu millet hakir değil, belki memleketimize zengin memleketi, zenginler memleketi, bu yeni Türkiye'nin adına da çalışkanlar diyarı denilsin. İşte millet böyle bir devir içinde bulunuyor ve böyle bir devri îlâ edecektir. Ve böyle bir devrin tarihini yazacaktır. Ve böyle bir devirde, böyle bir tarihte en büyük makam, en büyük hak çalışkanlara ait olacaktır. Efendiler, Türkiye İktisat Kongresi tarihte ilk defa ihrazı mevkii bülent edecek bir kongredir. Sizler memleketin ihtiyacını ve milletin kabiliyetini ve bunun karşısında bütün dünyada mevcut

olan çok kuvvetli iktisat teşkilâtını nazarı itibara alarak, yapılması lâzım gelen tedbirleri ve tatbiki elzem olan bütün yenilikleri kemali vuzuhla ifade etmelisiniz.

....

İktisadiyat, diyoruz. Fakat arkadaşlar, iktisadiyat demek, her şey demektir. Yaşamak için, mesut olmak için, mevcudiyeti insaniye için ne lâzımsa onların kâffesi demektir. Ziraat demektir, ticaret demektir, sây demektir, her şey demektir. Bütün bu hususatta elân memleket ve milletimizin ne halde olduğunu sizler çok güzel bilirsiniz. Tavsif etmek istemiyeceğim. Ancak memleketimizin vüsati ve nüfusumuzun bu vüsatle ne kadar gayrı mütenasip olduğunu da hatırlayınız. Bu vâsi ve feyizli toprakları işliyebilmek, işletebilmek için noksan olan el emeğini, behemehal fennî alât ile telâfi etmek mecburiyetindeyiz.Memleketimizi bundan başka şimendifer ile ve üzerinde otomobiller çalışır şoselerle şebeke haline getirmek mecburiyetindeyiz. Çünkü garbın ve cihanın vesaiti bunlar oldukça, şimendiferler oldukça bunlara karşı merkeplerve kağnı ile ve tabiî yollar üzerinde müsabakaya çıkışmanın imkânı yoktur. Memleketimiz ziraat memleketidir. Bu itibarla halkımızın ekseriyeti çiftçidir, çobandır. Binaenaleyh en büyük kuvveti, kudreti bu sahada gösterebiliriz ve bu sahada mühim müsabaka meydanlarına atılabiliriz. Fakat aynı zamanda sanatımızı da tezyid ve tevsi etmek mecburiyetindeyiz.Eğer sanat hususunda yine müsamahakâr olursak o halde

âsarı sanayide yine haricin haraçgüzarı oluruz. Mahsulât ve mamulâtın mübadelâtı ve servete inkılâbı için, ticarete ihtiyacımız vardır. Ticaretimizin ağyar elinde kalması, memleketimizin servetinden lüzumu kadar istifade edememeği bâis olur. Fakat bütün bunlar söylenildiği kadar basit ve kolay olmayan şeylerdir. Bunda muvaffak olabilmek için hakikaten memleketin ve milletin ihtiyacına mutabık esaslı program üzerinde bütün milletin müttehit ve hemâhenk olarak çalışması lâzımdır. Heyeti aliyyeniz bu esasatın en kıymetlilerini inşallah bulup ortaya koyacaksınız. Arkadaşlar, bence yeni devletimizin, yeni hükûmetimizin bütün esasları, bütün programları iktisad programından çıkmalıdır. Çünkü demin dediğim gibi her şey bunun içinde mündemiçtir. Binaenaleyh evlâtlarımızı o suretle talim ve terbiye etmeliyiz, onlara o suretle ilim ve irfan vermeliyiz ki, âlemi ticaret, ziraat ve sanatte ve bütün bunların faaliyet sahalarında müsmir olsunlar, müessir olsunlar, faal olsunlar, ameli bir uzuv olsunlar. Binaenaleyh maarif programımız, gerek iptidai tahsilde, gerek orta tahsilde verilecek bütün şeyler, bu noktai nazara göre olmalıdır. Maarif programlarımız gibi şuabatı devlet için tasavvur olunacak programlar dahi, iktisad programına istinad etmekten kendini kurtaramazlar. Esaslı bir program tatbik etmek ve bu program üzerinde bütün milleti hemahenk olarak çalıştırmak lâzımdır.

Bizim halkımızı menfaatleri yekdiğerinden

ayrılır sunuf halinde değil; bilâkis mevcudiyetleri ve muhassalai mesaisi yekdiğerine lâzım olan sınıflardan ibarettir. Bu dakikada samilerim çiftçilerdir, sanatkârlardır, tüccarlardır ve ameledir. Bunların hangisi yekdiğerinin muarızı olabilir. Çiftçinin sanatkâra, sanatkârın çiftçiyeve çiftçinin tüccara ve bunların hepsine, yekdiğerine ve ameleye muhtaç olunduğunu, kim inkâr edebilir.

Bugün mevcut fabrikalarımızda ve daha çok olmasını temenni ettiğimiz fabrikalarımızda kendi amelemiz çalışmalıdır. Müreffeh ve memnun olarak çalışmalıdır ve bütün bu saydığımız sınıflar aynı zamanda zengin olmalıdır ve hayatın lezzeti hakikisini tadabilmelidir ki, çalışmak için kudret ve kuvvet bulabilsin. Binaenaleyh programdan bahsolunduğu zaman, âdeta denebilir ki, bütün halk için bir "Sây Misakı Millisi"dir. Ve böyle bir sây misakı millisi mahiyetinde olan program etrafında toplanmaktan hasıl olacak olan şekli siyasî ise, alelâde bir fırka mahiyetinde tasavvur edilmemek lâzım gelir ve badessulh vukua gelebilecek olan böyle bir şekli siyasinin şimdiye kadar olduğu gibi milletin azim ve imanile ve vahdet ve tesanüdünün birbirine müzahir olmasile muvaffak olacağı hakkındaki kanaatim kavidir ve tâmdır.

Efendiler, heyeti aliyyenizin bugün akdetmiş olduğu Türkiye İktisat Kongresi çok mühimdir, çok tarihîdir. Nasıl ki Erzurum Kongresi, Sivas Kongresi felâket noktasına gelmiş olan bu milleti kurtarmak hususunda Misakı

Millî'nin ve Teşkilâtı Esasiye Kanununun ilk temel taşlarını tedarik hususunda âmil olmuş, müessir olmuş, müteşebbis olmuş ve bundan dolayı tarihimizde, tarihi millimizde ve hayatı milliyemizde en kıymetli ve yüksekhâtırayı ihraz etmiş ise, kongreniz dahi milletin ve memleketin hayat ve halâsı hakikîsini temine medar olacak düsturun temel taşlarını ve esaslarını ihzar edip ortaya koymak suretile, tarihte en büyük namı ve çok kıymetli bir hâtırayı ihraz edecektir. Bu kadar kıymetli ve tarihî kongrenizi küşat etmek şerefini bana bahşettiğinizden dolayı hassaten arzı teşekkürat ederim. Ve böyle bir kongreyi akdeden sizlersiniz. Bundan dolayı sizi şayanı tebrik görürüm. Ve tebrik ederim. Kongre küşat edilmiştir efendim.

("İzmir İktisat Kongresini Açış Söylevi", II, 108-112)

Daha önce de belirttiğimiz üzere Kemalist C.H.P.'nin devletçiliği, 1929 Dünya Buhranı'ndan sonra ve 1930'lar Avrupa faşizminin etkisiyle başlayıvermiş bir şey değildir. Devletçi iktisat *politikalarının* uygulanmasının hız ve ağırlık kazanmasının 1930'ları bulduğu, yukarıdaki etmenlerin de etkisiyle belirginleştiği söylenebilir ama, devletçi bir *ideoloji* 1920'lerden beri, halkçılık ve milliyetçilikte de içkin olarak, 1920'lerden beri mevcuttur. Kemalistler baştan beri antiliberal ve anti-sosyalist bir üçüncü yol devletçiliği ideolojisine sahiptirler. Jön Türkler'den, İttihatçılar'dan, Gökalp'ten devralınan, "çağdaş" Avrupa'yı teoride ve uygulamada en az

yarım yüzyıldır etkilemekte olan korporatist akımların etkisi altındadırlar.* "Milli iktisat", "iktisadi devlet", "ulusal iktisat devleti" ve nihayet Gökalp'in deyişiyle "Türkler'in doğuştan-doğal devletçiliği" gibi kategorilerle düşünmektedirler. Bunların hepsi post-liberal kavramlardır.

Nitekim Atatürk'ün de 1923 İzmir İktisat Kongresi'ni açarken yaptığı konuşmada liberal değil, korporatist söylem baskındır; 1930'dan sonra açılmaya başlayacak olan devletçi *politikaları* haber veren devletçi ve korporatist bir *ideoloji* görülmektedir.

Konuşmanın buraya aldığımız bölümü, Recep Peker'in yukarıdaki "ulusal devlet"ine ve "ulusal iktisat birliği"ne benzer bir temayla başlıyor. "Halk devri, milli devir" bir "iktisat devri"dir. Öyle bir iktisat devri ki, amacı, bildiğimiz bayındırlık-refah-zenginlik. (Doğu'nun ve İslâm'ın) kanaatkârlığı, fakirliği erdem bilme felsefesi, tevekkülü aşılacak; ülke "zenginler memleketi" olacak. İktisat Kongresi de, ülkenin gereksinimlerini, ulusun yeteneklerini ve "bütün dünyada mevcut olan *çok kuvvetli iktisat teşkilatını* gözönüne alarak" *(abç)*, önlemleri ve yenilikleri belirleyecek. Mesleki temsil esasına göre seçilmiş, korporatif bir iktisat meclisi olan İzmir İktisat Kongresi (bkz. 4. cilt), hem "çalışma zümreleri"nin taleplerini ifade ettikleri, hem de devlet-partisi C.H.P.'nin denetiminde ekonomiyi yönlendirecek ve planlayacak bir oluşumdu.

Atatürk, ekonominin "her şey demek" olduğunu, "yaşamak için, mutlu olmak için, insan varlığı için ne gerekliyse onların tamamı demek" olduğunu hayli ekonomist bir dille belirttikten sonra, ekonomik işlevleri ve zümreleri sayıyor ve şöyle devam ediyor:

(*) Bkz. T. Parla, *Türkiye'de Korporatizm.*

> ... esaslı program üzerinde bütün milletin birlik içinde ve uyumlu olarak çalışması gereklidir. Yüksek kurulunuz bu esasların en değerlilerini inşallah bulup ortaya koyacaksınız. Arkadaşlar, bence yeni devletimizin, yeni hükümetimizin bütün esasları, bütün programları iktisat programından çıkmalıdır.

Eğer bu kadarı, 1920'lerin liberalizm dönemi olduğunu söyleyenlere yetmiyorsa, Atatürk'ün izleyen sözlerine bakalım:

> Bizim halkımız, çıkarları birbirinden ayrılır sınıflar halinde değil; tersine varlıkları ve çalışma bileşkesi birbirine gerekli olan sınıflardan ibarettir.

Uzatmayalım; bu, bir liberal söylem değil, solidarist korporatist bir söylemdir. Tarih de, 1923'tür.

B.M.M.'NİN AÇILMASI ÜZERİNE PADİŞAHA TELGRAFLA GÖNDERİLEN SADAKAT ARİZASI (27.IV.1920)

Mahreci
Ankara

Kadınlar Cemiyetine
Ajans

, Padişahı azam, Halife ve Hâkanı akdesimiz Efendimiz: İstanbul'un işgali ve bunu takip eden fecayi üzerine vaziyeti tetkik ve hukuku saltanatı Seniyeleriyle istiklâli millimizi müdafaa ve temin etmek maksadiyle bu defa Ankarada Büyük Millet Meclisi halinde ictima ettik. Anadolunun düşman istilâsı altında olmıyan her köşesinden gelen ve millet tarafından selâhiyeti fevkalâde ile terhis edilen mebuslar müttefikan ittihaz ettikleri bir karar ile süddei seniyelerine bazı hakayıkı arz etmeği kendilerine bir vazifei sadakat ve ubudiyet bildiler: Padişahımız, Malûmu seniyeleridirki Hanedanı saltanatı humayunlarının ceddi mübarek ve mübecceli olan Sultan Osman tarihi millimizin mesud ve müteyemmen bir ge-

cesinde hatırası nesillerden nesillere intikal eden bir rüya görmüştü. O rüyanın üç kıta üzerine gölgesini salan ve altında yüz milyonluk bir âlem barındıran kudsi ağacından artık bütün dallar kesilmiş ve ortada yalnız muazzam bir gövde kalmıştı. O gövde Anadoludur ve onun kökleri çok derin gitmek üzere bizim kalplerimizin içindedir. Ecdadı kiramınız Rumelide kendi başına cihan kıtalarını feth ve istilâ ederken ordularını da Anadolu topraklarından davet eder ve uzak memleketlerin büyük ana hatlarını, askeri yollarını muhafaza ettirmek üzere yine Anadoludan ahali celp ve en mühim noktalara iskân ederlerdi. Bu halk kitleleri Bosna Hersek ve Mora içlerine kadar yayıldı. Basra körfezine kadar indirildi. Suriye, Filistin yollarında taraf taraf yerleştirildi. Padişahımız; Tahtıgâhı saltanatı seniyelerinin şeref ve bekası için Anadolu halkı asırlardan beri baba ocaklarından çok uzak harp yerlerinde ifnayı hayat etmeyi kendisine en kutsi bir borç bilmiştir.

Anadolu boşaldı. Anadolu viran oldu; fakat iklimlerden iklimlere uzayan hakanlığınızın şevketve kudreti için her mihneti, her felâketi cana minnet bildi. O bir topraktır ki; Macaristan içlerinden Yemen çöllerine kadar, Kafkas eteklerinden Basra yalılarına kadar kuşak kuşak uzayıp giden namütenahi meşhedtelerle muhattır ve o meşhetleri her yerden fazla şimdi hürriyet ve istiklâli için yeni bir halk mücahedesi yapan bu eski Anadolu verdi.

Şevketlû Padişahımız; İslâmın her tarafta

duçarı hezimet olan bayrakları gelip onun ufuklarında toplandı, onun ufuklarında kendine en son penahı ve necatı aradı. İzmir istilâsı üzerine memaliki şahanelerinin en mamur ve en mesud bir kısmı nasıl ateşle yağma ve kıtal ile baştan başa harap oldu, bilirsiniz. Hiç bir hakka istinad etmeyen ve milletinizi son yurdunda duçarı esaret eylemeği emel edinen bu vahşi akın üzerine kalbi humayunlarının duyduğu acı teessürleri cihanı matbuata bizzat tevdi buyurmuştunuz. İzmir işgalini, Adana fecayii; bu fecayii Maraş Ayıntap kıtalleri ve onu da felâketlerimizin en büyüğü olmak üzere İstanbul işgali takip etti. Soyundan yetiştiğiniz millet binlerce senedenberi cihanın en muhteşem tahtlarına Sultanlar yetiştirmiş ve hür yaşamış olan bir millet sıfatiyle bu hal karşısında ne yapabilirdi.

Padişahını elim ve harp neticesinde ordularını kullanmaktan memnu ve mahrum gördüğü için kendi kendine silâha sarıldı ve nerede ana vatanı tecavüze uğramışsa oraya dinî ve millî namusunu kurtarmak için koştu. Padişahımız; Kafkasyanın İslâm kahramanları babalarının ocaklarını, kendilerinden yüz kerre kavi bir düşmana karşı otuz sene kadın erkek müdafaa ettiler. Cezayir yirmi seneden beri devri şahamet yaşıyor, zavallı Fas, on senedir ki Fransız işgalini tanımıyor ve silâhını teslim etmiyor. Trablus bir avuç kahramanıyla aynı cidal içindedir. Bugün İslâm âleminin her köşesi silâhtan tamamiyle mahrum bir halde iken zulüm ve hiyanet boyunduruğunu

atmak için kıyam ve isyan ederken Abbasi ve Fatimi Hilâfetlerinden, Selçuk Türklerinden beri hemen bin yüz seneyi mütecaviz bir zamandır, istiklâl ve Hürriyet ve din için gaza eden büyük milletiniz, Asyanın ve İslâmın alemdarı diye cihanşumul bir şöhreti olan milletiniz, halâsını canına susamış düşmanlarının merhametinden bekler mi?.. Şevketpenah Efendimiz; Milli müdafaamızı mübarek makamı humayunlarına karşı bir isyan suretinde göstermek ve halkı iğfal etmek için mütemadi çalışan hainler var. Onlar milleti birbirine kırdırmak ve düşman futuhatına yolu açık bırakmak istiyorlar. Halbuki vuran da vurulan da hepsi sizindir. Hepsi aynı derecede sadık evlâtlarınızdır. Milli müdafaamızı düşmanların bayrakları babalarımızın ocakları üstünden çekilinceye kadar terk edemeyiz. Her yeri bir büyük hâkanımızın aşkı dini ve ilâhisine mutandan ve mehip bir delil olan İstanbul mabedleri etrafında düşman askerleri gezdikçe, öz vatan toprakları üstünden yâd adamların ayakları çekilmedikçe biz mücahedemizde devam etmeğe mecburuz. Cenabıhak atalarının yurdunu koruyan Halife ve Hakanının şeref ve istiklâli için uğraşan evlâtlarınızla beraberdir. Kendi hükûmetimizin idaresi altında bedbaht ve fakir yaşamak ecnebi esareti bahasına nail olacağımız huzur ve saadete bin kerre müreccahtır.

Padişahımız! Kalbimiz hissi sadakat ve ubudiyetle dolu, tahtınızın etrafında her zamandan daha sıkı bir rabıta ile toplanmış bu-

lunuyoruz. İctimaının ilk bu sözü Halife ve Padişahına sadakat olan Büyük Millet Meclisi son sözünün yine bundan ibaret olacağını süddei Seniyelerine en büyük tazim ve huşû ile arz eder. 28/4/336

Büyük Millet Meclisi Emrile
Mustafa Kemal

T.İ.T.E. Arşivi: 37/40855;
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi; 1920, s. 123-124.
(*S ve D*, IV, 305-307, 1920)

Umuru Şeriye Vekâletimizin bir senelik mesaisini kemali ehemmiyetle tetkik ettim. Muhassalayı şayan-ı takdir buldum. Teşekkür ve tebrik ederim. Umur-u şeriye'nin temşiyeti hakkında nokta-i nazar serdine esasen mahal yoktur. Çünkü bu husus nusus-u kur'aniye ile hasıldır. Yalnız vârid-i hâtır olan bir noktayı söylemedengeçmiyeceğim:

Efendiler! Camilerin mukaddes minberleri halkın ruhanî, ahlâkî gıdalarına en âli, en feyyaz menbalardır. Binaenaleyh camilerin ve mescitlerin minberlerinden halkı tenvir ve irşat edecek kıymetli hutbelerin maneviyatına halkça ittilâ imkânını temin, Şeriye Vekâleti celilesinin mühim bir vazifesidir (şiddetli alkışlar, bravo sadaları). Minberlerden halkın anlıyabileceği lisanla ruh ve dimağa hitap olunmakla ehli İslâmın vücudu canlanır, dimağı saflanır, imanı kuvvetlenir...

(*S ve D*, I, 231, 1922)

... nüfustan mürekkep bir Türk millet-i azîmesi vardır ve bu milletin saha-i arzdaki vüsati nisbetinde saha-i tarihte de bir derinliği vardır.

Efendiler! Bu umku isterseniz iki mikyasla ölçelim; birinci vahid-i kıyasi, edvar-ı kablettarihiyeye ait mikyastır. Bu mikyasa göre Türk milletinin ceddi îlâsı olan Türk namındaki insan; ikinci, ebülbeşer Nuh Aleyhisselâmın oğlu Yafes'in oğlu olan zattır. Tarih devrinin tedarik-i vesaikte pek müsamahakâr olan ilk safhalarına biz de müsamaha edelim; fakat en bâriz ve en katî ve en maddi delâil-i tarihiyeye istinadan beyan edebiliriz ki, Türkler on beş asır evvel Asya'nın göbeğinde muazzam devletler teşkil etmiş ve insanlığın her türlü kabiliyatına tecelligâh olmuş birer unsurdur. Sefirlerini Çin'e gönderen ve Bizans'ın sefirlerini kabul eden bir Türk devleti, ecdadımız olan Türk milletinin teşkil eylediği bir devlet idi.

Arkadaşlar! Yine malûmdur ki: Dünya yüzünde yüz milyonluk bir Arap kütlesi vardır ve bunların Asyaî kısmı Cezîretülârab'da mütekâsif olarak arzı mevcudiyeteder.

Mazhar-ı nübüvvet ve risalet olan Fahriâlem Efendimiz bu kütle-i Arap içinde, Mekke'de dünyaya gelmiş bir vücudu mübarek idi.

Ey arkadaşlar! Tanrı birdir, büyüktür. Âdat-ı ilâhiyenin tecelliyatına bakarak diyebiliriz ki, insanlar iki sınıfta, iki devirde mütalâa olunabilir. İlk devir, beşeriyetin sabavet ve şebabet devridir. İkinci devir, beşeriyetin

rüşt ve kemal devridir. Beşeriyetbirinci devrede tıpkı bir çocuk gibi, tıpkı bir genç gibi yakından ve maddi vasıtalarla kendisiyle iştigal edilmeyi istilzam eder. Allah, kullarının lâzım olan nokta-i tekemmüle vusulüne kadar içlerinden vasıtalarla dahi kullariyle iştigali lâzime-i ulûhiyetten addeylemiştir. Onlara Hazreti Âdem Aleyhisselâmdan itibaren mazbut ve gayri mazbut namütenahi denecek kadar çok nebiler, peygamberler ve resuller göndermiştir. Fakat; Peygamberimiz vasıtasiyle en son hakayik-i dinîye ve medeniyeyi verdikten sonra artık beşeriyetle bilvasıta temasta bulunmağa lüzum görmemiştir. Beşeriyetin derece-i idrak, tenevvür ve tekemmülü her kulun doğrudan doğruya ilhamat-ı ilâhiye ile temas kabiliyetine vâsıl olduğunu kabul buyurmuştur ve bu sebepledir ki, Cenabı Peygamber, Hatemülenbiya olmuştur ve kitabı, kitab-ı ekmeldir. Son peygamber olan Muhammet Mustafa (Sallâllahü Aleyhi Vesellem) (1394) sene evvel rumi nisan içinde rebiulevvel ayının on ikinci pazartesi gecesi sabaha doğru tanyeri ağarırken doğdu, gün doğmadan...

Bugün o gündür. İnşaallah büyük tesadüftür (İnşaallah! sesleri). Filhakika arabî tarihiyle bu akşam yevmi vilâdetin sene-i devriyesine tesadüf ediyor. Hazreti Muhammet, eyyam-ı sabavet ve şebabeti geçirdi. Fakat henüz peygamber olmadı. Yüzü nurani, sözü ruhani, reşit ve rüiyette bibedel, sözünde sadık ve halîm ve mürüvetçe sairi faik olan Muhammet Mustafa, evvelâ bu evsaf-ı mahsusa ve müte-

mayizesiyle kabîlesi içinde "Muhammed-ülemin" oldu.

Muhammet Mustafa, peygamber olmadan evvel kavminin muhabbetine, hürmetine, itimadına mazhar oldu. Ondan sonra ancak kırk yaşında nübüvvet ve kırk üç yaşında risalet geldi. Fahriâlem Efendimiz nâmütenahi tehlikeler içinde, bîpayan mihnetler ve meşakkatler karşısında (20) sene çalıştı ve din-i İslâmı tesise ait vazife-i peygamberisini ifaya muvaffak olduktan sonra vâsılı alâ-yı illiyyîn oldu. Kendisinin mazhar-ı irşadatı olan bütün müslîmin ve bilhassa Ashab-ı Güzin birçok göz yaşları döktüler. Fakat muktazay-ı beşeriyet olan bu hali teessürün bîfaide olduğunu derhal idrak eden erbab-ı fetanet, Peygamberin arkasından ağlamak değil, mesalih-i ümmeti bir an evvel hüsnü temşiyete mazhar edecek tedbir almak kanaatiyle toplandılar. Resulü Ekrem'e halife olacak bir emîr intihabı mevzuu bahis edildi. Zâtı Risaletpenahi, yarigârı olan Hazreti Ebubekir'den şahsen çok hoşlanırdı ve enfas-ı vapesinini yaşarken Ebubekir'in kendisine halef olması muvafık olacağını muhtelif tarzlarda işaret dahi buyurmuşlardı. Buna nazaran toplanıp resmen bir intihap yapmaktan başka bir iş kalmamış olduğuna hükmolunabilirdi.

....

Beyanatıma mukaddeme olarak izah etmişim ki, bundan (1500) sene evvel, yani Hicret-i Nebevîden iki buçuk asır evvel Orta-Asya'da muazzam bir Türkiye Devleti mevcuttu. Kable-

lislâm mevcut olan bu devletlerin sahibi Türkler, bundan (1000) sene evvel İslâmı kabul ettiler. Evvelâ şarka doğru tevsi-i memalik ederek Çin hududuna kadar icrayi nüfuz eylediler. Hulefa-yi Abbasiye'nin tahtı idaresinde bulunan bu yerlerde iktisab-ı nüfuz ettiler. En yüksek idare ve emri kumanda makamatına irtika eylediler. Dördüncü asr-ı hicrîde idi ki, Selçuk Hükümeti namı altında muazzam bir Türk devleti teşekkül etti. Bu devletin namı altında icrayi faaliyet eden Türkler, bir taraftan Kafkasya'ya, diğer taraftan cenuba İran ve Irak'a ve Suriye'yeve garba, Anadolu'ya nüfuz eyledi. Bağdat'ta oturan hulefa-yi Abbasiye bu Türk devleti muazzamasının daire-i nüfuzuna girmişti. Filhakika bu Türk devleti beşinci asır evasıtında Maveraünnehr ve Harezmi, Şam ve Mısır'ı ve Anadolu kıtasının çoğunu ve birçok memaliki zapt ile hududunu Kâşgar'dan ve Seyhun mecrasından Akdeniz'e ve Bahriahmer ve Bahriumman'a kadar tevsi etti ve Bağdat'ta bulunan hulefa-yi Abbasiye'yi, yed-i ihtiyar ve idaresine aldı.

Bağdat'ta, aynı merkezde Melikşah namında Türk hâkimiyetini temsil eden bir zatla halife namını taşıyan Muktedibillâh yanyana oturdular ve akraba oldular.

Bu vaziyeti ve bu manzarayı biraz tahlil etmek isterim:

Türk Hakanı ki, muazzam bir Türk Devletinin hâkimiyet ve saltanatını temsil ediyor, yanında bir hilâfet makamının ayrıca mahfuziyetinde bir beis görmüyor. Eğer böyle bir

mahzur görseydi zaten yed-i idaresine aldığı makamı ortadan kaldırmak ve o makama ait sıfat ve salâhiyeti kendi makamında memzuç bulundurmak mümkündü. Hazreti Selim'in takriben beş asır sonra Mısır'da yaptığını eğer isteseydi Melikşah, daha o zaman Bağdat'ta yapmış olurdu.

....

... saltanatında Türk milleti, en derin hufre-i esaretin önüne getiriliyor. Binlerce seneden beri istiklâl mefhumunun timsal-i aslîsi olan Türk milleti bir tekme ile bu hufrenin içine yuvarlanmak isteniyor... Fakat bu tekmeyi vurdurmak için bir hain, bişuur, biidrak bir hain lâzımdı. Nasıl ki, kanunen idamı lâzım gelenlerin bile ipini çekmek için kalb ve vicdan-ı ulviyet-i insaniyeden mücerret bir mahlûk aranır. İdam hükmünü verenlerin böyle âdi bir vasıtaya ihtiyaçları vardır. O kim olabilir?

Türkiye devletinin istiklâline hatime veren, Türkiye halkının hayatını, namusunu, şerefini imha eden, Türkiye'nin idam kararını ayağa kalkarak ve bütün endamiyle kabul etmek istidadında kim olabilir?

(Vahdettin, Vahdettin! sadaları, gürültüler).

Maatteessüf bu milletin hükümdar diye, sultan diye, padişah diye, halife diye başında bulundurduğu Vahdettin... (Allah kahretsin! sadaları). Vahdettin, bu hareket-i denaatkâranesiyle yalnız kendinin lâyık olduğu bir muameleyi kabul etmiş olmaktan başka hiçbir

şey yapmış olmadı.

Vahdettin, bu hareketiyle kendini öldürdü ve temsil eylediği şekli idarenin indirasını zarurî kıldı. Fakat Efendiler; millet hiçbir vakit bu hareket-i hiyanetkâranenin kurbanı olmağa razı olamazdı. Çünkü millet icabı taamül olarak başında bulunanın mahiyet-i hareketini sühuletle idrak edecek rüştü kabiliyette idi. Millet, tarihin vuzuhundan, asırlardan beri duçar olduğu felâketlerin esbabını bir anda halâs edebilecek hassasiyet ve intibahta idi.

Millet, şahısların hırs-ı saltanat, hırs-ı tahakküm, hırs-ı istilâdan başlıyarak temin-i menfaat ve rahat ve tevsi-i sefahet ve rezalet ibzal ve israfat gibi hasis maksatlar için vasıta ve kuvvet olmak yüzünden kendi benliğini unutacak mertebede geçirdiği gafletlerin netayic-i elîmesini derhal halâs edebilecek rüşt ve kemalde idi. Artık milletin en mâkul ve meşru ve en insani salâhiyetini istimal etmek zamanı geldiğinde tereddüdü kalmamıştı. Tarih-i cihanda bir Cengiz, bir Selçuk, bir Osman devleti tesis eden ve bunların hepsini hâdisat ile tecrübe eyliyen Türk milleti bu defa doğrudan doğruya kendi nam ve sıfatında bir devlet tesis ederek bütün felâketlerin karşısında meftur olduğu kabiliyet ve kudretle ahzi mevki etti (şiddetli alkışlar). Millet mukadderatını doğrudan doğruya eline aldı ve millî saltanat ve hâkimiyeti bir şahısta değil, bütün efradı tarafından müntehap vekillerinden terekkübeden bir Meclisi âlide temsil etti. İşte o Meclis, Meclisi âlinizdir; Türkiye Büyük Millet

Meclisi'dir. Milletin saltanat ve hâkimiyet makamı yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Ve bu makam-ı hâkimiyetin hükümetine, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti derler. Bundan başka bir makam-ı saltanat, bundan başka bir heyeti hükümet yoktur ve olamaz.

Kendine sıfat-ı hilâfeti izafe eden bu mevkii şahsi, münhedim olunca makam-ı hilâfet ne olacaktır? suali vârid-i hâtır olur.

Efendiler! Hulefa-yi Abbasiye devrinde Bağdat'ta ve ondan sonra Mısır'da hilâfet makamının, asırlarca müddet saltanat makamiyle yanyana ve fakat ayrı ayrı bulunduğunu gördük. Bugün dahi saltanat ve hâkimiyet makamiyle makam-ı hilâfetin yanyana bulunabilmesi en tabiî hâlâttandır. Şu farkla ki, Bağdat'ta ve Mısır'da saltanat makamında bir...

(*S ve D*, I, 270-271 ve 278-279, 1922)

Efendiler, Şer'iye Vekâleti, geçen sene zarfında birisi Şûrayı Ufta, diğeri de Tetkikat ve Telifat-ı İslâmiye namiyle iki heyet vücuda getirmiştir. Usul ve âdatın tagayyür ve tebeddülü ile vuku bulan hâdisatın, nâsın ihtiyacatını nazari dikkate almak suretiyle hallini temin etmek, Şûra-yı Üftanın bilcümle mesaisini istinat ettireceği esas olmalıdır. Tetkikat ve Telifat-ı İslâmiye Heyetinin vezaifi meyanında hikmet-i İslâmiyeyi garp nazariyatı ilmiye ve felsefeleriyle mukayese ve akvam-ı İslâmiyenin

itikadi, ilmî, içtimai, ihsai ve iktisadi hayatlarına ait şuunatı tetkik ve netayicini neşreylemek zikre şayan ehemmiyeti haizdir. Tetkikat için bir kütüphane tesis edildi. İstanbul'dan, Avrupa'dan ve Mısır'dan bir kısım mühim kitaplar celbolundu. Ehemmiyetli birçok kitap da Avrupa ve Mısır'a sipariş edildi. Şer'iye Vekâleti, medreselerin tevhidini ve asrî müessese haline ifrağını istihdaf eylemektedir. Vekâlet, asrî müçtehit ve müfessirlere menşe olmak üzere bir külliye-i İslâmiye vücuda getirmeğe büyükehemmiyet atfetmektedir.

Efendiler, evlâd-ı memleketin müştereken ve mütesaviyen iktisaba mecbur oldukları ulûm ve fünun vardır. Âli meslek ve ihtisas erbabının tefrik olunabileceği derecatı tahsile kadar, terbiye ve tedriste vahdet, heyeti içtimaiyemizin terakki ve taalisi nokta-i nazarından çok mühimdir. Bu sebeple Şer'iye Vekâletiyle Maarif Vekâletinin bu hususta tevhid-i fikir ve mesai eylemesitemenniye şayandır.

....

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ferda-i küşadında kendi meşruiyetine kavlen, fiilen, tahriren ve her hangi vasıta ile târiz edenleri Meclis hangi hak ile hain-i vatan addettiyse, Misakı Millîye aleyhtarlık edenleri hangi esbab-ı siyasiye ve içtimaiye ile hain tanıdıksa ve nihayet bütün ihtişam ve şevketiyle, bütün kavanin ve kudretiyle Meclisin ve Millî Misakın aleyhinde vaziyet alan asırdîde bir idare ile onun mensuplarını hangi sebeplerve hangi haklarla hiyanetle vasfeyledikse bugünkü hâ-

kimiyet-i millîye düşmanlarını da aynı haklar ve aynı sebeplerle hain telâkki ederiz (şiddetli alkışlar). Hâkimiyet-i millîyenin ifade-i kanuniyesi olan teşkilât-ı esasiyemize ve onun bir sened-i teyidi olan 1 teşrinisani 38 kararına muhalefet edenleri aynı hak ile menederiz, ensâli müstakbelemizin selâmeti ve vatanın istikbali namına menederiz (doğru sesleri).

Muhterem ve Muazzez Arkadaşlarım!

Bu izahatımdan sonra hep beraber enzar-ı ihtirâmımızı mutafı vicdanımız olan muhit-i millete nasbedelim. Orada faziletin, vefa ve sadakatın, arzu-yu teceddüdün, aşkı hâkimiyet ve istiklâlin intifa napezir ateşi yanmaktadır.

Bu mukaddes ateş kendi içindeki cehli zulmeti yakacak ve istiklâlimiz önüne dikilecek olan bütün mânileri yıkacaktır (İnşallah sesleri).

Efendiler, millet önünde, onun istihkak-ı istiklâli önünde, onun liyakat terakki ve teceddüdü önünde her kuvvet, ancak milletin irade ve emeline uymak suretiyle yaşayabilir.

Milletin irade ve emeline uymıyanların talihi hüsrandır, izmihlâldir (şüphesiz sesleri).

Efendiler, bu muazzam iradenin huzurunda kemali hürmet ve inkıyat ile eğilelim! (şiddetli alkışlar).

Yahya Galip Bey (Kırşehir) - Yaşa Paşam, yaşa!..

(*S ve D*, I, 299-300 ve 310, 1923)

Büyük dinimiz çalışmıyanın insanlıkla alâkası olmadığını bildiriyor. Bazı kimseler asrî olmayı kâfir olmak sanıyorlar. Asıl küfür onların bu zannıdır. Bu yanlış tefsiri yapanların maksadı, İslâmların kâfirlere esir olmasını istemek değil de nedir? Her sarıklıyı hoca sanmayın, hoca olmak sarıkla değil, dimağladır.

(*S ve D*, II, 128, 1923)

... Lâzım gelir ki, millet bir daha o cehle düşmesin, hepimize düşen vazife, dimağları bir daha bu cehle düşmemek için hazırlamaktır, bunu yapmak için aklen, mantıken, şer'en hiçbir mâni mutasavver değildir. Bu yolda önümüze herhangi bir hail çıkarsa, tariki savabımızda herhangi bir kara kaya tekevvün ederse, derhal o haili yıkmak, o kayayı parçalamak; memleketin şerefini, namusunu, hayatını düşünenler için borçtur, farzdır, emri ilâhîdir. Bu hususta muvaffakiyetimizi teshil edecekçarelerin en başında tenvir ve irşad bulunuyor. Milleti tenvir ve irşad yolunda muvaffakiyetle yürütebilecek dindaşlarımız lehülhamd çoktur. Genç, ihtiyar bütün münevverler, bütün memleketi sevenler bu nurlu vazifeye koşacaktır ve koşuyor. Yalnız şunu bilmeliyiz ki, bu kanaatler içinde, bunların başında bulunması lâzım gelen her mahaldeki, her beldedeki ulemayı kiramın çok yüksek mevkileri, ifa edecekleri çok hayırlı vazifeler vardır. Bu gibi ulemamızın himmetiyle, hakikî

erbabı ilmin hakikî esasatı şer'iyeye tevessüllerle, bugünkü idaremizin asıl şer'in ve dinin ruhundan alınmış olduğunu ve hakikati İslâmiyenin bize asıl bugünkü şekli emrettiğini anlatmakla ifa edecekleri vazifeler cidden kıymetli ve mühimdir.

(*S ve D*, II, 154, 1923)

... Bizim dinimiz en makul ve en tabiî bir dindir. Ve ancak bundan dolayıdır ki son din olmuştur. Bir dinin tabiî olması için akla, fenne, ilme ve mantığa tetabuk etmesi lâzımdır. Bizim dinimiz bunlara tamamen mutabıktır. İslâm hayatı içtimaiyesinde hiç kimsenin bir sınıfı mahsus halinde muhafazai mevcudiyete hakkı yoktur. Kendilerinde böyle bir hak görenler ahkâmı diniyeye muvafık harekette bulunmuş olmazlar. Bizde ruhbanlık yoktur, hepimiz müsaviyiz ve dinimizin ahkâmını mütesaviyen öğrenmiye mecburuz. Her fert dinini, diyanetini, imanını öğrenmek için bir yere muhtaçtır. Orası da mekteptir.

Badehu medreselerin bugünkü hali akametlerinden, bu hususta bizzat tetkik ve teftişlerinden mülhem hususattan, biraz da arapça öğrenmek ve arapça tedrisatta bulunmak mecburiyetinin tevlit ettiği müşkilâttan ve ziyaı zamandan uzun uzadıya bahsettikten sonra demişlerdir ki:

Milletimizin, memleketimizin darülirfanları bir olmalıdır. Bütün memleket evlâdı kadın ve erkek aynı surette oradan çıkmalıdır. Fa-

kat nasıl ki her hususta âli meslek ve ihtisas sahipleri yetiştirmek lâzım ise, dinimizin hakikati felsefiyyesini tetkik, tetebbu ve telkin kudreti ilmiye ve fenniyesine tesahüp edecek güzide ve hakikî ulemayı kiram dahi yetiştirecek müessesatı âliyeye malik olmalıyız.

(*S ve D*, II, 90, 1923)

Atatürk'ün saltanat konusundaki (1922'ye kadar) ve hilafet konusundaki (1924'e kadar) -bu kurumların kaldırılmasının "zaman ve zemini" gelinceye kadar- temkinli, ikircikli, hatta daha sonraki tutumunun tersi olan olumlayıcı tavrını 1. ve 2. ciltlerden biliyoruz. Kurtuluş Savaşı sırasında ve 1. Meclis döneminde, mümkün olan en geniş siyasi tabanı ve desteği yaratabilmek, çeşitli kesimleri erken antagonize etmemek için bu nazik konularda, özellikle de din konusunda, çok pragmatik bir yöntem uyguladığı da bilinmektedir. Onun için ideolojisinin diğer konulardaki sürekliliğini, 1920'ler - 1938 arasındaki mutlaka yakın sürekliliğini, din-siyaset ilişkisi ve laiklik konusunda görmüyor olmamızı bir tutarsızlık sorunu olarak tartışmaya değer bulmuyorum. Bunu bir siyasi üslup ya da ahlâk meselesi olarak tartışmak isteyecekler elbette olabilir, ama bana daha ilginç görünen soru şudur: Evet, Atatürk'ün padişahlık-cumhuriyet ve siyasetle din-laiklik konularındaki önceki ve sonraki (-gerçek) görüşleri farklıdır ama; acaba "sonraki-gerçek" görüşü, Laiklik konusunda da Cumhuriyetçilik konusundaki kadar ikircikiz, ödünsüz ve bilindiği/yakıştırıldığı gibi midir?

Bu sorunun yanıtlanmasına yardımcı olabilecek malzemeye girmeden önce şunu belirteyim ki, bu bölümdeki erken tarihli metinler, yukarıda işaret ettiğim türden bir tartışma

açmak üzere verilmediği halde, siyasi pragmatizmin ve retoriğin nerelere varabileceğinin nabzını tutturmaktan da uzak değildir. Aslında çok eleştirel ve suçlayıcı olduğunu bildiğimiz -bize (sonra) kendi bildiren- Atatürk, 1920 tarihli birinci metinde sultanlardan, halifelerden, Osmanlı tarihinden, Müslümanlık tarihinden, saray tarihçisi üslubuyla ve en kuvvetli, ululayıcı sıfatlarla sözediyor. Bir tek örnek öne çıkarmak gerekirse: "Soyundan yetiştiğimiz millet binlerce senedenberi cihanın en muhteşem tahtlarına Sultanlar yetiştirmiş..." Atatürk, inanmadığı konularda cepheden mücadele yapmıyor, susmuyor, dikkatli ve ölçülü eleştiri yapmıyor; inandığının tam tersini övebiliyor ve yüceltebiliyor.

1922 tarihli ikinci metinde Atatürk, Kuran hükümlerinin (nusus-dogmalar) isabetinden, camilerin kutsal minberlerinin halkın ruhani, ahlâki besinlerinin en yüksek, en verimli kaynakları olduğundan, halkın anlayabileceği dille okunacak hutbelerin ehli İslamın vücudunu canlandıracağından, beynini temizleyeceğinden, imanını güçlendireceğinden sözediyor.

Yine 1922 tarihli üçüncü metinde Atatürk Türk-İslâm tarihini anlatıyor. İnsanlık dünyasında yüz milyonu aşkın bir "büyük Türk milleti" bulunduğunu ve bu milletin yeryüzündeki genişliği oranında tarihte de bir derinliği olduğunu söylüyor. İlk tarih dönemlerinin belgelenebilme zorluğuna karşın "en açık ve en kesin ve en maddi tarihsel kanıtlara dayanarak söyleyebiliriz ki, Türkler on beş yüzyıl önce Asya'nın göbeğinde muazzam devletler kurmuş ve insanlığın her türlü yeteneğini gerçekleştirmiş bir unsurdur." Atatürk daha sonra dünyadaki yine yüz milyonluk "Arap kütlesi"ne geçiyor ve Muhammed Peygamber'in (Fahrialem Efendimiz) bu kütle içinde dünyaya gelmiş bir "mübarek vücut" olduğunu, "bir ve büyük" olan Tanrı'nın onu son peygamber olarak insanlara gönderdiğini söylüyor. Allah, "Peygamberimiz aracı-

lığıyla en son dini ve medeni gerçekleri verdikten sonra artık insanlıkla dolaylı olarak temasta bulunmaya gerek görmemiştir" diyor.

Bir konuşmasında İslâm tarihini din sosyolojisi açısından değil, tüm ritüel gerekleri de yerine getiren bir İslâm teologu üslubuyla ele alan Atatürk hilafet tartışmalarını, Emeviler'i ve Abbasiler'i geçtikten sonra Türkler'in İslâmiyet içindeki yerine geliyor ve sultanlıkla halifeliğin aynı kişide bulunmasına gerek olmadığını belirtiyor: "Hazreti Selim'in yaklaşık yüzyıl sonra Mısır'da yaptığını eğer isteseydi Melikşah, daha o zaman Bağdat'ta yapmış olurdu." Osmanlı tarihinin eleştirisi otuz altıncı ve sonuncu padişah(-halife) Vahdettin'in hainliği temasıyla noktalanıyor ve "milli saltanat ve hakimiyet"in artık bir şahısta değil Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bulunduğu belirtiliyor, hilafet makamında da artık T.B.M.M. oturacaktır deniyor. Burada asıl önemli ve ilginç olan, hilafet kurumuna özde bir eleştiri yöneltilmemesi, yalnızca koordinatlarının ne olması gerektiğinin tartışılması, hatta tam tersine, T.B.M.M.'nin yanısıra hilafetin de yüceltilmesidir: "Bundan sonra makam-ı hilafetin dahi Türkiye Devleti için ve bütün İslâm dünyası için ne kadar verimli olacağını da gelecek bütün açıklığıyla gösterecektir.... Türk ve İslâm-Türkiye Devleti iki mutluluğun gerçekleşmesine..."

Saltanat ve hilafet, belli bir sultan ve halifeden boşaltılıp T.B.M.M.'nin uhdesine alınınca, "... bir yandan Türkiye halkı çağdaş bir uygar devlet halinde her gün... daha mutlu ve müreffeh olacak,... kişilerin hainliği tehlikesine kendisini açık tutmayacak ve öbür yandan hilafet makamı da bütün İslâm dünyasının ruh ve vicdanının ve imanının bağlantı noktası... olabilecek"tir. Burada, Atatürk'ün hilafeti, "kötü halife"den arındırıp (Jön Türkler'in bir bölümünün saltanatı, "kötü sultan"dan arındırmak isteyen lejitimizmi-

ne benzer biçimde) T.B.M.M.'nin manevi şahsiyetine bağlayışında, zaman-zemin yönteminden çok belki de daha sonra "dinin devlet gözetim ve denetimine alınması" ve "dinin, hurafelerden arındırılmış olarak doğru öğretilmesi" şeklinde tanımlanacak ve uygulanacak olan Kemalist laikliğin önbelirtilerini görüyoruz.

1923 tarihli dördüncü metinde dikkati çeken önemli noktalar arasında şunlar var: "İslâmi bilgilerin Batı'nın bilimsel teorileri ve felsefeleriyle bağdaştırılması", "medreselerin birleştirilmesi ve çağdaş kurumlar haline getirilmesi", "çağdaş yorumculara kaynak olmak üzere bir İslâmi külliye vücuda getirilmesi". Bunlar, İslâmiyet'in modernleştirilmesinin düşünüldüğünü gösteren ifadeler. Daha önemlisi, Şer'iye Vekaleti ile Maarif Vekaleti'nin görüş ve iş birliği yapması temenni ediliyor; "memleket çocuklarının ortak ve eşit olarak öğrenmeye mecbur oldukları bilimler ve fenler vardır" denilerek, Tevhid-Tedrisat (eğitim birliği) reformunun haberi veriliyor.

Atatürk'ün hilafetin özüne itirazı olmadığı gibi, genel olarak İslâmiyet'in özüne karşı da hiçbir eleştirisi yok. 1923 tarihli beşinci metinde "(b)üyük dinimiz çalışmayanın insanlıkla ilgisi olmadığını bildiriyor. Bazı kimseler çağdaş olmayı kâfir olmak sanıyorlar. Asıl küfür onların bu zannıdır" diyor. Atatürk'ün söylevlerindeki İslâmiyet'le ilgili tutum şu: En son ve gelişkin din olan İslâmiyet, "ara-tarihi"ndeki yozlaşmalardan ve hurafelerden arındırılır ve çağdaşlaştırılırsa, halka ahlâki ve vicdani planda doğru yolu gösterir. Nasıl *Nutuk*'ta "laiklik, dinsizlik demek değildir" deniyorsa, burada da "(h)er sarıklıyı hoca sanmayın, hoca olmak sarıkla değil, beyinledir" deniyor.

1923 tarihli yedinci metinde "(b)izim dinimiz en makul ve en tabii bir dindir. Ve ancak bundan dolayıdır ki son din olmuştur" deniyor; İslâmiyet'in akla, fenne, bilime ve mantı-

ğa uygun olduğu söyleniyor. İslâmiyet'te "ruhban sınıfı"nın olmadığı, her ferdin "dinini, diyanetini, imanını" mektepte öğreneceği, bütün memleket çocuğu olan kadın ve erkeklerin aynı eğitimden geçmesi gerektiği, "hakiki ulema"nın dahi yüksek uzmanlık okullarında yetiştirilmesi gerektiği anlatılıyor. Burada, Tevhidi Tedrisat'ın, Diyanet Kanunu'nun, İlahiyat Fakülteleri'nin ipuçlarını görüyoruz. (4. cilde de bakınız.)

Bütün bunları üstüste koyarsak, ortaya din ile siyasetin, din ile devlet ve dünya işlerinin tamamen ayrı olması anlamında bir laiklik çıkmıyor (ve çıkmayacak). Daha dar anlamda laiklik, "başkaları"nın dini siyasete karıştırmaması ama en doğruyu bilen şefin ve tek-partinin dini devletin kontrolunda bulundurması (2. cilde de bkz.) anlamına gelecek. Daha geniş anlamda sekülarizm ise, dini düşüncelerle fikir planında mücadeleden çok, en ileri ve en son din olan İslâm'ın çağdaş bilim ve teknolojiyle birarada yürümesi anlamına gelecek. Öyle bir İslâm ki, yoz ara (Arabî, Farsî, Osmanî) dönemlerinden arındırılacak, hurafelerden, kötü halifelerden ve hocalardan temizlenecek, ilk dönemlerindeki saf öğretisi bugünün gerçek din bilginlerince ihya edilecek. Laiklik, dinsizlik ve kâfirlik demek değildir sözü ve tutumu tümüyle pragmatik bir retorik değil (zaten uygulama da bunu göstermeyecek); pozitivist bilimselcilik ile bağdaştırılabileceği düşünülen, pürifiye edilmiş bir-İslâmiyet'e de toplumsal yaşamda belli bir yerayrılacak.

Bu konuya 4. ciltte döneceğiz. Burada bir noktaya daha geçerken işaret edelim. Yukarıdaki metinlerdeki eski ve yüksek Türk uygarlığı motiflerini, daha önce milliyetçiliğin ikinci yüzüne ilişkin tesbitlerimizdeki üstün ve özgün Türk seciyesi/karakteri motifleriyle birlikte okursak, Atatürk'ün en azından 1920'lerde erken bir "Türk-İslâm (-Batı) sentezi" fikriyle oynamış olduğu söylenebilir: Saf bir Türklük - saflaştı-

rılmış bir İslâmiyet sentezi. İhya edilen Türklük ve restore edilen*, ama aynı zamanda modernize de edilen, İslâmiyet sentezi. Tabii, devletin ve şefin önderliğinde. Neredeyse bir devlet-dini, devlet-kilisesi kurucusu edasıyla söylenen sözler okumuş bulunuyoruz. Bunlar kimilerince kutlanacak, kimilerince kınanacak bir aşırı pragmatizmden ibaret midir; yoksa, zamanla (1928'den sonra, 1930'larda) tonu düşürülmüş de olsa, daha sonra *laiklik* okunun niteliğine kısmen ışık tutacak ön-eğilimler midir? İleride, daha hassas, daha ayrıntılı çalışmalar yapacak araştırmacılar için bir soru daha!

(*) "Reforme edilen" değil, çünkü ruhban sınıfı yok.

HİLÂFETİN LÂĞVI
(4.HI.1924)

Ankara'da istasyondaki hususi dairesinde İstanbul gazeteleri Başmuharrirlerine verilen demeç.
(Tanin, Vakit, Tevhid-i Efkâr)

Son günlerde melisce ittihaz olunan mukarrerat, milletçe tabiî ve hakikî bir surette zaten arzu edilmekte olan hususattır. Bunları fevkalâde olarak telâkkiye mahal yoktur. Millet bunları lisan-ı halile ve tabiî bir tarzda istiyordu. Hakikî halâs ve selâmete karar vermiş olan bir milletten de başka türlü temayüle intizar edilemezdi. Bu mukarrerat millet ve memleket için herhalde çok hayırlıdır ve pek az zamanda bütün bu iyilikler tebarüz edecektir. Mazideki tarz-ı harekete ait nedametler bu suretle telâfi olunacaktır.

(*S ve D*, III, 74, 1924)

CUMHURİYET YILDÖNÜMÜ MÜNASEBETİYLE (31.X.1924)

"Vakit" muhabirine Demeç.

- Türk milletinin tabiat ve şiarına en mutabık olan idare, Cumhuriyet idaresidir. Bir senelik hayat, bu hakikati bütün vuzuhiyle ispat etmiştir. Türk milleti hâkimiyetini en şümullü surette tecelli ettiren yeni idareye kavuşuncaya kadar daima mevcut müessesat-ı siyasiyeye yabancı kalmıştır. Bunda ne kadar haklı olduğunu anlamamış kimse yoktur, zannederim. Çünkü, mazinin müessesatı başından nihayete kadar milletin başında yumruk tutan bir sürü müstebitler kadrosundan başka birşey değildir.

Cumhuriyetin ilk senesi beklediğimiz feyzi tamamen vermiş midir? Memleket o kadar harap, millet o kadar yıpranmış bir hale getirilmiştir ki, uzun bir mazinin açtığı bu rahneleri bir sene kadar kısa bir zamanda Cumhuriyet idaresinin dahi tamamen kapatabilmesine elbette imkân olamazdı. Fakat, Cumhuriyetin feyizleri bütün memleketin ufuklarında herhalde kuvvetli ümitler verebilecek kadar nurludur. Bunu memleketin en kuytu köşelerinde dahi suhûletle müşahede etmek mümkündür.

Mefkûreyi dimağında daima canlı bulunduranların attığı kuvvetli ve maddi hatveler esersiz kalmamıştır. Fakat her hatveyi kısa ve nakâfi görmek, her an daha uzun ve mütevâli esaslı hatvelerle ileriye yürümek bütün vatan-

daşlarca esas meslek addedildikçe, israf olunan uzun asırların zayiatını nisbeten az zamanda telâfi kabil olacağı kanaatındayım.

- Bugün gelen "Vakit"de irticaî bazı temayülleri memnun ve ümidvar edebilecek hareketler karşısında, hükûmetin ciddî davranacağını tahmin eden bir telgraf vardır. İrticaî temayüller denilmekle, galiba Cumhuriyet idaresinden başka bir idareye rücu değil, fakat o kabil idarelerde rol oynıyan ve din perdesine bürünen tesvilâtı ümide düşürecek bazı politikacılar kasdolunuyor. Bu irtica sözleri hakkındaki mütalâa-i devletlerini rica edebilir miyim?

- Türkiye'de esasen mürteci yoktu ve yoktur. Vehim vardı, vesvesevardı; Cumhuriyetin ilânı ve onun icabat-ı zaruriyetinden olan zait müessesatın lâğvı üzerine herkesin vuzuh ile gördüğü manzara o mütevehhim ve müvesvisler için de inşirah-ı kalbi mucip olmuştur.

Bundan sonra, yalnız birşey varid-i hâtır olabilir. O da, bazı âdi politikacıların, hasis menfaatperestlerin o vehim ve hayali uyandırmağa çalışması o yüzden tatmin-i hırs ve menfaat düşüncesinden ibarettir. Temin ederim ki, bütün mevcudiyetimle temin ederim ki, bu gibiler her ne şekil, suret ve vesile ile olursa olsun, mevcudiyetlerini ihsas ettikleri gün, Türk milletinin amansız kahrına hedef olmaktan kurtulamıyacaklardır.

Artık Türkiye, din ve şeriat oyunlarına sahne olmaktan çok yüksektir.Bu gibi oyuncular varsa, kendilerine başka taraflarda sahne

arasınlar.

Mazinin gafletleri, paslı ataletleri, Türkiye halkının dimağından silinmiş olduğundan şüphe ve tereddüde mahal yoktur. Vâsıl olduğumuz mes'ut vaziyetten bir hatve geriye gitmek, kimsenin mevzuubahs etmeğe dahi salâhiyettar olmadığı kat'i bir hakikattir.

Türkiye'de Cumhuriyet vardır ve Cumhuriyetperverler vardır. Bu mukaddes mevcudiyetleri tahrip edici unsurlar artık Türkiye havasını -tesemmüm etmeden- teneffüs edemezler.

(*S ve D,* III, 74-76, 1924)

HİLÂFET VE YABANCI DİNİ MÜESSESELER HAKKINDA (4.V.1924)

New-York Herald muhabirine verilen demeç

Hilâfetle beraber Türkiye'de mevcut olan Ortodoks ve Ermeni kiliseleri patrikhaneleri ile Musevi hahamhanelerinin ortadan kalkması lâzımdır. Hilâfet ve bu muhtelif patriklikler asırlardan beri ruhanî daire-i salâhiyetleri haricinde muazzam imtiyazat topladılar. Halkın mütalâasına müsteniden bahşedilen hukuk haricinde imtiyazat ile Cumhuriyet idaresinin tatbiki kabil değildir. Mazide bilhassa Abdülhamit'in hal'inden sonra Kanun-i Esasimizi ve Meşrutiyet kavaninimizi Garp'in medeniyet makinesine imtisalen tadil etmeye çok çalıştık. Fakat bu teşebbüsümüzakim kal-

dı. Zira her hatvede patrikhaneler ve hilâfet gibi siyasî, dinî müessesatın hukuku ile karşı karşıya geldik.

Asırlarca evvel Türk-Müslüman ecdadımız bu memlekettehükümran olduğu zamanlarda siyasî, dinî salâhiyeti haiz rüesa tarafından idare edilmekte olan cemaatler buldular. O devirde itikadat-ı diniyeleri fatihlerin itikadatından farklı olan anasır-ı mahkûme ile telif-i beyn lüzumu hissedilmişti. Bu sebeple bu ilk fatihler, zir-i hâkimiyetine aldıkları muhtelif milliyetleri kendi mutat reis-i dinîleri vasıtasiyle idare etmeyi münasip buldular ve bu reislere -dinî reislere- büyük bir salâhiyet verdiler.

Halifenin ve patriklerin imtiyazatı kavaninimizin esasını teşkil etmişti. Bu nizamat vaktinde müdebbirane bile olsaydı yine bir tehdit teşkil eylerdi. Zira terakkiyatımızı tehir ve işkâl eyledi ve bu sebeple yalnız Türkiye, Avrupa'da komşusu olan bütün milletler arasında geride kaldı. Hükümeti işlemiyordu. Patrikhanelerin veya hilâfetin itirazatına maruz olmaksızın hiç bir ıslâhat veya terakkiperver fikr-i usul idaremize ithal edilemiyordu. Mamafih usullerimizden bazılarının tebdili zamanı geldi ve o vakit hilâfette bütün tebeddülâta karşı şedit bir husumet keşfettik. Patriklerin hiddetini tahrik etmeden usul-i tedrisimiz tebdil edilemezdi. Bunlar muavenet maksadiyle daima ecnebî hükümetlere müracaat ediyorlardı.

Asırlardan beri Rusya, İstanbul Rum Pat-

rikliği üzerindeki hegemonyası sayesinde işlerimiz üzerinde muzır bir nüfuz sahibi oldu. Rum, Ortodoks ve Ermeni patrikhaneleri vasıtasiyle idare usulümüz, diğer kilise idareleri ihdasını elzem kıldı. O vakit Rum-Katolik patrikini ve Yahudilerin hahambaşılarını tasdike mecbur olduk.

Protestanlık zuhur ettiği zaman, İstanbul'da bir Protestan kilisesi mümessilinin bulunması kabul zarureti karşısında kaldık ve Rum Patrikhanesinin imtiyazatına müşabih imtiyazlar verdik.

Son zamana kadar vergiler kiliseler vasıtasiyle teshil edilirdi. Yani hükümet, servetleri üzerine vergi vazetmekle beraber, vergilerin tahsilini her mıntakada hususî reis-i ruhanîlere terkederdi.

Tabir-i diğerle meselâ beş yüz Protestandan mürekkep bir cemaatten bir kütle halinde vergi alınır ve bu vergilerin tevzi ve tahsili hakkında bir söz söylenemezdi. Sermaye vergileri de aynı suretle toplanmak lâzım gelirdi.

Patrikhanelerin ve hilâfetin imtiyazatına tevfikan, hükümet tedrisat usulünü ıslah edemezdi. Türkiye'de yerleşmiş olan her cemaat, ister resmen salâhiyet almış bulunsun, ister bulunmasın, kendi dinî mekteplerine ve liselerine malikti. İmparatorluk hududu dahilinde de her millet kendi lisanını ve dinini talim ederdi. Fakat bu mektepler ihanet projelerine hizmet ettiler. Ermeniler Türk hâkimiyeti altında, açıkça müstakil bir kraliyet lehinde çalışıyor, ecnebî anasırı fiilî muavenetiyle hayal-

lerini hiz-i fiile isali için mütemadiyen entrikalarda bulunuyorlardı.

Bizimle dört yüz sene yaşamış olan yerli Rumlar, günün birinde kendilerini gayrimüstahlâs addederek Türklerin boyunduruğundan kurtulacakları günü düşünmeye başladılar. Mekteplerinde kendi lisanlarını ve dinlerini talim ettiler ve taht-ı hâkimiyetinde yaşadıkları hükümeti yabancı saydılar.

Diğer milletlerle aynı hal vaki oldu. Türkiye'de mektepler ve kiliseler tahrikâtın ocağı idi. Gayrımüslim anasır, hatta imparatorluk hududu dahilindeki Müslüman Araplar, aynı maksatla mekteplerinde Türk lisanının talimini ihmal ettiler. Böyle bir vaziyete İngiltere, Fransa, Amerika veya her hangi bir milletin ne kadar zaman tahammül edeceklerini sorarız.

Vakit: 4. s. 1924, s. 1
(*S ve D*, V, 104-106, 1924)

- İttihaz ettiğimiz bütün tedbirler bir cümle ile hulâsa edilebilir: Hâkimiyet-i millîyemizi ilân ettik. Kelimeler üzerinde oynamıyalım. Bugünkü Türk hükûmeti az çok Cumhuriyettir. Bu bizim hakkımızdır, fenalık nerede? Menşelerimizi hatırlayınız. Tarihimizin en mesut devresi, hükümdarlarımızın halife olmadıkları zamandır. Bir Türk padişahı hilâfeti her nasılsa kendisine maletmek için nüfuzunu, itiyadını, servetini istimal etti. Bu sırf bir tesadüf eseridir. Peygamberimiz, tilmizle-

rine dünya milletlerine İslâmiyeti kabul ettirmelerini emretti, bu milletlerin hükûmeti başına geçmelerini emretmedi. Peygamberin zihninden asla böyle bir fikir geçmemiştir. Hilâfet demek, idare, hükûmet demektir. Hakikaten vazifesini yapmak, bütün Müslüman milletlerini idare etmek istiyen bir halife, buna nasıl muvaffak olur? İtiraf ederim ki, bu şerait dahilinde beni halife tâyin etseler, derhal istifamı verirdim.

Fakat tarihe gelelim, hakayiki tetkik edelim. Araplar Bağdat'da bir hilâfet tesis ettiler, fakat (Kurtuba) da bir hilâfet daha vücude getirdiler. Ne Acemler, ne Afganlılar, ne Afrika Müslümanları, İstanbul halifesini tanımadılar. Bütün İslâm milletleri üzerinde ulvî vazife-i ruhaniyesini ifa eden yegâne halife fikri, hakikatten değil, kitaplardan çıkmış bir fikirdir. Halife hiçbir zaman Roma'daki Papa'nın Katolikler üzerindeki kuvvet ve iktidarını gösterememiştir.

Son ıslahatımızın sebep olduğu tenkitler, gayri hakiki, mevhum bir fikirden, ittihad-ı İslâm fikrinden mülhemdir. Bu fikir asla hakikat olmamıştır.

Biz, halifeyi eski ve muhterem bir ananeye hürmeten ibka ettik. Halifeye hürmetimiz vardır, gerek kendi, gerek ailesinin ihtiyaçlarını temin ediyoruz. İlâve edeyim ki, İslâm âleminde Türkler halifenin maddî ihtiyaçlarını fiilen temin eden yegâne millettir. Cihanşümûl bir hilâfeti tervic edenler şimdiye kadar her türlü iştirakten mücanebet etmişlerdir. O hal-

de, ne iddia ediyorlar? Yalnız Türkler bu müessesenin hamûlesine tahammül etsinler ve yine yalnız onlar halifenin nüfuz-ı hâkimanesine riayet... bu iddia müfritanedir.

- *Şu halde yeni Türkiye'nin siyasetinde dine mugayir hiçbir temayül ve mahiyet olmıyacak demek?*

- Siyasetimizi dine mugayir olmak şöyle dursun, din nokta-i nazarından eksik bile hissediyoruz.

- *Zat-ı asilâneleri, düşündüklerini bendenize daha iyi izah buyururlar mı?*

- Türk milleti daha dindar olmalıdır, yani bütün sadeliği ile dindar olmalıdır demek istiyorum. Dinime, bizzat hakikate nasıl inanıyorsam, buna da öyle inanıyorum. Şuûra muhalif, terakkiye mâni hiçbir şey ihtiva etmiyor. Halbuki, Türkiye'ye istiklâlini veren bu Asya milletinin içinde daha karışık, sun'i, itikadat-ı bâtıladan ibaret bir din daha vardır. Fakat bu cahiller, bu âcizler sırası gelince, tenevvür edeceklerdir. Onlar ziyaya takarrüp edemezlerse, kendilerini mahv ve mahkûm etmişler demektir. Onları kurtaracağız.

Tanin: 11 Şubat 1924
("Kültür Hakkında", III, 69-70, 1923)

Bu bölümde Kemalist laikliğin birkaç boyutunu daha görüyoruz. Birinci metinde, Atatürk, halifeliğin kaldırılması kararının, "milletçe doğal ve gerçek bir biçimde zaten arzu edilmekte" olduğunu belirtiyor.

İkinci metinde cumhuriyetten kasdedilenin esas itibarile anti-monarşik ve anti-teokratik bir yönetim biçimi ve meşruiyet prensibi olduğu bir kez daha görülüyor. "(G)eçmişin kurumları başından sonuna kadar milletin başında yumruk tutan bir sürü müstebitler kadrosundan başka bir şey değildir" dedikten sonra, Atatürk irtica konusundaki soruya şöyle yanıt veriyor: "Türkiye'de esasında mürteci yoktu ve yoktur. Vehim vardı, vesvese vardı. Cumhuriyetin ilanı ve onun zorunlu gereklerinden olmak üzere fazla kurumların (zait müessesatın) kaldırılması üzerine" bunlar da rahatlamıştır diyor. Bundan böyle hatıra gelebilecek tek şeyin, "bazı âdi politikacıların, hasis çıkarcıların o vehim ve hayali uyandırmaya çalışması" olabileceğini, ama Türkiye'nin artık "din ve şeriat oyunlarına sahne olmaktan çok yüksek" bulunduğunu belirtiyor. Kendi ifadesine göre Atatürk'ün kaygısı, halktaki bir gericilik eğiliminden çok, başka politikacıların dini siyasete alet etmesi ve karşısına din temelli bir muhalefetin çıkmasıdır. Hiçbir muhalefeti kabul etmeyen Atatürk (bkz. 2. cilt), din dayanaklı bir muhalefeti hiç kabul edemezdi.

Üçüncü metinde Kemalist laikliğin bir başka boyutu ortaya çıkıyor. Atatürk'e göre, Ortodoks ve Ermeni kiliseleri, Musevi hahamhaneleri gibi Hilafet de yüzyıllardan beri çeşitli ayrıcalıklara sahip olmuş, Batılılaşma girişimlerini boşa çıkarmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun "millet" sistemini eleştiren Atatürk, bu sistemin cumhuriyet yönetimiyle bağdaşmadığını, özellikle bu özerk siyasi-dini kurumların öğretim yönteminin iyileştirilmesini (tedrisat usulünün ıslahını) engellediğini belirtiyor. Görülüyor ki "tevhidi tedrisatın" (eğitim birliğinin) bir yönü seküler eğitimin sağlanması ise, bir yönü de etnik azınlıkların eğitiminin de yeni merkezi devletin denetimine alınmak istenmesi olmuştur. (Laiklik konusuna, uygulamalarıyla birlikte, 4. cildin "Reformlar" kısmında döneceğiz.)

Sona bıraktığımız 1923 tarihli dördüncü metinde Atatürk'ün hilafete dini bir kurum değil, siyasi ve idari bir kurum olduğu için itiraz ettiği görülüyor: "Hilafet demek, idare, hükümet demektir". Ama bu metnin daha önemli bölümü, ikinci yarısıdır:

> Siyasetimizi dine aykırı olmak şöyle dursun, din açısından eksik bile hissediyoruz,

diyen Atatürk şöyle devam ediyor:

> Türk milleti daha dindar olmalıdır, *yani bütün sadeliği ile dindar olmalıdır* demek istiyorum. Dinime, gerçeğin kendisine nasıl inanıyorsam, buna da öyle inanıyorum... (abç)

Bu sözler, isterse 1923 gibi görece erken bir tarihte söylenmiş olsun, o kadar kategoriktir ki, ileride açıklanacak bir "milli sır"ın tersi olarak kabul edilip geçilemez gibi görünüyor. Yinelersek, Atatürk çeşitli dini kurumları, siyasi güç odakları olmasınlar diye kaldırmıştır. Atatürk'ün, kendi beyanlarına göre, genel olarak dinle ve doğru İslâmiyet'le - *bütün sadeliği ile*- İslâm diniyle davası yoktur. İtirazı yapay, boş dinsel inanç ve geleneklere, hurafelere ve cehaletedir. Sekülarizmi, ateistliğe ve din-karşıtlığına varan bir sekülarizm değildir. Laikliği de dinin siyasete başkaları tarafından sokulmasını önlemek isteyen, din öğretimini milli eğitim sistemi içindeki okullardan çıkaran (ki çok önemlidir), ama din öğretiminin devletin denetim ve gözetiminde ve devletçe yetiştirilecek aydın din adamlarınca halka verilmesinde de sakınca görmeyen bir laiklik biçimidir.

Bunun üzerine Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerine şu suali irad ettim:

- Ankara Büyük Millet Meclisi hükûmetinin Anadolu'da sakin ecnebilere karşı tarz-ı hareketi Bolşevikler tarafından ittihaz edilmiş olan tedabire pek benziyor, ezcümle İzmir ve bazı bankalarda ve hattâ Fransız bankalarındaki ecnebiye ait kasaların zorla açılması İstanbul'da müttefikin mahafilinde pek elîm bir tesir hasıl etmiştir. Türkiye'de Komünist bir idare mi tesis etmek istiyorsunuz?

Gazi Mustafa Kemal Paşa şu cevabı verdi:

- Yeni Türkiye'nin eski Türkiye ile hiçbir alâkası yoktur. Osmanlı hükûmeti tarihe geçmiştir. Şimdi yeni bir Türkiye doğmuştur. Gerçi millet değişmemiştir. Aynı Türk unsuru bu milleti teşkil ediyor. Ancak, tarz-ı idare değişmiştir. Ankara'da hükûmet-i millîye teessüs etmeden evvel İstanbul'da bir sultan ve bunun bir hükûmeti vardı. Millet memleketin işlerine, vazifesi kanun yapmaktan ibaret olan bir meclis vasıtasiyle iştirak edebiliyordu. Bu tarz-ı hükûmet, millete hakîkî olduğu istiklâl ve hürriyeti vermeğe kâfi değildir. Bu tarz-ı hükûmetin verdiği fena neticeler meydandadır.

Millet ölmek istemiyor, yaşamak ve bunun için de ne lâzımsa onu yapmak istiyordu. İşte bunun içindir ki, üç senedenberi tarz-ı idaresini değiştirdi, yukarıda izah ettiğim bir meşrutî hükûmete bedel, doğrudan doğruya milletten çıkan bir hükûmeti kabul etti.

Bu yeni hükûmet taraf-ı milletten mansup ve aynı zamanda hem kuvve-i icraiyeyi, hem de kuvve-i teşriiyeyi haiz mebuslardan teşekkül eder. Bu mebusların bazıları umur-u idarenin teferruatını tanzime ve halk komiserleri vazifesini ifaya memurdurlar. Hakikatta hâkim olan ve herşeyi idare eden merci, Millet Meclisidir. Zannıma göre, yeryüzünde buna benziyen diğer bir hükûmet de vardır.

Şurasını unutmamalı ki, bu tarz-ı idare, bir Bolşevik sistemi değildir. Çünkü, biz ne Bolşevikiz, ne de Komünist; ne biri, ne diğeri olamayız. Çünkü, biz milliyetperverve dinimize hürmetkârız. Hulâsa, bizim şekl-i hükûmetimiz tam bir demokrat hükûmetidir. Ve lisanımızda bu hükûmet "halk hükûmeti" diye yadedilir.

("Sulh Şartları, İç ve Dış Meseleler", III, 51, 1922)

İkinci sualim bu noktayı icmale müsaiti.

- Paşa hazretleri, hem 10 Temmuzun, hem 1 Teşrinisaninin muvaffak bir kahramanıdırlar. İki inkılâp arasındaki farkı lisan-ı devletlerinden işitmek isteriz, dedim.

- Bu iki inkılâp arasındaki fark tarif olu-

namıyacak derecede büyüktür, zannederim. Birincisi, milletin tabiaten aradığı hava-yi hürriyeti teneffüs ettiğini zannettiren bir harekettir. Fakat ikincisi, milletin hürriyet ve hâkimiyetini fiilen ve maddeten tesbit ve ilâı eden bir inkılâb-ı mes'uddur; ve şüphe yok, yalnız Türkiye'de değil, bütün cihanda nazar-ı ehemmiyetealınmaya lâyık bir teceddüttür.

Paşa hazretlerinin izahatını teferruata nakletmek için İstanbul'da geçmiş bir münakaşayı hatırlatmağalüzum gördüm:

- Bazıları iki inkılâbın tazammun ettiği şekl-i idare arasında bir fark olmadığına kaani görünüyorlar. Meselâ: "Meşrutiyette gayrı mesûl bir mevkide tutulan hükümdar, vakıa kendiliğinden bir başvekil nasbeder görünmektedir. Fakat, bir tahlil ve tecrübesinden sonra bu başvekili itimadiyle yerinde tutup tutmamak yine millet meclisinin elindedir. Bütün icra işlerinde sadr-ı âzamın imzası olmadan hükümdarın imzası bir kıymet ifade etmez. Şu halde bu günkü icra vekilleri heyetini dünkü heyeti vükelâ ile karşılaştırırsak, iki şekl-i idarede büyük bir fark görmemek lâzımgelir" diyorlar, dedim.

Paşa hazretleri esasa irca-ı nazar ettiler, buyurdular ki:

- 10 Temmuz inkılâbı bir hükümdar-ı müstebidle millet arasında en nihayet kuyûd ve şurût ile muvazene arayan bir zihniyeti istihsâle mâtuf idi; halbuki son inkılâp usûl-ü meşrutiyeti dahi hürriyet ve istiklâl-i millet için kâfi göremez ve bilâkaydüşart hâkimiyeti mil-

letin uhdesinde tutan esaslı bir umdeye istinad eder. Bu umdenin teallûk şekli hiçbir vakitte eski eşkâl ile mukayese kabul edemez.

Bugün Türkiye devleti doğrudan doğruya bir meclis, bir şûra hükûmeti ile idare olunur; ve ilelebed böyle idare olunacaktır.

Türkiye devletinin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmetinin mahiyet-i asliyesini anlayabilmek için, teşkilât-ı esasiyesini dikkatle mütalâa etmeklâzımdır. Bu hususta benim tarafımdan verilen bir nutku gözden geçirmek de muvafık olur.

("Sulh ve İnkılâp", III, 53, 1922)

ANKARA HUKUK FAKÜLTESİNİN AÇILIŞINDA (5.XI.1925)

Hukuk İnkılâbımızın dayandığı ana fikirlerin izahı.

Huzzârı kiram!

Cumhuriyetin merkezi idaresinde bir Hukuk mektebi açmak vesilesi bugünkü içtimaımızı ihzar etmiş bulunuyor. Bugün şahit olduğumuz hâdise, yüksek memur ve mütehassıs âlimler yetiştirmekteşebbüsündendaha büyük bir ehemmiyetihaizdir. Senelerden beri devam eden Türk inkılâbı, mevcudiyetini ve zihniyetini, hayatı içtimaiyenin mebnâsı olan yeni esasatı hukukiyede tesbit ve teyit etmek çaresine tevessül etmiştir.

Türk inkılâbı nedir? Bu inkılâp, kelimenin

vehleten ima ettiği ihtilâl manasından başka, ondan daha vâsi bir tahavvülü ifade etmektedir. Bugünkü devletimizin şekli, asırlardan beri gelen eski şekilleri bertaraf eden en mütekâmil tarz olmuştur.

Milletin, idamei mevcudiyet için efradı arasında düşündüğü rabıtai müştereke, asırlardan beri gelen şekil ve mahiyetini tebdil etmiş, yani millet, dinî ve mezhebî irtibat yerine, Türk milliyeti rabıtasiyle efradını toplamıştır.

Millet, beynelmilel umumi mücadele sahasında sebebi hayat ve sebebi kuvvet olacak iklim ve vasıtanın ancak muasır medeniyettebulunabileceğini, bir hakikati sabite olarak umde ittihaz eylemiştir.

Velhasıl Efendiler, millet saydığım tahavvülât ve inkılâbatın tabiî ve zaruri icabı olarak idarei umumiyesinin ve bütün kanunlarının ancak dünyevi ihtiyacattan mülhem ve ihtiyacın tebeddül ve tekâmülüyle mütemadiyen tebeddül ve tekâmül etmesi esas olan dünyevi bir zihniyeti idareyi mabihülhayat addeylemiştir.

Eğer yalnız altı sene evvelki hâtıratınızı yoklarsanız, devletin şeklinde, efradı milletin rabıtai müşterekesinde, medarı kuvvet olacak tariki medeniyetin takibinde, velhasıl bütün teşkilât ve ihtiyacatını istinad ettirdiği ahkâm noktai nazarından büsbütün başka esaslar üzerinde bulunduğumuzu tahattur buyurursunuz. Altı sene zarfında büyük milletimizin cereyanı hayatında vücude getirdiği bu tahavvülât herhangi bir ihtilâlden çok fazla,

çok yüksek olan en muazzam inkılâbattandır...

(*S ve D*, II, 236-237, 1925)

KASTAMONU'DA BİR KONUŞMA
(24.VIII.1925)

Belediye dairesi önünde toplanan halk ile.

Çiftçilerle yaptıkları bu konuşmada; teşkilâtları ve makineleri olup olmadığını sormuşlar ve heyetin "yok" demesi üzerine:

Ben de çiftçi olduğumdan biliyorum. Makinesiz ziraat olmaz. El emeği güçtür. Birleşiniz. Birliklerle makine alırsınız. Senede yüz dönüm ekeceğinize on misli, yüz misli, fazla ekersiniz. Memleketimiz hakikî çiftçi memleketidir. Henüz bu hususa kesbi istihkak etmiş değiliz. Fakat ziraat memleketi olacağız. Bu da makine ile olacaktır!

Gazi Paşa Hazretleri Çiftçiler Birliği'nin ricası üzerine Kastamonu Çiftçiler Birliği'nin Reisi fahriliğini de kabul etmiştir.

Bu esnada çiftçilere hitaben:

Memleketimizde yapılması lâzım devletin, noktai esasisi çiftçiliktir. Müstehlik yaşamak iyi değildir. Müstahsil olalım!

demiştir. Bundan sonra genç fikirler hakkında gelen sözleri:

Memleketin hakikî emelleri, noktainazarı budur. Bundan hariç hiçbir şey olamaz. Bilâistisna hepimiz ona tevessüle mecburuz.

Genç fikirli demek hakikî fikirli demektir.

Sanat hakkında esnafa birçok sualler sorduktan sonra bir terzi istemişler. Eliyle şalvarlı cüppeli bir esnafı göstererek:

Şalvarlı elbiseler mi ucuz yoksa beynelmilel son kıyafet mi?

Terzinin "beynelmilel daha ucuz" demesi üzerine Gazi Hazretleri:

İşte görüyorsunuz ya... bu elbiseler ucuzdur. Hem basittir. Yerli pahalıdır. Aynı kumaştan birer elbise daha yaparsınız.

Bir esnafa da: fesini göster. Dedikten sonra: İşte içinde takke, üzerinde abani sarık, fes... Bunların hepsinin ayrı ayrı parası ecnebilere gidiyor. Bunu söylemekten maksadım şudur: Biz her noktai nazardan insan olmalıyız. Acılar gördük. Bunun sebebi dünyanın vaziyetini anlamadığımız içindir. Fikrimiz, zihniyetimiz medeni olacaktır. Şunun bunun sözüne ehemmiyet vermiyeceğiz. Medeni olacağız. Bununla iftihar edeceğiz. Bütün Türk ve İslâm âlemine bakınız. Zihinleri medeniyetin emrettiği şümul ve tealiye uyamadıklarından ne büyük felâketler, ne ıstıraplar içindedirler. Bizim de şimdiye kadar geri kalmamız ve nihayet son felâket çamuruna batışımız bundandır. Beş altı sene içinde kendimizi kurtarmışsak; bu zihniyetimizdeki tebeddüldendir. Artık duramayız. Behemehal ileri gideceğiz. Geriye ise hiç gidemeyiz. Çünkü ileri gitmeğe mecburuz. Millet vazıhan bilmelidir. Medeniyet öyle bir kuvvetli ateştir ki ona bigâne olanları yakar ve mahveder.

İçinde bulunduğumuz ailei medeniyette lâyık olduğumuz mevkii bulacak ve onu muhafaza ve ilân edeceğiz. Refah, saadet ve insanlık bundadır.

Açık Söz: 25 Ağustos 1925
(*S ve D*, II, 206-207, 1925)

İçtimai bünyemizin hiçbir hâdisesini, hiçbir derdini yarım tedbirlerle uyuşturmak şiarında ve istidadında olmıyan Cumhuriyet, tevessül ettiği radikal ıslahatın ilk devrelerini geçirmiş ve günden güne artacak semerelerini iktitaf etmek devrine girmiştir (şiddetli alkışlar, bravo sesleri). Şiarımızın ve istidadımızın ilham ettiği ve esasen memleket ihtiyaçlarına mutabık olduğu eserleriyle tezahür eden yolumuzda katiyetle yürümek azmindeyiz (bravo sesleri, alkışlar).

(2. Meclis, "2. Dönüm 4. Toplantı Yılını Açarken", I, 344, 1926)

... Sekiz sene evvel muztarip ve ağlayan İstanbul'dan kalbim sızlıyarak çıktım, teşyi edenim yoktu. Sekiz sene sonra kalbim müsterih olarak, gülen ve daha güzelleşen İstanbul'a geldim. Bütün İstanbulluların ruhuma heyecan veren sıcak ve muhabbetkâr ağuşile karşılandım. Sekiz sene, heyeti içtimaiyemizin yeni dahil olduğu devrin tarihi, ihtiva ettiği ihtilâllerle, inkılâplarla ve neticeleriyle az meşbu değildir. Sekiz senede milletimizin siyasi, içti-

mai ve medeni inkişaf yolunda gösterdiği kabiliyet ve liyakat derecesi yüksektir. Bu dereceyi her gün daha ziyade yükseltmek için çok dikkatle ve azimle çalışacağız! Vatanın imarı, milletin refahı, daha çok gayret ve mesai talebetmektedir. Hissiyatı ve vicdanî telâkkiyatı ilim ve fenle tenmiye ve terbiye ederek heyeti içtimaiyemizin hakikî huzur ve saadetine çalışmak ulvî bir noktai nazardır...

("İstanbul Halkı Temsilcileriyle Konuşma", II, 247, 1927)

Arkadaşlar! Üniversite tesisine verdiğimiz ehemmiyeti beyan etmek isterim. Yarım tedbirlerin kısır olduğuna şüphe yoktur. Bütün işlerimizde olduğu gibi maarifte ve kurulan üniversitede de radikal tedbirlerle yürümek katî kararımızdır.

(4. Meclis, "4. Dönem 3. Toplanma Yılını Açarken", I, 374, 1933)

1922 tarihli birinci metinde Atatürk "yeni Türkiye"de milletin aynı olduğunu, yönetim biçiminin değiştiğini, "meşruti hükümet"in yerine "halk hükümeti" kurulduğunu söylüyor. Millet Meclisinin yasama ve yürütme güçlerini birleştirdiğini, milletvekillerinin bazılarının "halk komiserleri" olarak görev yaptığını (vekiller heyetini kasdediyor), ancak ne Bolşevik ne de Komünist olunmadığını, çünkü "milliyetperver ve dinimize hürmetkâr" bulunulduğunu söylüyor. Sözcüklerin, ya da terimlerin, sıralanış mantığı ilginç: Bolşevik

ve Komünist değiliz, *çünkü* milliyetçi ve dine saygılıyız, *özetle* hükümet biçimimiz "tam bir demokrat hükümetidir" deniyor. (Demokrasi sözcüğünün sayılı kullanılışlarından biri - o da bu tarzda.) Tabii, semiyotik bağlamı daha geniş tutup, konuşmasının başlarına ve ortalarına gidersek "demokrasi"nin anti-sosyalizm ve milliyetçilikten ibaret olmadığı, cumhuriyet (saltanatın karşıtı) ve ulusal egemenlik karşılığı olarak da kullanıldığı görülüyor. "(D)oğrudan doğruya milletten çıkan bir hükümet" ve "milletten mansup ... mebuslar" ibarelerinin gerçekteki içeriği için bkz. 2. cilt, "Seçim" bölümleri".)

En büyük inkılâbın "laik *cumhuriyet*" olduğunu biliyoruz. İkinci metinde cumhuriyet inkılâbıyla II. Meşrutiyet inkılâbını karşılaştıran Atatürk, ikincisinin "milletin doğası gereği aradığı özgürlük havasını soluduğunu zannettiren bir hareket"ten ibaret olduğuna, birincisinin "özgürlük ve egemenliğini fiilen ve maddeten tesbit ve ilan eden" bir mutlu inkılâp olduğuna; II. Meşrutiyet'teki kararsız millet-padişah dengesine karşılık, cumhuriyetteki kayıtsız şartsız ulusal egemenliğe dikkati çekiyor. Yukarıdaki "halk komiserleri"ne benzer biçimde "şura hükümeti" ifadesini de kullanan (millet meclisini kasdederek) Atatürk'ün ciddi bir sovyetik çağrışım yaptırmak istediğini düşünmek için herhangi bir neden yok. Tam tersine, bu yıllar, Sovyetler'e çok aykırı görünmemeye dikkat eden bir retoriğin yanısıra, Batı'ya kategorik bir anti-Sovyetizm mesajı vermeye çalıştığı yıllardır. (Bkz. 4. cilt.)

Atatürk üçüncü metinde "Türk inkılâbı nedir?" sorusunu şöyle yanıtlıyor: "Bu inkılâp, sözcüğün ilk bakışta (vehleten) ima ettiği ihtilal (devrim) anlamından başka, ondan daha geniş (vâsi) bir değişimi (tahavvülü) ifade etmektedir. Bugünkü devletimizin şekli yüzyıllardan beri gelen eski şekilleri bertaraf eden en gelişkin tarz olmuştur. Milletin, varlığını sürdürmek için bireyleri arasında düşündüğü ortak bağ yüzyıllardan beri gelen biçim ve niteliğini değiştirmiş, yani mil-

let, din ve mezhep bağı yerine, Türk milliyeti bağıyla bireylerini toplamıştır... millet saydığım değişimlerin (tahavvülat) ve dönüşümlerin (inkılâbat) doğal ve zorunlu gereği olarak genel yönetiminin ve bütün kanunlarının ancak dünyevi ihtiyaçlardan esinlendiğini (kabul etmiştir) .... Altı yıl içinde büyük milletimizin hayatının akışında vücuda getirdiği bu değişimler herhangi bir ihtilalden çok fazla, çok yüksek olan en muazzam inkılâbattandır."

Çok açıktır ki, Atatürk'e göre inkılâp(lar) - dönüşüm(ler), ihtilalden (devrimden) "daha geniş", "daha fazla", "daha yüksek", "muazzam" bir değişimdir.* Çağdaş uygarlık"ta yeralmayı sağlayacak olan bu inkılâp(lar)ın ne olduğu da çok açık: Yönetim biçimi olarak monarşinin yerine cumhuriyet, milletin bireylerini birarada tutacak bağ olarak din yerine milliyet(çilik), şer'i kanunlar yerine seküler kanunlar. Kısacası; cumhuriyetçi, milliyetçi, laik bir ulus-devletin kurulması ve korunması. Kemalist inkılâp, bu kadarıyla gerçekten büyük bir inkılâp. Ama bundan sonrası da çok önemli: Nasıl bir cumhuriyetçilik?, Nasıl bir milliyetçilik?, Nasıl bir laiklik? soruları da çok önemli sorular. Demokratik bir cumhuriyet mi, anti-demokratik bir cumhuriyet mi?, Ölçülü bir milliyetçilik mi, yer yer ölçüsüz bir milliyetçilik mi?, Tam ve gerçek bir laiklik mi, ikircikli bir laiklik mi? Bu meşru soruları sormak ve Kemalist inkılâbın içeriğini, niteliğini, yöntemlerini ve bedellerini tam değerlendirmeye çalışmak, Kemalist inkılâbın önemini ve yaratıcılarının başarısını küçültmek anlamına gelmez, gerçekten hakettikleri kadarının ne olduğunu tesbit etmek anlamına gelir. Bu soruları sormamak da, büyük sözlerin (ve işlerin) arkasındaki her şeyi kayıtsız şartsız idealize etmek, hatta tabulaştırmak demek olur (ve olmuştur).

(*) Ayrıca bkz. Ahmet Ağaoğlu, *İhtilal mi? İnkılâp mı?* Ankara: A. Kıral Basımevi, 1942.

1925 tarihli dördüncü metinde Atatürk, birçok benzer konuşmasında olduğu gibi, inkılâbın yönünü ya da esin kaynağını seküler Batı uygarlığı olarak tanımlıyor: "Bütün Türk ve İslâm âlemine bakınız. Zihinleri uygarlığın emrettiği kapsam ve yüksekliğe uyamadıklarından ne büyük felaketler, ne ıstıraplar içindedirler." İnkılâbın nihai amacı ise yine "refah, mutluluk ve insanlık" olarak belirleniyor.

1926 tarihli beşinci metinde Atatürk, C.H.P. programlarından bildiğimiz "aşamalı ve evrimsel" yöntemle bağlı olmama temasını işliyor. Hiçbir sorunu "yarım önlemlerle uyuşturmak" ilkesini kabul etmediklerini, "radikal ıslahatın" (köktenci reformların) ilk dönemlerinin geçirildiğini ve verimlerinin alınmaya devam edileceğini söylüyor.

1927 tarihli altıncı metinde, "ihtilal" ve "inkılâp" sözcüklerini yanyana kullanıyor, ama eşanlamlı kullanmadığını yukarıdan biliyoruz. Bu metinde de, dini ve vicdani anlayışların "ilim ve fenle beslenmesi ve terbiye edilmesi" motifi karşımıza çıkıyor; Atatürk'e kategorik bir din karşıtlığı ve ateistlik değil, aydınlanmış bir din anlayışı yandaşlığı yakıştırılmasının daha uygun olacağına işaret eden bir başka örnek görülüyor.

1928 tarihli yedinci metinde, yine "yarım önlemlerin kısır olduğu", "radikal önlemler" ile yürüneceği söyleniyor. "İnkılâpçılık"tan Kemalistler'in kendi kasdettiklerinin, "radikal reformizm" anlamında bir "dönüşümcülük" olduğunu bir kez daha söyleyebiliriz.

MAARİF KONGRESİNİ AÇARKEN
(16.VII.1921)

... Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarihi tedenniyatında en mühim bir âmil olduğu kanaatındayım. Onun için bir millî terbiye programından bahsederken, eski devrin hurafatından ve evsafı fıtriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garptan gelebilen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciyei milliye ve tarihiyemizle mütenasip bir kültür kasdediyorum. Çünkü dehayı millîmizin inkişafı tamı ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir. Lâalettayin bir ecnebi kültürü şimdiye kadar takip olunan yabancı kültürlerin muhrip neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür (Haraseti fikriye) zeminle mütenasiptir. O zemin, milletin seciyesidir.

Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken onlara bilhassa mevcudiyeti ile, hakkı ile, birliği ile tearuz eden bilûmum yabancı anasırla mücadele lüzumunu ve efkârı milliyeyi kemali istiğrak ile her mukabil fikre karşı şiddetle ve fedakârane müdafaa zarureti telkin edilmelidir. Yeni neslin bütün kuvayı ruhiyesine bu ev-

saf ve kabiliyetin zerki mühimdir. Daimî ve müthiş bir cidal şeklinde tebarüz eden hayatı akvamın felsefesi, müstakil ve mesut kalmak isteyen her millet için bu evsafı kemali şiddetle talep etmektedir.

Teferruatını tamamen erbabı ihtisasına bırakmak istediğim bu mesele hakkındaki umumî nikatı nazarımı ikmalen ifade için yeni neslin teçhiz olunacağı evsafı mâneviye meyanında kuvvetli bir aşkı fazilet ve kuvvetli bir fikri intizam ve inzibattan da bahsetmek zaruretindeyim...

(*S ve D*, II, 16-17, 1921)

... Milleti millet yapan, terakki ve tefeyyüz ettiren kuvvetler vardır: Fikir kuvvetleri ve içtimaî kuvvetler...

Fikirler, mânasız, mantıksız safsatalarla mâli olursa, o fikirler marîzdir. Kezâlik hayatı içtimaiye akıl ve mantıktan âri, bifaide ve muzir bir takım akideler ve an'anelerle meşbû olursa meflûç olur.

Evvelâ fikir ve içtimaiyat kuvvetlerinin menbalarını tathirden başlamak lâzımdır. Memleketi, milleti kurtarmak isteyenler için, hamiyet, hüsnüniyet, fedakârlık elzem olan evsaftandır... Fakat bir heyeti içtimaiyedeki marazı görmek, onu tedavi etmek, heyeti içtimaiyeyi asrın icabatına göre terakki ettirebilmek için, bu evsaf kâfi gelmez; bu evsafın yanında ilim ve fen lâzımdır. İlim ve fen teşebbüsatının merkezi faaliyeti ise mekteptir. Binaenaleyh

mektep lâzımdır. Mektep namını hep beraber hürmetle, tâzimle zikredelim. Mektep genç dimağlara, insanlığa hürmeti, millet ve memlekete muhabbeti, şerefi istiklâli öğretir... İstiklâl tehlikeye düştüğü zaman onu kurtarmak için takibi muvafık olan en salim yolu belletir... Memleket ve milleti kurtarmağa çalışanların aynı zamanda mesleklerinde birer namuskâr mütehassıs ve birer âlim olmaları lâzımdır. Bunu temin eden mekteptir. Ancak bu tarzda her türlü teşebbüsatın mantıkî neticelere îsali mümkün olur.

Hanımlar, Beyler; Memleketimizin en mâmur, en lâtif, en güzel yerlerini üç buçuk sene kirli ayaklariyle çiğneyen düşmanı mağlûp eden zaferin sırrı nerededir. Bilir misiniz? Orduları sevk ve idaresinde ilim ve fen düsturlarını rehber ittihaz etmektedir. Milletimizi yetiştirmek için asıl olan mekteplerimizin, darülfünunlarımızın teessüsünde aynı mesleki takip edeceğiz. Evet, milletimizin siyasî, içtimaî hayatında, milletimizin fikrî terbiyesinde de rehberimiz ilim ve fen olacaktır. Mektep sayesinde, mektebin vereceği ilim ve fen sayesindedir ki Türk milleti, Türk sanatı, Türk şiir ve edebiyatı, bütün bedayiiyle inkişaf eder.

("Öğretmenlere", II, 43, 1922)

Efendiler! Asırlardan beri milletimizi idare eden hükûmetler tâmim-i maarif arzusunu izhar edegelmişlerdir. Ancak bu arzularına vüsul için şarkı ve garbı taklitten kurtulama-

dıklarından netice milletin cehilden kurtulamamasına müncer olmuştur. Bu hazin hakikat karşısında, bizim takibe mecbur olduğumuz maarif siyasetimizin hututu esasiyesi şöyle olmalıdır: Demiştim ki; bu memleketin sahib-i aslisi ve heyeti içtimaiyemizin unsur-u esasisi köylüdür. İşte bu köylüdür ki bugüne kadar nur-u maariften mahrum bırakılmıştır. Binaenaleyh; bizim takip edeceğimiz maarif siyasetinin temeli evvelâ mevcut cehli izale etmektir. Teferruata girmekten içtinaben, bu fikrimi birkaç kelime ile tavzih etmek için diyebilirim ki alelıtlak umum köylüye okumak, yazmak ve vatanını, milletini, dinini, dünyasını tanıtacak kadar coğrafî, tarihî, dinî ve ahlâkî malûmat vermek ve âmal-i erbaayı öğretmek maarif programımızın ilk hedefidir (bravo sadaları).

Efendiler! Bu hedefe vusul, tarih-i maarifimizde mukaddes bir merhale teşkil edecektir.

Bir taraftan izale-i cehle uğraşırken bir taraftan da memleket evlâdını hayat-ı içtimaiye ve iktisadiyede fiilen müessir ve müsmir kılabilmek için elzem olan iptidai malûmatı amelî bir tarzda vermek usul-ü maarifimizin esasını teşkil etmelidir.

Efendiler! Medenî ve asrî bir heyeti içtimaiyenin tarik-i ilmî irfanda yalnız bu kadarla iktifa edemiyeceğişüphesizdir.

Milletimizin inkişafı dehası ve bu sayede lâyık olduğu mertebe-i medeniyeteirtikası bittabi âli meslekler erbabını yetiştirmekle ve millî harsımızı îlâ ile kabildir.

Bu iptidai ve intihai iki tahsil kademesi arasında orta tahsilin de vücubu tabiîdir. Orta tahsilin gayesi memleketin muhtaç olduğu muhtelif hizmet ve sanat erbabını yetiştirmek ve tahsil-i âliye namzet hazırlamaktır.

Orta tahsilde dahi terbiye ve talim usulünün amelî ve tatbikî olması esasına riayet şarttır. Kadınlarımızın da ayni derece-yi tahsilden geçerek yetişmelerine atf-ı ehemmiyet olunacaktır (bravo sadaları ve alkışlar).

(1. Meclis, "Üçüncü Toplanma Yılını Açarken", I, 230, 1922)

Efendiler, terbiyeve tedriste tatbik edilecek usul, malûmatı insan için fazla bir süs, bir vasıta-i tahakküm, yahut medeni bir zevkten ziyade maddi hayatta muvaffak olmayı temin eden amelî ve kabil-i istimal bir cihaz haline getirmektir. Maarif Vekâletiniz bu esasa ehemmiyet vermektedir.

....

Efendiler, telif ve tercüme işleri hâkimiyet-i millîyenin istinatgâhı ve millî harsın en mühim vasıta-i intişarıdır. Şu iki maksada ait neşriyatı bu sene azamî bir gayretle tevsi için darülfünun medreselerini de bu işe teşrik edecek esasat hazırlanmıştır. Bir taraftan tabedilen ve yeniden telifi kararlaştırılan kitapları meccanî olarak her tarafa dağıtmak ve halkı okumağa alıştırmak için hükümetçe sarfı mesai edilecektir.

"Devlet Kitabı" namı altında meccanî ola-

rak neşredilecek amelî ve basit ifadeli eserlerle halkımıza hakayik-i hayatiyeyi öğretmek çok faideli bir usul olarak şayanı tavsiyedir.

(1. Meclis, "Dördüncü Toplanma Yılını Açarken", I, 298-299, 1923)

... Hakikî zafer muharebe meydanlarında muvaffak olmak değil, asıl zafer muvaffakiyetlerin menabiini kuvvetlendirmek, milleti yükseltmektir. Memleketimiz baştan nihayete kadar hazainle doludur. Biz o hazineler üstünde aç kalmış insanlar gibiyiz. Hepimiz bütün bu hazaini meydana çıkarmak ve servet ve refahımızın menabiini bulmak vazifesiyle mükellefiz. Bu vezaifin suhuletle ifa edileceğini kabul etmek doğru değildir. Eminim ki gençler yalnız nazariyatla meşgul değillerdir. Sanatın, ziraatin, ticaretin ne olduğunu anlayan ve bunları fiilen tatbik eden gençlerdir. Hakikî muzafferiyete ancak bu gibi müsmir sahalardaki faaliyetle varacağız. Huzurunuz beni memnun ve mesut etti. Asıl en büyük saadetim ise sizin gibi hissettiklerinizi, bütün milletin de hissetmesi vatanımızın en ücra yerlerinin de sizin gibi tenevvür eylemesi ve hakayıkı vuzuhla görmesi olacaktır. Ancak ondan sonradır ki milletimiz yekpare bir çelik kütlesi manzarası arzedecektir. Cümlenize teşekkür eder ve bahtiyarlığımı arzederim.

("Adana Türkocağı'nda Konuşma", II, 114, 1923)

KÜTAHYA'DA ÖĞRETMENLERLE KONUŞMA (24.III.1923)

Lise binasında verilen çay ziyafetinde söylenmiştir.

Muallime Hanımlar ve Muallim Efendiler;

Bu irfan sakfı altında hepinizi bir arada görmekten ve cümlenizi de selâmlamaktan fevkalâde memnun ve bahtiyarım. Müdür Beyefendinin çok güzel tasvir ve izah eylediği memleketimizi, heyeti içtimaiyemizi hedefi hakikate, hedefi saadete isal için iki orduya ihtiyaç vardır. Biri vatanın hayatını kurtaran asker ordusu, diğeri milletin istikbalini yoğuran irfan ordusu. Bu iki ordunun her ikisi de kıymetlidir, âlidir, feyizlidir, muhteremdir, fakat bu iki ordudan hangisi daha kıymetlidir, hangisi yekdiğerine müreccahtır. Şüphesiz böyle bir tercih yapılamaz, bu iki ordunun ikisi de hayatîdir.

Yalnız siz, irfan ordusu mensupları, sizlere mensup olduğunuz ordunun kıymet ve kutsiyetini anlatmak için şunu söyliyeyim ki, sizler ölen ve öldüren birinci orduya niçin öldürüp niçin öldüğünü öğreten bir orduya mensupsunuz....

Arkadaşlar, asker ordusiyle irfan ordusu arasındaki müşabehet ve mutabakatı arzetmiş olmak için şunu da ilâve edeyim: kıymetli bir eserde ordunun ruhu, heyeti zabitan ve kumanda heyetidir, deniliyor. Hakikaten böyledir. Bir ordunun kıymeti zabitan ve kumanda heyetinin kıymeti ile ölçülür. Siz muallime ha-

nımlar ve muallim beyler, sizler de irfan ordusunun zabitan ve kumanda heyetisiniz. Sizin ordunuzun kıymeti de sizlerin kıymetinizle ölçülecektir. İstiklâl mücadelesinde, üç dört senedir, düşmanı topraklarımızda mahvetmek için, yaptığımız harpte ordunun ruhu olan zabitan ve kumanda heyet ve erkânı kıymetlerinin yüksekliğini nasıl ibraz ve ispat etmişse, bundan sonra yapacağımız nur ve inkılâp mücadelesinin, milletimize bir karanlık gibi çöken cehli umumiyi mağlûp ve makhur etmek harbinde dahi irfan ordusunun ruhu olan siz muallime hanımlar ve muallim beylerin aynı kabiliyeti ihsas ve irae edeceğine eminim. Hepinizi bu emniyetle selâmlarım. Muhterem arkadaşlar.

(*S ve D*, II, 163-165, 1923)

Muallimler!

Erkek ve kız çocuklarımızın, aynı suretle bütün tahsil derecelerindeki talim ve terbiyelerinin amelî olması mühimdir. Memleket evlâdı, her tahsil derecesinde iktisadî hayatta âmil, müessir ve muvaffak olacak surette teçhiz olunmalıdır. Millî ahlâkımız, medeni esaslarla ve hür fikirlerle tenmiye ve takviye olunmalıdır. Bu çok mühimdir; bilhassa nazarı dikkatinizi celb ederim. Tehdit esasına müstenit ahlâk, bir fazilet olmadıktan başka itimada da şayan değildir.

Efendiler; bu noktai nazarımda sizin tamamen benimle beraber olduğunuza şüphe et-

miyorum. Umumi maarif ve terbiye programımız da bu esasatı camidir. Fakat, biliyorsunuz ki, noktai nazarların, programların kat'î ve vazıh olması çok mühim olmakla beraber feyiz ve eser verebilmesi, onların muktedir, müdrik ve fedakâr muallimlerimiz tarafından mekteplerimizde çok büyük dikkat ve himmetle tatbikine vâbestedir. İşte bilhassa sizden rica edeceğim husus budur. Sizin muvaffakiyetiniz, Cumhuriyetin muvaffakiyeti olacaktır.

Arkadaşlar, yeni Türkiye'nin birkaç seneye sığdırdığı askerî, siyasî, idarî, inkılâbat sizin, muhterem muallimler, sizin içtimaî ve fikrî inkılâptaki muvaffakiyetinizle teyit olunacaktır. Hiçbir zaman hatırlarınızdan çıkmasın ki, Cumhuriyet sizden "fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür" nesiller ister.

Hakimiyeti Milliye: 26 Ağustos 1924
("Muallimler Birliği Kongresi Üyelerine",
II, 173, 1924)

Hayatın her safha-i mesaisinde olduğu gibi bahusus tedris hayatında inzibat esası muvaffakiyettir (pek doğru sesleri). Müdürler ve talim heyetleri inzibatı temine ve talebe inzibata riayete mecburdurlar (bravo sesleri, alkışlar).

Efendiler! Maarifte hayatın icabat-ı ameliyesini ve muhitin şerait-i hususiyesini temin eden bir sistem üzerindeyiz. Semeratı mücerrep ve meşhud olan bu sistemin tevsian tahak-

kuk ettirilmesi esasında dikkat ve ciddiyetle yürümek lâzımdır.

(2. Meclis, "2. Dönem 3. Toplantı Yılını Açarken", I, 341, 1925)

Başlarında kıymetli Maarif Vekilimiz bulunan Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumu'nun, her gün yeni hakikat ufukları açan, ciddî ve devamlı mesaisini takdirle yâdetmek isterim. Bu iki ulusal kurumun, tarihimizin ve dilimizin, karanlıklar içinde unutulmuş derinliklerini, dünya kültüründeki analıklarını, reddolunamaz ilmî belgelerle ortaya koydukça, yalnız Türk milleti için değil ve fakat bütün ilim âlemi için, dikkat ve intibahı çeken, kutsal bir vazife yapmakta olduklarını emniyetle söyleyebilirim (alkışlar). Tarih Kurumu'nun Alacahöyük'te yaptığı kazılar neticesinde, meydana çıkardığı, beş bin beş yüz senelik maddi Türk tarih belgeleri, cihan kültür tarihini yeni baştan tetkik ve tamik ettirecek mahiyettedir. Bir çok Avrupalı âlimlerin iştirakiyle toplanan, son Dil Kurultayı'nın ışıklı neticelerini bizzat görmüş olmakla çok mutluyum. Bu ulusal kurumların az zaman içinde, ulusal akademiler halini almasını temenni ederim. Bunun için, çalışkan tarih ve dil âlimlerimizin, dünya ilim âlemince tanınacak, orijinal eserlerini görmekle bahtiyar olmamızı dilerim.

(5. Meclis, "5. Dönem 2. Toplanma Yılını Açarken", I, 387-388, 1936)

Arkadaşlar,

Büyük dâvamız, en medeni ve en müreffeh millet olarak varlığımızı yükseltmektir (alkışlar).

Bu, yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde temelli bir inkılâp yapmış olan büyük Türk milletinin dinamik idealidir. Bu ideali en kısa bir zamanda başarmak için, fikir ve hareketi, beraber yürütmek mecburiyetindeyiz. Bu teşebbüste başarı, ancak, türeli bir plânla ve en rasyonel tarzda çalışmakla mümkün olabilir. Bu sebeple okuyup yazma bilmiyen tek vatandaş bırakmamak; memleketin büyük kalkınma savaşının ve yeni çatısının istediği teknik elemanları yetiştirmek; memleket dâvalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, nesilden nesle yaşatacak fert ve kurumları yaratmak; işte bu önemli umdeleri en kısa zamanda temin etmek, Kültür Vekâletinin üzerine aldığı büyük ve ağır mecburiyetlerdir (alkışlar).

İşaret ettiğim umdeleri, Türk gençliğinin dimağında ve Türk milletinin şuurunda daima canlı bir halde tutmak, üniversitelerimize ve yüksek okullarımıza düşen başlıca vazifedir.

Bunun için memleketi şimdilik üç büyük kültür bölgesi halinde mütalâa ederek; garp bölgesi için, İstanbul Üniversitesinde başlanmış olan ıslahat programını daha radikal bir tarzda tatbik ederek cumhuriyete cidden modern bir üniversite kazandırmak; merkez bölgesi için, Ankara Üniversitesini az zamanda kurmak lâzımdır. Ve Doğu bölgesi için Van

Gölü sahillerinin en güzel bir yerinde, her şubeden ilk okullariyle ve nihayet üniversitesiyle modern bir kültür şehri yaratmak yolunda, şimdiden fiiliyata geçilmelidir (alkışlar).

(5. Meclis, "5. Dönem 3. Toplanma Yılını Açarken, I, 401-402, 1937)

1921 tarihli birinci metinde Atatürk, "(ş)imdiye kadar izlenen öğretim ve eğitim yöntemlerinin milletimizin gerileme tarihinde en önemli bir etmen olduğu(nu)", artık "milli eğitim programı"nın "eski dönemin hurafelerinden ve doğal niteliklerimizle hiç de ilişkisi olmayan yabancı düşüncelerden, doğudan ve batıdan gelebilen bütün etkilerden tümüyle uzak, milli ve tarihi karakterimize uygun" olması gerektiğini söylüyor. "Çünkü, milli dehamızın tam gelişmesi ancak böyle bir kültür ile sağlanabilir." Çocukların ve gençlerin yetiştirilmesinde, "varlığı ile, hakkı ile, birliği ile çatışan her türlü yabancı unsurlarla mücadele gereği" de "telkin ve zerk" edilmelidir. Burada içiçe geçmiş birkaç anlam katı görüyoruz. Birincisi, milli eğitimin "milli kültür"e (hars) dayalı olması; ikincisi, milli eğitimin "milli karakter"e (yukarıya bakınız) uygun olması; üçüncüsü milli eğitimin, her türlü yabancı etkilere kapalı olması. Yani, defansif bir kültür milliyetçiliği ile başlayıp "milli karakter" milliyetçiliğine geçebilecek ve giderek de zenofobik bir "biz bize benzeriz" tutumuna varabilecek bir spektrum. Kemalist milliyetçilik ve milli eğitim ideolojisi, bilim ve teknoloji/teknikler (ilim ve fen(ler)) konusunda Batı ve çağdaş uygarlıkçı ama, kültür konusunda evrenselci değil ve Gökalp'in "hars ve medeniyet"çiliğinden daha dışa kapalı.*

(*) Bkz. T. Parla, *Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm.*

Bu metinde bir nokta daha dikkati çekiyor. Atatürk, milleti gerileten etmenlerin başında eski öğretim ve eğitim yöntemlerini ve hurafeleri sayarken, laik-seküler eğitim reformunun haberini de veriyor.

1922 tarihli ikinci metinde bu tema daha güçlü ifade ediliyor: "Düşünceler anlamsız, mantıksız olursa, o düşünceler hastalıklıdır" ve "toplumsal yaşam, akıl ve mantıktan yoksun, yararsız ve zararlı bir takım inançlar ve geleneklerle dolu olursa felce uğrar" denirken gönderme yapılanın, yozlaşmış dinsel inanç ve gelenekler olduğu anlaşılıyor. Bilim ve teknolojinin üstünlüğü anlatılırken başvurulan karşılaştırma da ilginç: "(M)illetimizin siyasal, toplumsal hayatında, milletimizin düşünsel eğitiminde de rehberimiz bilim ve teknoloji olacaktır" - "orduların sevk ve idaresinde" olduğu gibi... Bunun da, gelişigüzel bir koşutluk kurma olmadığını biraz ileride göreceğiz.

Yine 1922 tarihli olan üçüncü metinde Atatürk, cehaletin kaldırılacağını, köylülerin hepsine "okumak, yazmak ve vatanını, milletini, *dinini* (abç), dünyasını tanıtacak kadar coğrafi, tarihi, *dini* (abç) ve ahlâki bilgiler" verileceğini ve dört işlemin öğretileceğini söylüyor. Buradaki "din"den, "doğru din"i anlamak gerekiyor (yukarıya da bkz.). Ayrıca, milli eğitimin her kademesindeki öğretimin, ülke çocuklarını "toplumsal ve ekonomik yaşamda fiilen etkili ve yararlı kılabilmek için" ameli (pratik) ve tatbiki (uygulamalı) olması gerekmektedir.

1923 tarihli dördüncü metinde aynı tema yineleniyor. Eğitim ve öğretimin amacı, bilgiyi bir süs, bir egemenlik aracı, ya da medeni bir zevk olmaktan çıkarıp, yukarıda gördüğümüz C.H.P. programlarına da yerleşen ifadeyle, "maddi hayatta başarılı olmayı sağlayan pratik ve kullanılabilir bir aygıt haline getirmektir." Burada, doğu obskürantizmine karşı refahçı-mutlulukçu Kemalist ekonomik kalkınma ideo-

lojisini görüyoruz. Ama o derece pratik ve enstrümantalist bir öğretim ve öğrenme anlayışı ki, teorik ve felsefi bilgiyi, evrensel düşünceleri sistematik olarak dışlıyor. Pratik bilgi ile teorik bilgi arasında bir denge kurulmasından hiçbir yerde sözedilmiyor; vurgu hep pratikte, hep maddi hayatta başarıda. Teorik bilgi, ileride de göreceğimiz üzere, hep pejoratif anlamda nazari-afaki-ayağı yere basmayan, hatta zararlı-yabancı bilgi olarak görülüyor.

Dışlanan yalnızca eski boş inanlar ve durağan dinsel düşünceler değil, milli (ve milliyetçi) kültürün dışındaki bütün düşünceler ve akımlar. "Kemalizm'den başka izm yoktur" tutumu, ideolojik bir gümrük duvarı olmakla kalmıyor, daha geniş kapsamda bir teorik-felsefi içe kapanışa yolaçıyor. Bu, pratik Kemalist milli eğitim ideolojisi, bugün de, yüksek öğretimde bile, geçerlidir; askeri darbelerden sonra çıkarılan üniversite kanunlarının amaç maddelerinde yerini korumaktadır. Yeni bir devlet ve uluş "inşa edilirken" bir ölçüde anlaşılabilecek olan bu tutumun bütün gücüyle sürüyor olması, ayrıca incelenmeye değer bir durumdur.

1923 tarihli beşinci metinde yine "gençler(in) yalnız nazariyatla meşgul" olmaması, sanattan, tarımdan, ticaretten anlamaları gerektiği, milletin servet ve refah kaynaklarını işleterek "yekpare bir çelik kütlesi" haline geleceği söylenmektedir. Başka bir deyişle, ekonomik kalkınma seferberliği için pratik bir eğitim ve okullarda (ve halkevlerinde) tek-tip öğrenci ve yurttaş yetiştirecek bir ideolojik mobilizasyon öngörülüyor.

1923 tarihli altıncı metinde ise "asker ordusu" ile öğretmen ordusu, "irfan ordusu", birlikte yüceltiliyor, eşdeğerde oldukları söyleniyor. Bir metafor (eğretileme) de sözkonusu değil; doğrudan doğruya benzerlik (müşabehet) ve uygunluk-uyuşma (mutabakat) teması işleniyor. İşlevleri farklı (birinci ordu "ölen ve öldüren", ikinci ordu birinci orduya "niçin öldü-

rüp niçin öldüğünü öğreten"dir), ama değerleri aynıdır, deniyor. Bir tanımı da "adam öldürme sanatı" olan (ki Atatürk de burada bunu kullanıyor) askerlik mesleği ile öğretmenlik mesleği, militer-militarist bir söylem içinde eş tutuluyor. Burada ordunun öncü rolünden (bkz. Birinci Kısım ve 2. cilt) çok, hiyerarşik ve disiplinli yapısı, emir-komuta düzeni çağrıştırılıyor. Elbette retoriğin kanatlarını takıp hayli yükselen bir hitabet sanatı da sözkonusu ama; çarpıcı olan, bu hitabede kullanılan, öğretmenlik uğraşına yakıştırılan ögelerin ve niteliklerin askerlikle ilgili olması. Öğretmen hanım ve beylere, siz irfan ordusunun subayları ve komuta kurulusunuz denirse ve bu da daha önce gördüğümüz eğitim ve gençlik ideolojisiyle birlikte okunursa, cehaletle savaşan bir öğretmen ordusu metaforunun ötesine geçen, öğretim faaliyetini askerliğe özgü kalması gereken disiplin, tekdüzelik, emre mutlak itaat vb. özellikleri taşır görmeye en azından yarıbilinçli bir eğilimin varlığından sözetmek kaçınılmaz olur.

Tabii, sorun bu kadar yalın ve tek-yanlı değil. Nasıl C.H.P. programları sıkı disiplinli ama aynı zamanda inisyatifli öğrenciler ve yurttaşlar istiyor idiyse, Atatürk de 1924 tarihli yedinci metinde "tehdit esasına dayalı ahlâk" istemiyor, ünlü deyişiyle "fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür" nesiller istiyor.

1925 tarihli sekizinci metinde Atatürk yine disiplin (inzibat) temasını vurguluyor: "Hayatın her çalışma alanında olduğu gibi, özellikle de öğretim hayatında disiplin esası başarı (demektir).... Müdürler ve eğitim kurulları disiplini sağlamaya ve öğrenciler disipline uymaya mecburdurlar."

1936 tarihli dokuzuncu metinde, başlarında milli eğitim bakanının bulunduğu Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun, "tarihimizin ve dilimizin, karanlıklar içinde unutulmuş derinliklerini, dünya kültüründeki analıklarını, reddolunamaz bilimsel belgelerle ortaya koy(maları)" öngörülüyor.

Milli eğitimden defansif, eşitlikçi ve çoğulcu bir tarzda ve tarihsel-sosyolojik açıdan değil, yine "dünya kültürüne analık" terimleriyle sözediliyor.

1937 tarihli onuncu metinde "Kültür Vekaleti"ne, devletin kültür alanına kesinlikle karışmamasını öngören Gökalp'in tersine, kapsamlı görevler veriliyor. En dikkati çeken nokta, "memleket davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, nesilden nesile yaşatacak fert ve kurumları yaratmak." Kemalizm, milli eğitim gibi, kültürü de neredeyse ideolojiye indirgiyor, ona özerk ve evrensel değer ve düşüncelere açık bir alan tanımıyor; otoriter siyasi ideoloji totaliterleşiyor, kültürü ve toplumu da denetlemeye başlıyor.

Bu kitapla birlikte "Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları"nın *ideolojik* bölümünün, araştırma konusu olarak önümüze koyduğumuz kadarını tamamlamış olduk. Kemalizm'in baş-ideologu olan Atatürk'ün 1920-1938 yılları arasında ifade ettiği görüşleri ve Kemalizm'in kurumsal ifadesi olan C.H.P. programlarını (1923-1947) inceledik. Bu kadarının, Kemalist ideoloji piramidinin tepesi olduğunu, piramidin altıyla ilgili olarak yapılacak çok iş bulunduğunu da belirttik.*

Türkiye'de siyasal kültürün resmi kaynakları ya da temellerinin *kurumsal* yapısal bölümünü ise, yine belli bir araştırma çerçevesi içinde 4. ciltte ele alacağız. İlk üç kitaptaki ideolojik unsurlar; orada rejim, kurumlar, kanunlar, politikalar ve Kemalist reformlarla tamamlanacak. İdeolojinin uygulamaya ne yön verdiğine, söz ile eylemin ne derece uyuştuğuna bakılacak. Kemalist rejim ve reformların içerik

(*) Tek-parti ideolojisinin, Atatürk'ün söylevlerinin ve C.H.P. programlarının dışında kalan geniş, türev literatürünü, tek-parti döneminde ideolojik mobilizasyonun kurumsal yapılarıyla birlikte 4. ciltte ele alacağım. Bir bölümü de notlanarak 5. ciltte verilecek. Aynı şekilde, Atatürk'ün bazı uzun konuşma ve yazıları da izleyen kitaplara bırakıldı. 2. kitapta bunların 3'e bırakıldığını söylemiştim. Ancak, o metinlerin ve ilgili notlarımın üzerinden son geçişimde, buraya konulurlarsa çok büyük ölçüde tekrar yaratacaklarını, içerikten çok hacme katkıda bulunacaklarını gördüm. Sonuçta, bunlardaki ilginç ve önemli bazı temaları ilgili başlıklara dağıtarak 4. ciltte, bazı pasajları da yine notlayarak 5. kitapta kullanmaya karar verdim. Örneğin "Halkçılık Programı" ve "Medeni Bilgiler" esas olarak Kemalist rejimin ve cumhuriyetin niteliği, İzmit ve Eskişehir konuşmaları esas olarak laiklik reformu başlıkları altında değerlendirilecek.

ve niteliğinin hem daha somut, hem daha teorik bir çözümlemesi yapılmaya çalışılacak.

Hepsinin temelleri Kemalist tek-parti döneminde atılmış ve çoğu da bugüne kadar özünü koruyarak gelmiş olan kurumsal yapıları 4. ciltte incelemeye girişmeden önce, ideolojik yapılar üzerinde de ısrarla durmamızın nedeni, özellikle Türkiye gibi siyasal sürekliliğin değişimden çok daha ağır bastığı, bazı bakımlardan durağanlığa varan ölçüde "katı" bir siyasal sistemde (anayasasından egemen siyasal söylemine kadar), bunların belki de siyasal kültür üzerinde kurumsal yapılardan daha yüksek bir belirleyiciliğe sahip toplumsal etmenler olduğunu düşünmemizdir. Kurumsal yapılar zaman içinde az çok değişmiş, ideolojik yapılar ise çok az değişmiştir.

Siyasal kültür, siyasal sosyalizasyon, siyasal, bireysel ve kollektif psikoloji (ve bilinç) eğer aileden, okuldan, basından, kitle iletişim araçlarından, dernekten, siyasal partiye kadar birincil ve ikincil toplumsal grupların etkisi altında biçimleniyorsa; eğer Türkiye'de tüm bu toplumsal kurumları kendi yansıması olarak yaratmış ve onlar tarafından yeniden üretilmeye devam edegelmiş bir resmi/yarı-resmi egemen ideoloji 70 yıldır hüküm sürmekteyse; ve eğer bu ideolojinin düşünüşte, davranışta, kanunlarda vb.'de açıkça ifade edilmiş ("manifest") tezahürleri kadar, belki de daha fazla, bireysel ve kollektif bilinçaltına sinmiş ("latent") içselleştirilmeleri varsa; - bu ideolojik yapı irdelenmeye değerdir.

Egemen Kemalist ideolojinin bu kitapta tesbit edebildiğimiz, siyasal kültürde derin izler bırakmış öğelerinin bir envanterini yapmak hem mekanik ve sıkıcı, hem de eksik bir iş olur. Eğer ilgili bölümlerdeki malzeme ve şerhler, ama asıl metinlerin kendileri, okuyucuya bazı yeni "anlama"ların da olabileceğini düşündürtmüşse, Türk siyasetinin sorgulanmayan, hatta okunmayan, sadece selektif olarak "aktarılan" (ki

sorun da buradadır) seküler-kutsal yazıtları biraz eleştirel bir gözle okunursa, yeni bakış açılarının da kazanılabileceğini göstermişse, zamanımız boşa gitmemiş demektir. Yine söylüyorum, yapılacak çok iş, daha ince işler, vardır. Metin taramaları dikkatli ve kapsamlı yapılmıştır ama, değerlendirmede tüketicilik diye bir iddiamız yoktur. Zaten yorum sınırlı tutulmuştur. Asıl amaç, verilerin tesbiti olmuştur. İdeolojisi de dahil olmak üzere Kemalist rejimin ve reformların, uygulamayla birlikte, genel olarak yorumlanması ve değerlendirilmesi denemesi 4. cilde bırakılmıştır.

Yine de, bu kitapta incelenen malzeme bize "Sonuç" niyetine kısa bir özet yapma olanağını vermektedir:

Kemalizm, bir siyasal ideolojidir. Kemalizm ile Atatürkçülük -eğer bu niteleme Mustafa Kemal Atatürk'ün görüşleri demekse ve isteyenin keyfince ona *ve* kendisine malettiği bambaşka düşünceler demek değilse- aynı şeydir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin, kurucusu, mutlak şefi ve baş-ideologu olan Atatürk'ün belirlenmesine birinci derecede katkıda bulunduğu kurumsal ideolojisine bizzat verdiği ad Kemalizm'dir. Bu siyasal ideolojinin çekirdeği, merkezi sloganları 6 Ok'tur. Bunların, tamamlayıcı ögeleriyle birlikte, yaratıcıları tarafından hangi anlamlarla yüklendikleri, Kemalistler'in öznel niyet ve iradelerinin ne olduğu, belgesel-ampirik bir meseledir; kayıtlara bakılarak nesnel olarak saptanabilir. Özü, esası, doğrultusu konusunda üç, beş, sekiz yorum, daha doğrusu yorum çekiştirmesi mümkün değildir. Örneğin, "cumhuriyetçilik" ya da "halkçılık", demokratiklik ya da demokratlık demek değildir. Veya "laiklik", din karşıtlığı ya da tanrıtanımazlık demek değildir. Veyahut "devletçilik", sosyalistlik demek değildir. Çünkü Kemalistler'in kendileri böyle şeyler kasdetmemişlerdir, bunların tam tersini murad etmişlerdir.

Hemen belirteyim ki yukarıdaki nitelemeleri, olumlu ya

da olumsuz sıfatlar olarak kullanmıyorum; hem teknik terimler olarak, hem de Kemalistler'in belli bir tarihsel bağlamda belli içeriklerle doldurdukları sözcükler olarak alıyorum. Kemalist ideolojinin 6 Ok'una ve diğer ideolojik ilkelerine Kemalistler'in vermediği ve zaten özlerine, iç-mantıklarına uygun düşmeyen ve zamanla da evrilemeyecekleri anlamları ve doğrultuları retrospektif olarak yakıştırmak, kavramsal ve ideolojik-politik kördöğüşüne yolaçar. Daha önce de söyledim: En hafifinden yanılsama, daha ağırından yanıltma olur.

Kemalizm-Atatürkçülük-C.H.P.-Altı Ok bir ideolojik bütündür. Tarihsel olarak da, mantıksal ve semantik olarak da birbirinden ayrıştırılamaz. Herhangi bir parçası ayıklanıp, onun üzerine farklı özde yeni bir siyasal-ideolojik pozisyon bina edilemez. Bu Kemalist ideolojinin kendi parametreleri içinde elbette nüanslar, vurgu farkları, iniş-çıkışlar, kişiye/döneme göre ufak tefek dalgalanmalar olabilir"; bunlar taştışılabilir, çözümlemeler rafineleştirilebilir. Ama bu dört ideolojik niteleme, bir kümedir, bir bütündür. Ve katıdır; zamanla ve dış etkilenmeyle normal değişime kapalıdır, içine kapanıktır. Bundan da hoşnuttur. Tek doğru olmak, yalnız kendine benzemek, başkasını âdi ve zararlı bulmak, ebediyen geçerli olmak vb. iddiasındadır. 1947'ye kadar özde ve sözde bu tavrını tamamen korumuştur; 1947'den sonra (ve bugün de) sözdeki bazı değişikliklerin özde ne ölçüde bir gerçek değişimi temsil ettiğinin incelenmesi, bizim bugün için çizdiğimiz araştırma çerçevesini aşan bir iştir. Ama sağduyuyla ve gündelik gözlemlerle bile biliyoruz ki, süreklilikler, tortular, izler az değildir.

Bu katı siyasal ideoloji, şefçi, paternalist, elitist ve vesayetçidir. Çoğulcu, hoşgörülü, uzlaşmacı değildir; tek-particidir, muhalefete izin vermez; özde çok-partililiğe karşıdır. Siyasal tartışmaya ve katılıma açık değildir. Otoriter, yer yer

de totaliterdir. Para-militer, yer yer de doğrudan militaristtir. Bir kelimeyle: anti-demokratiktir.

Kemalist ideoloji, toplum felsefesi, ekonomik görüşü, siyaset teorisi itibarile anti-liberal ve anti-sosyalisttir. Bunları aşan bir "üçüncü yol" olmak, açık iddiasıdır. Korporatist kapitalistliğin ve otoriter devletçiliğin bütün ayırdedici özelliklerini taşımaktadır. Sınıflar-üstücü, meslekçi, "milliyetçi ve mülkiyetçi"dir. İdeoloji, kurumlaşma, hukuki rejim, iktisat ve sınıf politikaları planlarında baskın olarak solidarist korporatisttir; başta ideolojik düzlem olmak üzere bütün bu düzlemlerde gözden kaçmayacak faşist korporatist açılım başlangıçlarını da içinde barındırmaktadır.

Kemalizm korporatizmin solidarist ve faşist alt-türleri arasında bir noktada durur. Tarihsel koşullar ve bağlam, özellikle sosyal sınıflar dengesi, faşist korporatizm yönünde daha net ve daha sıkı bir kurumlaşma ve düzenlemeyi gerektirmemiştir. Ama ideoloji, bazı politikalar, hatta birtakım kurumlar ve kanunlar o yöne işaret etmektedir. Dönemin korporatist Avrupa'sından ideolojik etkilenmeler ya da buna paralel bağımsız gelişmeler az değildir. (Bkz. 4. cilt.) Kemalizm, bir kelimeyle: sağ bir ideolojidir.

Liberallere ve solculara bırakmış olabileceği hiçbir kavramsal, düşünsel miras olamaz. Kemalizm, bunları açıkseçik reddetmiştir. Kemalizm'den ancak kendisi kadar sağ ve daha sağ ideolojik pozisyonlar türeyebilir. Zaten çağdaş Türkiye'deki çok sayıda Kemalist gruptan, daha büyük içtutarlılığa sahip olanlar, tutucu gruplar olmuştur. En azından, kendi zamanında ve özellikle kültürel planda radikal reformist olan Kemalizm; bir süre sonra, hele bugün ve özellikle siyasal planda tutucu bir ideoloji haline gelmiştir.

"Siyasal Kemalizm"in sağ niteliğini görmeyip ya da gözardı edip (veya daha kötüsü rasyonalize edip), "Kültürel Kemalizm"in "inkılâpçı" (devrimci değil) niteliğini, bağımsızlık-

çı ve "ulusal devletçi" özellikleriyle birlikte, solculuk sayanlar, kategori hatası yapmaktadırlar. Radikal kültürel reformizm ve bazı siyasal dönüşümler, ileri ve "ilericilik" olabilir, ama solculuk değildir. Hele devletçilik yoluyla iktisadi kalkınmacılık, hele hele bir "ikinci yüzü" de olan milliyetçilik, solculuk demek hiç değildir. Pozitivist ilerlemecilik ve çok belirli, sınırlı türde bir ekonomik-dirijist rasyonalizm de solculuğa, devrimciliğe karine değildir; ancak kapitalist "iktisadi adam" akılcılığını içerir; daha geniş anlamında bir "aydınlanma" ile özdeşleştirilemez. Unutulmasın ki İttihatçılar'ın *ve* Kemalistler'in "birlik ve düzen içinde ilerleme" (daha doğrusu "ilerletme" ve "ilerletilme") şiarının isim babası Auguste Comte, hem Fransız Devrimi'nin erken kritiklerinden, hem de Avrupa düşüncesindeki daha sonraki solidarist ve faşist akımların da fikir babalarındandır.

Kemalist ideolojinin Türkiye'nin siyasal kültürüne yaptığı etkilerin bir bölümünü, biraz önce, teknik terimler olarak kullanılan birtakım sıfatlar aracılığıyla saydık. Hemen sorulacak ve hemen yanıtlanabilecek bir soru var: Türkiye, siyasal kültürünün bu özelliklerini münhasıran Kemalizm'e mi borçludur? Uzak geçmişten yakın geçmişe doğru incelen nedensellik hunisi içindeki "ilk başlatıcı" Kemalizm midir? Hayır, bunların çoğu Türk-Osmanlı-İslâm toplumundan, tarihinden gelen şeylerdir. Bütün mesele de buradadır: Kemalizm, bir yandan radikal kültürel reformlar yaparken, bir yandan da (ve bir gerekçesi de bu reformların yapılabilmesinin tek yolu olmak üzere) öyle bir siyasal ideoloji, bir siyasal rejim, bir meşruiyet teorisi, geliştirmiştir ki; içinde bulunduğu siyasal kültürü değiştirmek, yenileştirmek şöyle dursun, onun geleneksel ögelerinin bazılarını sonuna kadar kullanmış, pekiştirmiş, hatta aynı özde "modern" anti-demokratik ögeler ve biçimler ekleyerek bunları ileri (daha geri) götürmüştür. (1. cildin "Sonuç" bölümüne de bakınız.) Kültür ala-

nında "inkılâpçı" ve "dönemine göre ilerici" olan Kemalistler siyaset alanının önemli bir arazi parçasında, bazı modern biçimlerin içini (cumhuriyet, meclis, seçim, parti, liderlik gibi) öyle doldurmuşlardır ki, dönemlerine göre bile tutucu, hatta yer yer geri kalmışlardır.

Şef kültü ve şef sistemi, tek-particilik, otoriter-totaliter, siyasi ve idari devletçilik, iki dereceli güdümlü seçim, muhalefet-basın-dernek yasakları, düşünce ve örgütlenme özgürlüklerine konan kısıtlamalar vb., Kemalist Türkiye'yi I. Dünya Savaşı'ndan sonra demokrasilerini korumaya ya da kurmaya çalışan ülkelerin değil, anti-demokratik ülkelerin safına katmıştır. Kültürel reformizm uğruna siyasal antidemokratikliğin kaçınılmaz bir yöntem olduğu, hatta "vesayetçi demokratik" bir erdem olduğu yolundaki hâlâ yaygın görüş şunu unutuyor. Siyasal yaşamın biçimi ve niteliği bir araçtan ibaret değildir; kendi içinde bir değerdir; antidemokratik bir ideoloji ve kurumlaşma da kolay kolay geçmez, derin izler bırakır ve ağır bedelleri olur - hele içinde, söylendiğinin tersine, demokratikleşme yönünde ciddi değişim niyet ve potansiyeli taşımıyorsa ve ancak dışsal etmenlerin baskısı altında zoraki bir değişme zahmetine girebilmişse (1947'den itibaren).

Kemalist ideolojinin 6 Ok'una ve diğer ilkelerine yeniden ve daha dikkatli bakılmalıdır.

Cumhuriyetçilik, anti-monarşizm ve anti-teokratizmdir. Bu kadarı elbette ileridir, ilericidir. Ama Kemalist cumhuriyetçilik bundan ibaret değildir. 1. ve 2. ciltlerde bir ölçüde gördüğümüz ve 4. ciltte de daha etraflı göreceğimiz üzere, içi karizmatik şef-sistemi, fiilen de resmen de hiyerarşik altşefler sistemi, tek-particilik, güdümlü seçim ve millet meclisi vb. ile doldurulmuş, anti-demokratik bir cumhuriyetçiliktir. Geleneksel siyasal kurumların ve meşruiyet teorisinin (saltanat-hilafet) yerine, ulusal egemenlik retoriği içinde, ulus

egemenliğinin yönlendiricisi, hatta belirleyicisi olan şefin ve şefin partisinin iradesi korunmuştur. Max Weber'in kategorilerinden yararlanarak söylersek "geleneksel otorite"nin yerine "hukuksal-rasyonel" otorite değil; zaman zaman hiç de hukuksal ve rasyonel olmayan, şefin iradesini yasaların, hukukun, formel demokratik kural ve prosedürlerin üstünde sayan, şef kültüyle bir yandan geleneksel ögelere yaslanan, bir yandan modern irrasyonalist ögelerden yararlanan bir "karizmatik otorite" teorisi yaratılmıştır. İşin bu kısmı ileri, ilerici değildir. Cumhuriyetçiliğin birinci bölümü savunuluyorsa sorun yoktur. Bilmeden ya da daha kötüsü bilerek tamamı, yani ikinci bölümü dahi savunuluyorsa, ciddi sorun var demektir. (Bu konuya 4. ciltte, rejim bahsinde döneceğiz.)

Halkçılık, demokratlık, sosyal demokratlık, sosyalizanlık değildir. Uzatmayacağım, Kemalist halkçılık anti-liberallik ve anti-sosyalisitliktir. Yer yer faşist uzantıları da olan solidarist korporatizmdir. Kapitalizmin müflis ve zararlı saydığı liberal rasyonalitesinin yerine dayanışmacı bir kuram, ahlâk ve politikalar bütünü getirmek savındadır. Organik, tek parça bir halk-millet görür ve yaratmak ister.

Milliyetçilik, bir yüzüyle, kültürel, defansif, dış politikada saldırgan olmayan bir milliyetçiliktir. Ama Kemalist milliyetçilik ikinci yüzüyle etnik, hatta ırkî, şoven, iç siyasette kültürel (ve genel olarak siyasal) çoğulculuğu bastıran bir milliyetçiliktir. Özgüven tazeleme amacıyla başlayan ve ulusal kimliği-benliği bulmaya çalışan defansif milliyetçilik; kendini övme dozunu o dereceye yükseltmiştir ki, milletler arasındaki eşitsizliğe başkaldırı, "bir Türk dünyaya bedel"e, en eski -en üstün- şimdi de/gelecekte de yine "en büyük ulus biziz"e varmıştır. Tek-parti döneminde olsun, daha sonra olsun, bir dış politika projesine dönüşmemiş olmakla birlikte, kollektif bilince ve bilinçaltına 70 yıldır "zerkedilmiş" olan bu eğilimin, bugüne kadar iç siyasal ve sosyal yaşamda en az

iki önemli etkisi olmuştur: (1) Bütün "çağdaş uygarlık" teranesine rağmen *ve* onun yanısıra beslenen bu "biz bize benzeriz" ve "biz en güzeliz" tavrı, dışa kapalılığı, daha doğrusu Batı kapitalizminin bilimine-teknolojisine-refahına imrenmenin ötesinde, genel olarak dünyadaki geniş felsefi ve siyasal gelişmelere ve akımlara karşı yalıtılmışlığı getirmiştir. (2) İçeride ise, yalnız egemen etnik grup olan Türkler lehine fiili bir kültürel anti-çoğulculuğa yolaçmakla kalmamış; bunun kendi içinde de, çok ilginç bir mekanizmayla, sosyo-ekonomik ve siyasal açıdan hiyerarşik bir ilişkiler düzeninin katılaşmasına yardım etmiştir: Bir kere ırklar-kavimler-milletler içinde en üstünü/üstünleri olduğu kabul edilince; bunun mantıksal uzantısı, Türkler içinde de daha üstün Türkler'in/en üstün Türk'ün olabileceğinin düşünülmesidir. "Halkçılık, milliyetçiliği saflaştırır" ve "milliyetçilik, toplumda en yüksek insan seviyesine ulaşmanın kök şartıdır" türünden yukarıda gördüğümüz program ve hitabe vecizelerinin ileride araştırmacılar tarafından, benim burada işaret edebildiğimden daha hassas çözümlemelerinin yapılması beklenir. Kemalist ideolojideki bu tür motifler raslantısal değildir; şeften, alt-şeflerden, organik zümrelerden oluşan yekpare ve piramitsel bir insan ilişkileri sisteminin, bir toplum ve siyaset modelinin ek semiyotik göstergeleridir.

Doğal olarak üstün karaktere sahip bir millet teması ile, doğuştan üstün yetenekli bir şef teması arasında çok elverişli bir buluşma potansiyeli vardır. Din mertebesine yükseltilmiş bir milliyetçiliğin tanımladığı, üstelik en büyük özelliklerinden biri "kahramana tapınmak" olan bir millet (bkz. 2. cilt), karizmatik liderin sorgusuz sualsiz izleyicisi olmaya çok uygun bir adaydır. Çünkü kendini en çok övmeyi bilende, en çekici ego-ideali bulacaktır. (Ama bu bazen tehlikeli bir ilişki haline de gelebilir. Örneğin, gençlik çok yüceltilir, ama bu, "bizim istediğimiz gibi bir gençlik" olma şartına bağlıdır;

gençlik tam istendiği gibi olamazsa, bu sefer devlet ve büyükler katında potansiyel suçlu olarak görülmeye de başlanabilir.)

Tek-millet/halk, tek-devlet/parti, tek-şef/ata - işte Kemalist halkçılığın, milliyetçiliğin, cumhuriyetçiliğin *ve* siyasi-idari devletçiliğin organik bağıntılarının ardında yatan, düzenleyici prensip.

Devletçilik, niteliğini yukarıda gördüğümüz "iktisadi devletçilik" olarak en erken aşınan ok olmuştur. "Siyasi-idari devletçilik olarak" uzantılarına, tortularına ise yerinde işaret etmiştik.

İnkılâpçılık/dönüşümcülük (devrimcilik değil) hem bir amaç hem bir yöntemdir. Bunların neler olduğunu da yukarıda yeterince gördük, tekrarlamayalım. En önemli inkılâp olan "laik cumhuriyetin", laiklik kısmının bir boyutuna tekrar dikkati çekerek bitirelim.

Laiklik, daha dar anlamda din ile devlet ve dünya işlerinin ayrılmasıdır. Bu bakımdan, Kemalistler dini siyasetten çıkarmışlar, ama devletin denetimine almışlardır. Bu, tam bir laiklik değildir, ikirciklidir. Laiklik, daha geniş anlamda, dünya görüşünün dinsel inançlardan tamamen arınması, bilimde, felsefede *ve* ahlâkta dine yer kalmaması anlamında sekülarizmdir. Kemalizm bu bakımdan da ikirciklidir. Son derece önemli bir uygulama olarak, klasik din öğretimini milli eğitim sistemine dahil okulların dışına çıkarmış, ama cemaate ayrıca "doğru din" öğretmek üzere devlet memuru din adamlarını bizzat yetiştirmeye devam etmiştir. (Bu konuya da 4. ciltte döneceğiz.) Kemalist laiklik ve sekülarizm, düşünsel planda köktenci bir din eleştirisinden kaynaklanmaktan çok, siyaset planında idari-siyasi dinsel kurumların nüfuzunu kırma amacıyla yola çıkmıştır. Yine Max Weber'in terminolojisini kullanarak söylersek, "karizmatik otorite"yi, karizmatik gücün meşruiyet prensibini, yerleştirmek için

belki de en büyük engel gördüğü "geleneksel otoriteyi", geleneksel gücün meşruiyet prensibini, zayıflatmak istemiştir. Dikkat edilsin, bu önemsizdir ya da tek faktör budur demiyorum; bu *da* vardır *ve* işin önemli bir boyutudur demek istiyorum. Hatta Atatürk'ün bu iki meşruiyet prensibinden birlikte yararlanmayı da düşünmüş olduğuna "Laiklik" bölümünde işaret etmiştim. Karmaşık bir düşünce yapısına sahip bir siyasal lider olan Atatürk'ün düşünce ve eyleminde Weber'in "otorite tipleri"nin hepsinden izler vardır. Ama öyle görünüyor ki (bkz. özellikle 1. cilt), en ağır basanı "karizmatik otorite" anlayışı ve uygulamasıdır. Bu konuya tam olarak 4. ciltte devam etmeden önce, 2. cildin sonunda yarım bıraktığımız bir noktayı hatırlatarak, Kemalist "laiklik" ilkesine bir şerh daha koyalım ve bu kitapçığı bitirelim.

Atatürk, 2. ciltte (s. 263) "... kutsanmaya layık ancak insan toplumunun başkanı olan kimsedir" diyordu. Karizmatik lider ve otorite psikolojisinin çok ağır bastığını bildiğimiz, dintanımaz ve tanrıtanımaz olduğunu söylediğini de görmediğimiz Atatürk'ün; "insan toplumunun başkanı olan kimseyi" (kendini?) kutsanmaya layık bulduğunu, en azından dinsel otorite ile karizmatik otorite arasında bağlar kuran çağrışımlar hissettiğini ve/veya hissettirdiğini bir an için de olsa düşünmemeye imkan var mı?

Son birkaç söz. Kemalist ideoloji tam şudur, kesinlikle bu değildir diyebilmemiz için yeterli inceleme ve çözümlemeler henüz yapılmış değildir. Benim burada yapmaya çalıştığım ise, Kemalizm'in söylenegelmiş yanları, başarıları yoktur demekten uzaktır. Sadece, evet bunlar da vardır, ama iş bundan ibaret değildir; şu şu tarafları da vardır ve bedelleri de olmuştur; artık bunlara *da* bakmaya başlayalım demeye yakındır.

Taha Parla

TÜRKİYE'DE SİYASAL KÜLTÜRÜN RESMÎ KAYNAKLARI

CİLT 1
Atatürk'ün *Nutuk*'u

CİLT 2
Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri

CİLT 3
Kemalist Tek-Parti İdeolojisi
ve CHP'nin Altı Ok'u

CİLT 4
Kemalist Rejim ve Reformlar

CİLT 5
Belgeler

İLETİŞİM YAYINLARI 196 • ARAŞTIRMA-İNCELEME 34 • ISBN 975-470-145-8 (Tk.No.) / ISBN 975-470-301-9 (3. Cilt)